

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XVIII

1

IANUARIE — IUNIE

1973

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:

IOAN PĂTRUȚ

Redactor responsabil adjunct:

PETRU NEIESCU

Membri:

VASILE BREBAN
HENRI JACQUIER
BELA KELEMEN
DIMITRIE MACREA
GRIGORE RUSU
AURELIA STAN
ROMULUS TODORAN
MIRCEA ZDRENGHEA

Secretari științifici de redacție:

EUGEN BELTECHI, NICOLAE MOCANU

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revistele se pot procura și prin PUNCTUL DE DESFĂCERE AL EDITURII ACADEMIEI, str. Gutenberg 3 bis, București (direct sau prin poștă).

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la Întreprinderea Rompresfilatelia, Căsuța poștală 2001 — telex 011631 — București, Republica Socialistă România, sau prin reprezentanții săi din străinătate.

La revue paraît 2 fois par an.

Toute commande de l'étranger sera adressée à Rompresfilatelia. Boîte postale 2001 — telex 011631 — Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la comitetul de redacție al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

APARE DE DOUĂ ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI:

Cluj, str. Emil Racoviță, 21
telefon : 2.13.46 ; 1.37.83

S U M A R

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

	Pag.
IORGU IORDAN, Pe marginea volumului <i>Pagini istorico-filologice</i> de Vasile Bogrea	5
MARIA PROTASE, Itinerarul european al unei idei lingvistice a lui Petru Maior	7
GABRIEL VASILIU, Părerii despre limbă ale lui Grigore Silași.	11

LEXICOLOGIE

MARIA BOJAN și ELENA COMȘULEA, Îmbogățirea lexicului și dicționarele explicative	21
DOINA NEGOMIREANU, Aspecte semantice ale verbelor <i>medita</i> , <i>observa</i> , <i>reflecta</i>	31
R. TODORAN, Note lexicologice	39

DIALECTOLOGIE

EUGEN BELTECHI, Limbă literară și grai. Pe marginea unei anchete dialectale	49
I. FAIGIUC, Vocativul termenilor de înrudire și al prenumelor în graiul maramureșean	63

ONOMASTICĂ

I. PĂTRUȚ, Despre structura și originea hipocoristicelor slave	75
AURELIA STAN, O problemă de terminologie onomastică : poreclă—supranume	85

GRAMATICĂ

D. BEJAN, Despre rolul adverbilor (locuțiunilor adverbiale) din grupul „adverb + prepoziție (locuțiune prepozițională)”	91
ANDREI MIȘAN, Problema prefixelor „aspectuale” în limba română	101

STILISTICĂ

ELENA DRAGOȘ, Cîteva considerații asupra formei imaginii figurative. . . .	113
ION ISTRATE, Elemente ale expresivității dialogului în romanul <i>Viața la țară</i> de Duiliu Zamfirescu.	127
FELICIA ȘERBAN, Verbul și structura poeziei lirice. Modurile și timpurile verbale în compoziție	139
VALENTIN TAȘCU, Evoluții și sensuri metaforice în poezia lui Ilarie Voronca	151

DISCUȚII

I. T. STAN, Despre sistemul fonologic al limbii române	161
--	-----

RECENZII

AL. ROSETTI, B. CAZACU, LIVIU ONU: <i>Istoria limbii române literare</i> , vol. I. <i>De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea</i> , ed. a II-a, București, 1971 (Bela Kelemen)	167
<i>Evangelizarul slavo-român de la Sibiu, 1551—1553</i> , București, 1971 (Valentina Șerban)	169
ÉMILE BENVENISTE: <i>Le vocabulaire des institutions indo-européennes</i> , vol I—II, Paris, 1969 (Ioana Anghel)	171
<i>Saggio dell'Atlante linguistico mediterraneo</i> , Firenze, 1971 (I. Mării).	176
BERTIL MALMBERG: <i>La linguistica contemporanea</i> , Bologna, 1972 (Eugen Câmpeanu)	179
MAURICE LEROY: <i>Les grands courants de la linguistique moderne</i> , Bruxelles- Paris, 1970 (Ioana Prioteasa)	181
<i>Grammatika sovremenogo russkogo literaturnogo jazyka</i> , Moscova, 1970 (P. Chirilov și O. Vințeler)	183
A. V. BONDARKO: <i>Vid i vremja russkogo glagola</i> , Moscova, 1971 (P. Chirilov)	187
<i>Cyrrillomethodianum</i> , I, Thessalonique, 1971 (I. Pătruș).	189
YAKOV MALKIEL: <i>Linguistica generale, filologia romanza, etimologia</i> , [Firenze, 1970] (V. Păltineanu)	189
JACQUELINE PICOCHÉ: <i>Nouveau dictionnaire étymologique du français</i> , Paris, 1971 (Ioan Baci)	192

CRONICĂ

Al XI-lea Congres internațional de științe onomastice (I. Pătruș).	195
Societatea de limba română din P.S.A. Voivodina (Iugoslavia) (I. Pătruș). . . .	196
Activitatea Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj în anii 1971 și 1972 (I. Roșianu)	197

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XVIII, n° 1

1973

janvier—juin

S O M M A I R E

HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE ROUMAINE

	Page
IORGU IORDĂN, En marge du volume <i>Pagini istorico-filologice</i> par Vasile Bogrea	5
MARIA PROTASE, L'itinéraire européen d'une idée linguistique de Petru Maïor	7
GABRIEL VASILIU, Opinions sur la langue exprimées par Grigore Silași. . .	11

LEXICOLOGIE

MARIA BOJAN et ELENA COMȘULEA, L'enrichissement du lexique et les dictionnaires explicatifs.	21
DOINA NEGOMIREANU, Aspects sémantiques des verbes <i>medita</i> , <i>observa</i> , <i>reflecta</i>	31
R. TODORAN, Notes lexicologiques.	39

DIALECTOLOGIE

EUGEN BELTECHI, Langue littéraire et parler local. En marge d'une enquête dialectale	49
I. FAICIUC, Le vocatif des termes de parenté et des prénoms dans le parler du Maramureș	63

ONOMASTIQUE

I. PĂTRUȚ, Sur la structure et l'origine des hypochoristiques slaves.	75
AURELIA STAN, Un problème de terminologie onomastique : sobriquet — <i>urnom</i>	85

GRAMMAIRE

D. BEJAN, Sur le rôle des adverbes (des locutions adverbiales) du groupe „adverbe + préposition (locutions prépositives)”	91
ANDREI MIȘAN, Le problème des préfixes „aspectuels” en roumain.	101

STYLISTIQUE

ELENA DRAGOȘ, Quelques considérations sur la forme de l'image figurative	113
ION ISTRATE, Éléments expressifs du dialogue dans le roman <i>Viața la țară</i> par Duiliu Zamfirescu	127
FELICIA ȘERBAN, Le verbe et la structure de la poésie lyrique. Les modes et les temps verbaux dans la composition.	139
VALENTIN TAȘCU, Évolutions et sens métaphoriques dans la poésie de Ilarie Voronca	151

DISCUSSIONS

I. T. STAN, Sur le système phonologique du roumain	161
--	-----

COMPTES RENDUS

AL. ROSETTI, B. CAZACU, LIVIU ONU : <i>Istoria limbii române literare</i> , tome I. <i>De la origini până la începutul secolului al XIX-lea</i> , II ^e éd., Bucarest, 1971 (Bela Kelemen)	167
<i>Evangheliarul slavo-român de la Sibiu, 1551–1553</i> , Bucarest, 1971 (Valentina Șerban)	169
ÉMILE BENVENISTE : <i>Le vocabulaire des institutions indo-européennes</i> , tomes I–II, Paris, 1969 (Ioana Anghel)	171
<i>Saggio dell'Atlante linguistico mediterraneo</i> , Firenze, 1971 (I. Mării)	176
BERTIL MALMBERG : <i>La linguistica contemporanea</i> , Bologne, 1972 (Eugen Câmpeanu)	179
MAURICE LEROY : <i>Les grands courants de la linguistique moderne</i> , Bruxelles- Paris, 1970 (Ioana Prioteasa)	181
<i>Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka</i> , Moscou, 1970 (P. Chirilov et O. Vințeler)	183
A. V. BONDARKO : <i>Vid i vremja russkogo glagola</i> , Moscou, 1971 (P. Chirilov) <i>Cyrrillomethodianum</i> , I, Thessalonique, 1971 (I. Pătruș)	187
YAKOV MALKIEL : <i>Linguistica generale, filologia romanza, etimologia</i> , [Firenze, 1970] (V. Păltineanu)	189
JACQUELINE PICOCHÉ : <i>Nouveau dictionnaire étymologique du français</i> , Paris, 1971 (Ioan Baci)	192

CHRONIQUE

Le XI ^e Congrès international de sciences onomastiques (I. Pătruș)	195
La société de langue roumaine de la P. S. A. Voïvodina (Yugoslavie) (I. Pătruș)	196
L'activité de l'Institut de linguistique et d'histoire littéraire de Cluj pendant les années 1971 et 1972 (I. Roșianu)	197

PE MARGINEA VOLUMULUI PAGINI ISTORICO-FILOLOGICE DE VASILE BOGREA *

DE

IORGU IORDAN

Publicarea, fie și foarte târzie, într-un volum, a producției științifice, relativ puține, dar de cea mai bună calitate, pe care ne-a lăsat-o fostul profesor de limba și literatura latină de la Universitatea din Cluj însemnează un adevărat și totodată enorm serviciu adus disciplinelor filologice și istorice, adică, de fapt, reprezentanților lor de toate genurile și virstele. Căci Vasile Bogrea, de la moartea căruia au trecut 46 de ani, cu unu mai mulți decît a apucat el însuși să-i trăiască, a fost unul dintre nu tare numeroșii noștri erudiți, autentici și mari, în domeniul științelor umanistice de toate speciile. Erudiția lui a fost produsul unor lecturi temeinice, în mai multe limbi, ale sutelor și miilor de cărți pe care le găsea în bibliotecile centrelor universitare (Iași, Berlin, Cluj) unde și-a făcut studiile sau a fost profesor. La acestea s-au adăugat cărțile din biblioteca sa personală, care, deși n-am cunoscut-o, sînt sigur că număra cîteva mii de volume. Lecturile lui erau determinate de o curiozitate și o pasiune de a ști cu totul excepționale. Dar unui erudit, mai bine zis, unui viitor erudit, îi mai trebuie ceva : o memorie neobișnuită. A lui Vasile Bogrea putea fi numită — îmi dau seama de greutatea cuvîntului — fenomenală. Putea concura, întrecînd-o chiar, cu a lui N. Iorga, care era în același timp admiratorul și obiectul lui de admirație. Această memorie nu l-a... împiedicat să lucreze cu fișe. Aș spune, mai degrabă, dimpotrivă : cu toată încrederea pe care o avea (și nu se ferea s-o manifeste) în această prețioasă calitate, înțelegea bine, ca filolog oarecum înăscut cum era, că obligația de căpetenie a filologului (ca și a lingvistului, de altfel) sînt exactitatea și precizia. Și nu numai în ce privește faptele, ci și prezentarea lor. Scrisul (la fel cu vorbirea) lui V. Bogrea este pur și simplu artistic, dacă acest epitet se poate, și eu cred că se poate, aplica stilului lucrărilor științifice.

Sînt dator cu o lămurire, absolut necesară pentru oricare dintre cititorii acestei prezentări, surprinzătoare, prin tonul ei ditirambic, mai ales în cazul celor ce-mi urmăresc scrisul cu mai multă sau mai puțină

* Vezi nr. 1/1972 al revistei, p. 198 și urm.

atenție. L-am cunoscut bine pe V. Bogrea. Mi-a fost profesor, ca suplinitor, cu întreruperi, al lui G. Ibrăileanu, în ultimele patru clase ale Liceului Internat din Iași. Preda nu numai limba și literatura română, ci și logica (în ultima clasă). M-au impresionat (și nu numai atunci) cunoștințele sale extrem de bogate și de felurite, toate cu aspect original, în sensul că nu păreau a fi redarea unor lucruri „învățate”, ci producție intelectuală proprie.

Deoarece am atins, mai mult indirect, și latura relațiilor noastre oarecum personale, țin să arăt că, acum aproape 50 de ani, am polemizat cu dinsul (v. *Arhiva*, Iași, XXX, 1923, p. 111 și urm.). De fapt, un răspuns, iritat și, prin urmare, destul de șubred, la criticile făcute de el cu talentu-i de polemist bine cunoscut și pe care îi plăcea, poate cam mult, să-l pună în acțiune. Este evident că dreptatea științifică se afla, în general, de partea criticului, nu a celui criticat, care a săvârșit și greșala de a introduce în răspunsul său elemente de ordin personal, cu totul străine de știință.

De publicarea volumului s-au ocupat tinerii cercetători clujeni Mircea Boreilă și Ion Mării, ajutați de acad. C. Daicoviciu, care, ca fost elev și profund admirator al lui V. Bogrea, a scris o scurtă prefață, impresiionantă mai cu seamă prin sentimentul de pietate prezent, direct sau indirect, de-a lungul întregului text. Primii sînt și autorii unei bune introduceri, precum și ai indicelui. Pentru osteneala lor, pentru serviciul adus filologiei noastre, așa cum am afirmat mai sus, ei merită laudele și recunoștința tuturor celor ce vor apela, vor trebui să apeleze la erudiția lui V. Bogrea. Dar nu exclusiv la erudiție. Omul acesta, puținel la trup, era aproape numai spirit. Avea o inteligență puțin obișnuită, care-l ajuta, între altele, să fie ingenios, pe baze logice, create de fapte. Această calitate se observă, prin rezultate definitive, cu deosebire în cercetările strict filologice (critică de text) și în cele etimologice.

Autorii ediției au împrumutat determinantul „istorico-filologic” dintr-un articol al lui V. Bogrea însuși. Dar conținut istoric propriu-zis nu are nici unul. Toate sînt filologice și lingvistice, cum se poate vedea din simpla lectură a titlurilor date studiilor cuprinse în volum. Istoria apare, prin forța lucrurilor, foarte des, dar totdeauna indirect, din discutarea faptelor. Gruparea lucrărilor este judicios făcută: I. Între filologie și istorie; II. Semantică; III. Etimologie; IV. Onomastică; V. Filologie clasică; VI. Varia. (În această ultimă grupă, aproape toate articolele sînt de filologie și lingvistică. Două sau trei se ocupă de folclor, privit însă mai mult din punct de vedere lingvistic.)

În încheiere, repetind aprecierile elogioase la adresa celor ce au îngrijit publicarea volumului, mi-aș dori un dar excepțional de convingere, din păcate inexistent, pentru a îndemna, cu toată stăruința, pe toți filologii noștri (în sens larg) deocamdată să răsfoiască această foarte prețioasă carte și apoi, după ce vor fi constatat bogăția ei inepuizabilă, s-o folosească ori de cîte ori vor avea de rezolvat probleme de filologie și de lingvistică, în primul rînd (deci nu exclusiv) românească. Vor avea mereu de învățat cum să se informeze, cum să selecteze faptele și cum să le explice.

; in
1998 9
01/11/11
11/11/11

ITINERARUL EUROPEAN AL UNEI IDEI LINGVISTICE A LUI PETRU MAIOR

DE

MARIA PROTASE

Orientate în direcții multiple, dar concentrate nu o dată în jurul importanței teze a originii latine a limbii române, preocupările lingvistice ale lui Petru Maior s-au extins, în primul rînd în funcție de necesitatea demonstrării complexe a acestei teze, și asupra evoluției limbii latine și, subsecvent, asupra procesului de constituire a familiei limbilor romanice, a raporturilor acestora cu latina etc. Fără să-și propună o tratare sistematică a chestiunilor care, mai târziu, odată cu întemeierea disciplinei, vor forma obiectul lingvisticii romanice, cărturarul transilvănean a adus o contribuție meritorie la abordarea și limpezirea lor, pronunțându-se chiar în unele probleme unanim acceptate azi în domeniul de specialitate. Relevîndu-i aportul, exegeții¹ au insistat îndreptățit asupra opiniilor sale referitoare la locul și rolul românei în repertoriul limbilor romanice.

După o judicioasă demonstrare a descendenței și evoluției specifice a limbilor romanice în urma transformării fizionomiei latinei vulgare sub influența succesivă a limbii popoarelor cu care colonii vin în contact în teritoriile cucerite, după repetata subliniere — și aceasta înaintea lui Fr. Diez ! — a apartenenței românei la grupul limbilor surori și a gradului mai mare de înrudire a acesteia cu italiana, Maior conchide că, întrucît italiana, după începutul secolului al II-lea, prin goți și longobarzi „cumplite schimbări au mai suferit”, „limba românească e mai curată limbă lătinească a poporului roman celui vechi decît limba talienească cea de acum”². Este sugerată deci ideea că fondul latin popular s-a păstrat cu mult mai multă fidelitate în română decît în celelalte limbi romanice, idee unanim recunoscută azi de romaniști. „Cel ce vrea să judece despre limba

¹ Sextil Pușcariu, *Părerile lui Petru Maior despre limba română*, în *La centenarul morții lui Petru Maior*, Cluj, 1941 ; Dimitrie Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des Lumières*, Sibiu, 1945, p. 254 și urm. ; Dimitrie Macrea, *Lingviști și filologi români*, București, 1959, p. 46—66 ; Id., *Școala ardelenă și problemele de lingvistică romanică*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 7—15, sau, în reluare, *L'École de Transylvanie et les problèmes de linguistique romane*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, II, București, 1971.

² Petru Maior, *Disertație pentru începutul limbei românești*, în *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Buda, 1812, p. 307. Citatele reproduse din cuprinsul ei vor fi însoțite de pagina din volumul *Istoriei* și de abrevierea D 1, în cadrul textului.

cea de de mult a poporului roman — scrie el în *Dialog pentru începutul limbii română întră nepot și unchi* (p. 71)³ — trebuie să ceară ajutoriu de la limba română”. Sau în altă parte: „Mai cu cădere ieste a judeca din limba cea românească cum au fost limba romanilor celor vechi, decît din limba italienească de acum” (D 1, p. 307). Ideile, remarcabile, se împletesc însă cu excesul raționamentului ce alunecă spre aberație: dacă latina vulgară e „maica” latinei clasice, iar româna e păstrătoarea fidelă a particularităților edilei hintii, rezultă că limba română este în egală măsură „maica” latinei clasice. Preluată în toate scrierile lingvistice ale lui Maior, „teoria” a devenit, pe drept cuvînt, un exemplu, sistematic invocat, de raționament logic împins la absurd⁴. Fără intenția de a-l absolvi pe autor, trebuie reamintit un fapt prea bine cunoscut, și anume că ideile lingvistice ale Școlii ardelenne sînt auxiliare inestimabile în acțiunea de demonstrare a latinității, deci a nobleței de origine, argument-cheie în planul revendicărilor politice (de unde și ideea „purității” romane sau, în direcția limbii, „soluția” curățirii acesteia de elementele nelatine). Or, Maior, derivînd limba română din latina vulgară, își dă probabil seama că venea să aducă un deserviciu, să afecteze ideea de „noblețe”. Nu va fi fost deci oare aberantă de mai sus o încercare de împăcare a adevărului științific (derivarea românei din latina vulgară) cu interesele de ordin național, care pretindeau demonstrarea și prin intermediul limbii a nobleței poporului român?

Opiniile lui Maior în legătură cu fizionomia particulară a limbii române și cu însemnătatea ei în procesul de reconstituire a unor etape din evoluția diferitelor etimoane ale latinei populare rezultă însă, direct sau indirect, și din principiile care guvernează sistemul său ortografic.

În prefața la *Orthographia romana sive latino-valachica* (1819)⁵, dezideratul accesibilității pare a fi ridicat la rangul de lege; de aici și recomandarea, ca model, a ortografiei italiene. Și totuși, carența fundamentală a ortografiei lui Maior este caracterul ei etimologic. Acesta e afirmat deschis în finalul prefeței, cu prilejul formulării unuia din cele mai importante obiective ale lucrării: de a arăta „ce deosebiri au survenit, nu la puține cuvinte, prin schimbarea literelor sau a silabelor etc., între limba latină și limba română. În acest scop — adaugă autorul —, pun la dispoziție o cheie cu care se deschid secretele etimologiei cuvintelor și dau pe față mai multe particularități ale limbii latine, care în ziua de azi, în limba latină învățată sau gramaticală, de abia sau apcrape că nu se mai recunosc, iar la români durează pînă astăzi [...]”. Observația relevă faptul că, în alcătuirea ortografiei sale, Maior avea din nou în vedere nu atît obiective lingvistice, cît politice: asemenea afirmației — evident eronate — după care influența limbii dacilor nu s-ar fi exercitat asupra limbii romanilor (Dacia fiind „deșartă de lăcuitori”), dovedirea vechimii

³ Ca și în acest caz, în continuare, citatele din *Dialog* vor fi reproduse după textul acestuia din *Lesicon românesc-latinesc-unguresc-nemfesc care de mai mulți autori în cursul a treizeci și mai multor ani s-au lucrat*, Buda, 1825, p. 54—102, notîndu-se pagina în cuprinsul textului.

⁴ Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 41.

⁵ Citatele sînt reproduse în continuare după textul tradus de Florea Fugariu. Vezi *Ortografia română sau latino-valahică, împreună cu o cheie cu care se deschid secretele etimologiei cuvintelor*, Buda, 1819, în Petru Maior, *Scrieri alese* (în curs de apariție).

și a extracției celei mai pur latine a românei, prin aspectul său cel mai frapant — forma grafică a cuvîntului —, venea în sprijinul ideii de noblețe a poporului, idee merită să susțină revendicările de ordin național.

Nu poate deci surprinde faptul că pasajul de mai sus reia arhicunoscuta afirmație aberantă, după care limba română, păstrătoare a formelor latinei vulgare, din care a evoluat latina clasică, poate și trebuie considerată „mamă” a acesteia din urmă: „De unde urmează că limba română este cu mult mai veche decît dialectele latine sau romane, ca, de exemplu, spaniola, franceza și italiana modernă”. Maior confundă ideea de „a păstra” cu ideea de „a fi întîiul”, „a fi vechi”; confuzia are însă o serioasă scuză: în domeniul teoretic al lingvisticii nu se pusese încă problema ariilor laterale. În schimb, el are meritul de a fi remarcat din nou păstrarea exclusiv în limba română a unor particularități ale latinei comune, de unde calitatea ei de a se constitui într-o mărturie de prim rang în refacerea procesului evolutiv — de la latina vulgară la limbile romanice de azi. Or, sugestia reconstituirii fizionomiei latinei vulgare prin metoda comparativă — consideră D. Popovici — reprezintă pentru epoca lui Petru Maior „o veritabilă revoluție”⁶.

Fără a fi devenit întîiul nostru comparatist — căci studiul istoric și comparativ presupune o analiză sistematică, fundată pe o metodă riguroasă —, totuși, grație considerațiilor sale de lingvistică romanică, în fapt concluzii ale diverselor comparații pe marginea unor fenomene de limbă (gramaticale în special), care ar putea fi bogat exemplificate, Maior s-a impus categoric atenției contemporanilor, ideile sale fiind îmbrățișate de numeroși discipoli. Între aceștia, Al. Papiu-Ilarian⁷ numără și pe Ioan Alexi, amintit de fapt și de Cipariu, care nota: „După această sistemă [a Ortografiei lui Maior] e scrisă și ortografia repausatului episcop Ioan Alexi în gramatica sa, scrisă fiind încă în seminarul clerical din Viena și tipărită acoloși la a. 1826”⁸. *Gramatica daco-romana sive valachica* a tinărului și entuziastului Alexi avea să poarte ideile maestrului pînă la celălalt capăt al continentului, încît, din această perspectivă, contribuția lui Maior la dezvoltarea lingvisticii romanice în general și la cunoașterea importanței românei printre celelalte limbi neolatine în special trebuie reactualizată. Nota prin care Papiu-Ilarian relatează rolul *Gramaticii* lui Alexi merită să fie citată integral: „Dintre gramaticile limbii române, a lui Alexi e cea mai lătită între străini. Literatul englez M. A. Bruce-Whyte (în faimosul său op francez — *Histoire des langues romanes et leur littérature depuis leur origine jusqu'au XIV siècle*, Paris, 1841), studiind limba noastră după gramatica lui Alexi, se convinge cum că limba română este cheia cercetărilor asupra tuturor limbilor romane: « Nous voulons parler du daco-roman, ou valaque (tel qu'il est parlé par le peuple, et tel qu'il se montre dans la grammaire d'Alexi) que, sans la moindre exagération, nous pourrions appeler la clé du problème dont nous avons entrepris la solution [...]. Non seulement nous renvoyons en toute confiance au daco-roman comme à la preuve la plus naturelle et la plus directe de notre hypothèse, mais encore nous nous le choisissons comme

⁶ *La littérature roumaine à l'époque des Lumières*, p. 255.

⁷ *Istoria românilor din Dacia superioară*, tom. I, ed. a II-a, Viena, 1852, p. 209.

⁸ *Principia de limbă și de scriptură*, Blaj, 1866, p. 238.

devant nous guider infailliblement vers l'origine et les principes essentiels de toute la famille romane ». Vezi memoratul op, t. I, p. 205, 215''⁹. Iată deci cum, la două decenii după moartea lui Maior, în 1841, ideea potrivit căreia româna, „prăsită” din latina vulgară, este cea mai fidelă păstrătoare a particularităților acesteia își urmează itinerarul european.

Curios e însă faptul că Diez nu remarcă importanța ideilor subliniate de Bruce-Whyte, deși în ediția întâi a cunoscutei sale *Gramatici a limbilor romanice* (1836—1843) lucrarea lui Alexi e amintită în una din note, după cum ediția a II-a (Bonn, 1856) menționează, printre altele, tot în notă, și *Widerlegung der Abhandlung: Erweis dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind* (Ofen, 1830) a lui Eftimie Murgu¹⁰. Or, acesta nu preluase de la Maior numai „teza” nimicirii dacilor de către romani, ci și principalele sale idei despre limbă. Marele adevăr emis de Maior, difuzat de Alexi și acceptat de Bruce-Whyte, ca și de cercetările moderne, scapă celebrului părinte al lingvisticii romanice. Oricum, din unghiul acestei realități, aprecierea lui D. Macrea¹¹, care conferă lui Maior pentru unele din ideile sale un anumit ascendent asupra lui Diez, pare întemeiată. Nu poate deci decît să surprindă că Werner Bahner¹² contestă concluzia lui D. Macrea în legătură cu prioritatea unora din considerațiile lingvistului transilvănean relative la locul și rolul românei în contextul limbilor romanice. În realitate, continuînd tradiția școlii lingvistice ardelenice întemeiate de Micu și Șineai, Maior izbuteste să-i imprime o nouă direcție, care, grație discipolului său Ioan Alexi, nu întîrzie să fie remarcată pe plan european.

THE EUROPEAN ITINERARY OF ONE OF PETRU MAIOR'S LINGUISTIC IDEA

S U M M A R Y

The author follows the European itinerary of Petru Maior's idea on the place and importance of Romanian language among the Romance languages. The idea was taken over and spread by I. Alexi, Maior's disciple, then it was accepted by Bruce-Whyte, so that in 1841 it became well-known in Western Europe. Because of this idea, Maior has a certain ascendancy over Fr. Diez.

Iunie 1972

Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

⁹ Op. cit., p. 209, n. 1.

¹⁰ Vezi Werner Bahner, *Limba română în concepția lui Fr. Diez*, în LR, XVII, 1968, nr. 1, p. 9.

¹¹ *Lingviști și filologi români*, p. 61.

¹² *Das Sprach- und Geschichtsbewusstsein in der Rumänischen Literatur von 1780—1830*, Berlin, 1967, p. 32.

PĂRERI DESPRE LIMBĂ ALE LUI GRIGORE SILAȘI

DE

GABRIEL VASILIU

Începuturile învățămîntului în limba română la Universitatea din Cluj datează din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Primul profesor la catedra de limba și literatura română a fost Grigore Silași (1836—1897), considerat printre ultimii reprezentanți de seamă ai curentului latinist¹.

Însușindu-și primele cunoștințe la importante școli ardelenene de la Năsăud și Blaj, Grigore Silași își va completa studiile la Viena, unde va sta timp de zece ani (1862—1872). În 1872 a fost numit profesor de limba și literatura română la Facultatea de filozofie din Cluj, unde funcționau, la acea dată, șapte profesori maghiari și doi germani². Fiind un apărător al drepturilor tineretului studios român de la Universitatea clujeană, va fi îndepărtat de la catedră, în anul 1886, după 14 ani de muncă asiduă.

Lucrarea în care se expun în modul cel mai încheșat punctele de vedere ale profesorului clujean este *Renășterea limbii românești în vorbire și scriere*, publicată în trei fascicule, dintre care primele două au apărut la Cluj în 1879 și 1881, iar a treia la Gherla în 1885. Învățăutul clujean a publicat, însă, o mulțime de studii și articole în diferite reviste: „Erdélyi Múzeum” (1874 — 1876)³, „Transilvania” (1875 — 1877), „Familia” (1878—1883), „Amicul familiei” (1878—1889). D. Macrea, în articolul *Contribuția publicațiilor la dezvoltarea lingvisticii românești*⁴, constată că singurele studii originale privitoare la lingvistică apărute în revista „Transilvania” din perioada respectivă sînt cele semnate de Grigore Silași. Aceste studii, ca și cursurile ținute la facultate, dovedesc multilaterală pregătire a aceluia care în 1877 a fost ales membru onorific al Academiei Române. Întrucît aceste cursuri sînt mai puțin cunoscute și chiar titlul lor este edificator în privința ariei preocupărilor lui Silași, dăm titlurile lor traduse din limba maghiară și extrase din „Acta Reg.

¹ Cf. Dumitru Pop, *Grigore Silași, folclorist*, în StUBB, IX, 1964, fasc. 1, 28—56.

² Vezi Ștefan Pascu, *Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj*, Editura Dacia, Cluj, 1972, p. 15.

³ În paranteză este indicată perioada în care au fost publicate articolele.

⁴ Vezi *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, Editura didactică și pedagogică, București, 1965, p. 97.

Scient. Universitatis Claudopolitanae" pe anii 1872–1887 : „Despre limba și literatura română" (1872),⁵ „Istoria limbii și literaturii române" (1872–1883), „Gramatica română, analiza limbii române" (1872), „Originea și dezvoltarea istorică a limbii române" (1872), „Dialectul românesc din Macedonia în paralelă cu limba română de dincoace de Dunăre" (1872–1879), „Derivarea în limba română" (1872, 1874, 1882), „Topica limbii și versificația" (1872, 1873, 1875), „Istoria lingvisticii românești" (1873, 1876, 1881), „Limba română din Istria și limba retoromană în paralel cu morfologia limbilor surori" (1875, 1877, 1884), „Elemente străine în limba română" (1875), „Formarea cuvintelor în limbă" (1876, 1879), „Fonetica și ortografia limbii române" (1877, 1879, 1881), „Elemente de limbă armeană din vest și est comparate cu restul limbilor semitice" (1878) [?], „Sintaxa limbii române pe baza istoriei limbii" (1879). Deși cursurile nu s-au tipărit, ideile expuse au fost discutate, cu siguranță, în articolele publicate în revistele menționate mai sus. Acest lucru ni-l dovedește asemănarea dintre titlurile cursurilor și cel al articolelor.

Preocupările lingvistice ale lui Gr. Silași s-au orientat pe patru făgașe : 1) lingvistică generală ; 2) istoria limbii române ; 3) precizarea locului limbii române între limbile romanice ; 4) probleme de ortografie a limbii române și concepția despre neologisme.

1. Grigore Silași acordă un spațiu larg argumentării teoriei legăturii dintre limbă, societate și gândire, folosind o bibliografie vastă.

„Limba și mintea omului se dezvoltă pe sine împrumutând. Nimic mai natural ca procesul acesta reciproc de dezvoltare" ⁶. Ideea, deși expusă simplu, este actuală și o întâlnim în toate cursurile de lingvistică generală. Problema este discutată atît sub aspect lingvistic, cît și istoric. Gr. Silași împrumută ideea lui Paul Iorgovici : „Limba și națiunea cu același pas pășesc" ⁷, pe care o va formula astfel : „propășirea unei națiuni stă în strînsă legătură cu propășirea limbii, ele se condiționează una pe alta" ⁸. Schimbările din limbă sînt impuse de schimbările sociale și culturale și nicidecum de legile sau regulile dictate de cîțiva filologi, de aceea „limba, ca organ comun al conștiinței a întregii națiuni, este pentru asta elementul vieții spirituale, condițiune a vieții ei, și ca atare posesiunea ei cea mai sfîntă, cu care împreună naționalitatea însăși stă și cade" ⁹. Accentuînd ideea dezvoltării limbii paralel cu dezvoltarea societății, Gr. Silași continuă : „Însă omul, ca ființă socială ce e, nu s-a dezvoltat, nu s-a putut dezvolta de unul singur, ci în societate cu alți semeni ai săi și tot în societate cu alți semeni ai săi și-a creat și dezvoltat și limba" ¹⁰. Autorul se dovedește adeptul părerii că „... limba, adică graiul, vorbirea, e acela în care se manifestă viața internă spirituală a omului în modul cel mai palpabil" ¹¹ și că limba „e forma externă a cugetării omenești, dar totdeauna o formă specifică a cutărui și cutărui

⁵ În paranteză sînt indicate anul sau perioada în care s-au ținut cursurile.

⁶ Grigore Silași, *Renașterea limbii române în vorbire și scriere*, fasc. 1, Cluj, 1879, p. 17.

⁷ Apud Grigore Silași, *ibidem*, p. 7.

⁸ *Ibidem*, p. 7.

⁹ *Ibidem*, p. 18.

¹⁰ *Ibidem*, p. 17.

¹¹ *Ibidem*, p. 18.

popor”¹². Faptul atrage după sine, spune Silași, necesitatea studierii și predării în școli a limbii vii a poporului. Călăuzit de această idee, cere în lucrările sale o intensificare a cercetărilor de filologie română.

Recunoscînd evoluția și dezvoltarea continuă a limbii, el amintește de anumite „legi principale” ca cea a „comodității”, care este mai eficace „cînd ea [limba] e încă numai vorbită nu și scrisă”¹³ și cea „a luminosiei” (clarității), ambele considerate importante pentru rolul pe care-l au în evoluția limbii. Gr. Silași nu folosește termenul de lege în accepția de astăzi. Este necesară studiarea acestor „legi” atît pentru explicarea justă a istoriei limbii, cît și pentru interpretarea corectă a fenomenelor de limbă, deoarece „cuvintele, formele gramaticale, sintaxa unei limbi ar trebui să fie expresiunea firească a zisei dezvoltări interne”¹⁴. Una dintre legile care au un rol foarte important în evoluția fenomenelor de limbă este și analogia: „elemente noi introduse așteaptă a fi conformate după puțința celor vechi ale limbii, așteaptă analogisarea”¹⁵.

Evoluția limbii „nu procede totdeauna în mod liniștit numai din puterea ei vitală internă, ci și din alte variate cauze externe”¹⁶.

Gr. Silași distinge trei etape în dezvoltarea limbii. „S-ar putea distinge trei grade sau perioade de dezvoltare, se înțelege că fiecare din aceste perioade stau din mai multe mii de ani”¹⁷. Primele două stadii sînt foarte puțin discutate, primul fiind cel care „stă din niște sunete simple”¹⁸, în al doilea, „deși încă mult puțin mărginit”¹⁹, totuși are loc un progres, iar în faza a treia influența civilizației și a culturii dă un impuls dezvoltării societății și limbii.

2. În hățușul teoriilor privitoare la istoria limbii române, Gr. Silași nu a ignorat părerile înaintașilor sau ale contemporanilor; din contră, el face dese trimiteri la lucrările lui Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ioan Budai-Deleanu, Radu Tempea, Paul Iorgovici, Ioan Molnar, Iancu Văcărescu, Timotei Cipariu, A. T. Laurian, Ioan Maiorescu, I. Heliade-Rădulescu, Grigore Pleșoianu, George Săulescu, I. A. Vaillant, I. C. Schuller, B. Kopitar, Ioan Alexi, B. P. Hasdeu²⁰.

Gr. Silași împărtășește părerea că limba și poporul român s-au format atît în nordul, cît și în sudul Dunării, căci „Dunărea, fluviu rege [...], era mai virtos mijlocul de legătură între frații de un sînge și de o limbă”²¹ decît un zid despărțitor. Sînt combătute, cu toate argumentele istorice și lingvistice cunoscute, teoriile lui Sulzer și Engel privitoare la părăsirea totală a Daciei în anul 274 e.n., teorii emise din „rațiuni de stat și politice”²², reluate de R. Roesler și P. Hunfalvy. Cu justete

¹² *Ibidem*, p. 18.

¹³ *Ibidem*, p. 74.

¹⁴ *Puterea de viață internă a limbii și influențele externe asupra aceleia*, în „Amicul familiei”, II, 1879, nr. 3, p. 29.

¹⁵ *Să latinizăm ori ba?*, în „Familia”, XVIII, 1882, nr. 4, p. 44.

¹⁶ *Renașterea...*, fasc. 1, p. 37.

¹⁷ *Ibidem*, p. 22.

¹⁸ *Ibidem*, p. 22.

¹⁹ *Ibidem*, p. 23.

²⁰ *Renașterea...*, în „Amicul familiei”, VII, 1884, nr. 15, p. 19.

²¹ *Studii asupra dialectului macedo-român în paralelă cu cel daco-român*, în „Transilvania”, VII, 1874, nr. 8, p. 91.

²² *Renașterea...*, fasc. 1, p. 55.

se întreabă profesorul clujean, invocînd o logică elementară : „Dar e de crezut oare că migrațiunea unui popor de cîteva sute de mii, spre a nu zice de cel puțin un milion, în care suma [„majoritatea”] să fie români la pretinsa lor remigrațiune, ca să se înmulțească pînă la respectabilul număr de opt milioane de români locuitori azi în stînga Dunării, să nu fie semnalat nici cu o iotă sau cu un cuvînt din partea istoricilor contemporani ?”²³.

Importanța studierii limbii unui popor pentru elucidarea problemelor de istorie în lipsă de alte surse îl îndeamnă pe Gr. Silași să discute fenomenele de limbă sub toate aspectele sale. „Pentru că unde nu mai ajung documentele și monumentele istorice, totuși rămîne încă un document și monument mai istoric decît toate, limba, care cu elocință rară ne istorisește trecutul poporului”²⁴.

Gr. Silași are cunoștință de puținele atestări de limbă traco-dacă : nomenclatorul botanic al lui Dioscoride și „cîteva numiri topografice și de alt soi în Herodot”²⁵. Sursele de documentare sînt B. P. Hasdeu, Iacob Grimm și B. Kopitar, „care mutară chestiunea pe tărîmul gîntei și limbii albaneze ca a prezumtivei rămășițe a ilirilor și deci a prezumtivei surori a gîntei și limbii daco-gete”²⁶. Comparațiile făcute între limba română și limba albaneză le întîlnim și azi în majoritatea studiilor de istorie a limbii române și au scopul de a descoperi elementele lexicale de substrat al limbii noastre. Mergînd pe linia acestei comparații, Grigore Silași acceptă părerea lui Timotei Cipariu, care consideră că postpunerea articolului hotărît a fost împrumutată de bulgari și albanezi de la români și nu invers.

În explicarea istoriei limbii trebuie să ținem seama de „contactul între diferite popoare și limbi”²⁷. Toate aceste investigații istorice, cum spuneam, au avut la Silași un scop bine precizat, acela de a ne prezenta „pe scurt măsura contactului ei [al limbii române] cu limbile străine”²⁸ și influența exercitată de acestea. Convingîndu-se pe baza cercetărilor că nu există o influență în lexic din partea longobarzilor, hunilor, avarilor, Gr. Silași amintește doar de trecerea acestor popoare pe teritoriul patriei noastre. Insistă în schimb asupra influenței slave, maghiare, turcești și grecești.

O dovadă a interesului acordat metodei comparative aplicate la istoria limbii române sînt și discuțiile privitoare la etimologia numelor topice : „De ce origini sînt și ce înseamnă numirile proprii : Bucegi, Paring, Țibleş, Someș, Olt, Mureș, Maramureș și altele o sută și o mie pe care după inițiativele studii respective ale unui S. Bărnăuțiu și T. Maiorescu, în timpul prezent istoricul nostru Hasdeu pricepu a le cuprinde în cercetările sale istorice”²⁹. Conștient de importanța „numirilor topografice” pentru explicarea istoriei poporului român, el pledează

²³ *Ibidem*, p. 56.

²⁴ *Însemnătatea literaturii române tradiționale*, în „Transilvania”, VIII, 1875, nr. 3, p. 33.

²⁵ *Renașterea...*, fasc. 1, p. 66.

²⁶ *Ibidem*, p. 66.

²⁷ *Ibidem*, p. 29.

²⁸ *Ibidem*, p. 37.

²⁹ *Însemnătatea...*, p. 263.

pentru o culegere și o interpretare a numelor topice, „deoarece pe numirile topografice se pune în prezent mare pondere chiar și în demonstrații istorice despre începutul și locuințele mai vechi ale diferitelor ginte”³⁰. Existența toponimelor de origine străină și mai ales a celor de origine slavă găsește o explicație justă în analizele făcute asupra lexicului limbii române. „Ar fi fost deci minunea minunilor dacă limba română în atare poziție [...] topografică și etnografică ar fi rămas cu totul scutită de influența slavei, ba e mare minune că ea nu fu influențată din partea slavei în măsură și mai mare, mai extensivă și mai intensivă”³¹.

Gr. Silași acordă importanța cuvenită dialectologiei în cadrul studiului limbii: „Un atare material prețios și neapărat [„necesar”] la cultivarea limbii se cîștigă între altele prin scrutarea dialectelor ei, a particularităților provinciale, a idiotismelor. Pentru ce? pentru că în aceste particularități aflăm de multe ori cu penelul cel mai fidel formate trăsăturile caracteristice ale cutărei națiuni și limbi”³². Profesorul clujean susține ideea că limba română are două dialecte: dacoromân și aromân, dialectul istroromân fiind considerat de el o ramificație a dacoromânei, iar meglenoromâna nu era încă identificată la data respectivă. Dialectul aromân este analizat detaliat pe baza informațiilor oferite de gramaticile lui Mihai Boiadgi și Ion Maxim, de *Registrul de vorbe macedo-române* al lui T. A. Cavaliotti și uneori de lucrările lui B. Kopitar și T. Cipariu. Paralela făcută între acest dialect și cel dacoromân sînt un mijloc de a dovedi formarea poporului român pe ambele maluri ale Dunării. Combate teoria lui Roesler privitoare la etimologia numelui de cuțo-vlahi (din cutigur — nume de trib bulgar, trib care s-a contopit cu vlahii). Explicația pe care o dă Silași termenului de cuțo-vlahi este cea corectă, acesta fiind un nume peiorativ dat de localnici, mai precis de greci, și, așa cum spune și Gr. Silași, el însemnînd „vlahi-șchiopi”³³. Pentru dovedirea unității dintre cele două dialecte, dacoromân și aromân, apropie subdialectul bănățean de dialectul aromân. Consideră un avantaj al aromânei față de dacoromână folosirea timpurilor verbale simple. Ajunge la concluzia că topica aromânei este mai liberă decît cea a dacoromânei. O dovadă a precizării timpului cînd s-a separat aromâna de dacoromână o constituie, după Gr. Silași, și cuvintele latine pe care le mai întîlnim în dialectul sud-dunărean și nu le mai găsim în limba română (*niforse, cacire, nece*).

3. Un loc important acordă Gr. Silași în studiile sale, legat tot de istoria limbii române, teoriei dovedirii latinității limbii române și a locului ei între limbile romanice: „... procedăm a crede și afirma sus și tare că Roma ne este leagănul precum al gînteia așa și al religiei”³⁴ și că „Limba română, născută deodată și crescută împreună cu poporul român, a parcurs, cum de sine se înțelege, toate fazele de dezvoltare și a îndurat toate restricțiile bimilenare ale acestuia”³⁵. Deși considerat printre

³⁰ *Renășterea...*, în „Amicul familiei”, III, 1880, nr. 32, p. 263.

³¹ *Renășterea...*, fasc. 1, p. 59.

³² *Studii asupra...*, p. 87.

³³ Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București, 1932, p. 6.

³⁴ *Discursuri filologice și istorice maghiare, privitoare la români*, în „Amicul familiei”, I, 1878, nr. 2, p. 15.

³⁵ *Renășterea...*, fasc. 1, p. 4.

ultimii reprezentanți ai curentului latinist, nu întâlnim la Gr. Silași exagerări sau vulgarizări. După profesorul clujean, latina clasică „devine din ce în ce mai depărtată de viața comună cotidiană”³⁶ și limba română, ca și celelalte limbi romanice, își are originea în latina populară. Ca urmare firească a acestui fapt, Gr. Silași trage concluzia că, pentru limba română, „latinizarea și încă latinizarea în nu mică măsură a fost și va fi pentru noi necesitate, foarte firească și rațională necesitate”³⁷. Cei care se împotrivesc acestei așa-zise „direcțiuni latine”, care a avut ca scop demonstrarea „originii latine a românei”, primesc din partea lui Gr. Silași o aspră replică: „Dar dacă direcțiunea latină, dată conform originii limbii și ginții române de cei vechi ai noștri cultivării limbii și culturii noastre peste tot a fost înveninare, place-mi-ar să știu ce direcțiune culturală ar fi aflat grație în ochii ataror scriitori? Poate o direcțiune slavă, ori turcească, ori altele asemenea”³⁸. Celor care combat teoria latinității limbii române, Gr. Silași le aduce un argument suprem: limba vorbită de popor, care se prezintă ca unitară tocmai prin fondul latin: „Adunați, rogu-vă, laolaltă cite un țaran român din memoratele ținuturi, și să vedeți în ce parte a graiului lor românesc se vor înțelege și pricepe unii pe alții? În partea elementului latino-roman străvechi și numai sau mai numai în partea acestuia”³⁹.

Aducînd în discuție elemente de lingvistică romanică, Gr. Silași consemnează trecerea limbii române între limbile neolatine de către părințele romanisticii, Fr. Diez. O bibliografie bogată (Fr. Diez, Holland Hofmann, Schlegel) este utilizată de Gr. Silași pentru compararea limbii române cu celelalte limbi romanice. Fr. Diez distinge în studiile sale șase limbi romanice, fiind de părere că specificul fiecărui popor iese în evidență în studiile de limbă mai mult decît în cele de literatură. Concluzia la care ajunge, în urma consultării gramaticilor și lexicului celorlalte limbi romanice, este una singură: „limba noastră și cea italiană păstrează mai bine decît toate corpul verbelor latine, atît cu privire la tulpină, cît și la sufixele lor derivative”⁴⁰. Aproximarea de italiană este făcută pe baza unor asemănări și a unei comparații a fenomenelor gramaticale ale celor două limbi, avînd scopul, mai mult de ordin practic, ca împrumuturile să se facă, după latină, din limba italiană: „drept aceea din latină, apoi din sora italiană, ca din cele mai apropiate de româna noastră, dar nicidecum de la mai depărtata franceză nu vom cere împrumut cele de lipsă”⁴¹. Aproximarea de italiană nu este întâmplătoare: Gr. Silași cunoaște părerile lui Ion Heliade Rădulescu și face deseori referiri la ideile cărturarului muntean. În contextul romanisticii, studierea limbii române este necesară, deoarece ea „a păstrat chestiunile și alte elemente de limbă în formă mai străveche și mai originară decît surorile italiana, spaniola sau portugheza și franceza, de aceea P. Maior cu tot dreptul a putut afirma că ea se arată mai veche decît aceste surori,

³⁶ *Ibidem*, p. 44.

³⁷ *Să latinizăm ori ba?*, p. 44.

³⁸ *Ibidem*, p. 30.

³⁹ *Renașterea...*, fasc. 1, p. 33.

⁴⁰ *Oare mai ales din franceză să împrumutăm?*, în „Familia”, XVIII, 1882, nr. 14, p. 167.

⁴¹ *Ibidem*, p. 166.

de unde unii filologi, bunăoară englezul Bruce-Whyte, nu ezită a numi limba românească cheia limbilor romanice”⁴².

4. O parte însemnată a articolelor lui Gr. Silași pun problema ortografiei limbii române. El primește cu satisfacție înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, deoarece primul este un impediment în dezvoltarea culturii românești. Studiile privitoare la limbă devin cu adevărat posibile din momentul în care avem documente scrise. „Cînd limba începe odată a se scrie și prin urmare a se mai stabili, cu asta împreună începe și simțul limbii al poporului respectiv a se polei și rafina”⁴³. În concepția Școlii ardelenе, și de fapt și în cea a lui Gr. Silași, scrisul românesc nu a avut o soartă de invidiat, datorită unor împrejurări istorice. Gr. Silași, în ortografie, este mai mult ca oriunde un urmaș al latinistilor; combătînd principiul fonetic, „care autorizează formele stricate”⁴⁴, pledează cu toată convingerea pentru principiul etimologic, care „e un principiu de perfecționare a limbii”⁴⁵ și, totodată, „pentru orice limbă și atît mai virtos pentru a noastră”⁴⁶, mijlocul de a păstra formele corecte. Ca să se poată opta pentru principiul cel mai adecvat în scrierea românească, Silași propune redactarea unei gramatici „pe temeiuri solide” și a unui dicționar etimologic. Pentru Petru Maior și păreriile lui privitoare la ortografie are o deosebită înțelegere: „Altminteri P. Maior a cărui sistem ortografic în fundament de asemenea e stricat etimologic [...] este cel dintîi care introduce în scrierea românească cu litere străbune așa numitele cornițe și codițe astăzi devenite atît de predilecte”, iar „...tratatul său ortografic este primul tratat mai vast și mai serios”⁴⁷. Gr. Silași susține că materialul lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai a fost folosit de către Ion Heliade Rădulescu în redactarea gramaticii, deosebindu-se de aceștia doar în cîteva idei. Consideră că un an important în cultura românească este 1780, pentru „Începuturile culturii științifice la poporul nostru, și acest început al renașterii limbii și literaturii române se poate data, după noi, de la 1780. În acest an apare la Viena prima gramatică a limbii române, scrisă cu text latin și exemplele românești cu litere latine”⁴⁸. Sînt apreciate gramaticile lui Ioan Budai-Deleanu și Ștefan Crișan Körösi și este încurajată ideea lui Heliade Rădulescu de a lua ca model gramaticile italiene. Indiferent care gramatică va fi luată ca model, Gr. Silași atrage atenția asupra „uzului folosinței”, înrădăcinat în sistemul limbii, de care trebuie ținut seama cînd se redactează o gramatică.

Este cunoscută concepția Școlii ardelenе privitoare la purificarea limbii române. Gr. Silași discută trei operațiuni: cea a purificării, a neologizării și a analogizării: „Purificarea sau curățirea limbii de străinisme a fost și este la locul său în fiecare limbă, deci și a noastră pînă cînd purismul rămîne între margini raționabile”⁴⁹. Aceași atenție

⁴² *Discursuri filologice*..., în „Amicul familiei”, I, 1878, nr. 1, p. 5.

⁴³ *Renașterea*..., fasc. 1, p. 78.

⁴⁴ *Ortografia română cu litere latine între 1847–1860*, în „Amicul familiei”, VIII, 1885, nr. 12, p. 127.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 127.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Renașterea*..., în „Amicul familiei”, VII, 1884, nr. 5, p. 75.

⁴⁸ *Renașterea*..., în „Amicul familiei”, VI, 1883, nr. 12, p. 110.

⁴⁹ *Renașterea*..., în „Amicul familiei”, III, 1880, nr. 4, p. 14.

trebuie acordată și împrumuturilor pe care le facem din alte limbi : „Ar fi deci lucru greșit introducerea în limbă a ceva ce e contra simțului limbii necorupte, contra spiritului geniului limbii, contra dezvoltării ei istorice firești”⁵⁰.

Din principiile care trebuie să stea la baza împrumutului în limba română, după Gr. Silași, reținem două : a) condamnarea tuturor cuvintelor străine încă negeneralizate, b) restricție și cumpătare cu cuvintele străine intrate în circulație. Cu doi ani mai înainte, într-un alt articol, apărut în revista „Amicul familiei”, profesorul clujean atrăgea atenția celor care redactează dicționare : „e necesar să fim precauți în condamnarea cutărei vorbe sau fraze și... termenii greci, turci, maghiari, germani care trecură și pătrunseră și în viața cotidiană a poporului român... ei devin cu totul populari ca de exemplu : plugu, grebla, podu”⁵¹.

Toate aceste discuții dovedesc că Gr. Silași nu este susținătorul părerilor care pledau pentru o purificare totală a limbii române. Un regim aparte trebuie acordat termenilor tehnici, pentru care se propune ca sursă de inspirație cei greco-latini, așa cum se întâmplă în toate limbile.

O polemică continuă va duce profesorul clujean cu acei susținători ai „direcției noi” care pledau pentru „a lua de bani buni tot ce se află azi în uzul vorbirii poporului român rustic”⁵² și a-l introduce în limba vorbită dându-i o circulație mare. Acest procedeu este criticat de Silași, considerându-l împotriva firii limbii, dar atunci când un cuvânt străin și-a primit „dreptul de cetățenie” și a intrat în uzul limbii române și este cunoscut de majoritatea vorbitorilor „trebuie să-i dăm o croială românească, trebuie să-l analogisăm”⁵³, așa cum afirmă și Timotei Cipariu.

O deosebire între limba română și cea latină se întilnește în topică și aceasta are mare importanță pentru traduceri : „... aceasta în limba noastră cum se scrie parte e fixă, parte e liberă... iar ordinea cuvintelor în construcția românească e din cele mai logice”⁵⁴.

În concluzie putem spune că profesorul clujean s-a călăuzit în toată activitatea sa privitoare la limba română după principiul lui Iacob Grimm : „limba noastră e totodată istoria noastră”⁵⁵, idee completată de Gr. Silași : „Dulcea-ne limbă națională formează tezaurul nostru cel mai prețios ereditu de la străbuni”⁵⁶.

Profesorul clujean era bine orientat în domeniul lingvisticii din vremea sa. Putem spune că toate ideile lingvistice ale vremii au găsit la el un ecou, aplicându-le cu mult simț la problemele limbii române. În formarea lui științifică se poate urmări prezența romantismului, a psihologismului și a curentului neogramatic. Și-a îndreptat privirea și spre știința românească de dincolo de Carpați, încadrându-se în viața științifică românească.

⁵⁰ Ibidem, nr. 9, p. 77.

⁵¹ *Renașterea*..., în „Amicul familiei”, III, 1880, nr. 5, p. 38.

⁵² *Renașterea*..., fasc. 1, p. 31.

⁵³ *Renașterea*..., în „Amicul familiei”, III, 1880, nr. 14, p. 119.

⁵⁴ *Renașterea*..., în „Amicul familiei”, IV, 1881, nr. 5, p. 49.

⁵⁵ Apud Gr. Silași, *Însemnătatea*..., p. 33.

⁵⁶ *Renașterea*..., fasc. 1, p. 4.

OPINIONS SUR LA LANGUE EXPRIMÉES PAR GRIGORE SILAȘI

R É S U M É

L'étude, fondée plus sur les articles parus dans les revues de l'époque, ainsi que dans les travaux les plus importants de l'auteur, présente en même temps l'activité et les opinions sur la langue de Grigore Silași (1836–1897) — le premier professeur de langue roumaine à l'Université de Cluj.

Ses études rassemblent une grande diversité de problèmes, orientés sur quatre directions :

- 1) — linguistique générale
- 2) — histoire de la langue roumaine
- 3) — la romanité de la langue roumaine et sa place parmi les langues romanes.
- 4) — problèmes de l'orthographe de la langue roumaine.

Iunie 1972

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

ÎMBOGĂȚIREA LEXICULUI ȘI DICȚIONARELE EXPLICATIVE

DE

MARIA BOJAN ȘI ELENA COMȘULEA

Neologismele au constituit obiectul mai multor studii cu caracter special, datorate unora dintre lingviștii și filologii noștri¹. Problema cercetată cu precădere a fost aceea a adaptării lor fonetice și a încadrării în sistemul morfologic al limbii române, dar au fost studiate și alte aspecte, ca : tipurile de neologisme din punctul de vedere al diversității lor formale, al căilor de pătrundere și al adaptării, precum și unele norme ale adaptării sunetelor nespecifice limbii noastre etc. Mai puțin interes a suscitat problema tratării neologismelor în dicționare. Aceasta presupune unele discuții referitoare la : neconcordanța între data intrării unui cuvânt în limbă și cea a înregistrării sale lexicografice, regimul grafic și ortoepic al elementelor neologice în perioada anterioară consemnării lor în vreo lucrare normativă, principiile de selectare a cuvintelor noi pentru dicționar etc.

În ultimele decenii, limba română s-a îmbogățit cu un număr considerabil de termeni, împrumutați sau creați prin mijloace interne, reclamați în mod imperios de noile realități care se cereau denumite. Progresele în domeniul zborurilor cosmice, automatizarea, mijloacele moderne de informare — dacă amintim numai câteva dintre realizările științei și tehnicii mondiale — impun completarea continuă a lexicului fiecărei limbi.

Cuvinte noi se introduce nu numai din necesități obiective, ci și ca urmare a tendinței de exprimare originală a acelor care cred că imprimă o notă distinsă stilului folosind un termen nou, neobișnuit.

¹ Vezi Gh. Adamescu, *Adaptarea la mediu a neologismelor*, București, 1938 ; S. Pușcariu, *Limba română, I. Privire generală*, București, 1940, p. 364—415 ; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, [București], 1954, p. 80—86 ; G. Ivănescu și L. Leonte, *Fonetica și morfologia neologismelor române de origine latină și romanică*, în SCȘt (Iași), VII, 1956, fasc. 2, p. 1—24 ; Luiza și Mircea Seche, *Despre adaptarea neologismelor la limba română literară (Unele considerații generale)*, I. Formă și proveniență, în LR, XIV, 1965, nr. 6, p. 677—687 ; D. Macrea, *Terminologia științifică și tehnică în limba română contemporană*, în CL, XI, 1966, nr. 1, p. 17—23 ; Despina Ursu și N. A. Ursu, *Observații privilegiate la adaptarea neologismelor în limba română*, în LR, XV, 1966, nr. 3, p. 245—254 ; Al. Graur, *Tendențele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 271—291 ; Gheorghe Pop, *Elemente neologice în graiul maramureșean*, Cluj, 1971 etc.

Cum e și firesc, situația în limbă a acestor categorii de cuvinte este diferită; dacă primele sînt necesare, ele îmbogățind și nuanțind mijloacele de exprimare, celelalte, dimpotrivă, reprezintă adesea formații de moment, neviabile, uneori chiar străine spiritului limbii.

Poziția diferită pe care o ocupă cuvintele noi în cadrul vocabularului are consecințe asupra includerii sau neinclusiei lor în lucrările lexicografice. Selectarea neologismelor pentru dicționare și redactarea propriu-zisă sînt operații greu de efectuat, din cauza insuficienței materialului informativ în legătură cu ele, a dificultăților care se ivesc la explicarea originii sau a evoluției lor semantice și mai ales din cauza formelor diferite în care circulă de obicei un cuvînt nou, forme dintre care una trebuie aleasă și recomandată ca literară. Pentru ca un cuvînt să primească un loc în dicționare, trebuie să îndeplinească anumite condiții². Ne vom referi pe scurt la aceste condiții, în general cunoscute și acceptate de lingviști, făcînd precizarea că nu este neapărat necesar ca un cuvînt să le îndeplinească pe toate.

Un termen poate fi inclus în dicționar dacă denumește o realitate nouă, pentru care nu se găsește în limbă un alt cuvînt la fel de potrivit. Astfel, *polua*, *teleinformatică*, *selenaut*, *optimiza*, *neproliferare* etc. au apărut din nevoia de a desemna noțiuni noi. În căutarea termenului potrivit se ajunge uneori ca o noțiune să fie denumită prin mai mulți termeni, dintre care însă, cu timpul, se impune unul care începe să fie utilizat cu precădere de către specialiști. Cuvintele: *ordinador*, *computer*, *calculator electronic* sînt sinonime, dar ultimul este astăzi termenul preferat în lucrările științifice.

Unii termeni neologici au fost adoptați cu toate că noțiunea pe care o denumesc nu este nouă, în limbă existînd deja un cuvînt care o desemnează. Aceasta se întîmplă deoarece, în timp ce cuvintele mai vechi au dezvoltat mai multe sensuri, neologismele aduc o notă de precizie, avînd de obicei un singur sens, concret. Să comparăm, de exemplu, cuvîntul *inimă* cu sinonimul său neologic, *cord*. Primul, ca termen vechi în limbă (moștenit din lat. *anima*), are, pe lângă sensul de „organ, centru motor al circulației sîngelui”, și sensurile: „stomac”, „miez (la plante)”, „piesă asemănătoare ca formă cu o inimă”, ca să le enumerăm numai pe cele mai răspîndite. În schimb, *cord* denumește numai „centrul motor al circulației sîngelui” și este termenul consacrat în limbajul medical.

Un alt criteriu de care se ține seama la selectarea unui cuvînt pentru dicționarele explicative privește circulația, indicat fiind să se accepte acei termeni care au mai multe atestări, de preferință din stiluri diferite. Pentru împrumuturile aparținînd domeniilor tehnico-științifice, e bine să se aibă în vedere nu numai înregistrarea lor scrisă, ci și întrebuințarea în vorbirea curentă de către nespecialiști. Chiar dacă un cuvînt ca *marșarier* ar fi atestat numai într-o lucrare tehnică, considerăm că trebuie inserat în dicționar, deoarece, odată cu creșterea numărului de autoturisme, este tot mai mult cunoscut și întrebuințat în vorbirea zilnică. Termenii tehnico-științifici care nu au pătruns sau care nu manifestă tendința evidentă de a pătrunde în limba comună, în limba standard,

² Indicații în acest sens a dat Theodor Hristea în *Împrumuturi și creații lexicale neologice în limba română contemporană*, în LR, XXI, 1972, nr. 3, p. 185–199.

rămân în afara dicționarilor explicative, locul lor fiind în dicționarele pe specialități sau în cele enciclopedice.

Un neologism este acceptat mai ușor dacă, prin structura sa, are posibilitatea de a se adapta la sistemul limbii române. Problema adaptării poate fi privită, pe de o parte, sub aspectul fono-morfologic (în utilizarea orală), iar pe de altă parte, sub aspectul grafic (în adaptarea la normele scrierii românești). Este bine știut că, în procesul de asimilare, natura limbii din care s-a împrumutat cuvântul și forma prototipului însuși au o mare importanță. De obicei, în limba română, cuvintele luate dintr-o limbă romanică se adaptează mai repede și mai ușor decît cele de alte origini. Termenii proveniți din limbi cu ortografie etimologică se folosesc cu forme care păstrează fie aspectul grafic, fie pronunțarea etimonului. Se scriu cum se pronunță în limba de origine cuvinte ca : *splin* (< engl. *spleen*), *hailaif* (< engl. *high-life*), *ținevais* (< germ. *zinkweiss*), *eponj* (< fr. *éponge*), în timp ce altele, de obicei recente, au păstrat atît grafia, cit și pronunțarea etimonului : *whisky* (< engl. *whisky*), *tenisman* (< engl. *tenisman*), *cow-boy* (< engl. *cow-boy*).

Un alt criteriu îl reprezintă vechimea termenului în limbă, în funcție de care se poate stabili în general dacă procesul de asimilare este încheiat sau nu. În mod obișnuit, asimilarea se face treptat, extinzîndu-se mai mult sau mai puțin în timp. Dacă pentru cuvintele intrate cu o jumătate de secol în urmă practica a rezolvat deja problema pronunțării, a scrierii și a flexiunii, pentru termenii recentî nu totdeauna s-a fixat forma lexicală corectă, ei continuînd să circule în diferite variante (*golgeter-golgheter*, *bucleu-bucle*, *compleu-comple*, *container-conteiner*). Avînd în vedere caracterul normativ al dicționarului, lexicografului îi revine datoria de a stabili regimul lexico-gramatical al acestor termeni. De multe ori însă numai practica poate impune o formă sau alta, după trecerea mai multor ani. Se poate întîmpla chiar ca forma recomandată la un moment dat de lucrările normative să fie modificată peste cîtva timp, datorită consacării, prin uz, a altei forme. Așa, de exemplu, în loc de *a sesiza*, considerat de *Micul dicționar ortografic* (1953) drept literar, se recomandă astăzi *a sesiza*; în locul formei *sentinelă* este indicată în *Indreptarul ortografic* ediția a III-a (1971), forma *santineală*.

Poziția pe care o ocupă un cuvînt în limbă se poate aprecia și după capacitatea acestuia de a forma derivate și compuse (de ex. : *polua*, *poluare*, *poluat*, *depolua*; *televiza*, *televizat*) sau de a se încadra într-o familie lexicală existentă (de ex. : *forjor*, *fotogenie*, *emisiv*, *inscriptibil*, *sutist* se înscriu în familia cuvintelor mai vechi : *forjă*, *fotogenic*, *emisie*, *inscripție*, *sută*).

În sfîrșit, neologismele sînt selectate pentru dicționar și în funcție de prezența lor în alte limbi, de tendința de a deveni termeni internaționali. Astfel, limba noastră a adoptat unele cuvinte de uz internațional, fără modificări în scriere și în pronunțare, cum sînt : *autoservice*, *marketing* „știința pieței”, *mass-media* „mijloace de informare de masă” etc.

În limba noastră există numeroase cuvinte noi, avînd o largă răspîndire, care îndeplinesc condițiile necesare includerii în dicționarele explicative românești.

Cuprinzînd într-o privire de ansamblu termenii intrați recent în diversele domenii ale limbii române, se poate constata că partea cea mai importantă a lor o constituie, cum e și firesc, termenii tehnico-științifici, introduși odată cu dezvoltarea multilaterală a științei și tehnicii. Nu ne referim, desigur, la cuvintele de strictă specialitate, ci la termeni cunoscuți și utilizați de masa vorbitorilor. Între aceștia se găsesc denumiri de științe nou apărute sau de ramuri noi ale unor științe cunoscute³, nume de obiecte noi sau a căror utilizare s-a extins în ultima vreme, nume de profesioniști, termeni din domeniul criticii literare, din publicistica actuală, din sport ș.a. Chiar dacă unele dintre aceste elemente lexicale nu sînt totdeauna împrumutate, ci sînt formații pe baza unor cuvinte existente deja, ele contribuie totuși la creșterea vocabularului limbii.

O bună parte a cuvintelor nou apărute care nu au fost înregistrate pînă acum în dicționarele explicative s-au impus ca noi elemente de vocabular ale limbii standard. Ne propunem să prezentăm, în cele ce urmează, o listă alfabetică a unora dintre aceste cuvinte (care se cer incluse în viitoarele noastre lucrări lexicografice), dînd succinte definiții sau indicînd domeniul căruia îi aparțin :

aerobúz s.n. Avion de mare capacitate.

algologie s.f. Ramură a medicinei umane care studiază durerea și metodele combaterii ei.

antidróg s.n. Mijloc, procedeu destinat combaterii drogurilor.

antisubmarín s. n. Navă, proiectil etc. de luptă împotriva submarinelor.

aspectuál, -ă adj. Care ține de aspect.

atenționá vb. I. A face pe cineva atent, a atrage cuiva atenția, a avertiza.

(Derivat : *atenționare*)

audiovizuál, -ă adj. Care apelează la simțul auzului și al văzului.

autosifón s. n. Recipient de uz casnic în care se prepară sifon.

baladésc, -ă adj. Care are caracter de baladă.

break⁴ s. n. (În box și în tenis)

bueléu (variantă : *buelé*) s. n. (Material textil)

calamitát, -ă adj. Care a suferit de pe urma unei calamități naturale.

caseadór s. m. Persoană care execută figuri acrobatice periculoase (înlocuind de obicei actorii în anumite scene filmate).

ciclamén adj. invar. (Culoare)

cineficá vb. I. A adapta o operă (literară, muzicală etc.) pentru cinematograf; a ecraniza. (Derivat : *cineficare* „răspîndire, popularizare etc. a producțiilor cinematografice”)

circumlunár, -ă adj. (Despre o mișcare, o orbită etc.) În jurul Lunii.

circumteréstru, -ă adj. (Despre o mișcare, o orbită etc.) În jurul Pămîntului.

compléu (variantă : *complé*) s. n. Garnitură de îmbrăcăminte.

compúter s. n. Calculator electronic.

conciadá s. m. Persoană din același oraș cu altă persoană.

concluzioná vb. I. A trage concluzii, a rezuma.

corái adj. invar. (Culoare)

culturísm s. n. (Ramură sportivă)

³ Theodor Hristea, în *art. cit.*, menționează și alți termeni din această categorie.

⁴ Pînă la apariția unor lucrări normative privind grafia cuvintelor de acest tip, am adoptat aici scrierea cea mai uzitată în presa actuală.

- dacrón** s. n. (Fibră sintetică)
- decodáj** s. n. Descifrare a unui cod sau a unui mesaj transmis pe baza unui cod.
- decolonizáre** s. f. Înlăturare a regimului colonial.
- densitométru** s. n. Aparat de măsurat densitatea optică a materialelor fotografice.
- diafanoscóp** s. n. Aparat de luminare internă a cavităților anatomice.
- draw** s. n. Meci nul; remiză.
- dres** s. n. Costum de baie; costumaș pentru copii mici.
- durofléx** s. n. Talpă sintetică.
- ecranizá vb.** I. A adapta pentru ecran o operă literară sau muzicală.
(Derivat: *ecranizare*)
- emisív, -ă** adj. Referitor la o emisie.
- extragalaxie** s. f. Spațiu exterior Galaxiei noastre. (Derivat: *extragalactic*)
- finalizá vb.** I. A termina o acțiune prin atingerea scopului urmărit.
- fondíst** s. m. Alergător de fond.
- forjór** s. m. Persoană care se ocupă cu prelucrarea metalelor prin forjare.
- fotogenie** s. f. Însușirea de a fi fotogenic.
- frotír** s. n. (Material textil)
- funcționalitate** s. f. Calitatea de a avea multiple întrebuințări.
- furaját, -ă** adj. (Despre animale) Hrănit în mod rațional cu furaje de calitate.
- géstică** s. f. Ansamblu de gesturi folosite de un actor în interpretarea unui rol.
- ghem** (*gheim*)⁵ s. n. Fază în jocul de tenis.
- girocompúter** s. n. Aparat de zbor.
- girocoptér** s. n. Aparat de zbor. (Derivat: *girocopterist*)
- giroplanór** s. n. Aparat de zbor.
- grisină** (variantă: *grizină*) s. f. Produs alimentar din făină de grâu, în formă de bastonaș.
- hidroamelioráre** s. f. Ansamblul lucrărilor de ameliorare a solului.
- hipnopedíe** s. f. Ansamblu de procedee științifice care permit învățarea (unei limbi) în timpul somnului.
- impurificá vb.** I. A face să devină impur prin introducerea de corpuri și substanțe străine.
- informátică** s. f. Știința despre metodele și mijloacele de informare științifică.
- invariántă** s. f. (În lingvistică)
- lunaút** s. m. Selenaut.
- máser** s. n. Instalație pentru generarea și amplificarea cuantică a radiațiilor electromagnetice.
- melaminát, -ă** adj. Prelucrat cu (sau din) melamină.
- monorái** s. n. Mijloc de transport în comun care folosește o singură șină.
- mortezór** s. m. Lucrător la morteză.
- motoerós** s. n. Cursă de motociclism.

⁵ Al. Graur, *Cupa Davis*, în „România literară”, 1972, nr. 42, p. 11.

- multidimensional**, -ă adj. Care se desfășoară, se dezvoltă, acționează etc. pe mai multe planuri; pluridimensional.
- navomodelist** s. m. Persoană care se ocupă cu construcția navomodelelor.
- neaměstec** s. n. Principiu de politică externă.
- nediseminare** s. f. (Fiind vorba despre arme nucleare) Faptul de a nu răspîndi; neproliferare.
- neproliferare** s. f. Nediseminare.
- nesportiv**, -ă adj. (Despre atitudini, gesturi etc.) Necorespunzător cu normele de comportare pe terenul de sport. (Derivat: *nesportivitate*)
- obscuriză** vb. I. (Despre idei) A face să devină nelămurit, neclar, de neînțeles.
- optimiză** vb. I. A aduce în stare de bună funcționare; a crea condiții optime.
- ordinatôr** s. n. Calculator electronic.
- patrusutist** s. m. Alergător la proba de 400 m.
- pietonál**, -ă adj. Destinat circulației pietonilor.
- pix** s. n. Creion cu pastă.
- plurifuncțional**, -ă adj. Polifuncțional.
- polifuncțional**, -ă adj. Care are mai multe întrebuințări; plurifuncțional.
- poloist** s. m. Jucător de polo.
- poluá** vb. I. (Despre atmosferă, apă, sol) A (se) infecta cu substanțe nocive, dăunătoare vieții. (Derivate: *poluare*, *poluat*, -ă, *depoluare*)
- preadolescență** s. f. Vîrstă premergătoare adolescenței.
- reciclă** vb. I. A (se) perfecționa profesional într-un cadru organizat (Derivat: *reciclare*)
- reflectorizant**, -ă adj. A cărui suprafață reflectă lumina, sunetele etc.; reflectant.
- rotiserie** s. f. Local în care se prepară și se servesc fripturi.
- selenaút** s. m. Persoană care efectuează o expediție pe Lună; lunaut.
- seriál** s. n. Film (de televiziune) în mai multe serii.
- stihínic**, -ă adj. Dezorganizat; întîmplător.
- subtraversare** s. f. Trecere de pietoni prin pasaje subterane; p. e x t. pasaj subteran.
- sumá** vb. I. 1. A efectua o operație de adunare. 2. A însuma.
- supántă** s. f. Etaj interior situat într-o parte a unei clădiri.
- supraelástic** s. n. (Material textil)
- superelogiá** vb. I. A elogia peste măsură. (Derivat: *superelogiere*)
- superproducție** s. f. (În cinematografie)
- sutist** s. m. Alergător la proba de 100 m.
- telegénic**, -ă adj. Care poate fi reprodus în mod avantajos în imagini televizate.
- teleinformatică** s. f. Ramură a informaticii.
- telerecórding** s. n. Aparat pentru înregistrarea și redarea imaginilor cu ajutorul televiziunii.
- telerepórter** s. m. Reporter de televiziune.
- télex** s. n. Sistem mixt de telefonie și telegrafie.

tenismán s. m. Jucător de tenis.

termoreléu s. n. Releu a cărui funcționare este comandată de schimbarea temperaturii mediului.

transplânt s. n. Transplantare a unui țesut, a unui organ.

videotelefón s. n. Telefon prevăzut cu aparat de transmitere a imaginii la distanță. (Derivat : *videotelefonic*)

vitezist s. m. Alergător la probele de viteză.

voléu s. n. (La tenis) Lovire a mingii înainte ca aceasta să atingă suprafața de joc.

Termenii adjectivali formați de la nume de țări, orașe, insule etc. nu au fost incluși în lista de mai sus, ei constituind o categorie de cuvinte bine cunoscute, a căror răspindire este datorată, în primul rînd, mijloacelor moderne de informare de masă. Dintre cele mai des folosite în prezent, semnalăm; *cipriot, congolez, irakian, iranian, laotian, somalez, vietnamez, luxemburghez* etc.

Nu ne propunem să aprofundăm aici un alt aspect al îmbogățirii vocabularului, anume extinderea cîmpului semantic al cuvintelor existente în limbă. Aceasta ar putea constitui obiectul unei cercetări aparte. Menționăm totuși cîteva dintre cuvintele care au primit semnificații noi, încă neconsemnate în dicționare :

capsulă s. f. Pe lângă sensurile de dinainte („tip de fruct la plante; înveliș al unor medicamente; vas de laborator rezistent la încălzire puternică; cutie cu capac sensibil la variațiile presiunii atmosferice; capac de tinichea cu care se astupă sticlele de bere, apă minerală etc.”), cuvîntul l-a primit și pe acela de „parte a unei nave cosmice”, utilizat mai ales în sintagma *capsulă cosmică*.

coláj s. n. Înregistrat în *Dicționarul de neologisme* (București, 1966) cu sensul de „legătură permanentă nematrimonială; concubinaj”, este întîlnit astăzi în artele plastice cu sensul de „procedeu, folosit în special în arta modernă, constînd în realizarea unui tablou prin lipirea unor fragmente de diverse culori și forme, în vederea obținerii efectului artistic”, și chiar în modă cu sensul de „îmbrăcăminte formată din piese de culori diferite, adesea în combinații surprinzătoare”. Același cuvînt este folosit în cinematografie cu înțelesul de „lipire a secvențelor filmate separat, în vederea realizării unui film încheiat, cu continuitate în redarea unei acțiuni”.

compostá vb. I. Sensul cunoscut, preluat din franceză, al acestui cuvînt este de „a imprima, a marca data pe un bilet de călătorie”. Astăzi este tot mai frecvent utilizat în urma unei deplasări semantice cu accețiunea de „a perfora un bilet”. (Derivat : *compostor*)

departajá vb. I. (cu derivatul *departajare*) A fost utilizat la început cu sensurile de „a pune capăt unui balotaj, a arbitra între două opinii”, cu care a fost consemnat și în *Dicționarul de neologisme*. Astăzi este tot mai des întrebuintat în accețiunea de „a (se) despărți, a (se) separa; a (se) distanța” (probabil datorită apropierii formale și semantice de verbul *a (se) depărta*).

deturnă vb. I. Consemnat în *Dictionarul limbii române moderne* cu semnificația de „a întrebuița în mod ilegal fonduri (sau alte bunuri) pentru altă destinație decît cea prevăzută; a delapida”, este cunoscut și întrebuițat cu un înțeles nou: „a abate un avion de pe ruta sa normală, făcînd uz de forță”. Același sens l-a adoptat și abstractul verbal *deturnare*.

escaladă vb. I. (folosit adesea cu forma infinitivului lung *escaladare*) Sensului vechi, cunoscut al acestui verb, acela de „a se cățăra pe un zid, pe un munte etc. pentru a trece pe partea cealaltă”, i s-a adăugat acela de „a extinde treptat o acțiune”.

extrapolă vb. I. (cu abstractul *extrapolare*) Termen folosit în matematică („a efectua o operație de determinare a unei serii de valori ale unei funcții, pentru valori situate în afara unui interval de valori cunoscute”) se întîlnește astăzi și în presă cu un sens, preluat din franceză: „a trece o idee dintr-un domeniu în altul”⁶.

modul s. n. A fost înregistrat în DLR cu mai multe sensuri, în diferite specialități. Lipsește însă cel de „parte a navei cosmice”, cunoscut astăzi de toată lumea, din sintagma *modul lunar*.

Există o categorie de termeni care, odată cu acumularea unui sens nou, au dat naștere și unei forme sau chiar unei categorii gramaticale noi, specializată pentru noul sens. Așa, de exemplu, numele jocului sportiv *tenis*, substantiv fără formă de plural, s-a extins și asupra încălțămintei purtate cînd se practică acest sport, primind forma de plural: *teniși*. Același proces a parcurs și substantivul *baschet* (pl. *bascheți*) cu sensul de „încălțămintă”.

Cuvîntul *tricolor*, adjectiv, cu sensurile: „care are trei culori; (substantivat) drapel cu trei culori; p. restr. drapel românesc”, a înregistrat o dezvoltare semantică de la sensul de „drapel românesc”, devenind substantiv masculin: *tricolor* (pl. *tricolori*) cu sensul: „sportiv care face parte dintr-o echipă românească în cadrul unei competiții internaționale”. Această extensie semantică ar fi putut avea ca model limba franceză, în care s-a petrecut același fenomen.

Cuvîntul *național*, adjectiv, a primit sensul de „sportiv care face parte dintr-o echipă națională”, devenind odată cu aceasta substantiv masculin: *național* (pl. *naționali*).

După cum se poate ușor constata, unele dintre neologismele menționate în paginile anterioare reprezintă termeni împrumutați din alte limbi, în special din franceză și din engleză.

Impresionant de multe sînt și creațiile care au luat naștere pe terenul limbii noastre, folosindu-se mijloace proprii de îmbogățire a vocabularului. Derivarea și compunerea sint, în acest caz, procedeele cele mai frecvente. Se apelează în mod special la unele elemente de compunere sau prefixe, ca: *anti-*, *audio-*, *neo-*, *super-*, *ultra-*, *video-*, existente de altfel și în alte limbi.

Foarte ușor apar și formații noi de tipul: *imagini-prototip*, *cuvînt-cheie*, *literatură-document*, *spectacol-manifest*, *spectacol-afiș*, *reportaj-anchetă*, ele fiind create, la un moment dat, numai pentru un anumit context din care pot fi apoi generalizate.

⁶ Vezi și N. Mihăescu, *Carte despre limba românească*, București, 1972, p. 14.

Viu în limbă este și procesul de extindere a câmpului semantic al unor cuvinte. El are loc de cele mai multe ori în urma unor analogii, a trecerii unui cuvânt dintr-un domeniu în altul sau a preluării unui sens nou din limba de origine.

Alături de împrumuturile adaptate la sistemul limbii noastre, cum sînt cele discutate, se poate vorbi despre o adevărată avalanșă de cuvinte străine care au doar menirea „să dea, în intenția celor care folosesc un asemenea vocabular, o impresie de înaltă intelectualitate”⁷. Asemenea termeni, foarte actuali, sînt folosiți cu precădere în limbajul criticii literare, teatrale, cinematografice și de televiziune. Dăm cîteva exemple, culese din presă : *bookmaker*, *bidonvilleu*, *kitsch*, *flash-back*, *sparing-partener*, *show*, *business*, *suspens*, *puzzle* etc. Chiar felul în care termenii de acest fel au fost redați grafic de către cei ce i-au folosit probează caracterul lor străin. Utilitatea acestora în limbă va fi confirmată sau infirmată de însăși practica vorbirii, care, ca și în cazul altor neologisme, va decide, în confruntarea cu timpul, soarta acestor cuvinte.

După cum se poate constata, ritmul rapid de îmbogățire a vocabularului românesc în ultimii ani a făcut ca, în mod firesc, o serie de împrumuturi și de formații lexicale neologice să nu fie cuprinse în lucrările lexicografice, oricît de recente ar fi. Apare deci obligația de a revedea dicționarele periodice, la intervale nu prea mari de timp, pentru a le completa cu termeni noi, impuși de tot ceea ce progresul continuu al omenirii aduce nou. Alături de dicționarele-tezaur este evidentă necesitatea unor dicționare de neologisme, a căror elaborare, efectuîndu-se într-un timp mai scurt, permite înregistrarea cuvintelor nou intrate în limbă.

DIE BEREICHERUNG DES WORTSCHATZES UND DIE EINSPRACHIGEN WÖRTERBÜCHER

Z U S A M M E N F A S S U N G

Der erste Teil der Arbeit enthält die Kriterien welche man bei der Einschaltung neuer Wörter in Wörterbücher vor Augen halten muß. Weiter wird eine Liste neuer Wörter der rumänischen Sprache gegeben welche nicht in den bis heute herausgegebenen Wörterbüchern erschienen sind und eine andere Liste derjenigen Wörter welche sich mit neuen Bedeutungen bereichert haben.

Der Schluß der Arbeit enthält die Meinung der Autoren was die Notwendigkeit einer periodischen Erscheinung der Wörterbücher der Neologismen betrifft.

Noiembrie 1972

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

⁷ Demostene Botez, *Scriitorii și limba noastră*, în „Viața românească”, XXV, 1972, nr. 2, p. 122.

ASPECTE SEMANTICE ALE VERBELOR MEDITA, OBSERVA, REFLECTA

DE

DOINA NEGOMIREANU

1. Structura semantică a unui cuvânt (a unei unități lexicale), după cum o demonstrează cu prisosință dicționarele istorice și explicative, nu este un dat imuabil. Ținându-se seama de varietatea factorilor care determină modificările de sens, prin analiza concomitentă a stadiului actual și a evoluției istorice a structurii semantice a unei unități lexicale, se obține imaginea particulară, specifică a „mișcării” microsistemului acesteia, într-o limbă dată.

Ideea că vocabularul unei limbi reprezintă o viziune proprie asupra universului, dispunând de mijloace specifice de redare lingvistică a fenomenelor, a relațiilor din lumea înconjurătoare, se leagă de o altă idee (vîu discutată), și anume dacă în studiul sistemului vocabularului putem opera sau nu cu elemente nelingvistice. Cercetările au demonstrat, pe de o parte, că aspectul lingvistic nu trebuie identificat cu realitatea extralingvistică, iar pe de altă parte că limba, ca mijloc de comunicare, și ca sistem de semne, reflectă în chip particular, specific o lume nelingvistică¹.

Relația limbă-realitate este privită prin prisma acceptării unei intercorespondențe perpetue între ambii termeni ai relației². Ca urmare, după cum arăta și G. Mounin, „le léxique [...] ne serait pas structurable en vertu de ses propriétés strictement linguistiques, pour des raisons propres à la linguistique [...] parce qu'il serait la reflet plus ou moins exact d'une autre, ou de beaucoup d'autres structures non linguistiques”³.

¹ „Elaborarea unei semantici pur lingvistice, ramură a unei discipline care să studieze limba «în sine și pentru sine», ni se pare un deziderat himeric. Configurația semantică a unui cuvînt reflectă, prin intermediul noțiunilor, fapte de ordin extralingvistic, de care [...] semantica nu poate scăpa” (S. Stati, *Problemele actuale ale semanticii lingvistice*, în *Limbaj, logică, filosofie*, București, 1968, p. 16).

² Permanentele modificări din planul extralingvistic au un reflex corespunzător pe planul limbii, în mulțimea unităților lexicale. R. Balzarotti nota în acest sens: „la funzione lessicale consiste appunto nello stabilire un rapporto tra struttura linguistica e contesto extralinguistico e per questa ragione le unità lessicali formano una lista aperta di termini” (*Semantica e linguaggio*, în „Lingua e stile”, VI, 1971, nr. 1, p. 101).

³ G. Mounin, *Un champ sémantique: la dénomination des animaux domestiques*, în „La linguistique”, 1965, nr. 1, p. 52.

2. În contextul acestor considerente, analiza conținutului semantic al verbelor românești *medita*, *observa*, *reflecta* urmărește, pe de o parte, structura semantică particulară a fiecăruia (raportată deseori la limba franceză din care acestea au fost împrumutate), iar pe de altă parte determinarea în același timp a elementelor care le apropie și care le diferențiază⁴.

medita

Sensurile se ordonează pe două planuri.

În primul plan, cu caracter unipersonal, se încadrează sensurile: „a examina ceva din toate punctele de vedere, a studia”, sens învechit (ex.: *Această boală trebuia meditată*. Negruzzi, S. I, 33; *A medita un sujet*. Marcovici, R. 25/3), și „a gândi, a reflecta (îndelung) asupra unui lucru”. Pentru sensul învechit⁵, în limba contemporană există cuvinte cu acest sens principal⁶, de pildă: *a studia*, *a examina*, *a cerceta* etc. Prin acest sens, *medita* s-a încadrat gramatical, prin tranzitivitatea formelor verbale, în regimul seriei sinonimice corespunzătoare.

Al doilea sens, principal și viabil, este intransitiv. Aici distingem situațiile:

— exprimarea acțiunii „în sine” marcată (sau nu) de parametrii contextualii modali sau temporali, accentuând ideea de profunzime,

a) fără a indica realitatea implicată:

După ce mai medită cîțva timp, el zise în sineși... Filimon, O. I, 124.

Și pe țărna lumii adînc am meditat. Bolintineanu, O. 197;

b) indicînd realitatea, cu ajutorul complementului indirect introdus prin prepozițiile *la*, *asupra*, cu sau fără întregiri modale:

Nu numai că materialul îl adunase, dar meditase asupra lui. Iorga, L. II, 593.

⁴ Materialul ilustrativ se bazează pe *Dicționarul limbii române* (DLR), tomul VI, București, 1965—1968, tomul VII, partea a 2-a, București, 1969, litera R și *Dictionnaire alphabétique et analogique de la Langue Française*, par Paul Robert, tome IV, V, Paris, 1966 (DR).

Cunoscut fiind că exprimă manifestări umane, procese de gândire, cele trei cuvinte pot fi asociate în cadrul aceleiași analize. Împrumutate din franceză (avînd la bază latina) în perioade de timp relativ apropiate, cuvintele urmează o „viață” paralelă în limbă (*medita* < fr. *méditer*; *observa* < fr. *observer*, *reflecta* < fr. *réfléter*, cf. *réfléchir*). Simbolurile folosite:

O (realitate extralingvistică)
P_I (plan unipersonal)
P_{II} (plan pluripersonal)
P_I (o singură persoană)
P_n (n persoane)
→ acțiune directă asupra unei realități
() acțiune care presupune o realitate
↔ „relație”

⁵ În DR nu se înregistrează ca sens aparte, de sine stătător, ci ca o particularitate, marcată de context, a sensului mai dezvoltat „soumettre à une longue et profonde réflexion” V. *approfondir*, *réfléchir* (à).

⁶ Pentru terminologie, B. Kelemen, *La synonymie à la lumière de la structure sémantique des mots*, în *Actes du Xe Congrès international des linguistes*, Bucarest, 1970, p. 519—525.

Am să meditez mai serios la cazul dumatăle. C. Petrescu, C. V. 202.

Aceeași acțiune, dar efectuată în vederea unui anumit scop, este indicată de sensul, învechit și el, „a plănuî, a urzi, a ticlui”⁷, sens realizat numai în condiții contextuale adecvate. Complementul direct al verbului este hotărâtor :

Se cunoștea că meditează vreo nouă moarte. Negruzzi, S. I, 143.

Turcul, carile medita o perfidă stratagemă, au răspuns că fiul său nu-l putea trimete. Calendar (1861), 116/17.

O schimbare în planul sintagmatic, prin înlocuirea complementului direct cu altul asemănător (dar neconcludent din punct de vedere semantic) sau cu un complement indirect, produce automat și o modificare de nuanță și sens (*meditează o...*, *meditează la...*).

Sensul care se realizează în planul exterior, presupunînd cel puțin două persoane (pluripersonal), nu mai aparține proceselor de gîndire, ci sferei relațiilor („a ajuta elevii să-și pregătească lecțiile, examenele”), ex. : *S-a oferit să o mediteze el gratuit.* Rebreanu, R. I, 25.

observa

Sensul cel mai vechi „a respecta, a ține, a păzi o lege, o dispoziție, un obicei etc.” (de ex. : *Observează rînduiala.* Asachi, S. L. I, 223) păstrează fidel sensul corespunzător al verbului francez *observer*, fără a atinge însă dezvoltarea și frecvența acestuia. Realizîndu-se ca o acțiune unipersonală (P_I), *observa* intră în seria sinonimică a unor cuvinte ce definesc o a t i t u d i n e (*respecta, conforma, executa* etc.). Celelalte sensuri în uz care se găsesc și ele în general în structura semantică a cuvîntului francez se orientează în două direcții distincte : una în care acțiunea are caracter unipersonal (intern) P_I și alta în care acțiunea presupune prezența a cel puțin două persoane (caracter pluripersonal, extern) P_{II} ; în ambele situații se acționează direct asupra realității, fapt indicat lingvistic prin complementul direct cerut de verbul care este, de altfel, tranzitiv în totalitatea sensurilor sale.

P_I 1) Realitatea (0)⁸ se impune atenției, iar persoana (P_I) ia act de această realitate, „bagă de seamă, remarcă”; acțiune nondurativă (și cu aspectul negativ, al nonacțiunii) :

În vreme ce oamenii se retrăgeau bombănînd, Petre observă că alții se îmbulzesc să intre în castelul cel nou. Rebreanu, R. II, 202.

Între invitați observai pe un bărbat frumos. Galaction, O. 102.

Am să te rog să privești la individul acela... Nu l-ai observat, sînt sigur, niciodată. C. Petrescu, C. V. 281.

Pot... a observa (lua aminte) mișcarea măiestrită a stelelor și a planetelor. AR (1830), 357 1/48⁹.

⁷ Considerînd-o ca o nuanță a sensului-bază în care prevalează scopul, fără ca acesta să constituie nota semantică dominantă, DR trimite la verbele *combiner, conspirer, projeter*.

⁸ Obiectul din realitate poate fi animat sau neanimat.

⁹ DR îl izolează cu sens specific unui domeniu științific : *Spécialt. „Considérer (un objet de connaissance scientifique), par les procédés d'observation”. Observer les astres.*

Întrebuintărea impersonală a verbului (*Se observă... o preocupare din ce în ce mai serioasă și mai adâncă a scriitorilor noștri pentru tematică*. V. Rom., octombrie 1954, 270) contribuie și ea la detașarea sensului de context.

Un sens foarte răspândit este și „a examina cu atenție, a studia, a cerceta; a scruta”. De la faza înregistrării fenomenului ca prezență, ca fapt, se trece cu acesta la faza examinării, cercetării, studierii lui (ex.: *Cînd se întoarce cu spatele, poate observa toată strada prin oglinda de la ușă*. C. Petrescu, C. V. 281).

Variația semantică este marcată de indicatori temporali, modali sau de scop, nota dominantă modificîndu-se în funcție de felul în care aceștia însoțesc, completează sau se impun sensului, producînd astfel o schimbare de echilibru a conținutului semantic și, în consecință, a sensului. Există, așadar, o o b s e r v a r e în toate situațiile:

a) și cînd sînt prezente elemente contextuale temporale sau modale: *Începu să observe cu atenție odaia*. Vlahuță, O. A. III, 18.
Aprodul cel bătrîn și de treabă o observa în tăcere. Sadoveanu, O. X, 553 și

b) în contexte în care prevalează s c o p u l, „a spiona, a iscodi, a pîndi” (ex.: *Nu numai că trebuie să fi avut o corespondență în Ardeal, unde observa pentru dînsul Apostol Mano..., dar el trebuie să fi avut oamenii săi la Viena*. Iorga, L. I, 41). Accentuarea ideii de s c o p produce o modificare (prin intermediul contextului) a sferei, trecîndu-se de la p r o c e s e d e g î n d i r e la a t i t u d i n e.

Dicționarul limbii române privește acest sens într-o accepție mai largă în comparație cu dicționarul francez¹⁰, introducîndu-se sub aceeași definiție atît un citat ca cel de mai sus, cît și un citat ca:

Ea se ivi în fereastră. El se retrase după perdea, ca s-o observe. Eminescu, N. 75.

De fapt „a spiona” înseamnă aici „a privi, a observa pe cineva sau ceva pe furiș”, aspect semantic diferit de sensul corespunzător exemplului anterior, unde contextul indica clar „a iscodi, a pîndi în scopul de a raporta cele aflate”.

Distincția dintre unele sensuri, particularitatea fiecăruia în parte (de pildă „remarca” și „examina cu atenție”) se realizează contextual plecînd de la prezența (sau absența) unui anumit determinant al verbului pînă la contexte mai largi, în care există un cuvînt de referință. De pildă, față de: ... *a observa în tăcere*...; ... *începu să observe cu atenție*, într-un enunț ca: *nu l-ai observat, sînt sigur, niciodată*, nu avem un indiciu suficient pentru o interpretare sigură, precisă. Raportarea la un context lărgit aduce precizarea necesară: *am să te rog să privești la*...

P_{II} Realizarea sensurilor necesită prezența a cel puțin două persoane, realitatea fiind un element care mijlocește relația (P₁—P_n). Sensul „a

¹⁰ DR tratează ca sens aparte pe „a spiona”, iar atunci cînd prevalează ideea de „a privi pe furiș, a examina”, aceasta se marchează ca nuanță a sensului „considérer avec attention, application, afin de connaitre, d'étudier...”, cu trimiteri la cuvintele asemănătoare ca înțeles, de ex.: *Se savoir, se sentir observé*... V. Toiser; *Observer un adversaire avant de se mesurer à lui*... V. Suivre. De asemenea, se detaliază situațiile în care se accentuează studiarea (în scopul cunoașterii) și cea în care interesează privirea insistentă, fixarea.

exprima o observație, a face o constatare" (ex.: *Simțind în glasul învățătorului un fel de amenințare ascunsă, Titu Herdelea observă împăciuiitor.* Reboreanu, R. I, 108) reia înțelesul de „remarca” transpunându-l pe planul realizării lui verbale, ca o comunicare, vizînd acum sfera relațiilor, unde dealtfel se încadrează și sensul „a atrage cuiva atenția; a dojeni, a reproșa” (ex.: *Fie-mi iertare, ..., a vă observa că acești oameni s-au purtat vitejește.* Alecsandri, T. 1488; *Am observat doamnei Popescu că anul acesta nu se prea vede la plimbare.* Caragiale, O. I, 273). Dacă, în situația primului sens, P_n poate sau nu să fie prezentă, în cel de-al doilea, exprimarea ei (prin complementul în dativ) se impune¹¹.

reflecta

Sensurile care indică acțiuni umane sînt „a gîndi, a cugeta, a medita” și „a preveni, a avertiza”. Primul, după cum arată și definiția, se întîlnește și la cuvîntul *medita*, considerat sinonim. Cu toate acestea, contextele dezvăluie atît elementele care permit relația sinonimică, cît și elemente, anumite particularități, care nu se integrează în această relație.

Primul sens definește o acțiune durativă (limitată sau nu), întregită (sau nu) de elemente modale care nu aduc modificări semantice:

Mi-am închipuit că reflectînd vă veți răzgîndi. Călinescu, S. 124.

O să vă dau soluția. Pînă mâine reflectez. Stancu, R.A.I, 357.

Reflectai asupra nenorocirilor. Filimon, O. I, 308.

Față de aspectul intransitiv, aceeași acțiune unipersonală, dar tranzitivă, de data aceasta este momentană, nondurativă (ca rezultat al unei acțiuni anterioare):

Înțeleaptă muiere! reflectă doctorul. Sadoveanu, O. XI, 454.

Tocmai reflecta: „Ce bine e să trăiești și să mori sătul!” Vianu, A. P. 215.

Accentul cade nu pe o gîndire (îndelungată), ci pe actul momentan, prezent, apropiindu-se de sensul lui *observa*, „a exprima o observație, a face o constatare”. Cuvîntul se orientează prin acest sens spre sinonime ca: *a constata* etc.¹²; în consecință, sinonimia *reflecta* — *medita*, în cadrul aceluiași sens, nu este decît relativă.

O situație asemănătoare am întîlnit în structura semantică a lui *observa*, unde cele două aspecte înregistrate s-au cristalizat în sensuri de sine stătătoare.

Sensul învechit „a preveni, a avertiza” se referă la domeniul relațiilor. Și aici se pleacă de la „a atrage cuiva atenția” (v. *observa*), dar individualitatea sensului se realizează prin nota de atitudine (scop) și prin marcajul temporal: ex.: *Președintele reflectă pe Măcelariu că trebuie să observe legea.* Barițiu, P. A. II, 227.

¹¹ DLR l-a încadrat ca sens derivat al sensului „a băga de seamă...”, avînd în vedere nota de apropiere; DR l-a marcat ca sensuri total aparte, ținînd seama de elementul semantic diferențiator, legîndu-l de *signal*.

¹² Apelîndu-se deseori la astfel de sinonime și cuvinte analogice pentru înțelegerea nuanțelor semantice, DR indică, de pildă, în cadrul sensului „faire usage de la réflexion”, situația „réfléchir à quelque chose” cu trimiterile: *considérer, envisager, étudier, examiner, mûrir, pénétrer, penser, peser, ruminer, songer*.

3. Analiza conținutului semantic al verbelor românești *medita*, *observa*, *reflecta* permite evidențierea unor caracteristici determinate de relația limbă-realitate și stabilirea posibilităților (mijloacelor) lingvistice de care dispune limba (la un moment dat) în exprimarea acestor aspecte.

a) Sensurile care aparțin aceleiași clase semantice indicând manifestări proprii omului se diferențiază în două planuri: P_I (plan intern, unipersonal, P_I) și P_{II} (plan extern, pluripersonal, P_{II}).

— În P_I există o sferă de circulație comună, cea a proceselor de gândire (O poate să existe sau nu); la *observa* există și sfera atitudinii (presupune prezența lui O).

— În P_{II} este comună sfera relațiilor (realizată pe baza lui P_I prin intervenția unor note specifice acestei sfere și impune ca dominante).

— Pentru P_I , acțiunea lui P_I , raportată la O poate fi „acțiune în sine”, monovalentă, iar în prezența lui O, bivalentă.

b) Exprimînd procese de gândire, situația acestor verbe sub aspect temporal se prezintă astfel:

— durativ	$\begin{cases} \text{medita} \\ \text{observa} \\ \text{reflecta} \end{cases}$
— nondurativ	$\begin{cases} \text{observa} \\ \text{reflecta} \end{cases}$

c) Se remarcă continuitatea în timp, viabilitatea sensurilor legate de procese ale gândirii și mult mai puțin, de pildă, a celor care indică relații, pentru care limba dispune de alte cuvinte, cu o dominantă semantică corespunzătoare (vezi *reflecta* pentru *preveni*, *avertiza*).

P_I (unipersonal)	$\text{g \u0102 n d i r e}$	$\begin{cases} \text{medita} \\ \text{observa} \\ \text{reflecta} \end{cases}$	$\begin{matrix} \text{— T (durativ)} \\ \text{T (nondurativ)} \end{matrix}$
---------------------	-----------------------------	--	---

(P_I)	$\begin{cases} P_I (O), \\ P_I \rightarrow O \end{cases}$	a t i t u d i n e	$\begin{cases} \text{— observa} \\ \text{— medita} \end{cases}$
---------	---	----------------------------	---

P_{II} (pluripersonal)	— r e l a \u0219 i e	$\begin{cases} \text{medita} \\ \text{observa} \\ \text{reflecta} \end{cases}$
$P_I \xrightarrow{O} P_{II}$		

d) În funcție de sfera în care se încadrează sau de nuanța de sens marcată, sensurile se atașează cu o valoare și frecvență diferită unor serii sinonimice (și antonimice) diferite. Trecerea dintr-o serie în alta (dispariția sau apariția unor sensuri) reflectă și la acest nivel frământarea internă a limbii în realizarea adecvată a raportului semn lingvistic —

realitate extralingvistică. Procesul comunicării impune o realizare lingvistică precisă. De aici și diferențierea semantică „aspectuală” a acțiunii care reclamă cuvinte deosebite.

e) Studiul semantic al fiecărui cuvânt dezvăluie atât aria semantică pe care acesta o poate acoperi dintr-un concept dat, cât și posibilitățile limbii raportate la *scara neutră* a conceptului¹³; acest studiu indică, de asemenea, oportunitatea cercetării câmpului onomasiologic, după analiza semasiologică prealabilă a cuvintelor aferente unui concept¹⁴.

Noiembrie 1972

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

¹³ Nicolas Ruwet, *La linguistique générale aujourd'hui*, „Archives européennes de Sociologie”, 1964, 5, p. 308, apud Kurt Baldinger, *Sémantique et structure conceptuelle*, în „Cahiers de lexicologie”, vol. VIII (1966), nr. 1, p. 10.

¹⁴ Cf. K. Baldinger, *Sémantique...*, p. 43–46.

NOTE LEXICOLOGICE

DE

R. TODORAN

chilindí, t'ilind'

Verbul *chilindí* este o variantă a lui *chilini* „a separa, a despărți”, cu același sens, cum a arătat L. Ghergariu (CL, 16, 1971, nr. 1, p. 85), atestată într-o colecție de chiuituri de pe Someș, recent publicată. Pentru explicarea etimologică a cuvîntului, L. Ghergariu trimite la magh. *különti* „separă”, deși pentru *chilini*, a cărui variantă este, admite că nu poate fi explicat prin verbul maghiar. Pe bună dreptate îl consideră un derivat românesc de la *chilin* „separat”, care, la rîndul său, este un împrumut din limba maghiară (< magh. *külön*).

Varianța *chilindí*, înregistrată de DA din Sălaș și atestată acum pe Someș, trebuie să o explicăm ca o formă apărută prin dezvoltarea internă a limbii române. Admițînd că *chilindí* este o variantă a lui *chilini* (< *chilin*), ceea ce ni se pare neîndoios, o putem explica prin fenomenul numit de S. Pușcariu (*Limba română*, II, [București], 1959, p. 119—122) „despicarea” sunetelor. Fenomenul e menționat de Pușcariu în cuvinte ca : *arinde* „arin(e)”, *plămînd* „plămîn”, *spînd* „spîn”, *rămînde* „rămîne”, la care adăugăm și pe *scand* „scaun” (citată la p. 116) ș.a. Deci din *chilini* s-a născut, prin fenomenul amintit, *chilindí*, pronunțat *t'ilind'í*. Din această formă dialectală s-a refăcut *t'ilind'* „separat”, atestată după mai multe izvoare în Țara Oașului și Sălaș (cf. L. Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, 1966, p. 202), după modelul : *chilini* — *chilin*. Dacă am porni de la o formă **chilind* < *chilin*, prin același fenomen, nu l-am putea explica pe *d'*.

defruptă

E neatestat în dicționare. Îl întîlnim în *Bucvari* pentru pruncii cei rumânești carii se află în crăia ungurească și hotarele ei împreunate, Viena, 1781 : eu am gîndit că iaste mai mare păcat a să defrupta în zile de post decît a fura ceva (p. 23). Sensul cuvîntului este cel de „a minca d e f r u p t în zile de post, a se înfrupta”. Este un derivat de la *frupt* cu prefixul *de-*. Originea acestui prefix, ca și în cazul lui *în-* și al altora, trebuie să o căutăm în prepoziție, și anume în prepoziția *de*. Sintagma

CL, anul XVIII, nr. 1, p. 39—48, Cluj, 1973.

de *frupt* din locuțiunea verbală *a mânca de frupt*, atestată în numeroase izvoare (vezi DA, s.v. *frupt*), a favorizat formarea derivatului discutat aici. Formații asemănătoare: *dedulci* < (a mânca) *de dulce*, *deochiă* < *de ochi*, *delătură* < *de lături*, *afundă* < *a fund*, *înșepă* < *în țeapă*, *închiria* < *în chirie*, *înlătură* < *în lături*, *încolți* < *în colți*, *păfugă* < *pe fugă* etc. (cf. Florica Dimitrescu, *Locuțiuni verbale în limba română*, [București,] 1958, p. 128).

deschilini, descoji

Verbul *deschilini* „a (se) deosebi, a (se) separa, a (se) despărți”, cu variantele: *deschilindî*, *desclinî*, *dischilini*, *deștilini*, *deschilină*, atestat mai frecvent ca participiu cu valoare de adjectiv, ca infinitiv lung substantivat, este explicat de dicționare ca derivat de la *chilin* „separat”. Singur DLRM indică elementele componente ale acestui derivat: „*des*.¹ + *chilin* (puțin folosit, < magh. *külön*)”. În același dicționar, *des*.¹ este definit ca „element de compunere cu sens privativ”, care servește la derivarea unor verbe¹. Explicația propusă de DLRM ar putea fi acceptată, formal, numai dacă s-ar porni de la derivatul *chilini* (< *chilin*), deoarece prefixul *des-* este un prefix verbal, nu numai fiindcă derivă verbe, ci și fiindcă derivă verbe de la verbe: (*în*)*robi* — *dezrobi*, *moșteni* — *dezmoșteni*, (*în*)*frîna* — *desfrîna*, *umfla* — *dezumfla*, *completa* — *descompleta*, *coase* — *descoase*. Pe de altă parte, constatăm că *des-* în *deschilini*, în raport cu *chilini*, nu are sens privativ, ca în exemplele citate mai sus. În acest caz trebuie să ne gândim la altă explicație. Credem că punctul de pornire îl constituie locuțiunea adverbială *de chilin* „separat, despărțit”, care este mult mai frecventă decît adverbul (și, rar, adjectivul) *chilin* (cf. DA și L. Tamás, *op. cit.*). Din *de chilin* s-a născut un verb **dechilini* (cf. *dedulci*, *deochia*, *delătura*, *defrupta* ș.a., citate la nota precedentă, împreună cu alte formații similare), în care, datorită sensului verbului, *de-* a fost interpretat de vorbitori ca avînd funcție privativă și, ca atare, echivalat și substituit prin *des-*. În acest fel, **dechilini* > *deschilini*. Echivalența dintre *des-* și *de-* și apoi, ca o consecință a acesteia, substituirea au putut fi favorizate de transformarea lui *des-* în *de-* la verbele care încep cu o siflantă sau sibilantă: *desăra* < *des-* + *săra*, *desărcina* < *des-* + (*în*)*sărcina*, *dezice* < *des-* + *zice*, *deșterne* < *des-* + (*a*)*șterne*, *dejuga* < *des-* + (*în*)*juga* (cf. S. Pușcariu, *Das rumänische Präfix des-*. Extras din „Zeitschr. f. rom. Phil.”, 63, p. 10).

Un caz similar îl prezintă *descoji*, explicat de DLRM din *coajă* cu prefixul *des-*. Și aici *des-* nu are funcție privativă; *descoji* nu arată acțiunea contrară a lui *coji*. Cele două verbe sînt sinonime și definite identic în dicționarul amintit: „a curăța de coajă”. Explicația se impune de la sine: *descoji* provine din sintagma *de coajă* (cf. *a curăți de coajă*). Din *de coajă* a rezultat mai întîi **decoji*, în care *de-* a fost echivalat și substituit cu *des-*, contribuind la aceasta și sensul privativ al cuvîntului.

¹ În DLRM, se menționează că acest prefix servește la formarea unor substantive ca: *dezrobire*, *dezmoștenire* etc., a unor adjective ca: *desfrînat*, *dezumflat* etc. și a unor verbe ca: *descompleta*, *descoase* etc. De fapt, prefixul *des-* este un prefix verbal, fiindcă substantivele și adjectivele citate sînt forme nominale ale verbelor respective.

deșelă

Verbul *deșelă*, cu varianta *deșălă*, este înregistrat în dicționare cu un sens sau cu două sensuri principale. TDRG îl dă numai cu sensul de „a fringe șalele“, „a lovi“ și-l derivă din *șale* cu prefixul *des-*. În CADE, cuvântul are trei sensuri: (1) „a lua șeaua de pe cal“, (2) „a (se) speti, a(-și) fringe șalele“, (3) „a snopi în bățai“. Cele trei sensuri se reduc, de fapt, la două principale, fiindcă cel de al treilea este derivat din cel de al doilea: „a fringe șalele cuiva, bătându-l“ → „a snopi în bățai“. Acest dicționar, ca și în alte cazuri, preia explicația din TDRG. SCRIBAN, D. dă două sensuri, cele două principale, menționate mai sus: (1) „iau șeaua de pe cal“ și (2) „vatăm șalele, deformez mijlocul corpului“, considerând cuvântul ca derivat din *șa*, *șea*, pl. *șele*. DLRM vede în acest verb, după părerea noastră, în mod just, două cuvinte omonime, cores-punzătoare celor două sensuri principale amintite: *deșelă*¹ și *deșelă*². *Deșelă*¹ e înregistrat ca o variantă a lui *deșeuă* „a scoate șeaua de pe un animal de călărie“ și e explicat din *des-* + (în)*șeaua*, iar *deșelă*² „a îndoi, a vătăma, a fringe spinarea unui animal sau p. e x t. a unui om prin poveri prea mari sau prin lovituri puternice“, din *des-* + *șale*². Explicația lui *deșelă*¹ este evident justă, prefixul fiind motivat prin funcția lui. Evoluția lui *des-* la *de-* este de natură fonetică: înainte de siflante și sibilante, prin asimilare, *s* (sau *z*) dispare (cf. S. Pușcariu, *art. cit.*, vezi și exemplele citate la nota precedentă). Nu ni se pare, în schimb, acceptabilă explicația etimologică a lui *deșelă*², dată de TDRG, admisă de CADE și reproducă de DLRM. Împotriva derivării din *des-* + *șale* se ridică două obiecții (ca și împotriva derivării lui *deschilini* din *des-* + *chilin* și a lui *descoji* din *des-* + *coajă*, vezi nota precedentă), și anume: a) prefixul *des-* nu are aici o valoare privativă, ca în *face* — *desface*, *îndoi* — *dezdoi*, *închide* — *deschide* ș.a.; b) este un prefix verbal, care derivă verbe de la verbe, imprimându-le sensul privativ, ca în exemplele citate. Pentru acest cuvânt, o formație românească evidentă, propunem o altă explicație: derivarea lui din sintagma *de șale*, pe care o întâlnim în relație cu numeroase verbe: *rupt de șale*, *frînt de șale*, *îndoit de șale*, *aplecat de șale* ș.a. Pentru asemenea formații, vezi exemplele analoage citate la *defruptă*; cf. și nota precedentă.

dezgrășă

Cuvântul nu e atestat în dicționare. Îl întâlnim în *Versul buciumanilor* din 1886, publicat de D. Braharu în „Tribuna“ din 21 sept. 1967, p. 5: *Marțea, ei ne dau rășcașă/Care trupul ni-l dezgrășă*. Sensul e cel de „a slăbi“. Derivă din (în)*grășă*, cu prefixul *des-*.

² Am observa că, în privința lui *deșelă*¹, în raport cu familia de cuvinte din care face parte, DLRM procedează inconsecvent: *deșelă*¹ este considerat ca o variantă a lui *deșeuă* (< *des-* + (în)*șeaua*), cită vreme corelativul său *înșelă*² e explicat din lat. **insellare* (< *sella*), iar *înșeuă*, din *în-* + *șa*. Dacă *înșelă*² nu este o variantă a lui *înșeuă*, cele două cuvinte avînd etimologii diferite, evident, și *deșelă*¹ nu poate fi varianta lui *deșeuă*. Normal ar fi fost ca *deșelă*¹ să fie explicat din (în)*șelă*², cu prefixul *des-*, cu sens privativ.

grûmur, grumură

Cuvîntul *grûmur* cu înţelesul de „grămadă; cîrd” este cunoscut în dialectul aromân (cf. T. Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic*, [Bucureşti], 1963, p. 503—504) şi a fost explicat din lat. *grumulus* „mică colină, mică grămadă de pămînt, muşuroi”.

În dialectul dacoromân, *grumur* a fost atestat, în forma de pl. *grumuri*, de I. M. Moldovan (cf. R. Todoran, *Din însemnările lexicografice ale lui I. M. Moldovan*, în „Materiale şi cercetări dialectale”, I, 1960, p. 23) din Cîmpia Transilvaniei, cu un sens derivat: „grămezi, cete, grupuri”, în următorul context: *sta oamenii tot grumuri*. Acestei atestări îi adăugăm acum o alta, care confirmă existenţa cuvîntului de origine latină şi în dacoromână: *grûmur³ la cucurúz* (ALR [II], s.n., vol. 1, h. 102/102, Feneş, jud. Alba) „muşuroiul care se face în jurul firului de porumb, la praşila a doua”. Sensul, după cum se vede, este apropiat de cel originar.

În aceeaşi localitate, şi verbul *a grumură* „a face muşuroi în jurul firului de porumb, la praşila a doua, a îngrămădi pămînt la rădăcina porumbului”: *grumur³ăm* (ALR [II], s.n., vol. 1, h. 101/102, *ibid.*, h. 102/102 n.). Verbul a mai fost semnalat într-o colindă din Ardeal din colecţia de colinde a lui Al. Viciu: *Merele-mi pica, / Masa-mi grumura*. C. Lacea, în DR, II, p. 624, îl explică din **grumulare*, derivat din *grumulus*. Neîfiind în aromână, unde *grumur* este un cuvînt uzual, am presupune că *grumură* este un derivat verbal românesc al lui *grumur*. Nu întrevădem nici un argument care să infirme presupunerea noastră. Derivatul acesta este o dovadă în plus pentru existenţa cuvîntului de origine latină şi în dacoromână. Dar mai avem încă un derivat, care dovedeşte acelaşi lucru: *grumuleu*, cu variantele *grumbuleu* şi *grumudeu*, atestat în Ţara Haţegului şi Valea Jiului, cu sensurile de „deal mic, deluşel”, „ridicătură de pămînt, movilă”, „moviliţă” (cf. O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915, p. 319; Ion Conea, *Clopotiva, un sat din Haţeg*. Monografie sociologică întocmită... sub conducerea lui —, Bucureşti, [1940], p. 131, cf. 134, 505; M. Homorodean, *Toponimia satelor Cinciş şi Valea Ploştii (judeţul Hunedoara)*, în „Studii şi materiale de onomastică”, 1969, p. 98). O. Densusianu (*op. cit.*, p. 54—55), care atestă pe *grumuleu* şi *grumudeu*, consideră cuvîntul de origine latină, arătînd că „nu poate fi izolat de ar. *grumur*, cu acelaşi înţeles”. Derivînd pe *grumuleu* din **grumureu*, prin disimilarea $r-r > r-l$, „rămîne neexplicată adăugarea lui -eu”. De aceea, după autorul citat, s-ar putea presupune o încrucişare cu un cuvînt străin, care, în cazul lui *grumudeu*, ar putea fi *grămadă*³. Originea latină a acestui cuvînt i se pare lui O. Densusianu neîndoioasă. Legătura cu *grumur* este evidentă. În regiunea în care este înregistrat apelativul menţionat cu variantele lui s-au atestat numele topice: *Grumuleu*, *Grumbuleu* şi *Grumulie* (cf. M. Homorodean, *art. cit.*).

³ E curios faptul că nici DA, nici CADE şi nici SCRIBAN, D. nu înregistrează pe *grumuleu* (cu varianta *grumudeu*), ca termen entopic, deşi atestarea lui se găseşte într-un izvor de cea mai deplină încredere.

Pentru ultimul s-ar putea propune explicarea din *grumur* + *-ie*, cu disimilarea menționată de Densusianu. Ca toponim, *grumur*, în diverse variante și derivate, e posibil să se găsească și în alte părți al Transilvaniei.

lom

O. Bîrlea, în glosarul lucrării sale *Antologie de proză populară epică*, vol. III, [București,] 1966, p. 328, dă cuvîntul *lom*, pe care îl explică prin „crengi uscate, vreascuri”. Neindicîndu-se pagina sau numărul textului, nu putem cunoaște contextul în care apare. Este un împrumut din srb. *lom* „rupere, fringere”, „crengi rupte” (D. Gămulescu-M. Jivcovi, *Dicționar sîrbocroat-român*, București, 1970, p. 184). Pentru verbul *lomî* „a rupe, a frînge” (< srb. *lomiti*, „id.”), atestat la începutul secolului al XIX-lea în Cronică lui Nicolae Stoica de Hațeg, cf. CL, XV, 1970, nr. 1, p. 52, 57. E vorba, desigur, de un cuvînt dialectal bănățean.

môștină

DLR, VI, litera M, înregistrează din Transilvania (Băița, jud. Hunedoara și Gurahonț, jud. Arad) cuvîntul *môștină*², cu înțelesul de „loc foarte umed, cu multă apă”. În loc de etimologie, găsim o trimitere la *mlaștină*. Pentru explicarea lui etimologică, ne-am putea gândi la o contaminare între *moină*, care în sensul 2 înseamnă „loc apăsător”, și *mlaștină*.

năglód

Cuvîntul e înregistrat în DLR, VII/1, pe baza unei singure atestări în ALR, din localitatea Lechința-Tîrnăveni, cu sensul de „noroi”. Vedem așadar că e sinonim cu *glod*, care se întîlnește în partea de sud a Transilvaniei și în Moldova. În loc de etimologie, se face trimiterea la acest cuvînt. Propunem explicarea lui *năglód* din *năglag* (*năglac*, *năglaj* etc.) „pămînt galben (care, muiat, devine foarte lipicios)” + *glod*, prin contaminare.

nie, nica, nică, micúță, ninică

DLR, VII/1, înregistrează la NIMÍC, adv., pron. neg. și subst., variantele: *nie*, *nica* și *nică*, alături de *mic* și *mica*. Din indicațiile date de DLR, putem localiza variantele *nie*, *nica* și *nică*, ca și *mic* și *mica*, în Moldova. Toate sînt atestate după materialul Atlasului lingvistic român. Recurgînd la acest material, constatăm că variantele menționate sînt transcrise fonetic cu *ń* și apar în următoarele contexte :

ńie : nu m-am înțeles cu *ńie* (ALR I 312/584), nu vrîșu sâ *ńișu* *ńie* *đi* *îel* (ALR II 3042/514), nu-n *trebui* *ńie* (ALR, s.n., V, h 1356/514) ;

ńica : *nu fași ńica* (ALR I 251/510, cf. 528), *nu fași alți ńica dicît numa cîntî* (ib./532), *alți nu mai fași ńica ńicuî* (ib./540), *mai sártat^u pentru ńica* (ib. 1434/614), *sâ nu fașeș ńica... fărâ mini* (ALR II 3022/514), *nu-n trebi ńica* (ALR, s.n., V, h 1356/531), *nu-n trebi ńica ńiia* (ib./605);
ńicâ : *nu fași ńic^a* (ALR I 251/665).

La aceste exemple, la care ne trimit indicațiile din DLR, se pot adăuga și altele : *ńic nu se fașe pe iel* [= pe pămînt] (GR.N. I 435/19), *nu-n trebi ńicâ* (ALR, s.n., V h 1356/551). În conformitate cu principiile care stau la baza Dicționarului Academiei (DA și DLR) și a tuturor dicționarilor generale ale limbii române, materialul dialectal este literarizat, adică transpus în fonetismul limbii literare, pentru a fi adus la un numitor comun. În cazul variantelor dialectale *ńic*, *ńica* și *ńicâ*, înregistrate de DLR sub forma *ńic*, *ńica* și *ńicâ*, avem o falsă literarizare, fiindcă *ń* din *ńic*, *ńica* și *ńicâ* nu provine din *n*, prin palatalizare. Palatalizarea mutativă a dentalelor, precum se știe, nu e cunoscută, în general, graiurilor moldovenesti. Acest *ń* este rezultatul palatalizării lui *m*. Ca atare, aceste forme, prin literarizare, trebuie să fie : *mic*, *mica*, *mică*. Două din aceste variante — *mic* și *mica* — apar la cuvîntul NIMIC, alături de cele menționate mai sus.

O primă observație pe care o facem este că variantele *mic* și *mica* nu sînt înregistrate în DLR, VI, la litera M, cu trimiterea de rigoare la cuvîntul NIMIC. Ceea ce e surprinzător (și supărător pentru cititor, în același timp) e faptul că atît pentru unele, cît și pentru altele din variantele citate sînt indicate aceleași izvoare : *ńica* din ALR I 251/510, 540 este literarizat o dată *ńica* și altă dată *mica*, iar *ńic^a* din ALR I 251/665 este literarizat *ńicâ* și *mica* (în loc de *mică* !). Aceeași inconsecvență o întîlnim în cazul lui *ńic* (ALR II 3042/514), literarizat în DLR sub forma *ńic*, și *ńica* (ALR II 3022/514), literarizat sub forma *mica*, fiind vorba de aceeași localitate și de același informator.

Rezultă din cele discutate mai sus că variantele *ńic*, *ńica* și *ńicâ* ale lui *nimic* nu au ce căuta în dicționar. Variantele dialectale *ńic*, *ńica* și *ńicâ* trebuie literarizate *mic*, *mica* și *mică*, pentru motivele expuse mai sus. Ele s-au născut prin hapologie din *ńińic*, *ńińica* și *ńińicâ*, atestate în Moldova (cf. ALR, s.n., V, h 1356), sau prin sincopă, prin faza *ńińic* etc., ca și *naș* din *nnaș*, *mitel* din *mittel* (cf. S. Pușcariu, *Limba română*, II, [București,] 1959, p. 169, 172).

DLR nu înregistrează la NIMICUȚĂ varianta *micuță*, literarizată din *ńicuțî*, atestată de Atlasul lingvistic român în următorul context : *griiru țîetî vára cîntă... alți nu mai fáși ńica ńicuțî* (ALR I 251/540). Izvorul acestei variante a fost citat pentru *ńica* (în DLR, *ńica* !). Evident, derivă din *mic(ă)* „nimic(ă)” + *-uță*.

În localitatea Mircești-Roman (cf. ALR, s.n., V, h 1356/537) se întîlnește *ninică*, de asemenea neînregistrată în DLR, care trebuie literarizată *ninică*. Ea s-a născut din *ńińicâ*, prin asimilarea *n—ń > n—n*. Ne-am putea gîndi la o formă hipercorectă numai dacă în graiul respectiv ar exista un *ń*, rezultat prin palatalizarea lui *n^a*.

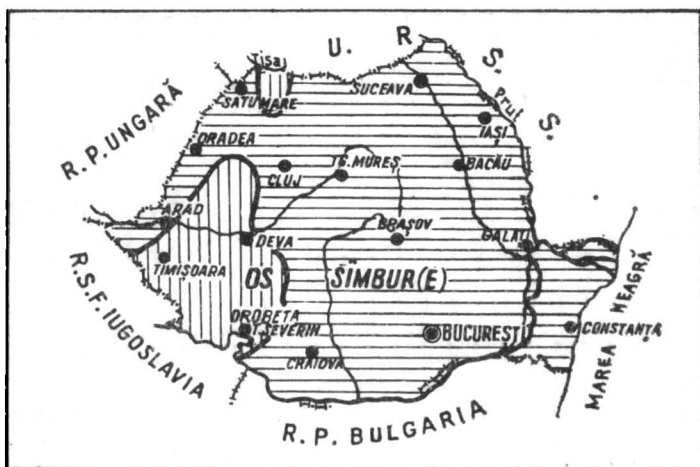
⁴ Pentru numeroasele greșeli rezultate din întrebuintarea materialului ALR în DLR, vezi I. Mări, *Observații asupra utilizării materialului Atlasului lingvistic român în Dicționarul limbii române (DLR)*, M și O, în LR, 20, 1971, nr. 1, p. 87—96; id., *Alte cîteva observații privind utilizarea materialului ALR în DLR*, M și O, în LR, 20, 1971, nr. 5, p. 515—526.

opritoare

DLR, VII/2, nu înregistrează la acest cuvînt sensul de „virgulă”, pe care îl găsim în *Bucvariu pentru pruncii cei rumânești carii să află în crdiia ungurească și hotarele ei împreunate*, Viena, 1781 : *opritoarea desparte cuvintele care unul cătră altul nemijlocit nu să cuvin* (p. 36), *tocică cu opritoare* (p. 37) = punct și virgulă. Derivatul de la *opri* (+ -tor, -toare), cu sensul menționat, se justifică prin pauza sau *oprirea* în timpul vorbirii, care, de cele mai multe ori, în scris, e marcată prin virgulă.

os

DLR, VII/2, înregistrează, sub 5, sensul de „sîmbure”, adică „parte din interiorul unui fruct, cu învelișul lemnos, care conține sămînța”, al cuvîntului *os*, împreună cu următorul context : *mîncă cireșele cu oase cu tot*. Sensul acesta, cam bizar, e explicat prin analogie.

Harta nr. 1

(după ALR, s.n., I, h. 211)

Aria lui *os* „sîmbure” o putem preciza cu ajutorul Atlasului lingvistic român (vezi harta nr. 1). Ea cuprinde Banatul și regiunile limitrofe din Oltenia, Hunedoara și o parte din Crișana. În arie izolată apare în punctul cartografic 346 (Negrești, jud. Satu Mare), unde e posibil a fi importat de prin părțile Banatului de către lucrătorii la pădure din Țara Oașului.

Sensul de „sîmbure” al lui *os* nu constituie o dezvoltare internă a limbii române. Este un cale după srb. *koščica* (*koštica*) „oscior” și „sîmbure” (cf. D. Gămuțescu-M. Jivcovi, *Dicționar sîrbocroat-român*, București,

1970, p. 157)⁵. De menționat că cu *koščica* (*koštica*) s-a răspuns în punctele 37 și 48 din Banat, în care E. Petrovici a anchetat informatori de naționalitate sîrbă. Criteriul geografic confirmă explicația dată.

pișcură

Dintre dicționarele generale ale limbii române singurul care îl înregistrează, din Oltenia, este CADE, cu înțelesul de „a toarce firul cu noduri, cînd mai gros, cînd mai subțire”, fără să-i dea etimologia. E. Petrovici (cf. *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 40, 48) stabilește, pe baza Atlasului lingvistic român, că *pișcură* este răspîdit pe aria Banatului (vezi harta nr. 4) și e sinonim cu *a ciupi*, în Muntenia și sudul Transilvaniei, *a pișcă*, în Moldova și nord-estul Transilvaniei, și *a pișigă*, în Crișana și vestul Transilvaniei. Sensul curent și fundamental al cuvîntului este, așadar, cel de „a ciupi, a pișca”. Cel dat de CADE este derivat: cînd se toarce lînă sau cîlți de calitate inferioară, torcătoarea ciu pește sau pișcă firul cu dinții, înlăturînd astfel nodurile. De aici sensul menționat. E. Petrovici, în contextul în care îl discută, nu a fost preocupat de etimologia cuvîntului.

Credem că ar putea fi explicat din *pișcă* + *cîră* „a curge”, prin contaminare. Legătura dintre cele două verbe, care a putut face posibilă contaminarea, o vedem în faptul că, uneori, cînd cineva e pișcat, *cîră* sînge.

piștolî

Alexandru Bogdan, dezbătînd problema relației dintre limba literară și limba „poporală”, într-un articol publicat în „Luceafărul”, 6, 1907, nr. 15, citează mai multe sinonime și expresii verbale pentru „a fura”: „într-un loc se zice *a pișca ceva*, într-altul *a piștolî*, și iarăși în alte locuri cînd *a pili ceva*, cînd *a pichiri ceva* ori *a șterpeli ceva*, *a șterge ceva*, *a pune mîna pe ceva*, ori *umblă să fluiera-n biserică*, *cumpără cu cinci degete și-o fugă repede*, *trage la stînga*, *trage pe mîneacă-n jos* ș.a.m.d.” (p. 321). Se pare că unele din acestea, dacă nu toate, au un caracter argotic.

Cuvîntul *piștolî* nu e atestat în dicționare. E un derivat verbal de la *piștol*, variantă dialectală, în Transilvania, a lui *pistol*, care își are originea în magh. *pistol* (cf. Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch...*, p. 618).

prețipîs

Se întîlnește în Cronica lui Nicolae Stoica de Hațeg, cu sensul de „loc prăpăstios, prăpastie”. Apare în următorul context: *îi împingea pre mulți din vîru Cheii preste prețipîsu, geanțu de peatră jos morți* (ap.

⁵ O dezvoltare semantică analoagă celei din sîrbă există în italiană, cum îmi semnalează V. Lascu: it. *osso*, pe lîngă sensul curent de „os”, are și pe cel de „simbure (de fruct)” (vezi N. Zingarelli, *Vocabulario della lingua italiana*, novissima edizione (IX), Bologna, 1966, p. 1103; *Dicționar italian — român*, București, 1963, p. 537).

B. Surdu, *Desfășurarea războiului austro-turc din 1788—1790 pe teritoriul Banatului, descrisă de un contemporan*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, 10, 1967, p. 64 ; cf. Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*. Studiu și ediție de D. Mioc, București, 1969, p. 331). Orientându-ne după izvorul în care se atestă, cuvântul a avut, se pare, circulație în Banat. Etimonul cuvântului nu poate fi precizat cu siguranță. Este fie lat. *prae-cipes*, fie fr. *précipice*, fie, mai degrabă, germ. *Präzipiz*, *Präzipitium* (cf. A. Genius, *Neues grosses Fremdwörterbuch*, Regensburg, f.a.), cu același sens.

Cuvântul în discuție e același cu *preșipis* „munte” (cf. R. Todoran, *Din însemnările lexicografice ale lui I. M. Moldovan*, în „Materiale și cercetări dialectale”, I, 1960, p. 26), definit vag, imprecis și cu o regretabilă greșeală de tipar (: *preșipiș*).

púșcă, pușculiță

În argoul elevilor și al studenților din Transilvania circula înainte vreme frecvent — cred că circula și astăzi — cuvântul *pușcă*, cu diminutivul *pușculiță*, avînd înțelesul de „petec de hirtie, cu diferite însemnări dinainte pregătite, întrebuițat fraudulos pentru efectuarea unei traduceri, elaborearea unei lucrări scrise etc. sau pentru pregătirea unui răspuns ; fițuică”.

E un împrumut din magh. *puska* „id.” (*A magyar nyelv értelmező szótára*, V, Budapest, 1961, p. 860). Sensul acesta argotic nu e înregistrat de L. Tamás în al său *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, 1966).

slog

E vorba de un termen fonetic, care înseamnă „silabă”. Apare în *Bucvari* pentru pruncii ceii rumânești carii să află în crăia ungurească și hotarele ei împreunate, Viena, 1781 : *singură glasnică însași de la sine sau cu multe slove împreună, cînd deodată răspunde, să numește slog* (p. 34). Etimologia cuvîntului e simplă. Provine din srb. *slog* „id.”.

tócică

Este un termen tehnic „gramatical” relativ la punctuație. Are sensul de „punct”. Se întîlnește în același *Bucvari* pentru pruncii ceii rumânești..., citat mai sus : *doao tociche stau... între încheetura cea denainte și cea următoare a periodului* (p. 37) ; *tocica cu opritoare* (p. 37) = punct și virgulă. Etimonul cuvîntului este srb. *točka*.

NOTES LEXICOLOGIQUES

R É S U M É

L'auteur explique au point de vue étymologique les mots suivants, qui, parfois, sont attestés pour la première fois : *chilindî* „séparer” < *chilindî* „id.”, par „la division” de la consonne *n* en *nd*; *l'illind'* „séparé” est un dérivé régressif du verbe *chilindî* (prononcé *l'illind'î*); — *defruptă* „faire gras (en temps d'abstinence)” < *de frupt*; — *deschilind* „séparer” < **dechilindî* < *de chilin*, *descojî* „écorcer” < **decojî* < *de coajă*, par le remplacement du préfixe *de-* avec *des-*, favorisé par le sens privatif du verbe; — *deşelă* „échiner” < *de şale*; — *dezgrăşă* „maigrir” < *des-* + (ln) *grăşa*; — *grûmur* „petit monceau autour de la tige du maïs” (< lat. *grumulus*), signalé en aroumain, est attesté aussi dans le dacoroumain; l'existence en dacoroumain est prouvée par le dérivé verbal *grumură* et par les toponymes *Grumuleu*, *Grumbuleu*, *Grumulie*; — *lom* „brindille” < srb. *lom* „id.”; — *măştină* „lieu plein d'eau, marais” < *moină* + *măştină*, par contamination; — *năglód* „boue” < *năglag* + *glód*, par contamination; — *nic*, *nica*, *nică* „rien” ce sont des formes erronées dans le Dictionnaire de l'Académie au lieu de *mic*, *mica*, *mică*; *micăţă* < (ni)*mic* + *-uţă*; *nintcă* < *niñică* < *nimică*; — *opriloăre* „virgule” < *opri* + *-lor*, *-loare*; — *os* „noyau” c'est un calque d'après le serbe *koštica* (*koštica*) „osselet” et „noyau”; — *pişcură* „pincer” < *pişca* + *cură*, par contamination; — *piştoli* „voler” < *piştol*; — *preşipts* „précipice” < lat. litt. *praecipites*, fr. *précipice* ou, plutôt, l'all. *Präzipiz* „id.”; — *púscă* „petit bout de papier avec des notes, utilisé d'une manière frauduleuse, par les élèves” < hongr. *puska* „id.”; *puşculiţă*, le diminutif de *puşcă*; — *slog* „syllabe” < srb. *slog* „id.”, — *toclcă* „point” < srb. *točka* „id.”.

Decembrie 1972

Universitatea „Babeş-Bolyai”,

Facultatea de filologie

Cluj, str. Horea, 31

LIMBĂ LITERARĂ ȘI GRAI. PE MARGINEA UNEI ANCHETE DIALECTALE

DE

EUGEN BELTECHI

1. Acțiunea limbii literare (= standard) asupra variantelor teritoriale¹ este o tendință generală și foarte actuală, generată de o mulțime de realități social-istorice ale epocii contemporane.

1.1. Observată, uneori cercetată², și mai înainte, ea reține atenția lingviștilor mai ales în timpul din urmă.

1.2. Dacă, în 1927, Sever Pop constata, pe bună dreptate, că „il serait intéressant d'étudier le vocabulaire du paysan et de sa prononciation avant son entrée au régiment et après avoir fait son service. Cette étude serait d'autant plus précieuse, que le paysan ne quitte que rarement son village et conserve mieux son patois”³, astăzi realitatea a devenit mult mai complexă și admite destul de rar, în orice caz neconcludent, asemenea situații. Factorii și condițiile extralingvistice care favorizează acest proces s-au înmulțit și s-au diversificat, iar acțiunea lor se caracterizează prin intensitate, insistență și ritm accelerat.

Societatea modernă consemnează între acești factori — pe lângă școală, serviciu militar, presă etc., invocate obișnuit în acest context⁴ — aspecte și realități noi: schimbările intervenite în viața satului, industrializarea, căile de comunicație în plină dezvoltare și extindere permit contacte sociale de o amploare neîntilnită în trecut; radioul și televiziunea, mijloace sigure de a învinge orice izolare geografică, devin

¹ Avem în vedere, desigur, variantele teritoriale tipice (convergente), „cele care se dizolvă în limba națională”, potrivit terminologiei propuse de R. Todoran, *Cu privire la o problemă de lingvistică în discuție: limbă și dialect*, în CL, I, 1956, p. 101. Despre termenii *dialect*, *sub-dialect*, *grai* etc. și limitele lor, cf. Ion Gheție, *Cu privire la repartitia graiurilor dacoromâne*, în SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 320—321.

² Lucrarea lui Oscar Bloch, *La pénétration du français dans les parlers des Vosges méridionales*, Paris, 1921, a devenit, pentru lingvistica romanică, un prim și important punct de referință.

³ Sever Pop, *Buts et méthodes des enquêtes dialectales*, Paris, 1927, p. 7, nota 2.

⁴ Vezi, de exemplu, Gaston Paris, *Les parlers de France*, în idem, *Mélanges linguistiques publiés par Mario Roques*, Paris, 1909, p. 439: „... par les relations devenues bien plus faciles et plus nécessaires, par l'école, par le livre, par le journal, le français littéraire [...] gagne chaque jour au terrain sur les anciens parlers locaux et régionaux, réduits au rang de patois”.

tot mai accesibile și la îndemână, câștigînd un auditoriu larg; acțiunea de culturalizare, care primește acum un caracter sistematic și organizat. Toate la un loc, în ultimă instanță, ștergerea treptată, dar tot mai accentuată a deosebirilor dintre sat și oraș, sînt premise ale influenței limbii literare asupra graiurilor, proces ce se desfășoară într-un registru amplu și cu multă stăruință.

1.3. Cercetarea acestui proces prilejuiește surprinderea mutațiilor care se produc la toate nivelurile unui grai: lexic, fonetică, morfologie și sintaxă. De un interes major sînt și fenomenele adiacente, ca, de pildă, reacția și comentariile subiectelor vorbitoare⁵ — mărturie a atitudinii lor față de fenomenul lingvistic.

Implicațiile și consecințele unei structuri lingvistice în mișcare sînt variate și numeroase, cu valabilitate nu doar în planul imediat faptic, de strictă înregistrare, ci și în măsura în care permit concluzii mai generale despre dinamica graiului. Desfășurarea procesului sub ochii noștri, observarea directă a reacției graiului la acțiunea limbii literare facilitează desprinderea unor asemenea concluzii. În ultimă analiză, un studiu atent, perseverent, continuu și minuțios ar trebui să consemneze istoria actuală a graiului, în toată complexitatea și mișcarea sa⁶.

2. Studiile românești — destul de numeroase în ultimul timp — care abordează problema influenței limbii literare asupra graiurilor se opresc, în primul rînd și în mod obișnuit, la nivelul lexicului⁷, văzînd aici o reflectare directă a noului din viața economică, socială și culturală.

⁵ Cf. Sever Pop, *Din Atlasul lingvistic al României*, în DR, VII, 1931—1933, p. 55—71; B. Cazacu, *Despre reacția subiectului vorbitor față de fenomenul lingvistic*, în *Studii de dialectologie română*, București, Edit. științifică, 1966, p. 41—56; Marius Sala, *Remarques sur la réaction des sujets enquêtés pour l' "Atlas linguistique roumain"*, în *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957*, București, 1957, p. 189—199; Magdalena Vulpe, *Commentaires métalinguistiques dans les textes dialectaux*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, vol. II, București, Edit. Academiei, 1971, p. 257—262.

⁶ „...il movimento e la varietà del parlare”, spune B. A. Terracini, *La varietà nel parlare di Uesiglio*, în „Archivio glottologico italiano”, 1914, nr. 18, p. 105, apud B. Cazacu, *Procesul de diferențiere în graiul unei comune (Meria — reg. Hunedoara)*, în *vol. cit.*, p. 92, nota 6. De altfel cf. și acest studiu al lui B. Cazacu, ca și idem, *Noțiunea de interdialecț, în același volum*, p. 33—40. Despre interdialecț, v. și discuția din FD, VI: Em. Vasillu, *Există „interdialecțe” ale limbii române?*, p. 255—262, cu răspunsul lui B. Cazacu, *În legătură cu existența „interdialecțelor”*, p. 263—266.

⁷ Vezi B. Cazacu, *articolele citate*. *Procesul...* are însă în vedere toate compartimentele limbii. Florica Dimitrescu, *Pătrunderea neologismelor la țară*, în CV, I, 1949, nr. 8, p. 7—9; V. Breban și I. Stan, *Raporturi lexicale între limba literară și graiurile regionale*, în CL, II, 1957, p. 181—191; I. Coteanu, *Aspecte ale limbajului popular actual*, în LR, XII, 1963, nr. 1, p. 59—67; Valeriu Rusu, *Observații asupra pătrunderii neologismelor în graiul de pe Valea Ialomiei*, în FD, III, p. 191—201; Stelian Dumitracel, *Elemente vechi și noi în terminologia treieratului în Moldova*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, XIV, 1963, fasc. 2, p. 245—281; idem, *Neologismul în terminologia agricolă românească, pe baza ALR*, în „Anuar de filologie”, Iași, tom. XV, 1964, p. 77—98; Paul Lăzărescu, *În legătură cu raporturile dintre limba standard și graiurile locale (pe baza datelor ALR I și NALR, I, Oltenia)*, în SCL, XVIII, 1967, nr. 2, p. 187—201; L. Balázs, *Influența limbii literare asupra lexicului unui grai în condițiile bilingvismului*, în StUBB, series Philologia, XIII, 1968, fasc. 2, p. 81—88; Doina Grecu, *Observații asupra pătrunderii neologismelor într-un grai din Banat*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 43—47; idem, *Acțiunea limbii literare asupra lexicului unui grai din Banat*, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 231—239; idem, *Aspecte ale graiului în scrisori*, în CL, XV, 1970, nr. 1, p. 29—34; Gheorghe Pop, *Elemente neologice în graiul maramureșean*, Cluj, Edit. Dacia, 1971, și altele.

2.1. A devenit un loc comun aserțiunea că vocabularul înregistrează imediat și în mod direct noutățile intervenite în viață și societate (aparitia unui obiect nou, a unui fenomen, a unei instituții noi etc.), că este, între compartimentele limbii, cel mai deschis schimbărilor. Cuvintele corespunzătoare unor noțiuni noi apar, astăzi, mai întâi, în limba literară. Ea, și doar ea, în condițiile actuale, le transmite graiurilor. Sau mai corect: doar din limba literară vor împrumuta, astăzi, graiurile astfel de cuvinte, fără a mai recurge la graiuri sau limbi învecinate, cum se întâmplase până nu demult. Faptul este posibil datorită nu numai condițiilor extralingvistice propice, ci și prestigiului social al limbii literare, mai puternic, în aceste condiții, ca oricând, prestigiu dobândit în urma unui proces istoric de constituire și evoluție (altă decît a variantelor teritoriale⁸), prin realizarea și impunerea unei norme supradialectale, prin afirmarea limbii literare unitare ca instrument de cultură și civilizație.

2.2. Într-un fel, s-ar putea spune că actualmente „termenii literari [...] asaltează pur și simplu limbajul popular”⁹. Acești termeni, mai noi sau chiar mai vechi în limba literară (pentru care nu trebuie să fie neapărat neologisme¹⁰), constituie elemente neologice pentru graiuri. Asimilarea lor tot mai masivă de către graiuri este unul din argumentele de bază în ceea ce privește „influența nivelatoare a limbii comune”¹¹.

2.3. Totuși, chiar la nivelul lexicului, această influență trebuie privită nuanțat, în funcție atît de realitatea extralingvistică, cît și de reflexul ei diferențiat în acest compartiment al limbii. Ea nu se rezumă doar la adaptarea de către graiuri a așa-numitelor împrumuturi necesare (Bedürfnislehnwörter, după Tappolet¹²), venite odată cu noile obiecte, instituții etc., ci include și preferința tot mai evidentă a vorbitorilor pentru termenii literari în locul celor regionali¹³ (care, în mare parte, individualizează graiurile din punct de vedere lexical), de origine străină¹⁴. Și mai trebuie să se aibă în vedere și termenii din graiuri referitori la ocupații specifice țărănești, la obiceiuri și tradiții legate de viața de la țară, ca și fondul principal de cuvinte.

⁸ Vezi studiul extrem de interesant al lui G. Ivănescu, *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue literarie*, în „Philologica”, Craiova, II, 1972, p. 5—25. Același autor admitea însă, în *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1948, p. 381: „Limba literară de azi, ca și cea de oricînd, are adică tendințe proprii, pe care nu le vom întîlni în graiurile populare, decît doar dacă graiul cult va exercita o puternică influență asupra celui popular” [subl. n.].

⁹ I. Coteanu, *Aspecte...*, p. 62. Dar ni se pare, totuși, exagerat să vorbim de pe-acum despre o „intellectualizare a lexicului”.

¹⁰ Cf. și Doina Grecu, *Acțiunea limbii literare...*, p. 238—239.

¹¹ B. Cazacu, *Procesul...*, vol. cit., p. 92. Formula apare foarte frecvent și la alți autori. Cf., de ex., P. Lăzărescu, *art. cit.*, p. 200: „tendința de nivelare a graiurilor”. Sau, apropiat, la I. Coteanu, *art. cit.*, p. 67.

¹² Apud S. Pușcariu, *Limba română, I. Privire generală*, București, 1940, p. 366.

¹³ Faptul a fost consemnat de unii cercetători (Doina Grecu, Gh. Pop) ca foarte caracteristic. Vezi și Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, Edit. științifică, 1968, p. 284: „Elementele regionale sînt eliminate masiv și primele care au de suferit sînt împrumuturile din limbile vecine”.

¹⁴ „Repartizarea teritorială a unor termeni se explică și prin condițiile istorico-sociale de conviețuire a dacoromânilor cu diverse populații alogene (maghiare și germane — în Transilvania și Banat, ucrainene — în nordul Moldovei și Maramureș, sîrbești — în Banat etc.)” — B. Cazacu și R. Todoran, *Observații asupra lexicului dacoromân (Trăsături specifice și arii lexicale)*, în SCL, XVI, 1965, nr. 2, p. 193.

2.4. Fondul principal de cuvinte al graiurilor va fi mai puțin afectat de această influență, datorită (relativei) unități(i), la acest nivel, a graiurilor și, implicit, a graiurilor cu limba literară¹⁵: termenii din acest fond sînt, în general, aceiași, comuni întregului teritoriu dacoromân, deci și limbii literare.

Această „echivalență” între limba literară și graiuri, într-un plan în care guvernează frecvența faptelor de limbă¹⁶, face ca opoziția graiuri-limbă literară care urmează să fie neutralizată să treacă din planul lexical în cel fonetic: cuvîntul *picior*, de exemplu, este comun tuturor graiurilor și limbii literare; diferența de la grai la grai, precum și de la acestea la limba literară, este una fonetică. Bineînțeles, această diferență fonetică cuprinde și restul vocabularului, dar trece, în contextul dat, pe primul plan în ceea ce privește fondul principal de cuvinte.

Iar noțiunea de neologism în graiuri își lărgeste sfera.

3. Admițînd că particularitățile fonetice sînt, în primul rînd, cele care individualizează graiurile dacoromâne (în orice caz, într-o măsură mai mare decît celelalte compartimente ale limbii)¹⁷, opunînd graiurile între ele și, apoi, pe acestea limbii literare, comportarea lor în cadrul procesului în discuție nu trebuie neglijată. Întrucît cuvintele sînt purtătoare ale trăsăturilor fonetice, desigur că, odată cu pătrunderea elementelor lexicale neologice, tot mai des și consecvent sub forma fonetică literară¹⁸, apare posibilitatea „nivelării” și în acest compartiment, nu numai prin extinderea și fixarea acestei forme fonetice literare de la termenii nou intrați în grai, ci și prin imitarea rostirii literare¹⁹ (a cuvintelor din fondul principal).

¹⁵ „...cuvintele caracteristice pentru un dialect [subdialect] apar relativ rar. Adesea citim pagini întregi de texte dialectale, fără să întîlnim vreun cuvînt din cele care au fost relevate drept caracteristice pentru un dialect” — R. Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în LR, V, 1956, nr. 2, p. 39—40; „...locmai elementele aparținînd fondului de bază au, de obicei, o răspîndire generală și conferă limbii un caracter unitar [subl. n.], iar divergențele correlative apar, de cele mai multe ori, între termeni care țin de restul vocabularului” — B. Cazacu și R. Todoran, *art. cit.*, p. 196, nota 16. Cf., de asemenea, premisele pe care le propune Stelian Dumitrăcel, derivînd din recunoașterea unității ce caracterizează limba română (dialectul dacoromân) — a graiurilor, pe de o parte, și a graiurilor cu limba literară, pe de altă parte — și consecințele ei, în *Les conditions de l'influence de la langue littéraire sur les parlers populaires roumains*, în *Acelele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, vol. II, p. 421—429.

¹⁶ Ion Gheție, *art. cit.*, p. 327—329.

¹⁷ „Cu adevărat hotărîtoare pentru stabilirea ariilor dialectale trebuie considerate hărți pe care sînt reprezentate corespunzător fonetice dintre graiuri, care se repelă în sute de cuvinte”, constată E. Petrovici (*Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în LR, III, 1954, nr. 5, p. 13). Sau: „Se știe că un dialect, subdialect sau grai se caracterizează prin anumite particularități fonetice, morfologice, sintactice și lexicale. Dintre acestea, cele mai numeroase sînt cele lexicale. Dar cele mai numeroase nu sînt în același timp și cele mai importante. Dintre toate, cele mai importante sînt cele de ordin fonetic” (R. Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în *loc. cit.*, p. 38).

¹⁸ Dacă în trecut cuvintele neologice se adaptau fonetic sistemului graiului (vezi Iorgu Iordan, *Mots savants et mots populaires*, în BL, IV, 1936, p. 5—14), uneori comportînd denaturări de formă sau de sens, astăzi acest lucru tinde să dispară. I. Coteanu, *art. cit.*, p. 64, vede în „reproducerea lor [a cuvintelor culte pătrunse în limbajul popular] exactă, fără modificări fonetice eronate și fără deplasări ridicele de sens”, o deosebire „calitativă fundamentală” față de ceea ce se întîmpla în trecut.

¹⁹ B. Cazacu, *Noțiunea de interdialect*, în *vol. cit.*, p. 38; idem, *Procesul...*, p. 119.

4. Deși cel mai stabil, ca și mai unitar (în relația limbă literară-graiuri), sistemul gramatical al graiului va reacționa și el la acțiunea limbii literare ²⁰.

5. Cu ocazia anchetelor pentru *Atlasul lingvistic român pe regiuni* — Banat (în 33 de sate din partea de sud a Banatului), am avut posibilitatea de a observa și înregistra numeroase aspecte ale influenței limbii literare asupra graiurilor bănățene. Dar, dat fiind cadrul limitat al acestor anchete, de multe ori aveam impresia că ele nu surprind decât fragmentar acest proces, fapt firesc de altfel ²¹. Notațiile de sub [R] „recent”, [T] „așa spun tinerii” etc., comentariile informatorilor, semnificative desigur, erau totuși prea puțin față de multitudinea aspectelor ce se ofereau observației. Ele au fost completate cu o mulțime de observații în afara anchetei, rezultate din discuții libere cu locuitorii din localitățile respective. Uneori ajungeam la convingerea că unii din informatori sau vorbitori cunosc tot atât de bine sau aproape tot atât de bine limba literară ca și propriul grai. Dacă multe din faptele ce consemnau această realitate își găseau locul între răspunsurile date întrebărilor (indirecte ale) anchetatorului, unele, îndeosebi dintre cele fonetice, treceau de multe ori în planul al doilea sau puteau fi bănuite doar ca virtualitate ²².

6. Faptul ne-a îndemnat să adoptăm modalitatea unei anchete-test, dedicate urmăririi, pe baza unui chestionar special, mai ales a acestui aspect (fără a neglija însă nici lexicele și morfologia; mai puțin am avut în vedere sintaxa) într-un sat — Herendești — situat la 6 km de Lugoj.

6.1. În afară de schimbările social-economice și noutățile din viața satului (cooperativă agricolă de producție, cămin cultural, bibliotecă, asistență medicală etc.), apropierea de oraș facilitează locuitorilor satului contacte sociale susținute și continue, îndeosebi în anii din urmă: ei vînd și cumpără la Lugoj, mulți (chiar și femei) sînt angajați în fabrici lugojene, și tot la oraș își dau copiii la școală (în sat nu funcționează decît o școală cu 4 clase). Autobuze regulate asigură o legătură permanentă cu orașul. Deci, în contextul care interesează aici, condiții propice ca acțiunea limbii literare să se manifeste puternic.

6.2. O observație preliminară este necesară, totuși. Evident, mijlocul curent de comunicare între locuitorii satului este graiul. Cînd, în relațiile zilnice cu consătenii, un membru al colectivității încearcă să

²⁰ Vezi B. Cazacu, *articolele citate*; I. Coteanu, *art. cit.*, p. 60—61.

²¹ Unele din studiile amintite în nota 7 pornesc de la materialul oferit de atlasele lingvistice, luîndu-se în discuție și fenomene situate la distanță în timp. De pildă, Paul Lăzărescu, *art. cit.*, urmărește schimbările privitoare la termenii legați de maladii, pe baza ALR și NALR—Oltenia, atlase care consemnează „două faze diferite ale evoluției graiurilor de pe un teritoriu dat” (p. 187). Încă și mai interesantă, dar din păcate foarte sumară, este încercarea lui Gh. Pop, *vol. cit.*, p. 27—30, care anchetează, după mai bine de 30 de ani, o informatoare din Borșa (Maramureș) a lui Emil Petrovici.

²² Cf., dealtfel, observația lui S. Pușcariu, în prefața la ALR I, vol. I, Cluj, 1938, p. 10: „... formele date în dreptul fiecărui număr cartografic reproduc numai cuvîntul și forma care i-a venit în minte subiectului anchetat în momentul cînd i s-a pus întrebarea” (subl. lui S. Pușcariu). Și mai departe (p. 11): „În nici un caz cuvîntul din hartă nu trebuie înțeles ca singurul termen cunoscut în sat. Chiar individul anchetat poate avea în rezerva lui lexicală și alte sinonime, pe care un alt fel de a pune chestiunea le-ar fi scos la iveală”.

vorbească „pe mare”, „să facă pe domnul”, el devine ținta ironiei celorlalți. Aceștia simt în atitudinea lui afișarea unei superiorități față de ei, încercarea de a marca, fie și prin limbaj, depășirea mediului social căruia îi aparține, fapt pe care nu-l trec cu vederea. Cu vreo 20 de ani în urmă un sătean acumulase, tocmai din aceste motive, câteva porecle ce redau cuvinte din limba literară care reveneau în vorbirea lui (cartof, porumb etc.). O atitudine asemănătoare am observat și în unele sate anchetate pentru ALRR-Banat.

Totuși, față de aceia dintre ei care părăsese satul și, totodată, categoria socială, manifestă înțelegere și respect. E adevărat însă că și aceștia, atunci când se întorc acasă, fie și ocazional, vorbesc în grai, lucru foarte apreciat de săteni. De asemenea, când ei înșiși sunt puși în situația de a întreține o discuție cu cineva dinafară, care nu aparține categoriei lor sociale și folosește limba literară, se străduiesc, în măsura posibilităților, să-l imite. Și aceasta se întâmplă tot mai des odată cu lărgirea contactelor sociale. Atunci însă când la o astfel de discuție participă mai mulți dintre ei, graiul trece iarăși în prim plan. Cuvintele noi (mai ales împrumuturile necesare) din limba literară le admit repede și firesc, fără să li se pară stridente, chiar dacă nu mai sunt adaptate fonetic graiului.

O atitudine înțelegătoare manifestă și față de tineri. Cu copiii vorbesc doar în grai, dar îi îndeamnă ca, la școală, să vorbească așa cum li se cere acolo. În pauze, între ei, copiii folosesc tot graiul.

6.3. Am lucrat cu 8 informatori ²³, diferiți ca vîrstă, grad de cultură și experiență socială. După vîrstă, ei se grupează în cinci categorii:
a) peste 60 de ani — **A**; b) 40—60 de ani — **B, C, D**; c) 30—40 de ani — **E, F**; d) 20—30 de ani — **G**; e) 10—20 de ani — **H**. Dacă ar fi să

²³ Toți informatorii sînt din Herendești (s-au născut și locuiesc — doar **D** locuiește la Lugoj — aici) și aparțin unor familii stabilite în localitate cu multe generații în urmă.

A = C.P., femeie, 70 de ani. Are 4 clase elementare. Tărană cooperatoare pensionară. Deplasări frecvente la Lugoj. Nu citește, la radio (acasă) sau televizor (în vecini) ascultă doar muzică populară. Mama lui **B**, cu a cărei familie locuiește.

B = C.A., bărbat, 52 de ani. 7 clase elementare în sat. Tăran cooperador, brigadier. Deplasări obișnuite la Lugoj, ocazional în alte părți: Timișoara, Cluj etc. Citește presă, beletristică. Ascultă emisiuni de radio și televiziune. Are 2 băieți, unul muncitor, celălalt tehnician — navetiști la Lugoj.

C = C.A., femeie, 48 de ani. 7 clase elementare în sat. Tărană cooperatoare. Deplasări frecvente la Lugoj, mai rar în alte părți. Nu prea citește, în schimb ascultă (muzică îndeosebi) la radio și televizor. Soția lui **B**.

D = B.E., femeie, 50 de ani. 7 clase elementare în sat. Locuiește la Lugoj din 1952. Citește mai rar, dar privește emisiuni la televizor. Căsătorită cu un oltean, tehnician. Imită cu umor vorbirea acestuia. Are 2 copii cu liceul teoretic.

E = B.A., bărbat, 33 de ani. Are 4 clase elementare în sat. Serviciul militar în localități din Oltenia și Banat. Face navetă zilnică la Lugoj, unde este electrician. A mai făcut un an navetă și la Timișoara. Citește rar. Ascultă emisiuni la radio și televizor.

F = B.I., femeie, 30 de ani, 4 clase elementare în sat. Deplasări doar la Lugoj, unde s-a și angajat din aprilie 1972, făcînd navetă zilnică. Citește rar. Ascultă emisiuni de radio și televizor. Soția lui **E**.

G = C.F., femeie, 26 de ani. Are 4 clase elementare făcute în sat. Deplasări mai des la Lugoj; a fost și la Reșița, Timișoara. Citește rar. Ascultă emisiuni de radio și televizor. Nora lui **B** și **C**.

H = L.I., bărbat, 17 ani. Elev la un liceu din Lugoj (în clasa a IX-a), face navetă zilnică. Părinții sînt agricultori. Deplasări la Timișoara. Ascultă emisiuni de radio și televizor.

justificăm diferența numărului de informatori de la o categorie la alta, am spune că ea se datorează părerii, conturate pe parcursul anchetei (cînd a și crescut numărul acestor informatori, datorită acestei observații), că generația de 30—50 (60) de ani ($b + c$) ar fi, din punctul de vedere urmărit, mai interesantă. Aceasta, probabil pentru că, într-un fel, ea se află la hotarul dintre tradiția puternică ce o leagă de o realitate anterioară mai conservatoare, mai închisă²⁴ și transformările petrecute în anii din urmă, la care nu participă pasiv. Ceea ce nu ne îngăduie însă să spunem că generațiile vîrstnice (peste 60 de ani) și tinere (pînă la 30 de ani) ar fi lipsite de interes sau că, în ce le privește, lucrurile s-ar prezenta net. Astfel, lui H, deși este elev de liceu și vine zilnic, sistematic în contact cu limba literară, graiul îi este mai la îndemînă și îl folosește obișnuit. De altfel, (mici) oscilații de rostire au atras atenția anchetatorului asupra sa.

6.4. Chestionarul a cuprins 250 de întrebări, fiind profilat în prima sa parte pe o anchetă tip „Normalwörter”, iar în a doua urmărind fapte de lexic și morfologie. Termenii urmăriți aparțin, obișnuit, fondului principal de cuvinte sau apar frecvent în vorbirea populară: majoritatea sint aceiași ca în limba literară (diferența fiind doar fonetică), unii sint diferiți față de limba literară (sinonime, diferența fiind deci și lexicală), iar alții se încadrează în împrumuturile necesare pătrunse de curînd.

Chestionarul a fost pus, în întregime, fiecăruia din informatori. Scopul anchetei n-a fost precizat nici unuia. Întrebările, formulate în grai (anchetatorul este și el bănățean, cunoscut în sat), au fost indirecte și cereau răspunsul în două forme: cea a graiului (*cum să spînhî ca p-aîșta, pî la rîndêșc*) și cea literară (*pă măriș*), astfel încît, în final, numărul răspunsurilor înregistrate a fost dublu față de cel al întrebărilor. Am procedat în felul acesta nu doar pentru a avea posibilitatea unei comparații imediate, ci și pentru a stabili măsura în care generația tînără îndeosebi este posesoarea graiului, ca și pentru a consemna eventuale schimbări survenite, în general, în grai.

De fiecare dată am consemnat comentariile informatorilor și reacțiile lor: ezitare, îndoială, reveniri etc.

7. Din acest ultim punct de vedere, o primă constatare ni s-a impus destul de repede: informatorii de sub *a* și *b* însoțesc mai des răspunsurile de comentarii, fac trimiteri la situații, forme etc., de multe ori ezită, revin, se corectează. În schimb, cei de sub *c—e* răspund, obișnuit, cu mai puține ezitări, dovedesc mai multă siguranță, adesea mulțumindu-se cu debitarea seacă a răspunsurilor.

²⁴ Presa, serviciul militar, administrația și oficialitățile satului (care folosesc graiul în relațiile cu țărani) erau încă purtători destul de anemici ai unor influențe din afară. În sat, însă, exista, între cele două războaie, o școală cu 7 clase elementare (vezi datele de la B, C, D). Paradoxal, cu toată apropierea de oraș, legăturile cu acesta erau destul de reduse, legate, obișnuit, de comerț. Bărbații, prinși de muncile agricole, aveau ocazii mai rare pentru deplasări. Femeile, în schimb, aveau drumuri frecvente la oraș, pentru a vinde lapte și alte produse și pentru a face cumpărături. Pe de altă parte, nici lugojenii, păstrători ai unei tradiții bănățene puternice, nu renunțaseră, cel puțin în relațiile dintre ei și în cele cu țărani din împrejurimi, la grai. Fără o industrie prea dezvoltată, Lugoju era mai mult un oraș de meseriași, care întrețineau intense legături cu țărani. Iar intelectualii își făceau, aici, un titlu de mîndrie din menținerea graiului, și aceasta nu doar pentru o gratuită popularitate.

8. Observația că absolut toți informatorii sint conștienți de existența normei supradialectale, diferită de graiul lor, este, fără îndoială, superfluă și anacronică. Cum e și firesc, însă, măsura în care ei realizează diferențele dintre grai și această normă și, în ultimă instanță, dețin, fie chiar și ca virtualitate, limba literară îi deosebește. Faptul este determinat atît de date personale ale informatorului (școală, grad de cultură, experiență socială, deplasări etc.), cit și de apartenența lui la o generație sau alta. Căci ceea ce va „sparge” unitatea vorbitorilor graiului va fi o diferențiere pe generații (vîrstă) a acestora, sub influența limbii literare²⁵, datorită condițiilor extralingvistice pe care o generație le trăiește intens încă de la început, iar alta (cea a bătrînilor) doar în ultima parte a vieții.

8.1. O distincție netă apare între informatoarea A (generația vîrstnică) și ceilalți informatori. A vede diferențele dintre grai și limba literară numai la nivelul lexicului și este mereu tentată să identifice doar aceste diferențe, cele fonetice și morfologice rămînîndu-i indiferente²⁶. Pentru ea, forme ca *pépçin*; *pépçînê*, *cură*; *cură'l'ê*, *sără*; *săr'*, *măsă*; *m'êsă*, *pisór*; *pis'đră*, *sîngur*; *sîngur'*, *sênúșă*, *sită*; *sicê*, *sér*; *sér'*; *sér'ê* etc. sint exact aceleași și pentru limba literară. Obişnuit, cuvintele de felul acesta le însoțește de comentarii ca: *nu şciū áltă formă „altfel”, áia tot aşá să spūnê*, *áia nu să p'dcê să-î đică alcúm*, *ío đic că tot aşá* [ii spune], *nu şciū să-î đic alcúm*. În cazuri foarte rare cînd intuiește diferențe fonetice, încearcă explicații sau face trimitere la o situație anume în care a auzit forma respectivă. Dacă, de pildă, observă, totuși, diferența *búđă*; ~ */búzá*; *búze* (dar *frúndă*; ~ */idem*, *mîndă*; ~ */idem* etc.), se simte datorare să completeze: *tot aşá* [se rostește], *núma cíc-ořără măi*, *măi* [ε] *alcúm*. Iar cînd pe lingă forma *morcón*; ~ din grai *dă* și pe *morcón*; *morcón'* (accentul rămîne neschimbat!) din limba literară, face imediat trimiterea: *am a"uđit đ"đmúil'ê la tîrg „la piață” la logój* [spunînd așa]. Precizarea informatoarei este semnificativă pentru experiența și legăturile ei sociale destul de firave în afara satului, ele constituînd, totuși, pentru ea, una din situațiile cînd poate veni în contact cu limba literară.

Diferențele lexicale le observă destul de ușor și le recunoaște, dînd însă sinonimul literar tot în rostire dialectală: *măsăi*, dar *făță dă măsă*, *becág*, dar *b'olnáv*, *iúcê*, dar *riépêđê*, *şnáidăr*, dar *cro'itór'* etc. Legată și de realitățile noi, țarancă cooperatoare, îi sint familiari termeni ca: *preşăđinčê*, *tovărăș*, *brigăz* [pl.], *tract'ór'*, *tract'orist*; *-rîșé*, *rádăio*, *telivizór* etc., și ei adaptați fonetic graiului.

Pentru ea, lexicul rămîne compartimentul care reflectă, mai mult decît moderat, noul.

8.2. Informatorii celorlalte categorii de vîrstă înregistrează mai sensibil și cu mai multă siguranță diferențele dintre graiul lor și limba literară, și nu doar în lexic, ci și în celelalte compartimente ale limbii.

²⁵ Cf. și B. Cazacu, *Procesul...*, în *vol. cit.*

²⁶ Un sondaj făcut la alți doi bătrîni din sat — cu o experiență socială mai bogată — a confirmat doar în parte situația aceasta. Dar, în mare, deosebirea dintre ei (indiscutabil mai conservatori și mai puțin profunzi în precizarea diferențelor grai-limbă literară) și ceilalți informatori apăsă ca evidentă și acum.

Semnificativă în această privință este tendința care apare câteodată la unii dintre acești vorbitori (D, E, F) de a urmări și marca în primul rînd diferențele fonetice, potrivit echivalențelor respective în relația grai-limbă literară: *coșii^ē*, dar *co^{ci}iē* (nu *căru^ăă*), răspund D și F (dar, vezi și 8.2.4); *plămîn*, dar *plă^{mî}i*, spune F (forma nu aparține graiului, căci sîntem în aria lui *plămîn*, deci, evident, este vorba de o falsă regresie prin analogie cu *căpătîn* = *căpătîi*, *călcîn* = *călcîi*). E, sesizînd caracterul dur al lui *s* în grai, marchează apăsăt deosebirea pentru limba literară și astfel *săc^ă*; *să^s* devine *si^ăcă*; *sⁱēs*, *sără* devine *si^ără*, *sămⁿ* devine *si^ēmⁿ*, *căsă*; *căsă* devine *căs^ă*; *căsi^ē* etc. Dar chiar așa fiind, faptul — opus față de cele constatate la A — presupune, totuși, o observare (cunoaștere) destul de atentă și de detaliu a fenomenului lingvistic.

Desigur, deosebiri apar atît în ceea ce privește informatorii, cît și referitor la diferențele pe care aceștia reușesc să le stabilească (mai ușor sau mai greu) între grai și limba literară. Oscilațiile în identificarea acestor diferențe, pe informatori, sînt determinate și de situațiile — mai multe sau mai puține —, de măsura în care unul sau altul *folosește efectiv limba literară* ca mijloc de comunicare: H, elev, o face, fără îndoială, mult mai frecvent (și sub aspect grafic) decît, de pildă, B sau D; de aci rezultă siguranța cu care răspunde H. N-am putea spune că apar deosebiri între sexe (experiența socială, gradul de cultură primează în generarea deosebirilor).

8.2.1. În general, informatorii de sub *b-e* (observațiile ce urmează se referă doar la ei) recunosc destul de bine faptele fonetice care separă graiul lor de limba literară, putînd stabili, destul de sigur, o corespondență a acestora cu cele din limba literară. Ne vom opri la cîteva fapte mai semnificative și mai generale.

Vocalismul nu ridică prea multe probleme, poate și datorită diferențelor nu prea însemnate pe care le prezintă graiul față de limba literară. Totuși, unele fapte caracteristice graiului persistă și în rostirea considerată de subiecte ca literară.

Pronunțarea lui *ă* ca *â* este o particularitate a graiului din jurul Lugojului, ce se menține și atunci cînd vorbitorii redau formele literare: *măsă/măsă*, *giăsă/deăsă*, *furkiță/furculiță* etc.²⁷. Tot așa, în funcție de context fonetic, persistă *ē* și *e* pentru *e* literar: *călcînē/călcîiē* [pl.], */fiērār*, */mîiere*, */caîiete*.

Vocalele mediane *ă* și *î*, foarte frecvente în grai, datorită, ca și în alte graiuri, acțiunii velarizatoare a siflantelor și sibilantelor asupra vocalelor anterioare — fapt ce are și consecințe morfologice (vezi 8.2.2) — sînt înlocuite, de toți informatorii, pentru rostirea literară, firesc, de anterioarele *e* și *i* (sau consoanele respective pierd caracterul dur): *tușăsc*/*tușesc*, *am tușit*/*am tușit*, *supțire*/*supțire*, *zîd*/*zîd*, *cățâl*/*cățîl* ș.a. Inconsecvențe apar, totuși, la C, D: *sî^ătă*; *sî^{le}*, E: *sî^ătă*; *sîⁱtē* (dar, vezi mai sus

²⁷ Un fenomen asemănător am înregistrat la Secășeni, punctul 29 din ALR II, un sat de pe valea Cărașului, cu ocazia anchetelor pentru ALRR-Banat. Caracteristica graiului de aici, *d→e*, se menține puternic și atunci cînd o fetiță de 11 ani recită o poezie în limba literară. Iată cîteva versuri: *Sunăți peduri. În mîni meⁱ, Cîntăre^ă v^ăștră să răsune.* *Pemînt cu a^{ur} și fi^{ie}i, Pemînt cu s^onde și k^{er}bune* [...]. *Ce bî^{ne} a^ud Cîntăre^ă, p^ășnik^e de m^ușk^e; C^e zb^ără de la nord la sud* | *Kemîndu-ne ca* *“o por^ușk^e.*

pentru *s* dur la același *E* : *siără*, *siacă*, *siemn* !), *B* : *cușit* ; *cușite*, dar [*K*] *cușit* ; *cușite*.

În *stă*, *cură*, *vișă*, *căță* este recunoscut drept corespondent literar al lui -ă diftongul -*ea* : *steă*, *cureă*, *vișă*, *căță*. Acest diftong este rostit fie *ea*, fie *ia* (în notare și intermediarul *ea*) — *cureă*, dar *B* : *curiă*, *se(e)acă*, *se(e)ără*, dar *E* : *siacă*, *siără*, *B* și *E* : *perdiă*. Alteori, *ia* devine general : *miriăsă*.

Diferită este și redarea diftongului *oa*, rostit fie (mai des) **d*, ca în grai : *d*drme*, *frum*dsă*, *c*dsă* etc., fie *oa* (*picôare*), fie, mai rar, *ya* (*F* : *pićuare*). Preponderentă rămâne rostirea **ă*.

cîine, *mîini* etc. sînt recunoscute ca literare în locul formelor etimologice din grai *cîne*, *mîn*.

Se menține, dar mai atenuată totuși, tendința de „despicare”²⁸ (diftongare) a unor vocale — mai mult *o* → **o* : *d*ormim*, **orb*, **ogór*, mai puțin *ă* → **ă* : (riu) *s*ăc*.

Dat fiind caracterul dur al unor consoane în subdialectul bănățean, unii informatori, ca un fel de contrareacție, tind să dea un timbru mai palatal acestor consoane înainte de vocale anterioare cînd redau formele literare („despicînd” pe *e* : *e* → **ie*) : *căs*ě*, *frúnzi*ě*, *țîț*ě*, *năs*ě*, rostește *E*. Pentru unele consoane (bilabiale, dentale, labiodentale), în grai, fenomenul apare în variație liberă : *pept* și *piēpt*, *fer* și *fiēr* etc. În consecință, *D* va considera ca literare pronunțările : *ălb*ě*, *dantiēlă*, *umbriēle*, *a m*ěy*. În amîndouă cazurile însă, nu e vorba de o consecvență în rostire, căci *E* spune, de exemplu, *vișej*, *búze*, *mirése*, iar *D*, *bábe*, *frúnte*, *întrebăm* etc.

Subdialectul bănățean are în inventarul său fonetic toate consoanele limbii literare, ceea ce facilitează vorbitorilor stabilirea corespondențelor. Bilabialele (*p*, *b*, *m*), labiodentalele (*f*, *v*), velarele (*c*, *g*) nu ridică dificultăți (mici ezitări, oscilații, vezi mai sus), fiind aceleași ca în limba literară. Urmate de vocale anterioare, dentalele devin , în grai, fie velare sau africte : *gínčě*, *církiță*, *dal*, *fráčě*, fie se rostesc dur, velarizînd vocalele anterioare : *dă*, *dîn*, *dășcún* etc. Informatorii observă acest tratament diferit ce deosebește graiul de limba literară și realizează rostirea corectă, literară a dentalelor : *děal*, *des*, *dínte*, *descúj*, *fráte*, *mínte* etc.

Fricativele *s*, *z*, *ș*, *j*, ca și africtele *ț*, *đ* sînt dure înaintea vocalelor anterioare, după cum s-a văzut, în grai : *sítă*, *zíd*, *ș*ád*, *jír*, *țín*, *đár*. Vorbitorii își dau seama de această particularitate a graiului lor și o evită cînd e vorba de pronunțarea literară : *sítă*, *zíd*, *șed* etc. Despre implicațiile morfologice ale rostirii dure (în poziție finală) a acestor consoane, vezi

8.2.2. Subdialectul bănățean se numără între variantele teritoriale daco-române care păstrează perechea sonoră a lui *ț*, pe *đ* : *frúndă*, *mínd*. Cum limba literară recurge la fricativa *z* pentru a suplini absența lui *đ*, vorbitorii se conformează normei literare în rostirile *frúnză*, *búză*, *mînz* etc.

Africtele *č*, *ğ* devin, în Banat, fricative : *ś*, *ź*. Întrucît graiul are și africte sub forma *č*, *đ* (provenite din dentale), informatorilor le este

²⁸ În terminologia lui S. Pușcariu, *Limba română, II. Rostirea*, 1959, p. 55, 119—126.

ușor să substituie, pentru rostirea literară, fricativele *ś*, *ž* cu *aceste* africcate : *picôr*, *cără*, (copilul) *súde*, *júde*, *dănă*. Fricativa *ž* pentru *ġ* (< lat. *j* + *o*, *u*) în cuvintele de origine latină este redată, în pronunțare normată, ca *j* : *joc*, *jug* (pentru *zoc*, *zug*).

Palatalizarea lui *n* și *l* este observată de informatori și evitată, obișnuit, când dau răspunsurile pentru limba literară : *neam*, *lingură*, chiar și în finală : *bătrîn*¹. Deși, nu întotdeauna — **B**, **C**, **D**, **T**, **G** : *cin* [pl.] etc.

Fără îndoială, multe din particularitățile fonetice ale graiului se vor putea șterge cu timpul și prin pătrunderea în grai a tot mai multe neologisme în formă fonetică literară : *farmacie*, *președinte*, *brigăz*¹.

8.2.2. Citeva fapte fonetice au consecințe morfologice.

Rostirea dură a fricativelor *s*, *z*, *ș*, *j*, ca și a africatelor *t*, *d* în sub-dialectul bănățean are ca urmare neutralizarea unor opoziții morfologice : singular/plural la substantiv și adjectiv, pers. 1/pers. 2 la unele timpuri ale verbului etc. Acolo unde graiul prezintă omofonele : *căsă* [sg.] — *căsă* [pl.], *frândă* ; *frândă*, *frum²dsă* ; *frum²dsă*, *naș* ; *naș*, *nășă* ; *nășă* etc. sau *visăd* [1] — *visăd* [2] etc., pentru limba literară informatorii dau formele corecte : *casă* ; *căse* (E : *căsi*^ē), *frânză* ; *frânze* (E : *frânzi*^ē), *frumușă* ; *frumușe*, *naș* ; *nași* (cu *i*, precizează **B**), *nășă* ; *năse* (E : *năși*^ē) și *viséz* ; *viséz*¹ etc. La fel se întâmplă cu derivate de tipul *croiitor*¹ [sg.] — *croiitori*¹ [pl.], *grădinar*¹ [sg.] — *grădinari*¹ [pl.], care devin *croiitor* ; *croiitori*, *grădinar* ; *grădinari*¹. Se pare că tocmai omofonia este cea care reține atenția vorbitorilor atunci când caută să redea literar formele respective. Aceasta, cu atât mai mult cu cât, în cazul în care formele de plural distincte de cele de singular sau, la verb, formele de pers. 2, 5 (avînd consoanele dure respective în finală) nu necesită marcarea unei opoziții prin acest mijloc, unii informatori nu mai realizează diferența grai-limbă literară : **B**, **C**, **F** consideră literare plurale ca *dinț*, *frunț*, *munț*, *deș* etc. (**B** precizează chiar această potrivire : *aiis* [la pluralul *frunț/frunț*] *să lovêșcê* [forma din grai cu cea din limba literară]), sau forme verbale ca *rîz* (2), *tușis* (2), *a²úz* (2), *dormiț* (5), *visăț* (5) etc. (**F**, deși se corectează uneori, are preferință pentru aceste forme ; mai rar, unele apar și la **D**). Tot așa se întâmplă și cu auxiliarele verbale la pers. 5 : *veț* (veni), *aț* (plecăt). La cei care realizează diferența și în aceste situații, intervin, probabil, amintirea imaginii grafice sau cunoștințele de gramatică din școală.

În același context, reflexivul *se* e pronunțat consecvent de unii *să* : *să ride* (**B**, **C**, **D**), *să dezbracă*.

8.2.3. Chiar dacă sistemul morfologic al graiului nu diferă prea mult de cel al limbii literare, am urmărit, totuși, citeva fapte ce-i sînt caracteristice.

Dativul substantivului, realizat analitic în grai, este considerat de toți informatorii identic și pentru limba literară : *lu tătă/lu¹ tătă*, *la tătă* ; *la un om/la un om* (E, G, H : [și] *unu¹ om*). Genitivul, analitic, dar și sintetic în grai, desparte informatorii după formele pe care ei le consideră ca literare — **D** : (creionul este) *a lui* (față de *a lu*, în grai) *băiātu meu*, **B**, **C**, **E**, **F** : */a băiātu¹lui meu* și doar **G**, **H** : */al băiātu¹lui meu*. La fel

— **D** : /((cartea este) *a lui fâta mea*, **B, C, E, F, G, H** : /*a fetei mele*. Acordul articolului posesiv (invariabil în grai) tinde să fie consemnat corect de către informatori (mai puțin **C** și **D**) pentru limba literară : **C** : *a mîeu*; *a mîe*, *a mîa*; *a mei*; *a mîel'ê/i-idem*, **B, C, E, F, G, H** : /*al meu*; *a mea*; *ai mei*; *âle mele*, **D** : /*a mîeu*; *a mîa*; *ai mîei*; *âle mîele*. **H** ezită cînd trebuie să dea pluralul lui *jug* : *jûge*, *jûgur* și *car* : *câre*, *êarur*, lucru explicabil prin absența acestui mijloc de transport la Herendești (**H** a văzut un car în sat doar cînd era copil mic).

Informatorii cunosc formele literare ale pronumelui demonstrativ : *acêsta*, *acêla* etc.

Omofoane în grai, substantivul *plouă* și verbul *ploua* — *pl'dîe* — devin distincte pentru limba literară : *pl'dîe* (subst.), *plouă* (la unii *pl'duă*, verb, 3). Doar informatorul **E** observă că verbul *a rîde* este în limba literară activ (și nu reflexiv, ca în grai). În ceea ce privește conjugarea, numai la timpurile compuse (mai ales la perfect compus și viitor), auxiliarele nu apar la toți informatorii cu formele corecte.

8.2.4. Lexicul prezintă, cum e și firesc, fapte interesante. Dacă între răspunsurile înregistrate apar de cele mai multe ori sinonimele literare (și cu formă fonetică literară) : (mergi) *mîerêu/înêet*, *amînat/tîrziu*, *bobriș/rinik*, *tr'dnă/răcâlă*, *gripă*, *ostănît/obosit*, *fierbințâlă*, *căldur/temperatură*, *fêbră*, *puturôs/lêneș*, *bumb/năsture* *cîrpă/batic*, *marâmă*, *părăz'ol/umbrêlă*, *stîlc/bărză*, *g'olimb/porumb'el*, *pup* (de floare)/*boboc* *pită/pîine*, *vîndt/albăstru*, (soarele) *să sfîncê/apune*, *pecări/brutăr*, *vișlăr/măcêlăr* etc., s-a întîmplat, destul de rar, e adevărat, ca anchetatorul să nu poată obține astfel de sinonime decît doar de la cîțiva sau de la nici unul din informatori : *lumina ôkiului/pupilă* (**D, G, H**), *l'imburûș* „uvulă”/? , *lopă-cîță/omoplăt* (**H**), *piuă*, *măjâr* „piuliță”/? , *ariêu/cort* (**B, C, E**) pentru „coviltir” etc. Firesc, la unele cuvinte — *rădîu*, *preșădîncê*, *tract'ôr*, pe care informatorii le dau pentru grai — rămîne de corectat doar forma fonetică. La altele, iarăși lucru firesc, forma dialectală nu există, cuvîntul e adoptat din limba literară, corespunzînd unei realități noi. Comentînd răspunsul *televizor* și constatînd absența unei forme în grai, **B** spune : *nu șcim să dîsem alfêl*; *dac-ar fi û lucru vek*, *i-ar fi dat alt nûme âi bătrîn*.

Fără îndoială, lexicul înregistrează o îmbogățire continuă, reflex al noului din viața social-economică și politică.

O parte din termenii legați de viața țărănească sînt simțiți de către unii informatori ca aparținînd doar limbajului popular. **D**, deși consemnează forma *vișel*; *vișei*, deosebită de cea din grai (*vișâl*; *vișai*), se arată nedumirîță : *poi la "orăș iestă vișai?* (în sensul : se ocupă orășenii, ca noi țaranii, cu creșterea vitelor etc.?) și tot ea, cînd e vorba de *cireadă*, cuvînt pe care nu-l dă decît sub forma *s'drădă*; *s'ord*, se întrebă foarte contrariată : *păi io dă "undê [să] șciu pă domnêșce?* Desigur, formele *êpărdă*; *ê'orzi* la ceilalți informatori (doar **H** a răspuns *êireadă*; *êirêz*) și *coćiș*; *coći* (vezi *supra*, 8.2) sînt semnificative în aceeași direcție : deosebirea care le apare informatorilor în planul realității nu mai este teritorială, ci socială²⁹. Ei simt asemenea cuvinte ca aparținîndu-le

²⁹ Cf. și Magdalena Vulpe, *art. cit.*, p. 260.

doar lor, categorie socială deosebită, cu o ocupație care presupune un limbaj specializat pentru realitățile și activitățile acesteia.

9. Acțiunea limbii literare asupra variantelor teritoriale devine, pe zi ce trece, un fapt tot mai evident. Ea nu se rezumă doar la lexic, ci pune în mișcare toate nivelurile graiului, făcându-le să reacționeze. Determinată de factori și condiții complexe, de o mare diversitate și amploare, un prim rezultat al ei va fi o „spargere” a unității colectivității care vorbește un grai.

Ancheta făcută la Herendesti confirmă această realitate dar constată, totuși, o grupare destul de unitară a informatorilor de pînă la 50 de ani, nefiind omise aci, desigur, și date privind școala, cultura, activitatea și experiența socială a acestora. Ei stăpînesc limba literară — un alt sistem lingvistic decît graiul, deci — într-o măsură apreciabilă, avînd posibilitatea, cel puțin într-un context situațional, de a folosi acest al doilea sistem fără dificultăți prea mari.

Am numit anchetă-test ceea ce nu este decît un sondaj urmărind sumar tema pusă în discuție. Fără a i se putea nega obiectivitatea și valabilitatea constatărilor, această modalitate are dezavantajul de a consemna faptele nu în circulația lor, ca frecvență, ci ca virtualitate, care, fără îndoială, poate deveni (și devine, însă doar în contexte de situație) o realitate, tinzîndu-se astfel spre realizarea unei alte unități a colectivității lingvistice respective, de data aceasta pe un plan superior — limba literară.

LANGUE LITTÉRAIRE ET PARLER LOCAL. EN MARGE D'UNE ENQUÊTE DIALECTALE

R É S U M É

Dû à des causes extra-linguistiques extrêmement propices, l'action de la langue littéraire (standard) sur les patois devient plus intense. Celle-ci constitue un objet d'étude des plus intéressants, dans le but de mettre en évidence l'histoire actuelle des patois, par une étude attentive, persévérante, continue et minutieuse.

Si le lexique est, naturellement, la partie de la langue qui enregistre immédiatement et directement beaucoup de changements, dans ce processus, les autres parties (la phonétique, la morphologie, la syntaxe) ne restent-elles non plus, indifférentes vis-à-vis de l'action de la langue littéraire.

À travers une enquête-test, basée sur un questionnaire spécial, l'auteur étudie la mesure dans laquelle, dans un village près de Lugoj (région Banat), des sujets de divers âges, degré de culture et expérience sociale reconnaissent les différences — à tous les niveaux de la langue — entre leur patois et la langue littéraire.

Decembrie 1972

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

VOCATIVUL TERMENILOR DE ÎNRUDIRE ȘI AL PRENUMELOR ÎN GRAIUL MARAMUREȘEAN

DE

I. FAICIUC

Datorită fonetismului său specific, conferit de apocopă, vocativul, mai ales cel al prenumelor din Maramureș, a fost inclus, atât în cercetările mai vechi, cât și în cele recente, printre particularitățile graiului acestei arii lingvistice.

Cea mai veche atestare, cunoscută de noi, a unui astfel de vocativ aparține lui Petru Bîlțiu-Dăncuș¹, învățător din Ieud, care, răspunzînd în 1893 la chestionarul istoric al lui N. Densusianu, precizează: „Notă caracteristică a provincialismului marmațian e de a rosti cuvintele de la început, iar capătul a-l lăsa, de ex. : Măi Ioa ! = Ioane !, Măi Pe ! = Petre.

Ci nu toate cuvintele se rostesc pe jumătate, și anume :

Substantivul se scurtează numai în vocativ, de ex. : Măi Dumni', zină la noi ! Măi Ște', blem acasă ! [...] Măi To', du-te și elăde [...]'.

Lingviștii Tache Papahagi², Romulus Todoran³ și Ștefan Giosu⁴, subliniind rolul apocopei în caracterizarea graiului (subdialectului) maramureșean, o ilustrează prin numeroase exemple, între care și unele forme de vocativ. Ilie Dan, în 1963, constată existența unui vocativ regional de formă scurtă al numelor de rudenie și al prenumelor din Bucovina și Moldova de nord și, bazat pe frecvența mare a acestui tip de vocativ în

¹ Vezi Dumitru Pop, *Folcloristica Maramureșului*, București, 1970, p. 391. Alte atestări: Gustav Weigand notează în Maramureș formele *măi Toa*, *măi Vast*, *măi Ioa* (v. „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache”, IX, 1902, p. 185); Gh. Vornicu (*Maramureșul*, în „Cele trei Crișuri”, XV, 1934, p. 18): „De asemenea [maramureșenii] arată o vădită predilecție pentru prescurtarea vorbii, zicînd de ex. : *colé cu brl*, *colé cu lă* în loc de *coleşă* cu brînză sau cu lapte; *măi Gheo*, *măi Pă*, *măi Vă*, în loc de *măi Gheorghe*, *măi Pătrule*, sau *măi Vasile*. Și de asemenea *tu Ilcă*, *tu Pălă*, *tu Căli*, în loc de *tu Ileană*, *tu Pălăguță*, *tu Călină*, ca în alte părți”.

² T. Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925, p. 202 : „se aud oriunde [...] G'jo', Gligo', Ioa', Pă' [tru]'”.

³ R. Todoran, *Cu privire la repartitia graiurilor dacoromâne*, în LR, V, 1956, nr. 2, p. 48; idem, *Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne*, în CL, VI, 1961, nr. 1, p. 70–71, nota 1 : „Ieș, năna (= nănașă) d'e după ma (= masă) / Și jocă pă sină-ta [...]”.

⁴ Șt. Giosu, *Subdialectul maramureșean*, în „Studii și cercetări științifice”, Filologie, Iași, XIII, 1963, fasc. 1, p. 14 : „Tu mireasă, tu Ilea [...]”, „Măi Ioa, mă Ionuț [...]”.

Maramureș, pusă în evidență de culegerile de folclor și de hărțile ALR, consideră fenomenul de origine maramureșeană⁵.

Desigur, frecvența mare a unui fapt de limbă poate fi caracteristică pentru graiul unui anumit teritoriu, chiar dacă acesta există izolat și cu frecvență redusă și în alte regiuni⁶. Atunci cînd ariile nu sînt învecinate geografic, fenomenul va caracteriza cu certitudine regiunea în care el are frecvența maximă⁷. Este și cazul vocativului așa-zis „scurt” al prenumelor și al termenilor de înrudire, semnalat în diverse puncte ale teritoriului lingvistic dacoromân⁸, dar care a avut și are vitalitatea cea mai pronunțată în aria subdialectului maramureșean⁹. Răspîndirea geografică și frecvența formelor scurtate de vocativ impune, așadar, constatarea că ne aflăm în fața unei tendințe care a acționat pe o arie mai întinsă, dar care s-a concretizat în gradul cel mai înalt în Maramureș.

Că fenomenul nu este de import și nu poate fi deci atribuit, peste tot unde a fost atestat, mișcărilor de populație, ci a apărut și s-a dezvoltat independent, ne-o dovedesc și formele de vocativ (de la același cuvînt sau de la cuvinte deosebite) prescurtate diferit în diferite regiuni¹⁰, precum și prezența unor vocative similare pe teritoriul altor limbi romanice¹¹.

Formele rezultate din apocopa silabelor de după accent nu sînt însă singurele vocative regionale din Maramureș. Pe baza materialului adunat din localitățile Vad, Giulești, Ferești, Cornești și Birsana, Gh. Radu încearcă un inventar al vocativelor din subdialectul maramureșean, precum și o explicare a originii lor, și constată, în afara formelor identice cu cele din limba literară, existența unui vocativ al masculinelor în *-ule* cu „accentul schimbat pe vocala care precede imediat pe *-le* (*moșule, nănașule, omule, pruncule, vărul* etc.)”, ca în Crișana, un vocativ al

⁵ Vezi Ilie Dan, *Un vocativ regional*, în LR, XII, 1963, nr. 5, p. 527 – 531; idem, *Discuții asupra vocativului românesc*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași” X, 1964, fasc. 1, p. 11 ș.u.

⁶ Cf. I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 6; v. și Andrei Avram, *Cercetări asupra sonorităților în limba română*, București, 1961, p. 31,

⁷ Cf. R. Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor...*, p. 40.

⁸ Vezi Sextil Pușcariu, *Limba română*, II. *Rostirea*, București, 1959, p. 169; G. Weigand, în „Jahresbericht...”, VIII, 1901, p. 315; IX, 1902, p. 185 (*Ioa, Ni, Toa*, din Făgăraș, Broșteni, Țara Oașului, Maramureș); Iosif Popovici, *Rumaenische Dialekte*, I. *Die Dialekte der Muntent und Pädurent im Hunyader Komitat*, Halle, 1905, p. 67, 126 (*fă < fată, ta < tată, le < lele, Pe, Do, Iă*); Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 43 (*fră < frate, tă < tată, Io, Mi < Mihai, Ște, în Meria*); Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 117–118 (*ma, te < tete, Ghio, Măriu, Li, Cu, Ve, Mă < Liță, Culă, Vetă, Marie, din zona cercetată și de la moși*); Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 137 (*Gheo, în Reviga*) ș.a.

⁹ Vezi *Atlasul lingvistic român I* (ALR I) [ancheta Sever Pop], vol. II. Sibiu-Leipzig, 1942, h. 153, 156, 162, 164, 165, 167, 168, 171, 172, 198, 199, 202, 203, 205, 220; ALR II [ancheta E. Petrovici], s. n., vol. VI, București, 1969, h. 1577, 1580; cf. și Ilie Dan, *Discuții...*, p. 9 ș.u.

¹⁰ Ex.: *Mi* (în Meria), *Mă* (la moși), *Măriu* (pe Valea Oltului și în Bucovina), dar numai *Mări* în Maramureș, sau *Li, Cu, Ve* (la moși), *fă, fră* (în Meria), *Viru* (în Bucovina), neexistente sau neapocopate în graiul maramureșean.

¹¹ În Italia de sud: *Simò* pentru *Simone*, *Vincé* pentru *Vincenzo* (apud Al. Graur, *Nume de persoane*, p. 58), *Mari* – *Maria*, *Giovà* – *Giovanna*, *Gabrié* – *Gabriele*, *Salvatò* – *Salvatore*, *Mariù* – *Mariuccia* (apud G. N. Dragomirescu, *Contribution à une analyse sémantique du vocabulaire roumain*, în „Langue et littérature”, II, București, 1943, p. 193).

femininelor și masculinelor în -ă „cu accentul deplasat pe silaba finală : *fată, mamă, mătușă, moașă, nănașă, tată* etc.” (p. 93) și „un vocativ de formă scurtă, cu căderea silabei de după accent” (p. 94) : *mătu, nepoă, ta, Anu, Ileă, Nicoă, Vasali*¹². Apariția *Atlasului lingvistic al Maramureșului*¹³, în care sînt notate mai multe forme de vocativ, în special de la numele de rudenie, face posibilă o apreciere și mai cuprinzătoare a situației vocativului în această zonă¹⁴. Dar ALRR-Mar., bazîndu-se pe principiul primului răspuns al unui informator unic, nu înregistrează întotdeauna vocativele coexistente în graiul unei localități și nu urmărește pe cele ale prenumelor specifice regiunii anchetate. De aceea, precum și datorită persistenței în literatura de specialitate — izolat, bineînțeles — a unor informații de a doua mînă, obținute prin intermediari, despre formele cu apocopă din Maramureș¹⁵, ne-am propus să urmărim în mod deosebit, prin anchete directe, cu mai mulți informatori, în mai multe localități (Bogdan Vodă, Botiza, Dragomirești, Rozavlea, Săcel, Șieu, Vișeu de Mijloc¹⁶), vocativele termenilor de înrudire uzuali (v. *lista nr. 1*), iar în Dragomirești și pe cele ale prenumelor (v. *lista nr. 2*)¹⁷.

Printre vocativele provenite de la termenii de înrudire distingem :

I. Forme scurte, reduse prin apocopă :

A. fără deplasarea accentului original : *cocoă, cumnă, ma, mătu, nănă, nepoă, nevă, ta, unché*.

B. cu deplasarea accentului original : 1. *finu, fratiu, moșu, nănășu, socru, uncheșu, vărū, vîjū* ; 2. *șogó*.

II. Vocative ale termenilor de înrudire terminați la nominativ în -ă, -e, cu accentul deplasat pe desinență : 1. *babă, fină, mamă, mătușă, moșă, nănășă, socră, tată* ș.a. ; 2. *badé, lelé, cuscéré*¹⁸.

III. Forme neapocopate ale termenilor masculini cu accentul deplasat pe penultima silabă (cf. I. B) : 1. *omúle, vărúle, vîjúle* ; 2. *șogóre*.

IV. Vocative în -le ale cuvintelor terminate la nominativ în -ă, cu accentul deplasat pe penultima silabă : *mamăle, tatăle*.

¹² Vezi Gh. Radu, *Observații asupra vocativului în subdialectul maramureșean*, în „Buletin științific”, Seria A, Filologie, Pedagogie, Marxism-leninism, Baia-Mare, I, 1969, nr. 1, p. 93—96.

¹³ Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș* (ALRR—Mar.), vol. I, București, 1969, h. 180—183, 187—189, 221, 225, 232, 233, 234, precum și chestiunile 361, 494, 625, 1994, 1995 (necartografiate).

¹⁴ Într-o recenzie la primul volum (v. „Analele Universității din Timișoara”, Seria Științe filologice, VII, 1969, p. 274), V. Frățilă semnalează formele *mamă, tată, soră* (sic!), *moșă, babă, mătușă, socru, socră* : „O altă particularitate morfologică specifică subdialectului maramureșean o constituie vocativul de tipul *hăi (măi)* + substantiv accentuat pe silaba finală”.

¹⁵ Vezi, spre exemplu, Ilie Dan, *Discuții...*, p. 11, nota 56. De asemenea, afirmația „Apocopa face ca unele substantive să aibă altă terminație la nominativ singular : *mămăli* (cf. *mămăligă*), *Maramu* (Maramureș), *Io* (Ion) etc.” (v. Șt. Giosu, *art. cit.*, p. 104), nu se bazează pe cunoașterea aprofundată a realității lingvistice, căci în Maramureș se prescurtează de obicei numai formele de vocativ, nu și cele de nominativ, iar exemplele alese nu sînt specifice vorbirii maramureșene : pentru „mămăligă” se utilizează termenii *coleșă* sau *locană* (cf. ALRR—Mar., vol. II, h. 519), forma *Maramu* este întrebuintată, ironic, de către cei din afara ariei în discuție, iar de la *Ion* se formează doar vocativul *Ioa*.

¹⁶ Trei dintre acestea (Rozavlea, Dragomirești, Săcel) sînt cuprinse și în rețeaua ALRR—Mar. (punctele 232, 234 și 235), fapt ce permite unele constatări comparative.

¹⁷ În *lista nr. 1* sînt prezentate formele de vocativ urmate de inițialele localităților în care au fost înregistrate, fără a se face diferențierea pe informatori, iar în *lista nr. 2* se enumeră prenumele din Dragomirești, urmate de siglele informatorilor.

¹⁸ Cf. ALRR—Mar., vol. I, h. 234, 228.

V. Vocative în -o : *véreo, mamó, babó* (v. *infra*, p. 69).

VI. Vocative ale termenilor masculini, identice cu formele de nominativ : *măi moș*.

VII. Îmbinări de cuvinte cu valoare de vocativ :

A. termen de înrudire (sau prenume) + adjectiv posesiv : 1. *cum-năți-mea, femei-mea, frăți-meu, nepóti-meu, nóru-mea, sórî-mea* ; 2. *Văsălla nost, Iónu nost, Măria nođstă*.

B. termen de înrudire (sau prenume) + prenume : 1. *unchéșu Ion, mătú Ileá, unché Ioá*. 2. *Vasíle a-i Floáre*.

VIII. Alte forme, identice cu cele din limba literară : 1. masculine în -e : *bărbáte, gínere ș.a.* ; 2. masculine în -(ul)e : *cúscrule, nănásule ș.a.* ; masculine și feminine în -ă, -e, egale cu nominativul : *nórá, sórá, fráte, léle ș.a.*

În cazul prenumelor, cel mai frecvent este tipul I. A : *Alé, Anisi, Anú, Axé, Căli, Costá, Dăni, Do* (< Doca), *Dorofté, Dumí, Filimoá, Frosí, Ga* (< Gafia), *Gávri, Gheo, Gherasi, Gírpí* (< Grăpina), *Grigó, Ierí, Ilé* (< Iles), *Ileá, Ilí, Ioá, Isá* (< Isailă), *Macové, Mări, Măricú, Miculá, Mihá, Năstá, Nechi, Nicóá, Octaviá, Pa* (< Pavel), *Pălá, Pará, Paulí, Pe* (Pă), *Savé, Simioá, Ște, Tibé, Timoá, Titíá, Toa, Todosí, Vasi, Văsáli*. Tipul I. B este și el reprezentat prin câteva exemple (1. *Lupú, Nupú* ; 2. *Gabó* < Gabor, *Todó* < Todora, *Todé*¹⁹), ca de altfel și tipul II (1. *Ionđ*).

Multe prenume masculine, mai ales dintre cele intrate de curînd în sistemul de denominație al comunei cercetate, rămîn invariabile la vocativ, încadrîndu-se în tipul VI : *măi Călman, măi Dan, măi Filip, măi Ion, măi Liviu, măi Nuț*, precum și unele diminutive (ex. *măi Ionúć*). Tot prenumele noi determină, în mare parte, și frecvența formelor de sub VIII (din clasificarea noastră) : *Dáne, Félipe, Gélule, Lúpule, Áná, Monicá, Livie*²⁰ etc.

Avînd în vedere varietatea formelor regionale de vocativ din Maramureș se poate pune, în mod firesc, problema existenței unei legături între ele. În articolul citat, Gh. Radu consideră vocativul de tipul *moșúle* (III) drept rezultat al analogiei cu „formele accentuate pe vocala finală” (ex. *mătușá*), acestea din urmă datorate tendinței de înlăturare a omonimiei cu nominativul, căci „s-a ajuns în conștiința vorbitorului la ideea că accentuarea silabei finale este o caracteristică a vocativului”, situație „favorizată și de faptul că formele scurte sînt terminate tot în silabă (respectiv vocală) accentuată”²¹.

Vocativele în -úle (tipul III), chiar dacă omitem faptul că accentul nu cade pe silaba finală în ambele cazuri, nu se pot datora analogiei cu cele în -á (tipul II), deoarece nici ariile celor două tipuri nu coincid : în timp ce primele se întîlnesc pe o arie ce cuprinde aproape în întregime Crișana, Oașul și o parte din vestul Maramureșului²², vocativele cu

¹⁹ Cf. ALRR—Mar., vol. I, h. 188/227.

²⁰ Pentru pronunțarea și înțelesul formelor din exemple, v. listele anexate.

²¹ Vezi Gh. Radu, *art. cit.*, p. 95. Autorul nu sesizează, ca distincte, formele de tipul *socrú, moșú* (I.B).

²² Cf. ALR I, vol. II, h. 153, 165, 166, 169, 173, 198, 201, 202, 205, 218, 263 ; ALR II, s.n., vol. VI, h. 1577, 1580, 1581 ; cf. și I.-A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, București, 1907, p. 17 ; T. Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru*, București, 1961, p. 91.

accentul pe desinență (ex. *mamă, tată*) sînt răspindite, după informațiile pe care le deținem, îndeosebi în Maramureș²³. În concluzie, deplasarea accentului în forme de tipul *moșule* sau *mamă*, chiar dacă este consecința aceleiași cauze, trebuie să se fi petrecut independent. Nici evitarea omonimiei cu nominativul n-a putut avea un rol hotărîtor în schimbarea accentului, căci vocativul formelor în *-ule* era de la început deosebit de nominativ (*môșule*), iar al celor în *-ă* era și el marcat prin interjecția precedentă (*hăi mamă*).

Vocativul scurt, în a cărui explicare s-a subliniat, pe bună dreptate, rolul accentului²⁴, trebuie pus în legătură cu răspîndirea altor forme reduse prin apocopă²⁵ și, împreună cu acestea, cu tendința de amuțire a părții finale, posttonice, a cuvintelor²⁶, tendință ce pare a fi acționat cu mai multă intensitate în Maramureș.

Că o reacție inversă, declanșată de această tendință de amuțire, mai pronunțată în unele regiuni, s-a produs, în formele strigate, o deplasare a accentului înspre finele cuvintelor²⁷. Această deplasare a fost favorizată de mărirea duratei vocalelor posttonice²⁸, iar la cuvintele terminate în *-e*, *-ă* (tipul II) și de analogia cu vocativele scurtate prin apocopă, cu accent pe vocala finală.

În Maramureș, tendința de amuțire și deci de apocopare fiind mai puternică, accentul și-a schimbat locul atît la vocativele proparoxitone, cît și la cele paroxitone, terminate, ca la nominativ, în *-ă*, *-e* (ex. *mamă, mătusă, lele, cuscré*) care erau pe cale de a se reduce sau se redusese cu o silabă (ex. *ma, mătú*), în timp ce în Oaș și Bihor deplasarea accentului s-a produs mai ales la formele strigate ale termenilor proparoxitoni (ex. *moșule, socrúle, șogóre*). De la astfel de forme s-a ajuns într-o bună parte a Maramureșului, datorită acționării în continuare a tendinței de apocopare, la vocativele în *-ú*, *-ó*, *-é*: *socrú, moșú, uncheșú, șogó, Todó, Todé* etc. (tipul

²³ Cf. ALR I, vol. II, h. 152, 155, 156, 203, 220, 221.

²⁴ Vezi explicații ale acestui vocativ la: I. Popovici, *op. cit.*, p. 126; Șt. Pașca, *op. cit.*, p. 118; S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 169: „avem a face cu economisirea a ceea ce poate fi ghicit din conținutul fonic al unui cuvînt”; I. Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 70: „numele proprii [...] pot căpăta pe prima silabă un accent atît de puternic, încît silaba următoare să se piardă, cel puțin pentru urechea ascultătorului”; Al. Graur, *Nume de persoane*, p. 138; Gh. Radu, *art. cit.*, p. 94.

²⁵ Cf., pentru apocopă, T. Papahagi, *op. cit.*, p. LXIV; R. Todoran, *Noi particularități...*, p. 70–71; Șt. Giosu, *art. cit.*, p. 103–106; Ilie Dan, *Discuții...*, p. 9; I. Coteanu, *Elemente...*, p. 105. În ultima trimitere, apocopa este însă considerată o caracteristică a subdialectului crișean.

²⁶ Pentru răspîndirea și frecvența actuală a fenomenului (în Crișana și nordul Moldovei, arii învecinate cu Maramureșul), pe baza ALR, cf. Andrei Avram, *op. cit.*, p. 36, 78–81.

²⁷ Al. Graur, în *Strigătele în românește*, în „Viața românească”, XXII, 1930, semnalînd tendința de slăbire a părții finale a cuvintelor strigate, „mai pronunțată cu cît numărul silabelor neaccentuate e mai mare” (p. 133), intuiește apariția unui accent secundar în cuvinte de trei silabe (ex. *Iănculé*): „Am ajunge deci ca sfîrșitul cuvîntului să dispară tot, dacă n-am opune o stavilă, care constă din accentuarea slabă a vocalei finale” (p. 134); v. și I. Iordan, *op. cit.*, p. 71; S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 74.

²⁸ Pentru legătura dintre durată și accent, cf. P. Neiescu, *Există legătură între cantitate și accent?*, în CL, III, 1958, p. 135–142; A. Avram, *Durata vocalelor și perceperea accentului în limba română*, în SCL, XVII, 1966, nr. 3, p. 263–269; v. și Laura Vasiliu, *Observații asupra vocativului în limba română*, în SG, I, 1956, p. 8.

I.B.)²⁹, deosebite de cele reduse prin apocopă înainte de schimbarea accentului original (ex. *unché*).

Nu este exclus ca, în aria vocativelor în -ú, schimbarea accentului să se fi produs la început doar la unele cuvinte, fenomenul răspinzându-se la celelalte pe baza analogiei, fără să circule tipul III de vocativ, după ce -ú a fost desprins și analizat ca desinență a vocativului termenilor de înrudire masculini (ex. *frate* > *fratiú*, *văr* > *vărú*, fără fazele intermediare *fratiúle*, *vărúle*)³⁰.

Procesul pierderii accentului original și al dezvoltării unui nou accent pe silaba finală (sau penultimă) a mai putut fi favorizat și de tendința de echilibrare a ritmului strigării³¹. Dacă în unele regiuni această echilibrare s-a realizat prin aglutinarea interjecției la finele cuvântului (ex. *mamă* + *hăi* > *mamăi*, în nordul Moldovei, *mamă* + *hău* > *mamău*, în Valea Sebeșului³²), în Maramureș ritmul numelor strigate a impus accentuarea vocalei finale (sau, la vocativele proparoxitone, penultime). Fenomenul deplasării accentului spre finele formelor de vocativ, ca reacție opusă tendinței de amuțire, este mai frecvent și a fost simțit mai necesar la termenii de înrudire, aceștia avind o putere de individualizare mai mică decât a prenumelor, unde predomină formele reduse prin apocopă.

Schimbarea accentului original a determinat și unele modificări în corpul fonetic al vocativelor. Vocalele, accentuate inițial, și-au redus, odată cu pierderea accentului, durata și, în același timp, s-au închis³³: *môșă* > *moșă*, *sôceră* > *socră*, *mămə* > *mămă* > *mumă*, *tătă* > *tătă* > *tîtă*, *lêle* > *lîle*, *unt'êșule* > *unt'êșú(le)*³⁴ etc.

Cu toate că răspinzirea geografică a acestor vocative nu este uniformă în Maramureș, în partea estică fiind mai numeroase formele apocope, iar în cea vestică cele cu accent deplasat, mai multe tipuri de vocativ coexistă în graiul aceleiași localități și chiar al aceluiași vorbitor, diferențiate însă semantic și, mai ales, stilistic: vocativul scurt se utilizează pentru a chema pe cineva din apropiere (ex. *hăi ma*), cu excepția vocativului care-și păstrează forma redusă indiferent de distanță, iar cel cu accentul schimbat (ex. *hăi mamă*, *hăi uncheșú*) pentru a striga persoane aflate la distanță mai mare³⁵. Uneori însă, în funcție de împrejurări, cele două

²⁹ Cf. ALR I, vol. II, h. 153/350; 165/350, 354; 198/343; 202/354; 220/351; ALR II, s.n., vol. VI, h. 1580/353; cf. și ALRR—Mar., vol. I, h. 188, 189, 232, 234, 235.

³⁰ E dificil de apreciat vechimea acestor vocative. Al. Procopovici, *Articol și vocativ*, în DR, X, 1941, p. 8—25, discutând unele vocative vechi, printre care *omu'*, atestat în *Psaltirea Scheiană*, consideră terminația -u a vocativului etimologică. Vezi și G. N. Dragomirescu, *art. cit.*, p. 182 ș. u. În ALRR—Mar. și în anchetele personale n-am întâlnit însă decât forma *omăle*, neapocopată din cauza folosirii restrinse în formule strigate la distanță. E posibil, de asemenea, ca extinderea vocativului în -u să fi fost favorizată și de utilizarea unor nominative (ex. *sôcrú*, *cúscru*) cu valoare de vocativ.

³¹ Vezi Al. Graur, *Strigătele...*, p. 134.

³² Vezi M. Zdrenghea, *Un vocativ regional*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 939—940.

³³ Lungirea vocalei finale atrage după sine, pentru restabilirea echilibrului fonetic al cuvântului, scurtarea sunetelor precedente.

³⁴ Vezi lista nr. 1; cf. și ALRR—Mar., vol. I, h. 187, 233.

³⁵ Majoritatea informatorilor (v. *infra*, nota 56) sînt conștienți de această diferențiere: „*hăi unt'é* se zice cînd omul este aproape, *hăi unt'êșú*, *clt pğál'e răghî* 'striga', cînd este departe" (B-D.I.). „*hăi mamă* se strigă mai departe, mai tare, s-audă, *hăi ma*, aproape" (D-Ch. A.). Pentru importanța reacției subiectului vorbitor, nonlingvist, cf. Boris Cazacu, *Studii de dialectologie română*, București, 1966, p. 41—56.

tipuri sint folosite alternativ, într-un anumit ritm și cu o anumită intonație, în cadrul aceleiași strigări (ex. *hăi ma, mamă, hăi mamă*).

Data fiind diferențierea menționată mai sus, e posibil ca vocativul scurt să fi apărut mai întâi la formele strigate la o distanță nu prea mare³⁶, datorită atit afectivității³⁷, cit și, mai ales, nevoii de a comunica repede un anumit mesaj³⁸. Cu timpul însă ele au fost utilizate și la distanțe mai mari, prelungite prin antepunerea interjecției (*hăi ma, măi Toa*).

Mult mai dificilă este explicarea formelor de sub IV (*mamăle, tatăle*)³⁹, avind o circulație restrînsă atit din punct de vedere spațial, cit și intensiv⁴⁰. Poziția accentului ne trimite mai degrabă spre analogia cu forme de tipul *socrule*, petrecută înaintea dispariției silabei finale post-tonice, decît spre aglutinarea cu interjecția bulgărească *le*⁴¹. Ele trebuie puse în legătură și cu *doamnele* și *popăle*, atestate tot în Maramureș⁴². Interesant este și faptul că sint utilizate cu o anumită valoare afectivă⁴³.

Dacă nici vocativele în -o din Maramureș nu se datorează influenței bulgărești, ci celei ucrainene, după cum a dovedit convingător I. Pătruț⁴⁴, cu atit mai puțin am putea vorbi de păstrarea interjecției bulgărești -le la vocativul unor cuvinte în -ă, formă neatestată în alte regiuni supuse unei mai vizibile influențe bulgărești. De asemenea, în sistemul graiului maramureșean nu se obișnuiește postpunerea interjecției (ex. *mamă hăi*).

Vocativul în -o a fost notat, în localitățile anchetate, doar în forma *vereo*, iar în punctele 226 și 227 (Iapa și Săpința) din ALRR-Mar. și în formele *mamó* (*mámo*), *tató*, *babó* (*bábo*), cu accentul obișnuit sau deplasat pe vocala finală⁴⁵. În aceleași puncte însă, celelalte vocative urmărite în

³⁶ Cum presupune Al. Graur, în *Nume de persoane*, p. 138.

³⁷ Aceste prescurtări sînt diferite de hipocoristice (cf. și Șt. Pașca, *op. cit.*, p. 118). Spre deosebire de Bucovina (v. Ilie Dan, *Discuții...*, p. 8), în Maramureș, derivatele diminutive, cu excepția celor considerate prenume independente (ex. *Anuță, Măricuță*), nu se reduc prin apocopă (ex. *hăi Măriț, dar hăi Măriucă*).

³⁸ „Mai cu spor strigi *hăi ta* decît *hăi tată*, li mai iute, cînd ne grăbim, *pă fugă*” (R-Ș.M.); „*măi cumnă* se zice *dup-olăltă* ‘repede’ cînd te *păzăști* ‘grăbești’” (R-R.I.).

³⁹ Menționate și de I.-A. Candrea, *op. cit.*, p. 17, pentru graiul din Oaș și considerate, după G. Weigand (cf. „Jahresbericht...”, VI, 1899, p. 33, formele *maică le, fată le*), formațiuni de origine bulgărească. Vezi, pentru originea lui -le, Th. Capidan, *Vocativul în -le*, în DR, I, 1920–1921, p. 185–209; Al. Procopovici, *art. cit.*, p. 10 ș. u.; G. N. Dragomirescu, *art. cit.*, p. 176 ș. u.; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 303.

⁴⁰ ALR și ALRR-Mar. nu le atestă, iar în ancheta noastră le-am înregistrat în comuna Bogdan Vodă și nu au fost comunicate din Săliște de Sus, în ambele localități fiind rar întrebuințate.

⁴¹ Nu este exclusă o apropiere între vocativul *tatăle* și nominativul *tătăle* (ex. *tătăle meu, tătăle i Marie*), frecvent în Maramureș (cf. și ALR II, s.n., vol. VI, h. 1573/353). Noua formă a putut să rezulte prin izolarea nominativului din asemenea construcții și utilizarea lui ca vocativ cu o anumită nuanță afectivă.

⁴² Primul, în *Psaltirea Iurmuzachi* (apud I. Coteanu, *Schiță a declinării numelui în româna comună*, în SCL, IV, 1964, p. 466), al doilea, *popăle*, într-un cîntec popular maramureșean (cf. I. Gheție, *Vocativul doamnele*, în LR, XV, 1966, nr. 3, p. 305–306).

⁴³ „*mamăle, tatăle* se zice cînd ți *nerós baștu* pe părinte” (BV–Ș.M.). Aceste forme au deci o tentă ușor peiorativă, semnalată, pentru vocativul în -ule de Al. Graur, *Despre vocativul românesc*, în „Grai și suflet”, V, 1931, p. 170.

⁴⁴ Vezi Ioan Pătruț, *Considerații în legătură cu vocativul românesc în -o*, în „Romanoslavica”, VII, 1963, p. 87–94; idem, *Tot despre vocativul românesc în -o*, în „Romanoslavica”, X, 1964, p. 193–194.

⁴⁵ Cf. I. Pătruț, *Tot despre vocativul...*, p. 193.

atlas sînt comune ariei lingvistice maramureșene (ex. *nepoá, șogó, unché, moșú, mătușá, Anú, Iled* etc.). Accentuarea pe desinență a formelor în -ó se poate datora analogiei cu vocativele în -á, é din Maramureș, chiar dacă fenomenul se întîlnește în unele graiuri ucrainene vecine⁴⁶, unde pare a fi, ca și vocativul scurtat prin apocopă⁴⁷, rezultatul unei influențe a modelelor românești⁴⁸.

Vocativul unor substantive masculine (de declinarea a II-a) identic cu nominativul, semnalat de T. Papahagi (*corbuț, cuc, Adam*)⁴⁹, se extinde îndeosebi la prenumele de curînd intrate în sistemul de denominație al comunei cercetate, contribuind astfel la evitarea formelor regionale.

Formele cuprinse sub VII, rezultate din îmbinarea unui nominativ cu un adjectiv posesiv, cu un prenume cu funcția de apozitie sau de atribut substantival-genitiv, avînd împreună valoare de vocativ, au rolul de a preciza persoana apelată și de a nuanța afectiv strigarea⁵⁰.

Vocativele identice cu cele din limba literară coexistă cu cele regionale, pe care le concurează, și se bucură de avantajele unei prospețimi stilistice care va favoriza generalizarea lor în grai.

Interjecțiile — *hăi (hei), măi* și pronumele cu valoare interjecțională *tu*⁵¹ — care precedă, de obicei, vocativul prenumelor și al numelor de rudenie din Maramureș sînt utilizate după un anumit regim⁵² și cu o anumită finalitate⁵³: echilibrează ritmul strigării prin lungirea corpului fonetic al cuvîntului, indică distanța la care se află persoana strigată pe care o semnalizează, respectul datorat acesteia, precum și sexul ei, contribuie (alături de intonație, desinențe și accent) la evitarea omofoniei

⁴⁶ Vezi id., *ibid.*, p. 193.

⁴⁷ Vezi Al. Graur, *Nume de persoane*, p. 138: „Nu poate fi însă împlător că ucrainenii din Maramureș folosesc același procedeu: *Iva!* pentru *Ivan*. Ținînd seamă de faptul că la alți ucrainenii scurtarea nu e cunoscută, va trebui să credem că modelul l-a dat aici limba română”. Pentru influența românească asupra limbii ucrainene în domeniul gradelor de rudenie, v. I. Robciuc, *Termeni de înrudire de origine românească în limba ucraineană*, în SCI, XXI, 1970, nr. 1, p. 27–35.

⁴⁸ Asemănarea dintre formele de vocativ din unele graiuri ucrainene din Maramureș și cele din graiurile românești este mult mai mare. Iată cîteva vocative din localitățile Bistra și Crasna, notate de la studenții Boitiuc Ana și Iurac Simion: 1. de la nume de rudenie: *mamó* „mamă”, *nenú* „tată”, *této, teló* „mătușă”, *șougó, șógore* „cumnate”, *svahú* „cuscrule”, *cumé, cume* „nașule”, *cumó* „nașă”, *zel’ú* „ginere”, *d’idú* „bunicule”, *babó* „bunică”, *tesl’ú* „socrulare” ș.a.; 2. de la prenume: *hoj Anó, hoj D’o, Dumé, Fid’ú, Haft, Iaré, Il’á, Iuró, Ivá, Mari, Mihá, Nastá, Pará, Petrió, Símó, Vasé, Vaselé* ș.a.; 3. de la nume de animale: *Barnú, Surá, Socolé* etc. Asemenea forme reduse prin apocopă de la numele de animale domestice se întîlnesc și în graiurile românești din Maramureș *Lundá(e), Marfó(le), Mhercó(le), Jojdá(ná), Viró(le), Stmbó(le), Dumá(ná), Surá(e), Florí(că), Barnú(că)* etc.

⁴⁹ Vezi T. Papahagi, *op. cit.*, p. LXVI.

⁵⁰ Pentru implicațiile stilistice ale unor astfel de vocative, cf. G. N. Dragomirescu, *art. cit.*, p. 208; cf. și I. Iordan, *op. cit.*, p. 115.

⁵¹ Cf., pentru *măi* și *tu*, V. Rusu, *Formule de adresare în limba română (măi, mă)*, în LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 52 ș. u.; I. Bujor, *Vocativul tu*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 117 ș. u.

⁵² Vocativul din Maramureș se deosebește de cel din nordul Moldovei, prezentat de Ilie Dan (v. *Discuții...*, p. 7) și în privința utilizării interjecțiilor (în graiul maramureșean ele pot preceda și forma scurtă a numelor de rudenie, iar interjecția *bre* nu e cunoscută aici).

⁵³ Despre rolul interjecțiilor care precedă vocativul, vezi S. Pușcariu, *Limba română, I. Privire generală*, București, 1940, p. 113; Al. Graur, *Strigătele...*, p. 134; G. N. Dragomirescu, *art. cit.*, p. 221.

vocativ-nominativ etc. Numărul interjecțiilor fiind însă redus, unele ajung să cumuleze mai multe funcții.

Termenii de înrudire masculini pot fi precedați de *hăi*, *măi*, iar cei feminini de *hăi*, *măi*, *tu*, prenumele bărbătești de *măi*, iar cele femeiești de *hăi*⁵⁴, *tu*. Interjecția *hăi* (în opoziție cu *tu* sau *măi*) precedă numele de rudenie și prenumele persoanelor respectate (ex. *hăi moșu*)⁵⁵: „*măi năndășule* nu se poate zice că-i hîd a zice *măi* ori *tu*, dar *hăi* nu-i așa un cuvînt de greu” (D-Ch. A.), „*hăi* nu-i vorbă așa *jecnoasă*” (R-Ș. M.), „*hăi*, *tu* *sînd*, da-i mai frumos să nu-i zici *tu*” (V-T. V.). În opoziție cu aceleași interjecții sau cu zero, *hăi* marchează, în același timp, și depărtarea mare la care se află persoana strigată, indiferent de vîrsta acesteia: „cu *hăi* poți mai tare striga, *tu* e mai închis, nu poți răzni așa tare” (D-Ch. A.). În funcție de distanța la care se află persoana de sex femeiesc strigată, vocativul se va forma neprecedat de interjecție, precedat de *tu* sau de *hăi* (ex. *Mări* — *tu Mări* — *hăi Mări*).

Atît regulul de utilizare a interjecțiilor, cît și raportul actual între diversele forme sau modalități de exprimare a vocativului termenilor de înrudire din cîteva localități maramureșene și al prenumelor din Dragomirești sînt bine ilustrate în listele de mai jos.

LISTA NR. 1

mamă: *hăi ma* (B, BV, D, R, Ș)⁵⁶, *măi ma* (S), *hăi mămă* (B, Ș), *hăi mămă* (BV, D, R, V), *măi mămă* (S), *hăi mumă* (B, R, Ș), *mamăl'e* (BV), *mămucă* (B, BV, D, R, S, V); **tată**: *hăi ta* (B, R, S, V), *hăi tătă* (B, Ș), *hăi tîtă* (B), *măi tată* (S), *hăi tată* (BV, D, R, V), *tatăl'e* (BV), *tatúcă* (BV, S, V), *tătă* (R, Ș); **bunic**: *hăi moșu* (B, BV, D, R, Ș), *hăi moșul'e* (B, BV, Ș, V), (*măi*) *móșul'e* (S), *hăi moș* (BV), *moșucul'e* (V), *hăi ta*, *hăi tată bătrîn* (Ș); **bunică**: *hăi moșă* (B, BV, D, R, Ș, V), *măi moșă* (S), *hăi moșică* (B, S, V), *hăi mamă bătrînd* (R), *móșă* (BV); **nepot**: *măi nepoă* (B, BV, D, S, Ș, V), *măi nepoăt'e* (B, BV), *nepótul'e* (R), *nepóti-mno* (BV); **nepoată**: *tu*, *hăi nepoă* (B, BV, D, Ș), *hăi nepoătă* (B, R, Ș, V), *măi nepoă* (S); **frate**⁵⁷: *măi frát'e* (R), *măi frat'ú* (D), *frațiuăre* (V), *măi Iuónu nost* (S), *măi Văsdălija nost* (B), *măi frát'i-mno* (R); **soră**: *tu sóră* (R), *hei sóră* (D), *tu Mărija nóstă* (B), *hăi sóri-mna* (BV); **unchi**: *hăi unt'e* (B, BV, D, Ș, V), *hăi unt'esh* (B, BV), *măi unt'e* (S), *hăi bad'e* (R), *unt'eshul'e* (Ș); **mătușă**: *hăi mătú* (B, Ș), *hăi mătú* (BV, D, V), *măi mătú* (Ș), *hăi mătușă* (B, BV), *măi mătușă* (S), *hăi l'il'e* (R), *mătușică* (S, V); **văr**: *măi vărú* (B, D), *măi vărú'l'e* (R), *măi vjere*

⁵⁴ În unele localități (Botiza, Dragomirești) este utilizată și varianta *hei*.

⁵⁵ Excepție face graiul din Săcel, unde *măi* este singura interjecție ce însoțește vocativele, indiferent de sex sau de respectul cuvenit persoanelor strigate (cf. și ALRR—Mar., vol. I, h. 180, 181, 183 ș.a.).

⁵⁶ B = Botiza: *Sidău Simion* — 65 ani, *Donat Ilîșcă* — 49 ani; BV = Bogdan Vodă: *Șimon Maria* — 45 ani, *Mihnea Ion* — 45 ani; D = Dragomirești: *Chiș Ion* — 20 ani, *Chîndriș Azenia* — 50 ani; R = Rozavlea: *Roșca Ileana* — 53 ani, *Șustice Marija* — 48 ani; S = Săcel: *Burnar Gheorghe* — 76 ani, *Sîma Ilie* — 42 ani; Ș = Șieu: *Man Ion* — 56 ani, *Griguşă Maria* — 60 ani; V = Vișeu de Mijloc: *Tomolagă Vasile* — 53 ani.

⁵⁷ Pentru *frate*, *soră*, *nepot*, *nepoată*, *văr*, *vară*, *ginere*, *nord*, *sof*, *sofie*, *cumnat*, *cumnată*, *cuscru*, *cuscră* se utilizează, de preferință, vocativul prenumelor.

(B, D), *măi vére* (S), *măi viério* (BV, V), *măi vérío* (R, Ș), *măi vărí-mño* (BV); *vară*: *tu váră* (B, BV, D, R, V), *tu váră-meș* (R), *vărí-mña* (BV, D), *hăi vára me* (BV), *hăi varúcă* (BV, V), *hei verișgără* (Ș), *tu verișgără* (B, S), *măi váră* (S); *soț*: *măi bărbăt'ê* (B, BV, D, R, Ș, V), *măi vîjûl'ê* (S), *măi omûl'ê* (B, D); *soție*: *hăi, tu femiêiê* (B, BV, D, R, Ș, V), *hăi femiêi-mña* (D), *hăi névâ* (BV), *măi bábă* (S), *hăi névâstă* (D); *soceru*: *hăi socrú* (B, BV, D, R, Ș), *hăi sócerul'ê* (BV), *măi sócerul'ê* (S, V), *hăi unt'ê* (D); *soacră*: *hăi socră* (B, BV, D, R, Ș), *măi socră* (S), *hăi șocră* (BV, V), *hăi matú* (D); *ginere*: *măi gînhîrîê* (B, BV, D, R, S, Ș, V); *noră*: *hăi, tu nóră* (B, BV, D, R, V), *măi nóră* (S), *hăi nórú-meș* (S), *norúcă* (D, V); *cumnat*: *măi cumnát'ê* (B, BV, D, R, S), *măi șogó* (BV, D, S, Ș), *măi cumná* (R, S), *măi șogóre* (D, S); *cumnată*: *hăi, tu cumnátê* (B, BV, D, R, Ș, V), *tu, hăi cumná* (BV, R), *măi cumnătă* (S), *hei cumnátî-mña* (D); *cuseru*: (*hăi, măi*) *cúscre* (B, BV, D, R, S, Ș, V), *cúscrul'ê* (D); *cuseră*: (*tu, hăi*) *cúscră* (B, BV, D, R, Ș, V), *măi cúscră* (S); *naș*: (*măi*) *nănășul'ê* (BV, D, S, V), *hăi nănășu* (B, Ș), *măi nănășu* (BV), *hei nănășu* (B), *hăi nanașu* (R), (*hăi*) *cumătrîe* (B, S); *nașă*: *hăi nănășă* (B, BV, R, S, V), *măi nănășă* (S), *hăi nanașă* (BV, D), *hei nănășê* (B), *hăi nană* (V), (*hăi, hei*) *cumătră* (B, S); *fin*: *hăi sinú* (B, Ș), *măi sinú* (R), *măi sínê* (BV, V), (*măi*) *sinul'ê* (BV, D, R, S, Ș); *fină*: *tu, hăi sínă* (BV, D, R, Ș), *măi sínă* (S), *hăi sină* (B, Ș, V); *bade*: *măi bād'ê* (B, R, Ș), *hăi unt'ê* (B, BV, Ș, V), *măi unt'ê* (S), *hăi unt'êșu* (B), *măi vîjû* (B, D), *măi vîjûl'ê* (B, D, V), *măi bătrînhê* (B), *măi unt'êșu Ion* (S); *lele*: *hăi mātú* (B, S), *hăi matú* (BV, V), *hăi mātusă* (B), *hăi l'il'ê* (B, R), *l'êl'ê* (B), *hăi babă* (D); *copil*: *măi copl'îl'ê* (B, BV, D, R, V); *fetiță*: (*tu*) *cocqă* (BV, D, R, S, V).

LISTA NR. 2

Bărbați: **Adrian 2**: *măi Adriián* (I, II)⁵⁸; **Alexa** (<Alexandru) 62: *măi Alé* (I–IV), *Alecsúcă* (I–IV)⁵⁹; **Andrei 3**: *măi André* (I), *măi Îndré* (II), *măi Îndré* (III, IV); **Aurel 5**: *măi Ayurel* (I–IV); **Calman 1**: *măi Cálman* (I–IV); **Călin 1**: *măi Calín* (I–IV); **Costan** (<Constantin) 11: *măi Costá* (I–IV); **Costel 2**: *măi Costel* (I, III, IV); **Dan 1**: *măi Dan, Dănh* (I, IV); **Darie 2**: *măi Dáre* (I–IV); **Dănilă 2**: *măi Dănh* (I–IV); **Dorin 1**: *măi Dorín* (II, IV), *Dorînhê* (II), *măi Dorî* (I); **Doroftei 5**: *măi Doroft'ê* (I–IV); **Doru 1**: *măi Dóru* (I–IV); **Dumitru 125**: *măi Dumní* (I–IV); **Florea 1**: *măi Flóre* (I–IV); **Filimon 3**: *măi Silimqă* (I–IV); **Filip 15**: *măi Sil'ipe* (I–IV), *măi Sil'ip* (II); **Gabor 1**: *măi Gabó* (I, III, IV); **Gavriș 5**: *măi Gávriș* (I–IV); **Gavril 94**: *măi Gavri* (I–IV); **Gelu 2**: *măi Gélú* (I, IV), *Gélule* (II, III); **Gheorghe 209**: *măi D'o* (I–IV); **Gherasim 2**: *măi D'erasí* (I–IV); **Grigore 50**: *măi Grigó*

⁵⁸ Informatori: I = Bogdan Pălaga – 38 ani; II = Chiș Ion – 20 ani; III = Pitic Maria – 65 ani; IV = Bogdan Maria – 20 ani. Cifrele arabe indică numărul indivizilor numiți cu același prenume, după o statistică realizată în 1970.

⁵⁹ Vocativul prenumelor diminutive este, aproape întotdeauna, identic cu nominativul. Pentru derivarea cu sufixe a prenumelor din Dragomirești, cf. CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 105.

(I—IV); **Iacob** 3 : *măi Iácobe* (I—III), *măi Iácob* (II, IV); **Ilieș** 1 : *măi Il'ěș* (I—III), *măi Il'ě* (I, IV); **Ilie** 34 : *măi Il'i* (I—IV), *Il'iyúcul'e* (I); **Ion** 576 : *măi Iuá* (I—IV), *măi Iuáně* (I), *măi Iuón* (II); **Iosif** 1 : *măi Iósupe* (I, IV), *măi Iósíp* (II), *măi Iósipe* (III); **Isailă** 1 : *măi Isá* (IV), *măi Isáilă* (I—IV); **Lazăr** 1 : *măi Lázare*; **Liviu** 3 : *măi Lívîu* (I, II, IV); **Lórinț** 2 : *măi Lórinț* (I—IV), *Lórință* (II); **Luca** 1 : *măi Lúca* (I), *măi Lúcă* (II—IV); **Lucian** 3 : *măi Lučán* (I, IV); **Lupu** 12 : *măi Lúpule* (II); **Macovei** 1 : *măi Macové* (I—IV); **Marinel** 1 : *măi Mariñél*, *Mariñél'e* (II, IV); **Marius** 1 : *măi Mărius* (I, II); **Mihai** 47 : *măi Mníhá* (I—IV); **Mircea** 4 : *măi Mircă* (I—IV); **Nichita** 3 : *măi Net'i* (I—IV); **Nicoară** 6 : *măi Nicóá* (I—IV), *măi Nicóará*, *măi Nicóára lu D'órd'ě* (II); **Nicodin** 1 : *măi Nicod'íně* (II); **Nicolac** 16 : *măi Mńículá* (I—IV); **Nicu** 1 : *măi Nicu* (I, II), *Nícule* (IV); **Nuțu** 2 : *măi Nuțú* (II, III), *măi Núțule* (I, II, IV); **Octavian** 1 : *măi Octavián* (II, III), *Octavenúcule* (III), *măi Octaviă* (I); **Ovidiu** 2 : *măi Ovid'ule* (II, IV), *măi Ovid'u* (II); **Pavel** 1 : *măi Pável'e* (I—IV), *măi Pa* (IV), *măi Pávál* (II); **Petru** 8 : *măi Pe* (I—IV), *măi Pă* (IV), *măi Pêtre* (III); **Șimion** 8 : *măi Șimńiuyá* (I—IV); **Ștefan** 154 : *măi Șt'e* (I—IV); **Tiberiu** 2 : *măi Tiberíu* (II), *măi Tibé* (I); **Timoc** 1 : *măi T'imóá* (I—IV); **Toader** 7 : *măi Toá* (I—IV); **Vasile** 318 : *măi Vasí* (I—IV); **Victor** 8 : *măi Victore* (I—IV), *măi Victor* (II); **Viorel** 4 : *măi Viúorel* (I—IV).

Femei : **Adriana** 2 : *hăi, hej, tu Adriánă* (I, IV), *tu, hej Adriă* (II); **Ana** 12 : *tu, hăi Áná* (I—IV); **Angela** 3 : *hăi, tu Angělă* (I, IV), *hej Angělă* (II); **Anisia** 1 : *hăi Anisi*; **Anișca** 1 : *tu, hăi Aníșcă* (I—III), *tu Aní* (IV); **Anuța** 154 : *hăi Anú* (I—IV); **Aurelia** 1 : *hăi, tu Aúurél'e* (II, IV), *tu Aúurélă* (III); **Axenia** 4 : *hăi Acsă* (I—IV), *tu Acsă, când o stríg pîn-afără* (I); **Călina** 13 : *tu, hăi Cal'i* (I—IV); **Daniela** 1 : (*hăi*) *Daníelă* (I, II, IV); **Delia** 1 : *hăi, tu Del'ije*; **Doca** 8 : *hăi Dócă* (I—IV); **Doina** 7 : *tu, hăi Dóină*; **Domnița** 1 : *hăi Domńiță* (I—IV); **Floarea** 66 : *hăi, tu Flóare* (II—IV), *hăi Florică* (I); **Frosina** (<Eufrosina) 7 : *hăi, tu Frosí*; **Gafia** 59 : *hăi, tu Ga* (I—IV); **Georgeta** 3 : *Geórgétă* (II); **Grăpina** 4 : *hăi Girt'i* (I—IV), *Grapt'i, pîn Sal'ist'e* (IV); **Ileana** 322 : *hăi, tu Il'ěá* (I—IV); **Ilișca** 1 : *hăi Il'íșcă* (I—IV); **Ioana** 245 : *hăi Iuánă* (I—IV), *hăi Ionă, pîn Iěyud* (II), *tu Iuá* (IV); **Irina** 58 : *hăi Ierí* (I—IV); **Livia** 2 : *hăi Lívîe* (II—IV); **Lucia** 2 : *Lúciia* (I), *hăi Lúciě* (II—IV); **Marcela** 1 : *hăi Marčélă* (I, II, IV), *hăi Marčél'ě* (II); **Maria** 467 : *tu, hăi Mari* (I, II, IV), *hej Mari* (II); **Maricuța** 72 : *hăi Maricú* (I—IV); **Monica** 6 : *tu Monică* (I, II, IV); **Năstaca** 17 : *hăi Nastá* (I—IV); **Nița** 16 : *hăi Níță* (I—IV), *hăi Aní* (I); **Pălaga** 70 : *hăi Palá* (I—IV); **Paulina** 4 : *hăi Pauł'i* (I—IV); **Părasca** 3 : *hăi, tu Pará* (I, III, IV), *hăi Paráscă* (I); **Porfira** 1 : *tu Porsí* (I—IV), *tu Porsiră* (II); **Rozalia** 5 : *tu Rozál'ě* (I, II); *tu Róză* (III); **Rudovica** 1 : *tu Rodovícă* (I—IV); **Saveta** 4 : *tu Savétă* (I—IV), *tu Savé* (IV); **Silvia** 2 : *tu Sílviie* (I, II, IV), *tu Silvă* (III); **Sofica** 1 : *tu Sofică* (I—IV); **Stela** 1 : *tu, hăi Stělă* (I—IV); **Tereza** 1 : *hăi Teréză* (I—IV); **Titiana** 7 : *tu T'it'iia* (I—IV); **Todora** (<Teodora) 14 : *hăi Todó* (I—IV), *hăi Todórá* (I); **Todosia** 2 : *hăi Todosí* (I—IV); **Vasilea** 4 : *hăi, tu Vasí* (II, IV), *tu Vasílucă* (I, II, IV); **Victoria** 5 : *hăi Victó*

(I, IV), *hăi Victóre* (I); *Viorica 5 : hăi Viuorică* (I—IV); *Virginia 1 : hăi Verfînă* (I, II, IV), *Verfînucă* (III) ⁶⁰.

LE VOCATIF DES TERMES DE PARENTÉ ET DES PRÉNOMS DANS LE PARLER DU MARAMUREȘ

R É S U M É

Les riches matériaux recueillis par des enquêtes dans quelques localités situées dans le Maramureș historique, ainsi que les données fournies par les cartes des atlas linguistiques roumains et notamment par l'*Atlas linguistique roumain par régions. Maramureș* (ALRR-Mar.) sont à la base de ce travail où l'auteur groupe et explique les formes de vocatif coexistantes dans le parler de la zone enquêtée.

L'auteur analyse :

- les vocatifs de forme réduite par apocope : *ma(mă)*, *nepoá(tc)*, *moșú(le)*, *vărú(le)*, *Iled(nă)*, *Pe(tre)*, *Ioa(ne)*, etc.
- les vocatifs à l'accent déplacé du commencement du mot vers la fin : *mamá*, *socră*, *socrú(le)*, *omúle*, etc.
- les vocatifs en -o : *véreo*, *mamó*, *babó*, etc.
- les vocatifs *mamále* et *talále*.
- les vocatifs masculins ayant la même forme que le nominatif : *măi moș*, *măi Ion*, etc.
- les groupements de mots à valeur de vocatif : *hăi nóru-mea*, *măi frále-meu*, *măi Iónu nost*, *hăi unchěsu Ion*, etc.

Dans la dernière partie de l'article l'auteur traite du régime et des fonctions des interjections (*hăi*, *măi*, *tu*) qui précèdent le plus souvent les vocatifs et dresse une liste des formes de vocatif des termes de parenté et des prénoms enregistrés dans les localités enquêtées du Maramureș.

Decembrie 1972

*Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

⁶⁰ În celelalte localități anchetate au mai fost notate următoarele prenume reduse prin apocopă : *Anțoá* (B), *Sldoá* (< Sidor) (B), *A* (< Ană) (V), *And'ill* (< Anghelina) (B), *Do* (< Doca) (Ș), *Lucré* (< Lucreția) (B), *Vlroá* (< Varvara) (B). În listele de mai sus, după fiecare interjecție urmată de virgulă trebuie sublințieasă forma de vocativ la care se referă (ex.: *tu, hăi cumná* = *tu cumná, hăi cumná*).

DESPRE STRUCTURA ȘI ORIGINEA HIPOCORISTICELOR SLAVE*

DE

I. PĂTRUȚ

1. Lucrarea lui Franz Miklosich *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen* (Manulneudruck aus Denkschriften der Akademie der Wissenschaften philosophisch-historische Klasse. Wien, 1860—1874, Heidelberg, 1927. Ne interesează direct, aici, partea *Die Bildung der slavischen Personennamen*, p. 1—116, și, în al doilea rând, *Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen in Slavischen*, p. 117—222) a fost și este considerată o carte de căpătii pentru antroponimia slavă, nu numai datorită girului autorului, ci și din motivul că în ea se găsesc nume din toate limbile slave, fiind, în această privință, neînlocuită, la peste o sută de ani de la apariția ei¹. Dacă mai adăugăm că pentru unele limbi slave nici nu există dicționare (deloc sau acceptabile) de nume de persoane, avem un motiv în plus care explică larga utilizare a lucrării marelui slavist.

2. Credem că nu greșim dacă afirmăm că această lucrare a lui Fr. Miklosich este viciată de o greșeală de principiu și, totodată, de metodă, anume aceea de a explica antroponimele, mai ales hipocoristicele², aproape toate de la nume comune.

Astfel : scr. *Bajo* este considerat, de Fr. Miklosich, ca avînd la bază „rădăcina” *ba-* („die Wurzel *ba* bedeutet loqui, magicas artes exercere,

* Versiune românească a comunicării prezentate la cel de-al XI-lea Congres internațional de științe onomastice, care a avut loc la Sofia între 28 iunie și 4 iulie 1972.

¹ Partea I și a II-a, menționate anterior, au fost prezentate la Academia din Viena în 1859, respectiv 1864 (*ibid.*, p. 1, 117).

² Deși sîntem de acord cu distincția dintre hipocoristice și diminutive (v. acad. Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 57 seq.), dat fiind că în slavă aproape toate numele de care ne vom ocupa sînt obținute prin scurtare, dar totodată conțin și sufixe, cele două categorii de antroponime le vom numi *hipocoristice*, termen utilizat, cu aceeași accepție, în *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (abreviat : RJA) (*Brđja* : „hyp. od *Bratoslav*” ; *Bujiko* : „hyp. od *Būjislav*”).

Vom utiliza următoarele sigle : nb = nume de bărbat, nf = nume de femeie, nfam = nume de familie.

mederi", p. 31), „durch ũ abgeleitetes Thema *bajũ* zu Grunde" (*ibid.*); scr. *Boja*, s.v. *boj* „pugna" (p. 34); scr. *Vojo* (seris *vojio*), s.v. *voj* „miles, vir" (p. 44); scr. *Gojić* — derivat, evident, din *Gojo* (RJA) — s.v. *goj* „pax" (p. 49); scr. *Daja*, s.v. *da* „dare" (p. 53); scr. *Dojić* — derivat din *Dojo* (RJA) — s.v. *doj* „lactatio"; scr. *Kajica* — derivat de la *Kajo* — s.v. *ka* (rad. *ka-*) „punire" (p. 65); ceh. *Koj*, s.v. *koj* „quies" (p. 66); bg. și scr. *Prija*, s.v. *pri* „favere" (p. 87); bg. și scr. *Raja*, s.v. *raj* (p. 92); bg. *Stajko*, scr. *Stajić* — derivate de la *Stajo*, nementionat de Fr. Miklosich — s.v. *sta*, *staj* (p. 100); bg. *Stojo*, s.v. *stoj* „stare" (p. 101), „ordo" (p. 102) etc. În realitate asemenea nume, foarte numeroase — cum se va vedea mai jos — în toate limbile slave, sînt formate de la un *radical* (v. *infra*) cu suf. -j- (v. *infra*).

De fapt -j- nici nu figurează în lista sufixelor în lucrarea lui Fr. Miklosich (p. 4—5): nume ca scr. *Baja*, *Braja*, *Draja*, *Stoja* sînt încadrate printre cele cu „Suffix ũ / ʁ /; a / ʌ /" (p. 5; pentru sufix, v. *infra*).

Concepția aceasta a lui Fr. Miklosich poate fi ușor verificată, intrucit toate numele de persoană, în lucrarea sa, sînt grupate și raportate la cuvinte comune, puține doar fiind considerate ca provenind de la „teme" pe care nu le-a putut lega de asemenea cuvinte: *bun-* (p. 38), *vavr-* (p. 39), *vrũb-* (cu mențiunea „die Bedeutung dieses Themas, bei dem wohl kaum an *vrũba* «salix» zu denken ist, ist mir unbekannt", p. 45), *gan-* (p. 47) și alte cîteva, foarte puține însă în comparație cu numărul mare de cuvinte comune din care autorul explică antroponimele.

3. Metoda aceasta a lui Fr. Miklosich a fost adoptată și de alți lingviști, dintre care amintim pe G. Weigand, cu studiul său *Die bulgarischen Rufnamen, ihre Herkunft, Kürzungen und Neubildungen*, publicat în „XXVI.—XXIX. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", 1921, p. 104—191; Stefan Ilčev, în *Rečnik na ličnite i familni imena u bǎlgarite*, Sofia, 1969), de alți lingviști slavi, dar și neslavi care au utilizat lucrarea menționată a lui Fr. Miklosich, printre care și N. A. Constantinescu, în *Dicționar onomastic românesc* (București, 1963).

Astfel, fiindcă St. Ilčev nu cunoaște existența sufixului -j- (*ibid.*, p. 25—26), iată cum explică numele derivate cu el: „*Bajo* (naj-često pisano *Baju*) nb ot *bajo*, raznovidnost na *Bajko*", iar pe acesta (format cu suf. -k-): „nume de urare, să fie *bajko* «frate mai vîrstnic», să crească, să aibă frați și surori mai mici" (s.v.); „*Bejo* nb — forma răsăriteană a lui *Bego*, din tc. *bey* «nobil, bei" (s.v.); „*Bojo* nb — nume de urare: să se teamă de el, să samene frică, să fie puternic în luptă" (s.v.); „*Brájo* nb — din dial. *brájo* «măi frate-miu" (s.v.); „*Bújo* nb — cf. der. *Búev* nfam; *Bújno* nb — din *bune* (?)" (s.v.); „*Vajo* nb a) din *Vlajo* cu căderea lui l"; „*Vújo* nb — din inv. *vújo* cu sensul «copil născut după copiii surorii sale» sau nume de urare: să crească și să aibă unchi" (s.v.) ș.a.m.d. Asemenea explicații și multe altele de acest fel (cum vom vedea în continuare) discreditează și pe cele corecte.

4. În studiul de față vom încerca să prezentăm o altă explicare a hipocoristicelor slave. Vom avea în vedere numai hipocoristicele de tip bg., scr. *Bajo*, ceh. *Boja*, bg. *Bužo*, scr. *Buša*, extrem de numeroase la

toți slavii, antroponime care, așa cum, sperăm, va reieși din studiul nostru, au nevoie de o altă explicare a originii lor decât cea dată în lucrarea lui Fr. Miklosich și acceptată de diferiți lingviști.

Nume ca cele semnalate mai sus, dată fiind prezența lor la toți slavii, sint formații slave comune. Ele constau dintr-un *radical* (v. *infra*), detașat, de obicei, din numele întregi (ca *Balomir*, *Boleslav*) + un sufix (lexical) + morfelele caracteristice tipului de declinare respectiv. În perioada posterioară deschiderii silabelor (avem în vedere mai ales două procese fonetice : căderea consoanelor finale și monoftongarea diftongilor), cind toate substantivele (de asemenea și adjectivele) aveau teme consonantice³ (deci fostele vocale tematice trebuie atribuite desinențelor), structura morfologică a antroponimelor studiate este următoarea : *Baj-o*, *Buš-a*, adică radical + sufix + desinență (fosta vocală tematică).

Nu sintem de acord cu analiza din lucrarea lui Fr. Miklosich în următoarele privințe :

nume ca scr. *Baja*, *Braja*, grupate printre cele cu suf. *a* (p. 5), noi le vom considera ca derivate cu sufixul *-j-* ;

nume ca ceh. *Meša*, scr. *Raša*, considerate de Fr. Miklosich ca avînd sufixul *ja* (*ibid.*), noi le vom grupa la cele formate cu sufixul *-š-* etc.

5. Considerăm că este necesară o precizare în legătură cu termenul *radical* (v. *supra*), prin care înțelegem partea numelui care precedă sufixul.

După cum reiese, în continuare, din analiza antroponimelor studiate, majoritatea lor sint bazate pe asemenea radicale, constînd, în cele mai multe cazuri, din partea inițială a unui nume (scr. *Bájo* e format din *Ba-* extras din *Bajislav*, v. *infra*), care nu coincide, așa cum bine se vede, nici cu rădăcina (rus. *koren*, fr. *racine*, germ. *Wurzel*, engl. *root*, ital. *radice*), nici cu tema (rus. *osnova*, fr. *thème*, germ. *Stamm*, engl. *stem*, ital. *tema*) și pe care o vom numi deci *radical*, în accepția — în ce privește partea formală — lui J. Marouzeau (deși acesta are în vedere cuvinte comune, nu nume proprii) : „Élément commun dégagé spontanément de la comparaison d'une série de mots apparentés, fléchis ou non, et qui porte l'idée commune à tous ces mots”⁴.

Structura aceasta caracterizează un mare număr de hipocoristice slave ; ele se deosebesc deci, esențial, de numele comune derivate, care se bazează pe o temă sau (tipul atematic) pe o rădăcină.

6. Deosebit de important pentru analiza noastră este și următorul fapt : de multe ori radicalul poate fi extras din unul, două sau mai multe nume ; de pildă : scr. *Bájo* : „hipocoristic de la *Bajislav* (dar poate fi și de la alt nume care începe cu sunetele *ba*)” (RJA : „hyp. od *Bajislav*

³ Vezi I. Pătruț, în *Slavjanska filologija*, I. *Otgovori na vāprosile za naučnata anketa po ezikoznanie (Materiali za V Meždunaroden kongres na slavistite)*, Sofia, 1963, p. 107.

⁴ *Lexique de la terminologie linguistique*, ed. a III-a, Paris, 1951, p. 194. Termenul *radical* (fr.) e redat prin germ. *Wurzel*, *Stamm*, engl. *radical*, ital. *radicale* (*ibid.*).

În ediția rusească a acestei lucrări (*Slovač lingvističeskich terminov*, Moscova, 1960), termenul în cauză este redat prin rus. *kornevaja osnova*, *radikal*, fr. *radical*, germ. *Wurzel*, *Stamm*, engl. *radical*, ital. *radicale* (p. 141).

a poate biti i od drugoga imena koje se počinje glasovima *ba*"); scr. *Bója* : „hipocoristic de la *Bogosav*, dar și de la un alt nume de bărbat care începe cu sunetele *bo*” (RJA : „hyp. od *Bogosav*, a i od drugoga kojega imena muškoga koje se počinje glasovima *bo*”; cf. *Bojo*- etc.); bg. *Dáco* : „formă scurtată din *Jordan* (sau *David*, *Danail*)...” (St. Ilčev, *op. cit.*, s.v. : „săkrat. ot *Jordan* ili *David*, *Danail*”); bg. *Dáco* — explicat la fel (id., *ibid.*, s.v.); cf. și afirmația : „numele de persoană cu inițiale NE- sînt, *de cele mai multe ori* [subl. n.], forme modificate de la *Nedeljo*, *Nedelja*, de ex. *Neda*, *Nedan*, *Neđko*, *Nedjo*...” („Lični imena s načalno NE- najčesto sa vidoizmeneni ot *Nedeljo*, *Nedelja*...”, id., *ibid.*)⁵. Deci unele dintre radicale și, implicit, hipocoristice sînt *bi*- sau *polivalente*. De pildă : scr. *Bájo* poate fi hipocoristic de la *Bajislav* (v. *supra*) sau *Balomir* etc.⁶. De aici rezultă, implicit, că dacă scr. *Bájo* este hipocoristic legat de mai multe nume, în cazul x el este hipocoristic numai de la unul singur (să zicem *Bajislav*) și, totodată, că, fără indicații speciale, nu se pot preciza numele din care a fost extras radicalul *Ba*-

7. Încă o constatare se impune : din același radical (care poate fi *polivalent*) sînt derivate, cu sufixe diferite, mai multe (uneori un impresionant număr de) hipocoristice, fapt ce constituie o caracteristică de bază a sistemului antroponimic slav. Astfel de la tema *Ba*- sînt formate : bg. *Baba* (neatestat la St. Ilčev, *op. cit.*, dar cerut de *Bábov* nfam, *ibid.*); **Báge* sau *Bágo* ⁷ nb; *Báda*, *Bádo*, *Báđjo*, *Báde* nb ⁸; *Bazo* (neînregistrat de St. Ilčev [*op. cit.*, s.v.], dar susținut de *Bázov* ⁹ nfam); *Bájo*, mai frecvent scris *Báju* nb ¹⁰; *Báko* ¹¹, *Baké* nb; *Bálo* ¹², *Báljo* ¹³, *Báne*, *Báno* nb ¹⁴, *Bána* nf; *Báro* nb ¹⁵, *Bárjo* nb; *Báso* ¹⁶, *Base*, *Báto*, *Bátjo* ¹⁷

⁵ Avem aici în vedere numai constatarea din dicționarele citate, deși multe dintre etimologiile propuse de St. Ilčev, cum se va vedea în prezentul studiu, nu pot fi acceptate.

⁶ După cum rom. *Lache* „poate fi de la *Mihalache*, *Manolache*, *Neculache*, *Postolache*, *Vasilache*; *Mache*, de la *Adamache*, *Gherasimache*...” (Acad. Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 60).

⁷ Inexact explicat de St. Ilčev „din *Bade*. *Badjo* cu modificarea lui *d'* în *g'*” [sic] (*op. cit.*, s.v.).

⁸ *Badjo* și *Bado* sînt considerate de St. Ilčev ca forme paralele ale lui *Bade*, iar acesta ca provenind din rom. *Bade* (*op. cit.*, s.v.), origine posibilă, în cazuri periferice.

⁹ Explicat forțat de St. Ilčev din dial. *baz* ‘*boz*’ (*op. cit.*, s.v.).

¹⁰ Considerat de St. Ilčev ca provenind din *bajo* (v. *supra*) sau ca variantă („*razno-vidnost*”) a lui *Bajko*, inversînd situația reală (căci *Bajko* este derivat din tema *Baj*-).

¹¹ Apreciat de St. Ilčev ca „variantă” a lui *Bajko* (v. nota precedentă).

¹² St. Ilčev îl explică, forțat, din *Baljo* prin „durificarea”, „terminației”.

¹³ Considerat, fără vreun temei, de către St. Ilčev, ca provenind din *Béljo* (*B'aljo*), prin durificarea lui *b* moale.

¹⁴ Dintre explicațiile lui St. Ilčev nici una nu se apropie de cea adevărată : „a) din vechiul *ban* ‘1. moșier; 2. bogătaș’; b) formă abreviată din *Várban*, *Chuban* sau alt nume asemănător” (*op. cit.*, s.v.).

¹⁵ Este posibil ca un țigan din Michajlovgrad să fi purtat numele *Baró*, după țig. *baró* „mare, cunoscut, bogat” (St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.), dar numele pare a fi de circulație mai largă (cf. *Bárov*, *Bárovski* nfam; der. *Bárko* nb — St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.).

¹⁶ Explicat, stîngaci, de St. Ilčev „din *Bačo*, *Baco*, cu alt sufix” (*op. cit.*, s.v.).

¹⁷ Raportat și acesta, de către St. Ilčev, la un nume comun : *bátjo* (*op. cit.*, s.v.).

nb; *Bach*, *Bacho* nb¹⁸, *Báca* nf, *Bace*, *Báco* nb¹⁹; *Báča* nf, *Báčo* nb²⁰; *Báša* nf²¹, *Bášo* nb²² ș.a. (neînregistrate de St. Ilčev, ca **Bamo*, cerut de *Bámbov*, derivat de la **Bambo*, format cu suf. -b-, de la tema *Bam*-etc.).

8. După cum se știe există radicale *primare* sau radicale de gradul I — ca cele menționate anterior — (*Ba*-, *Bo*- etc.) și, raportate la acestea, radicale *secundare* sau de gradul II²³, care conțin, față de primele, un morfem, aici sufix, în plus. Astfel: *Baj*-, cf. *Bajk*- (bg. *Bájko* nb²⁴). Tot așa, există radicale de gradul III (bg. *Bájkov* nfam; *Ba-j-k* + *ov*)²⁵, de gradul IV etc.

Vom separa în studiul nostru viitor, în glosar, diferitele serii de derivate, mai ales cele din radicale de gradul I, de celelalte.

La separarea temelor de grade diferite — și, implicit, a derivatelor respective — survin însă complicații firești, existând situații când nu te poți pronunța asupra gradului radicalului. Astfel: fără îndoială că bg. *Bóro* nb poate fi format, cu suf. -r-, de la radicalul *Bo*-²⁶, de la care provin, cu alte sufixe, și nb: *Bóbo*, *Bóbe*; *Bógo*, *Bédo*; *Bózo*; *Bójo*; *Bóko*; **Bolo*; *Bóno*, *Bóne*; *Bóso*, *Bóse*; *Bóto*, *Bóte*; *Bóco*, *Bóce*, *Bóčo*; *Bóšo*²⁷. Însă există și un hipocoristic, obișnuit *Boro* de la *Borislav* (cf. scr. *Bóro*, *Bóre*, *Bóra*, rus. *Borja*). Bineînțeles că bg. *Bórka* nf poate fi derivat de la radicalul primar *Bor*- sau secundar *Bo* + *r*-, fără să ne putem pronunța dacă ne găsim într-o situație sau în cealaltă, afară, evident, de cazurile când se știe precis că unei *Borisa* i se spune și *Bórka*.

Tot așa, bg. *Rádo* (*Ráda*, *Ráde*, *Radé*) nb poate fi un derivat (cu suf. -d-, v. *infra*) de la radicalul *Ra*-, ca hipocoristicele (cu alte sufixe): *Rábo*, **Rago* (cerut de *Ragov* nfam), *Rájo*, *Ráko*, *Rálo*, *Rámo*, *Ráno*, **Rapo* (cf. *Rapov* nfam), *Ráso*, *Rácho*, *Ráco*, *Ráčo*, *Rášo* nb²⁸, însă

¹⁸ Considerat de St. Ilčev ca formă „lărgită” a lui *Bach*, iar acesta poate proveni — nici mai mult nici mai puțin — din pers. -turc. *baht* „fericire”. Să consemnăm că numele în discuție nu sînt rarități, căci din ele sînt derivate *Bachán* nb, *Báchlev* nfam, *Báchni* nb, *Báchov* nfam (St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.).

¹⁹ Inexact explicat de St. Ilčev (*op. cit.*, s.v.) „din dial. *báco*, *báce* <nene, bade>; cf. der. *Bácko* nb, *Bácov* nfam, *Bácovski* nfam (*ibid.*).

²⁰ Și acestuia i se caută originea tot într-un nume comun: *báčo* (id., *ibid.*, s.v.).

²¹ St. Ilčev îl consideră format „din *Bana*, *Baca*, *Báča* cu altă „terminație” („okonečanie”) și, în al doilea rînd, ca forma feminină „de la *Bašo*” [mai corect: a lui *Bašo*] (*op. cit.*, s.v.).

²² Explicația lui St. Ilčev este formulată în același fel ca și altele anterioare: „din *Bačo*, *Baco* cu altă „terminație” („okonečanie”). Autorul nu acordă vreo importanță exactității analizei și terminologiei, punînd, după cum reiese din observațiile de mai sus, pe același plan termenii „sufix” („nastavka”) și ambiguul „terminație” („okonečanie”).

²³ În terminologia lui J. Marouzeau: „*primaire* ou du *premier degré* par rapport à l'autre dit *secondaire* ou du *second degré*” (*op. cit.*, p. 195).

²⁴ St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.

²⁵ St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.

²⁶ Neglijăm explicația lui St. Ilčev, s.v. *Bóro*¹: „din vechiul *bor*” (*op. cit.*, s.v.).

²⁷ St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.

„Microsistemul” acesta ne scutește de a lua în considerare etimologiile, greșite, ale lui St. Ilčev (*op. cit.*, s.v.).

²⁸ St. Ilčev, *op. cit.*, s.v. Nu luăm în considerare etimologiile autorului.

poate fi — și este, obișnuit, simțit — o formă abreviată din *Radomir*, *Radoslav*²⁹.

9. Apare și o altă problemă, ridicată de nume de tipul bg. *Kola*, scr. *Kola*, rus. *Kolja*, hipocoristice față de *Nikola* sau *Nikolaj*, formate deci din partea finală a antroponimului. Procedeu acesta de abreviere (caracteristic limbii române: cf. *Laie* < *Nicolae*, *Ica* < *Anica*, *Viorica*, *Veronica*, *Aurica* etc.) este destul de uzual și în limbile slave. Aceste abrevieri însă nu vor fi urmărite în studiul de față.

10. Din cele analizate, se desprinde încă o concluzie importantă: radicalele, credem că numai cele primare, pot fi vocalice (*Bo-*) sau consonantice (*Bor-*), fapt, după părerea noastră, deosebit de important, întrucît numele comune, la sfîrșitul perioadei slave comune, după ce nu mai existau decît teme nominale consonantice (v. *supra*), puteau fi derivate doar de la asemenea teme. Se poate deci încerca o cronologizare a derivatelor, nume proprii sau comune, ținînd seama de structura radicalului.

11. Este necesară încă o precizare: în analiza hipocoristicelor, avem în vedere structura numelor de la sfîrșitul perioadei slave comune și de mai tîrziu, cînd (v. *supra*) toate substantivele aveau tema consonantică (hipocoristicele se includ și ele aici), deci, implicit, toate sufixele sînt consonantice.

12. Încă o constatare se impune: nu refuzăm o etimologie conform căreia un hipocoristic provine de la un nume comun (*Baba: baba*). Asemenea cazuri sînt posibile, reale, în cazul supranumelor. Deoarece însă în izvoarele de care ne folosim, mai ales dicționare, adesea nu se precizează că ne aflăm în fața unei porecle, supranume, sau în fața unui hipocoristic³⁰, se înțelege că, pe lîngă etimologia propusă de noi (în cazul de față: *Ba-b-a*), este posibilă raportarea și la numele comun (*baba*). Cum însă cazuri ca acesta din urmă sînt rare (și *clare*), ele nici nu vor intra în atenția noastră, căci, teoretic, orice cuvînt comun poate deveni poreclă.

13. Majoritatea hipocoristicelor-nume bărbățești au fost teme în *-o-* (tip scr. *Boro*); în *-jo-* (cf. scr. *Dešo*, RJA) sau în *-et-* (scr. *Base*, gen. *Baseta*, vechi *Basete*, RJA; slvn. *Mole*, gen. *Moleta*). Aceste din urmă au fost, incontestabil, neutre (ca și *otročę* „copil”). Hipocoristicele teme în *-o-* și în *-jo-* trebuie să fi fost și ele de genul neutru, după cum indică

²⁹ St. Ilčev îl explică pe *Rádo* din forma de vocativ a lui *Rad* [?], iar de-a lungul Dunării, din rom. *Radu* (op. cit., s.v.). De fapt rom. *Radu* nu poate proveni decît din slavă (cf. și scr. *Rado*).

³⁰ E posibil ca N. M. Tupikov să aibă dreptate cînd afirmă că, începînd din secolul al XV-lea, alături de nume creștine, apar nume vechi rusești, pe care grămăticii le numesc „porecle” (rus. „prozvišče”); printre exemplele citate se găsește și *Baba: Knjaž Litovskij Ivan, a prozvišče emu Baba* (a. 1436) (*Slovar drevnerusskich ličnych sobstvennyh imen*, S.-Peterburg, 1903, p. 11).

și forma lor de nominativ singular în *-o* (cf. *lěto*) sau (după consoană palatală) *-e* (cf. *polje*)³¹.

Existau și hipocoristice teme în *-a-* (cf. bg. *Dára*) sau în *-ja-* (cf. bg. *Dáša*), care, fără îndoială, se declinau ca femininele.

Ca urmare a situației genului, în stadiul mai vechi (mergînd pînă în indo-europeană), la ființele mici — și hipocoristicele (inclusiv diminutivele) sînt atribuite copiilor — nu se făcea deosebire de gen după sex (cf. germ. *das Kind* „copil”, *das Mädchen* „fetiță”); s-a ajuns astfel ca hipocoristice cu aceeași formă să aibă gen masculin sau feminin (cf. rus. *Saša* m. și f.)³².

14. În analiza structurii hipocoristicelor slave, rolul important îl dețin sufixele. De aceea vom încerca să distingem în hipocoristice sufixele, bineînțeles, lexicale.

Este necesară următoarea precizare: în cazul cînd un hipocoristic are două sau mai multe sufixe, el va fi inclus în grupa cerută de primul sufix. Procedul este impus nu numai de cronologie, ci și de scopul principal pe care îl urmărim: a căuta să descifrăm „mecanismul” formării acestor derivate slave, pornind de la radicalul primar (de gradul I, v. *supra*).

Incontestabil că acest sistem de formare a hipocoristicelor este foarte vechi, slav comun, însă multe sufixe au continuat să fie productive și mai tîrziu, posterior perioadei slave comune, fapt dovedit de derivatele formate din radicale detașate din nume creștine (cf. scr. *Pajo/Paja*, *Pejo/Peja*, considerate ca hipocoristice ale scr. *Pavao*, *Petar*, RJA)³³.

15. Am enumerat mai sus cîteva dintre sufixele, indiscutabil vechi, care apar în hipocoristicele slave. Analizînd însă structura hipocoristicelor, constatăm un număr mult mai mare de sufixe. Cum se explică „apariția” lor? Cred că explicația este următoarea:

Existau două procedee de formare a hipocoristicelor:

a. Cu sufixe vechi de la radicale vocalice. De la un radical *Ba-*: bg. *Bájo*, scr. *Bájo*; de la un radical *Bo-*: bg. *Bóso*, scr. *Boso*.

b. Prin „trunchiere”: bg. *Bál-o*, scr. *Bal-o* < *Balomir* etc.; bg. *Bór-o*, scr. *Bór-a* < *Borislav* etc.

³¹ De altfel și nume mai noi cu desinența *-o* erau în vechea rusă de genul neutru: *Gavriilo*, *Michajlo* (F. I. Buslaev, *Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka*, Moscova, 1951, p. 129).

Situația aceasta are rădăcini vechi, numele de copii (fetițe) erau neutre (cf. tipul *-el-*; cf. numele comune *děle*, *otročę*, germ. *das Kind*, *das Mädchen*).

³² Există deosebiri dialectale în privința genului și a formei unor nume: cf. *Bóca* m. în vestul, f. în sud-vestul teritoriului bulgar (St. Ilčev, *op. cit.*, s.v.); bg. *Péjo*, *Rádo*, forme vestice *Pája*, *Ráda* nb (*ibid.*); în sud-vestul Bulgariei, în unele graiuri *Kiré*, *Tasé*, *Coné*, în altele *Kíre*, *Táse*, *Cóne* (*ibid.*, p. 18).

³³ Hipocoristice corespunzătoare există și în bulgară: *Pájo* (St. Ilčev, *op. cit.* — cu următoarea încercare de a-l explica: „probabil din *Paljo* sau *Paro* cu prefacerea lui *l'* sau a lui *r* în *j* [ʔ]”); *Péjo* (forma apuseană: *Péja*) (St. Ilčev, *ibid.*: constată că este o „formă modificată” [„vidoizmeneno”] a lui *Petăr*, *Peljo*, *Petko* [„prin formele mai vechi *Pejko* și *Pejčo*”; de fapt acestea sînt derivate față de *Pejo*] și ajustată [„preosmisleno”] după vb. *péja* „cînt” [sic !]).

Raportate hipocoristicele din prima categorie la cea din a doua, s-au detașat sufixele *-l-* și *-r-* și, tot astfel, o serie de alte sufixe cu care s-au format o mulțime de hipocoristice existente în limbile slave³⁴:

sufixul *-b-*:

bg. *Dabo, Labo, Rabo, Tabo, Bebo, Febo, Bibo, Bobo, Dobo, Chobo, Dubo, Chubo* etc.;

sufixul *-v-*:

bg. *Vavo, Davo, Devo, Levo, Nevo, Sevo, Kivo, Novo, Ruvo* etc.;

sufixul *-g-*:

bg. *Bego, Gego, Zego, Lego, Nego, Sego, Tego, Ligo, Migo, Nigo* etc.;

sufixul *-d-*:

bg. *Bado, Gađo, Dađo, Lađo, Mađo, Nađo, Rađo, Građo, Sađo, Gedo, Dedo, Kedo, Medo, Nedo, Sedo, Vido* etc.;

sufixul *-z-*:

bg. *Vazo, Lazo, Glazo, Nazo, Pazo, Bezo, Mezo, Bizo, Gizo, Dizo, Zizo, Lizo, Mizo, Rizo, Lozo, Rozo, Buzo, Kuzo, Gruzo* etc.;

sufixul *-k-*:

bg. *Bako, Vako, Dako, Zako, Lako, Mako, Pako, Rako, Sako, Tako, Stako, Beko, Veko, Peko* etc.;

sufixul *-l-*:

bg. *Balo, Valo, Galo, Dalo, Kalo, Lalo, Malo, Palo, Salo, Talo, Belo, Delo, Nelo, Bilo* etc.;

sufixul *-m-*:

bg. *Damo, Zamo, Kamo, Ramo, Samo, Gemo, Demo, Pemo, Semo, Kimo, Limo, Rimo* etc.;

sufixul *-n-*:

bg. *Bano, Vano, Gano, Dano, Zano, Kano, Lano, Mano, Nano, Pano, Beno, Veno, Geno, Deno, Zeno, Keno, Meno, Neno, Breno, Vino, Gino, Dino, Zino* etc.;

sufixul *-p-*:

bg. *Gapo, Zapo, Kapo, Trapo, Sapo, Tapo, Lepo, Pepo, Lipo, Cipo, Kapo, Lupo, Rupo* etc.;

sufixul *-r-*:

bg. *Baro, Varo, Garo, Daro, Zaro, Karo, Maro, Naro, Paro, Saro, Bero, Zero, Kero, Mero, Liro, Siro* etc.;

sufixul *-t-*:

bg. *Bato, Vato, Gato, Kato, Lato, Mato, Beto, Veto, Teto, Bito, Vito, Tito, Boto, Voto, Doto* etc.;

sufixul *-c-*:

bg. *Baco, Vaco, Gaco, Daco, Laco, Maco, Beco, Veco, Bico, Vico, Gico, Buco, Vuco, Ruco* etc.;

sufixul *-č-*:

bg. *Bačo, Vačo, Gačo, Dačo, Začo, Kačo, Klačo, Mačo, Načo, Pačo, Bečo, Večo, Gečo, Bičo, Vičo, Gičo, Bočo, Vočo* etc.

³⁴ Vom utiliza, pentru exemple, lista numelor de persoană aranjate a tergo de St. Ilčev, *op. cit.*, p. 573 și urm. Astfel de hipocoristice există însă în toate limbile slave.

16. Cunoașterea structurii hipocoristicelor slave prezintă o importanță deosebită și pentru antroponimia românească, întrucât un mare număr de hipocoristice românești sînt de proveniență slavă (mai ales bulgară, dar și sirbească și slavă de est) sau formate după modele slave. Astfel, cu sufixul *-j-*: *Baia/Baiu*, *Beiu/Beia*, *Boiu/Boia*, *Braiu/Braia*, *Bria/Brie*, *Buia/Buiu*, *Cioiu/Cioia*, *Daia/Daiu*, *Doi(ul)*, *Draia*, *Duiu/Duia*, *Gaiu/Gaia* etc.; cu sufixul *-s/-ș-*: *Basu-Bașa*, *Besu/Besa-Beșa*, *Bocsa-Bocșa*, *Borsa-Borșa*, *Bosa-Boșa*, *Brașa*, *Busu-Bușu/Bușa* etc.

Multe toponime au la bază hipocoristice de acest fel: *Daia*, *Babșa*, *Balș*, *Bocșa*, *Borșa*, *Copșa* etc.

Este însă greu de precizat, în multe cazuri chiar imposibil, dacă hipocoristicele românești sînt împrumutate sau sînt derivații românești.

17. Ca și în cazul numelor comune, trebuie considerate, bineînțeles, derivate numai numele proprii formate pe terenul limbii române. Însă, cum se știe, analiza derivatelor nu este totdeauna atît de simplă, chiar și în cazul numelor comune. Într-adevăr, uneori, nu sîntem siguri dacă ne aflăm în fața unor derivate românești sau cuvîntul a fost împrumutat din altă limbă (fiind deci derivat în aceasta din urmă, prin urmare în cea care l-a primit trebuie considerat ca un element „simplu”).

În cazul antroponimelor stabilirea „originii” derivatelor pare și mai dificilă, îndeosebi cînd e vorba de hipocoristice cu forme asemănătoare în română și în limbile slave.

Trebuie subliniat, mai întîi, că „originea” derivatelor este determinată de „originea” sufixelor, adică sînt derivate românești, respectiv slave, antroponimele formate cu sufixe românești, respectiv slave.

Uneori însă este greu sau chiar imposibil de a stabili dacă ne găsim în fața derivatelor românești sau antroponimele respective sînt derivate într-o limbă slavă și împrumutate ca atare în limba română. Într-o astfel de situație ne aflăm, de pildă, cînd sufixele derivatelor există, sub o formă identică ori foarte asemănătoare, în română și în limbile slave (de ex. suf. *-s/-ș* etc.).

În asemenea situații se ivesc două probleme de principiu și de metodă de lucru :

a) dacă nume de felul lui *Dragșa*, *Perșa*, de pildă, ar fi derivate, toate, de slavi, ele sînt, în acest caz, împrumutate de români, deci, în limba română, trebuie considerate nume „simple” — și implicit

b) în atare situație în limba română nu s-ar putea vorbi de suf. *-s/-ș-*.

Un criteriu orientativ pentru separarea numelor derivate de cele împrumutate îmi pare cel pe care l-am invocat în repetate rînduri în articolele privitoare la structura morfologică a limbii române, cînd am avut în vedere și derivatele³⁵: dacă tema este consonantică derivatele

³⁵ Vezi I. Pătruț, *Despre structura morfologică a substantivelor și adjectivelor românești*, în „*Studia Universitatis Babeș-Bolyai*”, series IV, fasc. 2, Philologia, 1961, p. 23—24; id., *Contribuții la studiul structurii morfologice a limbii române*, în CL, X, 1965, p. 29—33; id., *Contribuții la studiul derivării românești*, în *Omagiu lui Alexandru Roselli*, București, 1965, p. 681—682.

pot fi românești (*Drag-ș-a*, *Per-ș-a*), dar și slave³⁶; derivatele obținute din radicale vocalice cred că sînt formate numai de slavi (*Bo-s-o*, *Bo-ș-o* > rom. *Bosu*, *Boșu*).

О СТРУКТУРЕ И ПРОИСХОЖДЕНИИ СЛАВЯНСКИХ ГИПОКОРИСТИЧЕСКИХ НАИМЕНОВАНИЙ

РЕЗЮМЕ

Известная работа Ф. Миклошича, *Die Bildung der slavischen Persdnen- und Ortsnamen* (Вена, 1860—1874), как замечает автор настоящей статьи, содержит одну принципиальную и методическую ошибку: объяснить почти все антропонимы, особенно гипокористические названия, от имён нарицательных. Этот метод был принят и другими лингвистами, как славянскими так и не славянскими.

В данной статье (которая представляет собой извлечением из разрабатываемого сейчас исследования) дано другое объяснение структуры и происхождения славянских гипокористических наименований:

они образованы от *корневой основы* + суффикс (лексический) + морфемы, характерные соответствующему типу склонению (ср.: схр. *Ба-ј-о*, бг. *Ба-ш-о*); корневые основы извлечены из полных антропонимов: так корневая основа *Ба-* извлечена из Бајислав или из других имён, начинающихся с *Ба-* (см. RJA), следовательно, корневые основы могут быть поливалентными; из одной корневой основы образовались, с различными суффиксами, несколько гипокористических наименований (ср.: от корневой основы *Ба-*, бг. *Бад-о*, *Баз-о*, *Бай-о*, *Бак-о*, *Бал-о* и др.); корневые основы могут оканчиваться на гласные (*Бо-*) или на согласные: (*Бор-*). Делается попытка объяснить механизм образования славянских гипокористических наименований и появления дополнительно большого числа суффиксов.

Познание структуры славянских гипокористических наименований представляет собой особое значение и для румынской антропонимии, поскольку большое число румынских гипокористических наименований заимствовано из славянских языков или образованы по славянским моделям; многие румынские топонимы образуются от таких же личных имён.

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

³⁶ Cf. I. Pătruț, în *Slavjanska filologija. Materiali za V Meždunaroden kongres na slavistite*, I. *Odgovori na vāprosile na naučnata anketa po ezikoznanie*, Sofia, 1963, p. 107; id., VI. *Mezinārodní sjezd slavistů v Praze 1968. Akta Sjezdu*, I, p. 46—47.

O PROBLEMĂ DE TERMINOLOGIE ONOMASTICĂ : PORECLĂ — SUPRANUME*

DE

AURELIA STAN

Datorită complexității și diversității problemelor pe care le includ, porecele și supranumele — elemente considerate ca aparținând sistemului popular de denotație — au trezit, poate mai mult decât alte categorii antroponimice, interesul onomaștilor¹.

Din multitudinea problemelor care s-au pus și se mai pot pune în legătură cu aceste fapte de limbă, cum mai sînt considerate porecele și supranumele, în cele de mai jos ne vom referi la aceea a identității sau a nonidentității celor doi termeni utilizați în studiile de antroponimie : poreclă-supranume și, implicit, la faptul dacă acestea sînt două categorii distincte sau prin supranume și porecle trebuie să înțelegem aceleași nume proprii, cei doi termeni fiind sinonimi.

Concluziile la care noi am ajuns sînt rezultatul unei îndelungate studieri a bogatului material antroponimic existent la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj² și al consultării numeroaselor lucrări,

* Versiune în limba română, completată, a comunicării prezentate la cel de-al XI-lea Congres internațional de științe onomastice, ținut la Sofia, între 28 iunie și 4 iulie 1972.

¹ Porecele sînt utilizate și în mediul urban, în diferite colective, în special printre elevi, fapt consemnat și în literatură ; vezi Gr. Popescu-Băjenaru, *Cîșmigiu et Comp.*, ediția a III-a, 1969.

Totuși mediul unde ele sînt utilizate prin excelență este cel rural. În acest mediu ele ajung, treptat, să aibă valoare de fenomen colectiv. Observațiile și constatările noastre au la bază studierea, în exclusivitate, a porecelor și a supranumelor culese din mediul rural, unde „sînt multe ca pietrele de pe drumuri” aceste „cozi de aur, cu care ne-am blagoslovit unii pe alții”, după cum o spune atît de expresiv și de plastic Eusebiu Camilar în *Cartea porecelor*, [București], 1957, p. 5 și 6.

² Materiale studiate : răspunsurile la Chestionarul IV al Muzeului limbii române, *Nume de loc și nume de persoane*, anchetele făcute pentru *Atlasul lingvistic român I* și *Atlasul lingvistic român II*, materialul cules de cercetătorii institutului din Valea Bistriței-Dicaz (în anii 1955, 1956, 1957 și 1958), din Valea Jiului și Țara Hațegului (în anii 1954, 1955, 1956), din Valea Sebeșului (în anii 1957, 1958, 1968, 1969, 1970), din Maramureș (în anii 1965, 1972), Valea Arieșului Mic (în anii 1965, 1967, 1970, 1971, 1972) și materialul cules cu prilejul unor cercetări personale în Țara Lăpușului (în anii 1968, 1969).

CL, anul XVIII, nr. 1, p. 85—90, Cluj, 1973.

apărute în limba română și în alte limbi, consacrate analizei acestor nume proprii³.

Cercetătorii români și străini care s-au ocupat cu studierea elementelor respective, fie că le-au numit cu un termen, fie că le-au numit cu altul, ilustrează aceste categorii printr-o bogată serie de exemple concrete. Unii, în studii mai recente sau mai demult apărute, le numesc porecle, alții le numesc supranume, iar pentru alții — și aceasta este situația cea mai frecventă — există o confuzie între poreclă și supranume, ceea ce are ca urmare utilizarea alternativă a celor doi termeni, chiar și atunci când este vorba de aceleași exemple. În sfârșit, alții, și aceștia sînt doar cîțiva, fac o delimitare categorică între porecle și supranume, considerîndu-le și tratîndu-le drept noțiuni diferite, ceea ce de fapt sînt și după părerea noastră, avînd fiecare conținutul său propriu⁴.

Confuzia la care ne refeream mai sus se datorește, poate, pe de o parte faptului că în dicționare nu există definiții corespunzătoare pentru

³ Lucrările le dăm în ordinea apariției lor: Aureliu Candrea, *Porecele la români*, București, 1896; O. Jespersen, *The Philosophy of Grammar*, Londra, 1924; Albert Dauzat, *Les noms de personnes*, Paris, 1925; Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936; Iorgu Jordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944; V. Brøndal, *Les parties du discours*, Copenhaga, 1948; Tudor Vianu, *Probleme de stil și artă literară*, [București], 1955; N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963; H. S. Sørensen, *The meaning of proper names*, Copenhaga, 1963; Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965.

Studiile le dăm, de asemenea, în ordinea apariției lor: J. Byck, *Le féminin péjoratif*, BL, I, 1933, p. 108—110; Manuel de Paiva Boléo, *Les études d'anthroponymie et de toponymie au Portugal*, în *Actes et Mémoires du Quatrième Congrès International de Sciences onomastiques*, Uppsala, 17—21 août 1952, p. 195—202; Ștefan Munteanu, *Insemnări despre stilul lui G. Topîrceanu*, LL, III, 1957, p. 167—184; Aurelia Stan, *Porecle și supranume din Valea Histrifei—Bicaz*, LR, VI, 1957, nr. 5, p. 42—48; Willy Bal, *Surnoms et sobriquets de l'Ouest Wallon*, în *VI. Internationaler Kongress für Namenforschung*, München, 24—28 August, 1958, Band II, p. 101—105; Eugen Cîmpeanu, *Unele probleme ale stilisticii*, în „Steaua”, XI, 1960, nr. 3, p. 76—78; Natalia Cernăuțeanu, *Observații asupra sistemului de denominație personală în mediul rural*, LL, 5, 1961, p. 77—87; Al. Cristureanu, *Supranumele locuitorilor din satul Răchila (raionul Sebeș, regiunea Hunedoara)*, CL, VI, 1961, nr. 2, p. 397—413; L. Csák, *Supranume cu rol de identificare la Mera*, CL, VI, 1961, nr. 1, p. 183—190; Doina Grecu, *Despre supranumele din comuna Berzovia. I. Supranume provenite din nume de familie, prenume, hipocoristice*, CL, 1962, nr. 1, p. 53—57; idem, *Despre supranumele din comuna Berzovia. II. Supranume provenite din porecle și nume de localități*, CL, VII, 1962, nr. 2, p. 323—331; O. Vințeler, *Porecle din satul Căptâlan (raionul Aiud, regiunea Cluj)*, CL, IX, 1964, nr. 1, p. 117—125; Ioan Roșianu, *Observații asupra sistemului popular de denominație personală în Transilvania*, LL, 1966, p. 345—372; Margareta Purcar-Gușeală, *Porecle (Comuna Simișna, raionul Dej, regiunea Cluj)*, LL, XIV, 1967, p. 143—164; Traian Pătrășcanu, *Nume de oameni din Valea Mureșului*, LR, XVI, 1967, nr. 5, p. 435—447; Ion Teodor Stan, *Porecle și supranumele din comuna Sohodol*, StUBB, series Philologia, XIII, 1968, nr. 1, p. 99—110; V. Țăra, *Supranumele românești în comuna Domașnea (Caraș—Severin)*, AUT, Seria științe Filologice, VI, 1968, p. 225—239; Ion Nuță, *Porecle și supranume de femei în județul Iași*, în „Anuarul de lingvistică și istorie literară”, XX, 1969, p. 195—204; Emese Kis și Maria Groza, *Porecla-metăforă privită ca un micromodel explicativ în „Studii și materiale de onomastică”*, 1969, p. 51—57; Piroška B. Gergely, *Observații metodologice cu privire la cercetarea sincronică a numelor de persoane maghiare*, în „Studii și materiale de onomastică”, 1969, p. 13—19; D. Loșonți, *Sistemul popular de denominație personală din Bonjida (jud. Cluj)*, CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 115—123; G. B., Adams, *The Distribution of Surnames in an Irish County*, în *10. Internationaler Kongress für Namenforschung*, Wien, 8—13 IX. 1969, tom. II, p. 163—175; Grace D. Alvarez, *Categories of Spanish Toponymical Surnames*, în *10. Internationaler Kongress für Namenforschung*, tom. II, p. 177—191 etc.

⁴ Vezi lucrările semnalate la nota 3.

cele două noțiuni⁵. Pe de altă parte, confuzia respectivă este determinată și de faptul că cercetătorii acestor nume proprii nu-și pun, în suficientă măsură, problema analizei, în profunzime, a genezei lor.

Încă în anul 1896, în lucrarea sa *Porecelele la români*, I.-A. Candrea încerca să facă o distincție între poreclă și supranume. Astfel, despre porecle spunea că „nu privesc direct năravul sau defectul cuiva, ele conținând mai întotdeauna o metaforă”⁶. Despre supranume afirma că „nu este decît porecla repetată și de alții la adresa aceleiași persoane”⁷.

În *Dicționarul limbii române moderne*, atît definiția poreclei, cît și a supranumelui sînt, după părerea noastră, inexacte. Astfel, porecla este definită ca „supranume⁸ dat (în bătaie de joc) unei persoane, în legătură cu o trăsătură caracteristică a aspectului său exterior, a psihicului sau a activității sale”. În același dicționar, pentru supranume avem următoarea definiție: „nume dat unei persoane, pe lingă numele propriu, în semn de cinste (uneori și de batjocură); nume pe care și-l ia sau care se dă unei persoane, pentru a se deosebi de altă persoană”.

Încercînd să substituim în definiția poreclei termenul de supranume, dat în dicționar ca sinonim, prin definiția acestuia din același dicționar, substituirea nu ne va ajuta la clarificarea sensului noțiunii de poreclă, ci la creșterea confuziei. Definiția dată supranumelui este departe de a reda trăsăturile esențiale ale acestuia; ea este limitată la a ne indica funcția unui asemenea a d a o s și nu ne dă nici o informație în legătură cu geneza lui. În cazul poreclei, situația este alta: definiția nu cuprinde informații suficiente în legătură cu aspectul funcțional al acestor nume proprii, dar se fac referiri la geneza lor.

O informație privitoare la „poreclă” — neprecizîndu-se, însă, ce trebuie să înțelegem prin acest termen — găsim și în *Gramatica limbii române*⁹, unde se menționează că: „persoanele poartă în mod obișnuit două nume: un prenume și un nume (de familie); [...] uneori apar mai multe nume [...], prenumele și numele de familie [fiind] însoțite de un a d a o s¹⁰, care uneori poate fi poreclă”.

Ceea ce reiese, prin urmare, din definițiile amintite mai sus, ca fiind o notă esențială a acestor elemente, este faptul că ele sînt un a d a o s pe lingă numele oficial al unei persoane. Această trăsătură este subliniată și în definițiile existente, pentru cei doi termeni, în unele dicționare străine¹¹, în care se menționează că prin „supranume” se înțelege un nume a d a u g a t sau s u b s t i t u i t numelui propriu — prenume și nume de familie — al unei persoane, pentru a-l identifica mai bine;

⁵ Dealtfel la cel de-al XI-lea Congres Internațional de științe onomastice de la Sofia, 28 iunie — 4 iulie 1972, s-a pus problema întocmirii unui dicționar care să cuprindă terminologia onomastică.

⁶ *Op. cit.*, p. 8.

⁷ *Ibid.*

⁸ Menționăm faptul că termenul *supranume* nu este cunoscut în mediul nostru rural, el fiind o creație a specialiștilor, în timp ce termenul *poreclă* este, în general, cunoscut. Spunem „în general” deoarece ni s-a întîmplat să întîlnim situații cînd prin „poreclă” se înțelege „numele de familie” sau chiar „prenumele” (ALR II/365, ALR II 833).

⁹ București, 1963, vol. I, p. 56.

¹⁰ Sublinierea ne aparține.

¹¹ Dintre care amintim aici *Petit Larousse*, 1965, și *The American Heritage Dictionary of the English Language*, 1969.

prin el sînt evidențiate anumite trăsături individuale sau familiale, concrete și exprimate direct. În aceleași dicționare, se menționează că prin poreclă se înțelege orice nume care conține o notă de afectivitate și expresivitate — deci o metaforă — și care este creat, în primul rînd, pentru amuzament.

Ceea ce în primul rînd trebuie avut în vedere, în încercarea pe care o facem de a delimita categoria porecelor de cea a supranumelor, și de a stabili concordanțele și discordanțele care există între aceste două categorii, este de a stabili momentul psihologic care a stat la baza formării numelor din fiecare categorie. În al doilea rînd, trebuie să se țină seamă de modalitatea în care, atît unele, cît și celelalte, sînt înregistrate și acceptate din punct de vedere psihologic de colectivitatea în care au fostele create.

Porecele nu apar ca o consecință a necesității de identificare, ci, așa cum au arătat unii cercetători, crearea lor se datorește faptului că „oamenii vor să ridă, să se amuze, căutînd trăsăturile amuzante, vor să ridă fără răutate, să glumească sau să ia chiar peste picior, după ten- dințele inerente psihologiei individuale sau colective”¹². Tocmai datorită acestei cauze, ele sînt înzestrate cu un bogat conținut afectiv. Chiar dacă prin utilizarea lor frecventă acesta ajunge uneori să se banalizeze, atîta timp cît ele mai păstrează o notă cît de mică de potențial afectiv, se mențin în sistemul porecelor. Create spontan și întîmplător și nu determinate de cauze obiective, ele fac parte din fondul prețios al spiritualității umane, sînt o dovadă a spiritului de observație și a umorului unui popor, sînt mărturii ale felului său de a trăi, de a gîndi și mai ales de a se exprima atît de plastic și atît de dens¹³.

Recunoaștem și noi că este greu să fie formulat într-o definiție esențialul despre tot ceea ce înseamnă porecla, să fie cuprinse într-o formulă lapidară absolut toate trăsăturile porecelor. Am încercat, totuși, în cele de mai sus să relevăm acele trăsături care — dincolo de aspectul lor de natură lingvistică, care nu a intrat și nu va intra în atenția noastră în cazul de față — sînt mărturie și ilustrare a unui fond valoros al spiritualității unui popor¹⁴.

În legătură cu porecele credem că este cazul să mai avem în vedere și următorul fapt: fiind modele de concizie și de inovație metaforică¹⁵, ele reprezintă simboluri ale persoanelor respective și, datorită acestei calități a lor, ele nu sînt în mod obligatoriu, însă pot fi, semne de identificare, de individualizare. Atribuite incidental, ele au șansa — cu timpul — de a fi acceptate, nu numai ca o etichetă amuzantă a unei persoane, ci și ca distinctiv onomastic, de întreaga colectivitate.

Acest moment, cînd un asemenea nume este acceptat și utilizat ca distinctiv antroponimic, este zona de interferență între poreclă și supranume și atunci începe transformarea poreclei în supranume, deoarece porecla pierde, în mod treptat, culoarea sa afectivă, cum a arătat încă I.-A. Candrea¹⁶. Stabilirea momentului în care o poreclă devine supra-

¹² Willy Bal, *op. cit.*, p. 102.

¹³ *Ibid.*, p. 103.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Emese Kis și Maria Groza, *art. cit.*, p. 52.

¹⁶ *Op. cit.*, p. 9.

nume este posibilă numai în cazul studierii secțiunii sincronice. Studiarea poreclelor în mod istoric, de-a lungul evoluției sistemului nostru antroponimic, nu ne oferă această posibilitate. Chiar și în studiile sincronice la care ne-am referit acest lucru este posibil numai atunci când, pe lângă observația noastră directă, mai există și informația competentă, verosimilă, a localnicilor.

În procesul transformării unei porecle, element al sistemului antroponimic subiectiv, în supranume, element al sistemului antroponimic obiectiv, intervine, în modul cel mai eficient posibil, ereditatea, pe lângă cele semnalate mai sus; transmiterea poreclei și celorlalți membri ai familiei, precum și la prima, a doua, a *n*-a generație. În asemenea condiții este absolut firesc să dispară, cu timpul, și conținutul lor afectiv.

În legătură cu acest proces al trecerii poreclelor la stadiul de supranume, trebuie să mai subliniem un lucru, și anume: este un fapt categoric stabilit că numai porecele îmbogățesc lista supranumelor, nu și invers.

Evident, există și situații când un simbol — cum au mai fost considerate porecla și supranumele¹⁷ — poate fi, în același timp, poreclă pentru o persoană și supranume pentru o altă persoană. Supranumele sînt și au fost create cu intenția de a li se acorda un rol exclusiv antroponimic, de elemente ajutătoare sistemului oficial de denotație, dar al căror rol de primă importanță apare atunci când se simte nevoia să fie utilizate, în identificarea unei persoane sau a alteia, într-o anumită colectivitate. Dealtfel, supranumele a servit la identificarea, la individualizarea unei persoane cu mult înainte de apariția numelor de familie ca factor oficial. Ele au constituit, cum era și firesc, o bogată sursă pentru alegerea acestora¹⁸. În cazul unor supranume, oficializate ca nume de familie, și care la origine au fost porecle, este posibilă o reactivare a conținutului lor afectiv, nu însă la aceeași intensitate pe care a avut-o în faza inițială, fapt care poate fi totuși jenant. În acest fel se poate explica dorința și cererea unor persoane de a-și schimba numele de familie prin hotărîre a tribunalului sau că unii, la căsătorie, aleg numele soției.

Faptul că supranumele sînt lipsite de orice semnificație afectivă le dă un caracter neutru și, în consecință, utilizarea lor nu poate fi supărătoare, putînd fi incluse în sistemul antroponimic obiectiv.

Datorită faptului că supranumele constituie semne de identificare obiective, simboluri ale persoanelor care le poartă, și datorită faptului că porecele reprezintă și ele simboluri ale persoanelor — deși fac parte din sistemul de denotație subiectiv¹⁹ —, ele pot constitui, dar nu în mod obligatoriu, semne de identificare. Din această cauză porecele și supranumele, privite în general, nu pot fi delimitate categoric.

În procesul identificării prin supranume și poreclă, după care unii sînt, în multe cazuri, mai bine cunoscuți decît după numele oficiale²⁰,

¹⁷ Emese Kis și Maria Groza, *art. cit.*, p. 51.

¹⁸ Natalia Cernăuțeanu, *art. cit.*, p. 80.

¹⁹ Vezi și I. Nuță, *art. cit.*, p. 200; din același sistem subiectiv fac parte și formele hipocoristice ale prenumelor sau unele nume de familie a căror formă este hipocoristică.

²⁰ Chestionarul IV al Muzeului limbii române, răspuns la întrebarea nr. 155 din localitatea Tarcău-Neamț.

intervine un fapt semnificativ, și anume: ele apar, adesea, înregistrate în acte oficiale, alături de numele de familie și de prenume.

Supranumele evidențiază trăsăturile sau situațiile particulare, individuale, concrete și o fac în mod direct, în timp ce, în cazul porecelor, cu toate că și acestea evidențiază tocmai trăsăturile particulare, individuale, concrete, se recurge de obicei la sensuri figurate. Datorită faptului că, prin conținutul lor etimologic, sînt niște indicații mai mult sau mai puțin disimulate, ele sînt analizabile ²¹.

În stare embrionară, atît supranumele, cît și porecele, există în vocabularul unei limbi.

Încadrîndu-se în sistemul lexical, morfologic și semantic al unei limbi, porecele și supranumele oferă un prețios material documentar, adăugînd o caracteristică suplimentară sistemului antroponimic. Ele pot fi importante nu numai ca elemente antroponimice, ci sînt importante și ca relicve sociale și uneori chiar lingvistice.

În concluzie porecele pot fi la origine calificative, pot avea funcție antroponimică, se dau incidental, se pot transmite, devenind — odată cu dispariția conținutului afectiv — supranume, sînt sudate, mai mult decît supranumele, de numele unei persoane.

Supranumele pot fi la origine: calificative sau pot proveni din porecle care au la bază calificative; au funcție exclusiv antroponimică; sînt sudate mai puțin decît porecele de numele unei persoane, se pot transmite și se și transmit incomparabil mai mult decît porecele.

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

²¹ Willy Bal, *op. cit.*, p. 104.

DESPRE ROLUL ADVERBELOR (LOCUȚIUNILOR ADVERBIALE) DIN GRUPUL „ADVERB + PREPOZIȚIE (LOCUȚIUNE PREPOZIȚIONALĂ)”

DE

D. BEJAN

Apariția adverbelor și locuțiunilor adverbiale în stînga prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale constituie un fapt lingvistic care nu s-a bucurat la noi de lucrări special consacrate¹.

Pentru că asemenea adverbe, care se pot distribui în stînga conectivelor amintite, sînt destul de numeroase în limba noastră, credem că cercetarea lor ar fi interesantă pentru studiul adverbului românesc.

În cele ce urmează, vom face cîteva observații cu privire la rolul și importanța acestor adverbe și locuțiuni adverbiale în relația de subordonare în propoziție, exprimată de prepozițiile și locuțiunile prepoziționale în fața cărora stau.

Se poate constata cu ușurință că asemenea adverbe influențează puternic sau, cel puțin, nuanțează relația exprimată de conectivele intra-prepoziționale respective².

Dăm mai jos lista adverbelor și locuțiunilor adverbiale pe care le-am întîlnit cu asemenea rol în stînga prepozițiilor și a locuțiunilor prepoziționale³: **abia, anume, aproape, așa, chiar, decît, deopotrivă,**

¹ Cîteva observații în legătură cu această problemă găsim la Gh. N. Dragomirescu, *Adverbul și determinarea adverbială în limba română*, în LR, IX, 1960, nr. 4, p. 39, și la S. Stati, Gh. Bulgăr, *Analize sintactice și stilistice*, București, 1970, p. 71.

² Pentru noțiunea de „intrapropozițional”, vezi D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 19–33.

³ Cercetarea noastră se bazează pe exemplele formulate de noi și pe lectura următoarelor opere literare: U. Agârbiceanu, D. I. = I. Agârbiceanu, *Două iubiri*, București, 1968; Arghezi, L. = T. Arghezi, *Lina*, București, 1965; Barbu, P. = E. Barbu, *Princepele*, București, 1969; Bănulescu, I. B. = St. Bănulescu, *Iarna bărbăților*, București, 1966; Bengescu, C. = Hortensia Papadat-Bengescu, *Concert din muzică de Bach*, București, 1963; Călinescu, B. I. = G. Călinescu, *Bielul Ioanide*, București, 1965; Hogaș, O. = C. Hogaș, *Opere*, București, 1956; Ivasiuc, P. = Al. Ivasiuc, *Păsările*, București, 1970; Lăncrănjan, C. = I. Lăncrănjan, *Cordovanii*, vol. I, București, 1966; Neagu, I. = F. Neagu, *Îngerul a strigat*, București, 1969; Nedelcu, I. = Ș. Nedelcu, *Învățătorii*, vol. I, București, 1961; Camil Petrescu, U. N. = Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, Întîia noapte de război*, București, 1960; Popescu, V. O. = D. R. Popescu, *Vara oțtenilor*, vol. I, București, 1967; Popescu, F. = D. R. Popescu, *F*, București, 1969; Preda, I. P. = M. Preda, *Întîlnirea din pămînturi*, București, 1960; Pușcariu, C. V. = S. Pușcariu, *Călare pe două veacuri*, București, 1968; Rebreanu, N. = L. Rebreanu, *Nuvele*,

dimpreună, direct (drept), doar, exact, imediat, împreună, îndată, îndeosebi, întocmai, laolaltă, mai, măcar, mult, nici, numai, special, strict, și, taman, tocmăi, tot; cel mult, cel puțin, cot la cot, cu mult, cu puțin, cu totul, de-abia, de-a dreptul, în adevăr, în special, la fel, la rînd, la un loc, mai ales, mai degrabă, mai mult și pur și simplu.

I. *Adverbe*

ABIA întărește mai cu seamă prepoziții și locuțiuni prepoziționale ce introduc, de regulă, complementul circumstanțial de timp, fără ca el să aibă valoare temporală. El rămîne un adverb de mod care imprimă conectivelor respective o valoare limitativă, restrictivă, fiind sinonim cu **doar** și **numai**. Iată cîteva situații: „**Abia** în acel stadiu al convorbirilor, Gaittany telefonă doamnei Pomponescu [...]” (Călinescu, B. I., 390); „[...] Elena **abia** înainte de a o concedia examină scutător pe domnișoara Norica” (Bengescu, C., 112).

Sporadic, adverbul **abia** apare și în fața unor prepoziții cu alte valori decît cele temporale: „[...] își găsisese loc **abia** pe acoperișul unui vagon [...]” (Agirbiceanu, D. I., 341).

ANUME are reduce posibilități de combinare cu prepozițiile și locuțiunile prepoziționale. Cînd apare în fața acestora, le imprimă următoarele valori: „în mod precis”⁴: „[...] în văzduh băteau fără întrerupere clopoțele și toaca de la Sfîntul Dumitru Nou, cu sunetul ei **anume** de lemn de ci-reș, umplea bogatele urechi de o chemare a credinței [...]” (Barbu, P., 18); „înadins”, „intenționat”, „cu scopul”: A venit **anume** pentru mine⁵.

APROAPE imprimă cuvintelor de legătură în fața cărora apare valorile „cam”, „aproximativ”⁶; „nu tocmăi”, „nu chiar”: „Dar Prinț fusese îmbătat **aproape** cu sila [...]” (Popescu, V. O., 107); „— Cine te-a trimis? mai întrebă Evanghelinea **aproape** fără voință” (Barbu, P., 89).

AȘA întărește valoarea modal-comparativă a lui *ca*: „Au venit să umble pe dealuri, să beie zăr, **asa** ca niște oameni ce nu știu greul vieții ăsteia...” (Agirbiceanu, D. I., 98).

CHIAR are o frecvență mare în fața prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale, fiind sinonim cu **tocmai**, **întocmai**, **taman**, **exact**⁷; „Au apucat-o niște junghiuri la genunchi, **chiar** la treierat [...]” (Popescu, F., 134); „Sedeau într-o cocioabă dărăpănată, în afară de oraș, **chiar** în preajma lagărului nostru [...]” (Rebreanu, N., 137).

Alte valori pe care **chiar** le imprimă conectivelor în fața cărora apare sînt „încă și”, „pînă și”⁸: „Conțeșcu nu arăta emoționat, zîmbi **chiar** cu incredulitate” (Călinescu, B. I., 577); „Aș fi **chiar** de părere să se depărteze mult medicamentele de otrăvuri...” (Arghezi, L., 141).

Uneori, **chiar** poate apărea, în fața prepozițiilor, cu valorile „deja” și „încă”: **Chiar**, dintr-această viață vei gusta rodurile virtuților” (Marcovici, D., 9/12)⁹.

București, 1967; Sadoveanu, B. = M. Sadoveanu, *Ballagul*, București, 1967; Slavici, A. = I. Slavici, *Amintiri*, București, 1967; Stancu, C. I. = Z. Stancu, *Ce mult te-am iubit*, București, 1968; Stancu, Ș. = Z. Stancu, *Șatra*, București, 1968.

⁴ DLRM, p. 34.

⁵ DLRM, p. 34.

⁶ DLRM, p. 37.

⁷ DLRM, p. 138.

⁸ DA, p. 344.

⁹ Atît valorile adverbului, cît și exemplul sînt luate din DA, p. 344.

Adverbul **chiar** poate fi precedat de adverbul **nici**, fiecare din cele două adverbe contribuind la nuanțarea valorii prepoziției respective : „Nebăgată în seamă **nici chiar de** dobitocul de moș, Sia adusesese tava” (Bengescu, C., 104).

DECÎT imprimă conectivelor în fața cărora se distribuie o valoare restrictivă¹⁰. Apare întotdeauna în propoziții negative. Are o frecvență mare, putînd sta în fața tuturor prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale. Iată cîteva exemple : „Nu se aduna **decît cu** băieții cuminți din sat [...]” (Călinescu, B. I., 337); Nu ieșea din casă **decît în urma** prietenului său.

DEOPOTRIVĂ, DIMPREUNĂ, ÎMPREUNĂ și **LAOLALTĂ**¹¹ întăresc valoarea asociativă a lui *cu* : „[...] cel ce și-a curmat el însuși viața e socotit **deopotrivă cu** cel mort în furci [...]” (Slavici, A., 327); „A intrat în războiul de front nu de birouri, **dimpreună cu** ceilalți unsprezece frați ai lui” (Arghezi, P. T., 148)¹²; „A intrat să se scalde în Lacul lui Bădel, **împreună cu** nevastă-sa [...]” (Neagu, Î., 59); „Ba nu, n-am lăsat-o singură, am lăsat-o acolo **laolaltă cu** toți morții noștri [...]” (Stancu, C. I., 193).

DIRECT și **DREPT** însoțesc mai ales prepoziții și locuțiuni prepoziționale cu valoare locală. Deosebim două situații :

a. Adverbele **direct** și **drept** întăresc direcția indicată de prepoziție, avînd valorile „în linie dreaptă”, „fără ocol”¹³ : „Cunoscînd-o, ciinele lui Lipan veni **drept la** dînsa și i se așternu la picioare” (Sadoveanu, B., 118).

b. Adverbul **drept** are valorile „tocmai”, „exact”¹⁴, „fix” : „[...] veni **drept în fața** biroului la care stătea Vică [...]” (Popescu, V. O., 112).

DOAR exprimă restricția¹⁵ și exclusivitatea¹⁶, valori primite și de prepozițiile și de locuțiunile prepoziționale în fața cărora apare adverbul : „Și nu cred că era vorba **doar de** admirația ce i-o purta lui Gauguin [...]” (Popescu, F, 128—129). Și el se poate combina cu mai toate prepozițiile și locuțiunile prepoziționale.

Adverbul poate fi încadrat uneori în locuțiunea prepozițională : Au venit toți, cînd au fost chemați, **afară doar de** unul pe care n-au putut să-l anunțe la timp.

EXACT are valori apropiate de adverbele **chiar** și **tocmai**¹⁷ : „Știi [...] că Gicu al meu a făcut **exact ca** Pavel Berechet?” (Neagu, Î., 131).

Adverbul **exact** poate fi precedat de alte adverbe : „Încolo se purtau **aproape exact ca înainte**” (Călinescu, B. I., 627). Ambele adverbe nuanțează valoarea prepoziției.

¹⁰ Pentru valoarea restrictivă, vezi DLRM, p. 219, și *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, vol. I, București, 1963, p. 309 (în continuare : GA, I).

¹¹ Pentru interpretarea acestor adverbe împreună cu prepoziția *cu* drept locuțiuni prepoziționale care introduc complement circumstanțiale sociative, vezi *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, vol. II, București, 1963, p. 191 (în continuare : GA, II).

¹² Exemplul e luat din GA, II, p. 191.

¹³ DLRM, p. 262.

¹⁴ DLRM, p. 262.

¹⁵ DLRM, p. 255.

¹⁶ GA, I, p. 309.

¹⁷ DLRM, p. 283.

IMEDIAT și **ÎNDATĂ** întăresc prepoziția *după*, avînd valorile „numaidecît”¹⁸ și „în grabă” : „Zilele astea [...] **imediat după** armistițiu s-au arătat pentru mulți zile neprețuite, dar și numărate” (Bănulescu, I. B., 173); „Rolul ei social era imens și recunoscut, și vocația ei se relevă definitiv aproape **îndată după** vîrsta de treizeci și cinci de ani” (Călinescu, B. I., 347).

ÎNDEOSEBI imprimă prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale valorile „în special” și „cu precădere”. Deși apariția adverbului e posibilă în fața tuturor prepozițiilor, în texte frecvența lui e foarte redusă : „În urma acestei declarații, cîțiva partizani solicitanți compuseră o serie de articole împotriva modernismului în arhitectură aplicat **îndeosebi la** clădirile sacre, încercînd a le plasa în marile gazete” (Călinescu, B. I., 486).

ÎNTOCMAI întărește valoarea modal-comparativă a lui *ca*, avînd valori apropiate de ale adverbelor chiar și **exact** : „Dăscălița își trecu mina peste frunte, parcă ar fi vrut să-și alunge din creieri gîndurile care năvăleau s-o chinuiască **întocmai ca** niște stafii nemiloase” (Rebreanu, N., 232).

MAI imprimă conectivelor următoarele valori :

a. „în plus”, „pe deasupra”, „încă și” : „Cu una cu alta, **mai cu** ce avea de la părinți, scoase apă din piatră și ajunse a fi jinduit de multe fete din sat” (Delavrancea, S., 24)¹⁹.

b. „aproape” și „chiar” : „Vasile a stat trei ani închis, **mai din** nimic[...]” (Bănulescu, I. B., 189).

MĂCAR are valori limitative, restrictive, valori pe care le primesc prepozițiile și locuțiunile prepoziționale în fața cărora apare adverbul : „Anton îl dădu la o parte ca un orb, împingîndu-l cu pieptul, **fără să** se uite la el și **fără să** se abată **măcar cu** un pas din drumul lui” (Preda, Î. P., 74); „[...] nu trebuie să le repeți, **măcar în fața** noastră” (Ivasiuc, P., 21).

Măcar apare uneori înaintea conectivelor precedat de alte adverbe sau locuțiuni adverbiale :

cel puțin : Ești obligat să-mi dai cartea, **cel puțin măcar pentru** o zi sau două din săptămînă.

fie : „Smărandache ar fi gustat **îndeosebi** un loc în diplomatie, **fie măcar ca** simplu atașat de presă [...]” (Călinescu, B. I., 414).

nici : „La Parasca nu m-am mai uitat, **nici măcar cu** coada ochiului” (Lăncrănjan, C., 297).

MULT poate sta în fața prepoziției *după*, precizîndu-i și întărindu-i valoarea temporală : „La începutul lunii aprilie, **nu mult după** ocuparea Cehoslovaciei și a Memelului, Pomponescu fu cooptat în guvern [...]” (Călinescu, B. I., 389).

Adverbul poate fi la gradul superlativ absolut : „Bădulescu e încă slăbuț, căci era foarte **mult în urma** celorlalți” (Nedelcu, Î., 115).

NICI are valoare restrictivă. Întărește conectivele numai în propoziții negative : „Acum viața omului nu prețuiește **nici cît o** ceapă degerată” (Stancu, Ș., 396).

¹⁸ DA, p. 487.

¹⁹ Valoarea adverbului și exemplul sînt luate din DLR, p. 38.

Nici apare în corelație cu el însuși, tot cu valoare adverbială²⁰: Doi colegi întâlneau pe sală nu-i dădură nici o importanță nici într-un sens, nici în altul.

NUMAI apare foarte des în fața prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale. Valorile sale principale sînt restricția și exclusivitatea²¹: „Și astfel, conversația se învîrte numai *asupra* copiilor [...]” (Călinescu, B. I., 396).

Adverbul numai poate apărea repetat, ceea ce contribuie și mai mult la întărirea valorii sale restrictive: „Vorbeam cu bătrîna și mă gîndeam la Parasca, numai și numai la ea” (Lăncrănjan, C., 23).

El poate fi precedat de alte adverbe, care întăresc, la rîndul lor, prepozițiile sau locuțiunile prepoziționale:

aproape: „Aproape numai cu contribuția sa personală dădu la tipar moțiunea [...]” (Călinescu, B. I., 579).

chiar: Chiar numai *pentru* cîteva ore, tot va trebui să mergi la el.

chiar + și: Îl sîcîia mereu cu întrebări în speranța că-i va da cartea, chiar și numai *pentru* cîteva ore.

fie + și: „Pe Pomponescu, faptul de a fi solicitat, fie și numai de familie, îl măgulea, funcția însăși îi producea unele suspiciuni” (Călinescu, B. I., 391).

mai: „Curtea-i strîmtă, mai numai *cît* o grădiniță de flori și în curte crește iarbă măruntă și tinăra” (Agîrbiceanu, D. I., 89).

și: Dacă-i vei împrumuta și numai *pentru* cîteva ore volumul, va fi foarte mulțumit.

SPECIAL întărește valoarea finală a prepoziției *pentru*, imprimîndu-i valorile „intenționat” și „îndeosebi”: Am venit la voi special *pentru* problema excursiei.

STRICT imprimă conectivelor valori restrictive, apropiate de ale adverbului doar: Aceste bunuri, care altădată erau strict în posesia citorva oameni, au devenit azi ale întregului popor.

ȘI²² oferă conectivelor valori apropiate de ale adverbelor **chiar** și **tochmai**. Are o foarte mare frecvență în fața prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale: „Ce-o fi cu dumneavoastră o fi și cu noi” (Camil Petrescu, U. N., 306)²³; Stă și în fața casei.

Și apare în corelație cu el însuși²⁴: „Ne potriveam și la gusturi și la preferințe literare” (Pușcariu, C. V., 58).

Uneori adverbul și poate fi precedat de alte adverbe:

chiar: „Chiar și față de Indolenta, Pomponescu avea un chin” (Călinescu, B. I., 417).

pînă: „A trebuit să se păzească pînă și de focul armatei românești” (Bănulescu, I. B., 172).

²⁰ Vezi GA, I, p. 395, și GA, II, p. 214.

²¹ GA, I, p. 309, și DLRM, p. 548.

²² În legătură cu și adverbial vezi Marie Therèse Kerschbaumer, *Și adverbial — mijloc de întărire, mijloc de atenuare*, în SCL, XIX, 1968, nr. 4, p. 365—374.

²³ Îmbinarea și cu pe care o prezentăm noi diferă de cea prezentată de GA, II, p. 213, și de C. Milaș în *Despre natura compunerii (și) cu*, în CL, XV, 1970, nr. 1, p. 125—131.

²⁴ În legătură cu și ... și, vezi GA, II, p. 214.

TAMAN și **TOCMAI** au aceleași valori ca adverbele **chiar**, **întocmai**, **exact** și **precis**²⁵. **Toemai** are și el o frecvență mare în fața prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale: „Ești **taman** ca călugărița aia mititică [...]” (Neagu, I., 82).

Ne-am certat cu el **toemai** *din pricina* problemei pe care n-a vrut s-o rezolve.

Toemai poate fi precedat de locuțiuni adverbiale: Când s-a pus problema plecării lor, au fost ajutați foarte mult mai ales **toemai** *de* cei care nu erau obligați să facă acest lucru.

TOT imprimă prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale ideea de „durată”, „continuitate” și „persistență”²⁶: „**Tot** *din cauza* boalei, recepțiile erau simple [...]” (Bengescu, C., 86); „— Să-l iertăm, Măria-Ta, propuse **tot** *în glumă* vtori logofătul Barbu Merișanu [...]” (Barbu, P., 120).

II. Locuțiuni adverbiale

CEL MULT are o valoare restrictivă, concretizată în nuanțele „în cazul cel mai favorabil”, „în cazul extrem”²⁷: „Acoperirea cu gulere pe balene era un procedeu perimat, recomandabil **cel mult** *pentru* octogenare în ultima fază a decrepitudinii” (Călinescu, B. I., 399).

CEL PUȚIN împrumută conectivelor valorile „măcar”, „barem” și „încalte”²⁸: „**Cel puțin** *față de* mine te arătai înainte prevenitor și ocoleai insultele” (Bănulescu, I. B., 174).

COT LA COT, **LA UN LOC**²⁹ și **LA RÎND** apar în fața prepoziției *cu*, întărindu-i valoarea asociativă: Muncește **cot la cot** *cu* el; „Culege o poală de somnoroasă pe care o fierbe **la un loc** *cu* o vadră de lapte dulce” (Creangă, P., 214)³⁰; „[...] muncea **la rînd** *cu* el și cu alții [...]” (Stancu, C. I., 110).

CU MULT are valoarea „în foarte mare măsură”³¹: În viața sa întâlnește tot timpul oameni **cu mult** *sub* puterile sale.

CU PUȚIN apare în fața conectivelor cu sensul „în foarte mică măsură”: „[...]” fu arestat împreună cu alții, apoi eliberat, în fine rearestat **cu puțin** *înaintea* procesului” (Călinescu, B. I., 327—328).

CU TOTUL are valorile „în întregime”, „pe de-a-ntregul” și „complet”³²: „Sînt **cu totul** *alături de* dumneata!” (Călinescu, B. I., 518).

DE-ABIA are valori restrictive, apropiate de ale adverbilor **doar** și **numai**: „Și Moise **de-abia** *în* cofetărie și-a dat seama ce-i trecuse prin cap lui Nicolae [...]” (Popescu, F., 275).

DE-A DREPTUL conferă conectivelor valorile „în mod direct”, „nemijlocit” și „fără înconjur”³³: „Pentru cărți făcuse rafturi date cu lac, **de-a dreptul** *în* perete” (Călinescu, B. I., 511).

ÎN ADEVĂR are valorile „chiar”, „întocmai”, „taman” și „exact”: „[...] scotoci prin rafturile întunecoase ale crișmei, găsi, scoase, aduse și puse pe tejghea o cutie **în adevăr** *cu* sardele” (Hogaș, O., 144).

²⁵ DLRM, p. 845 și 866.

²⁶ GA, I, p. 307, și DLRM, p. 869.

²⁷ DA, s.v. *cel*.

²⁸ DA, s.v. *cel*.

²⁹ Pentru tratarea îmbinării *la un loc* cu drept locuțiune prepozițională, vezi GA, II, p. 191.

³⁰ Exemplul e luat din GA, II, p. 191.

³¹ DLRM, s.v. *mult*.

³² DLRM, s.v. *tot*.

³³ DLRM, s.v. *drept*.

ÎN SPECIAL imprimă prepozițiilor valorile „mai ales”, „îndeosebi” și „în speță”³⁴: „[...] accentul ar fi căzut în special *asupra* polemicii” (Călinescu, B. I., 583).

LA FEL întărește valoarea modal-comparativă a lui *ca*: „A fi învățător înseamnă a fi la fel *ca* Niculaie Apostol din romanul lui Cezar Petrescu [...]” (Nedelcu, I., 117–118).

MAI ALES este cea mai frecventă dintre locuțiunile adverbiale care apar în fața prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale, imprimându-le acestora valorile „îndeosebi”, „mai cu seamă”³⁵ și „în special”³⁶. Se poate combina cu aproape toate prepozițiile și locuțiunile prepoziționale: „Dar privirile lui erau ațintite mai ales *asupra* lui Anghel [...]” (Pușcariu, C. V., 178–179); „I se înfipsea în creier ideea, mai ales *în urma* retragerii din partea negustorului a propunerii de a construi cinematograful, că va cădea în mizerie” (G. Călinescu, B. I., 637).

MAI DEGRABĂ este sinonimă cu mai curînd³⁷: „[...] obrazul lung, pietros, smead, asprit intrucitva ca al muntenilor, reținea atenția mai degrabă datorită unei apăsări drăcești ce-i fierbea în sînge” (Neagu, I., 111).

MAI MULT apare în fața conectivelor cu valorile „mai ales” și „îndeosebi”³⁸: „Pînă atunci, Sihla era pentru mine o închipuire ce ținea mai mult *de* domeniul poveștilor” (Hogaș, O., 78).

PUR ȘI SIMPLU imprimă conectivelor valori apropiate de ale adverbului numai: Aceste lucruri s-au întîmplat *pur și simplu din* neglijența sa și nu cum a povestit el celor cu care s-a întîlnit; S-a dus acolo *pur și simplu pentru* a citi și nu pentru altceva.

III. Concluzii

1. Cele mai frecvente adverbe și locuțiuni adverbiale dintre cele analizate de noi sint: *chiar, decît, doar, măcar, nici, numai, tocmai, și, mai ales*. Ele pot să apară în fața principalelor prepoziții și locuțiuni prepoziționale ale limbii române. Alte adverbe și locuțiuni adverbiale au o frecvență mai redusă, putîndu-se distribui numai cu anumite prepoziții și locuțiuni prepoziționale: *abia* apare mai ales în fața conectivelor cu valoare temporală; *așa* apare numai în fața lui *ca*; *deopotrivă, dimpreună, laolaltă, cot la cot, la un loc și la rînd* se distribuie numai cu prepoziția *cu*; *imediat și îndată* apar numai în fața prepoziției *după*; *întocmai* se distribuie mai ales cu *ca* etc.

2. Unele dintre adverbele analizate pot să apară în corelație cu ele înseși. Este cazul adverbelor *nici și și: nici... nici* (Nu văzuse nici un ciine, nici *în* curte, nici *în* casă); *și... și* („Ne potriveam și *la* gusturi și *la* preferințe literare” – Pușcariu, C. V., 58).

³⁴ DLRM, s.v. *special*.

³⁵ DA, s.v. *ales*.

³⁶ DLRM, s.v. *ales*.

³⁷ DLRM, s.v. *degrabă*.

³⁸ DLRM, s.v. *mult*.

3. Altele se pot repeta, întărind în felul acesta și mai mult valoarea prepoziției în fața căreia apar : numai și numai („Vorbeam cu bătrîna și mă gîndeam la Parasca, numai și numai la ea” — Lăncrănjan, C., 23).

4. Multe dintre adverbele analizate pot fi precedate de alte adverbe, tot din categoria celor prezentate pe parcursul cercetării. În această situație, ambele sau tustrele adverbele întăresc valoarea prepozițiilor sau a locuțiunilor prepoziționale respective. Normal că și între adverbe există o determinare de la stînga la dreapta, adică primul îl determină pe al doilea și al doilea pe al treilea, în cazul în care adverbul respectiv e precedat de două adverbe. Iată adverbele care sînt precedate de alte adverbe : chiar (nici chiar), exact (aproape exact), îndată (aproape îndată), măcar, (cel puțin măcar, fie măcar, nici măcar), numai (aproape numai, chiar numai, și numai, mai numai, chiar și numai, fie și numai), și (chiar și, pînă și) și tocmăi (mai ales tocmăi) ³⁹.

În general, fiecare adverb e precedat de un singur adverb sau de o singură locuțiune adverbială. Un singur adverb face excepție, și anume adverbul numai, care e precedat de două adverbe : chiar și și fie și.

5. Adverbele și locuțiunile adverbiale analizate pe parcursul lucrării noastre nu întăresc și nu determină decît prepozițiile și locuțiunile prepoziționale în fața cărora stau. Deci ele nu influențează cu nimic valoarea cuvintelor de după prepoziții și locuțiuni prepoziționale ⁴⁰.

6. Indiferent de valorile prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale pe care le întăresc, adverbele și locuțiunile adverbiale de care am vorbit sînt adverbe și locuțiuni adverbiale de mod, păstrîndu-și această valoare în toate contextele.

Valoarea modală a acestor adverbe și locuțiuni adverbiale, cu diferențele ei nuanțe și aspecte prin care se manifestă, se reduce, în esență, la întărirea, precizarea sau nuanțarea valorii relaționale a prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale în fața cărora stau.

7. Aceste adverbe și locuțiuni adverbiale nu au funcție sintactică ⁴¹, ci numai una semantică, de întărire și precizare a valorii prepozițiilor și a locuțiunilor prepoziționale cu care se distribuie.

8. Precizăm că adverbele și locuțiunile adverbiale respective nu formează locuțiuni prepoziționale împreună cu prepozițiile și locuțiunile prepoziționale în fața cărora apar. Dovada că nu avem locuțiuni, ci numai prepoziții (locuțiuni prepoziționale) întărite de adverbe (locuțiuni adverbiale), o constituie faptul că acestea din urmă (adverbele și locuțiunile adverbiale) pot fi omise din fața prepozițiilor și a locuțiunilor prepoziționale fără ca enunțul să devină nelogic.

³⁹ Pentru toate aceste situații, vezi exemplele din cuprinsul articolului.

⁴⁰ Pentru o teză deosebită în această problemă, anume că adverbele întăresc și determină întregul grup (prepoziție + cuvîntul cerut de prepoziție), vezi Gh. N. Dragomirescu, *op. cit.*, p. 39, și S. Stati, Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 71.

⁴¹ Vezi și Gh. N. Dragomirescu, *Elemente în prepoziție și frază, cu funcție gramaticală zero*, în LL, 23, 1969, p. 120.

SUR LE RÔLE DES ADVERBES (DES LOCUTIONS ADVERBIALES) DU GROUPE „ADVERBE + PRÉPOSITION (LOCUTIONS PRÉPOSITIVES)”

R É S U M É

La présence des adverbes et des locutions adverbiales devant les prépositions et les locutions prépositives est caractéristique pour le roumain. Ceux-là renforcent et précisent la relation qu'expriment les mots de liaison devant lesquels ils apparaissent. Le chiffre de ce type d'adverbes et de locutions est assez élevé, et ils ne forment aucunement de locutions prépositionnelles avec les connectifs qui suivent. Dans cette position, ces adverbes et locutions adverbiales n'ont pas de fonction syntaxique, mais, et nous l'avons d'ailleurs montré plus haut, uniquement une valeur sémantique de renforcer et de préciser la relation établie par les mots de liaison qu'ils précèdent.

Tous les adverbes et les locutions que nous avons analysés appartiennent au groupe de „manière”, et ils conservent cette valeur dans tous les contextes, sans être influencés par le caractère et la valeur des mots qui suivent. Ils ne font que renforcer et préciser les prépositions et les locutions prépositives et n'ont aucune influence sur les mots qu'elles introduisent.

Septembrie 1972

*Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea
de filologie Cluj, str. Horea, 31*

PROBLEMA PREFIXELOR „ASPECTUALE” ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

ANDREI MIȘAN

1. Prefixele verbale ale limbii române au fost incomplet studiate pînă în prezent, mai ales din punctul de vedere al rolului și funcțiunilor pe care le îndeplinesc în limbă.

Prefixele verbale au implicații în întreaga discuție despre așa-zisul aspect verbal, a cărui existență la verbul românesc este admisă de către unii lingviști români și străini. Ele au de asemenea un rol foarte important în formarea noilor verbe și a diferitelor tipuri de *Aktionsart*.

Nu vom relua aici discuția asupra așa-zisului aspect verbal românesc în întregime sa, întrucît aceasta am făcut-o cu o altă ocazie¹. În cele ce urmează ne propunem să cercetăm mai pe larg valorile și rolul prefixelor verbale din limba română literară și din subdialectul bănățean. Nu vom aduce în discuție problema prefixelor verbale din istroromână, pentru că aici ele prezintă unele particularități și deosebiri, care vor constitui obiectul unei cercetări ulterioare.

2. Definind prefixele verbale, A. V. Isačenko arată că ele sînt „morfeme cu o semantică proprie (și de sine stătătoare), se delimitează liber (și cu ușurință) pe baza analizei semantice a verbului și determină într-un fel sau altul sensul individual al verbelor simple (neprefixate)”². Așadar, prefixele verbale posedă anumite sensuri, valori care le sînt proprii și datorită cărora ele determină, precizează și concretizează acțiunea verbelor la care se atașează, din mai multe puncte de vedere: spațial, temporal, cantitativ, calitativ, gradual, rezultativ, al modului de desfășurare a acțiunii etc. sau modifică complet sensul verbelor, constituind unul din principalele mijloace de formare a cuvintelor (în cazul nostru, a noilor verbe).

Determinarea prefixală nu se manifestă și nu se realizează în mod identic în toate limbile. Deosebiri nete din acest punct de vedere există

¹ Vezi Andrei Mișan, *Categoria gramaticală a aspectului verbal*, II. *Există aspect verbal în limba română?* CL, XV, 1970, nr. 1, p. 131–143.

² A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Morfologija*, II. *Glagoľ*, Bratislava, 1960, p. 148.

între limbile care cunosc categoria morfologică a aspectului verbal (cum sînt limbile slave), pe de o parte, şi limbile care nu au această categorie (din rîndul cărora considerăm că face parte şi limba română), pe de altă parte.

2.1. În limbile slave prefixele verbale au două tipuri de valori şi, în dependenţă de aceasta, două funcţiuni strîns legate între ele: a) *valoare lexicală şi funcţiune derivaţională* (de formare a cuvintelor) şi b) *valoare gramaticală şi funcţiune de perfectivare* (de schimbare a categoriei gramaticale a aspectului — din imperfectiv în perfectiv), fără, însă, ca în acest proces ele să creeze perechi aspectuale de verbe.

Determinarea prefixală se manifestă, deci, în aceste limbi pe două planuri: lexical şi gramatical.

Aceste două valori şi funcţiuni sînt atît de strîns legate între ele, încît, cu foarte mici excepţii, nu se pot realiza independent una de alta, astfel că în procesul de formare a unui nou verb sau a unei noi nuanţe de sens se formează concomitent şi un nou aspect, şi anume perfectivul.

Prefixele reprezintă în primul rînd mijlocul principal de formare a noilor verbe, a noilor sensuri sau nuanţe de sens la verbe³. Deci valoarea şi funcţiunea de bază a lor este cea lexicală, derivaţională, iar cea gramaticală, de perfectivare, este secundară, o însoţeşte pe prima şi derivă din ea, fiind un produs secundar al ei. Aşa, de exemplu, în limba rusă „derivarea verbelor prefixate aparţine, de regulă, formării cuvintelor şi este însoţită doar de apariţia sensului gramatical al aspectului perfectiv. Sensul aspectual apare, aşadar, în calitate de produs legic, dar nu ca principal, ci ca un produs secundar al formării cuvîntului”⁴. La aceasta se cuvine să mai adăugăm precizarea lui V. V. Vinogradov, care arată că „sensul perfectiv pe care prefixele îl conferă verbului apare ca rezultat al acelor mutaţii lexicale pe care ele le produc în structura semantică a cuvîntului, îmbinîndu-se cu teme ce au un conţinut semantic bine determinat”⁵. Pentru ilustrarea acestui proces vom lua un singur exemplu, acela al verbului rusesc simplu *idti* şi al derivatelor sale prefixate. Verbul simplu *idti* exprimă la modul cel mai general acţiunea de „a merge (pe jos)” şi este de aspect imperfectiv. Derivatele sale prefixate se deosebesc de el atît prin sensul lexical, ele sînt cuvinte absolut noi, de sine stătătoare, cit şi prin sensul gramatical, toate sînt de aspect perfectiv. Aşadar, determinarea lexicală este însoţită de determinarea gramaticală, ea se combină cu sensul general al aspectului perfectiv, care prezintă acţiunea în integritatea sa, ca un tot unitar, indivizibil. *Idti* „a merge”: *vojti* „a intra, a pătrunde”, *vzoiți* „a (se) urca”, *vyjti* „a ieşi”, *dojti* „a ajunge, a merge pînă la, a sosi la”, *zajti* „a intra, a trece pe la cineva, a intra în trecere”, *najti* „a găsi, a descoperi”, *obojti* „a înconjura, a ocoli, a evita”.

³ Vezi *Grammatika russkogo jazyka*, vol. I, Edit. Acad. de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1953, p. 18; V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk*, Moscova — Leningrad, 1947, p. 499; *Grammatica limbii române*, ed. a II-a revăzută şi adăugită, vol. I, Bucureşti, Edit. Academiei, 1963, p. 43 (în continuare: *Gram. rom.*).

⁴ *Sovremennij russkij jazyk*, II. (*Morfologija, Sintaksis*), sub red. E. M. Galkina-Fedoruk, Moscova, 1961, p. 150; vezi şi I. S. Maslov, *Rol' tak nazyvajemoj perfektivacii i imperfektivacii v processe voznikovenija slavjanskogo glagol'nogo vida*, „Issledovanija po slavjanskomu jazykoznaniju”, Moscova, 1961, p. 167.

⁵ V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk*..., p. 533.

otojti „a se depărta, a se retrage, a da înapoi, a se da la o parte”, *perejti* „a trece, a traversa”, *pojti* „a merge, a se duce, a pleca, a porni, a se îndrepta”, *podojti* „a se apropia”, *prijti* „a veni, a sosi”, *projti* „a trece, a trece pe lingă, a trece mai departe”, *razojtis'* „a se duce, a se împrăştia, a se despărţi”, *sojti* „a cobori, a se da jos”, *sojtis'* „a se aduna, a se întruni, a se întâlni”, *ujti* „a se duce, a pleca, a porni”.

Determinarea prefixală poate să aibă caracter pur lexical, fără a fi însoţită de determinarea gramaticală, în cazurile (relativ rare) cînd prefixele se adaugă verbelor care sînt deja de aspect perfectiv. Ex. *pustit'* pf. „a lăsa, a da voie, a da drumul”, şi derivatele: *vpustit'* pf. „a lăsa să intre, a da drumul înăuntru”, *vypustit'* pf. „a lăsa să meargă, a da drumul”, *otpustit'* pf. „a lăsa să plece”. Verbele prefixate califică, determină, concretizează acţiunea. Din punct de vedere gramatical aici nu se schimbă nimic: atît verbul simplu, cît şi derivatele prefixate sînt perfective.

În concluzie, subliniem încă o dată că determinarea prefixală în limbile care cunosc aspectul verbal se realizează concomitent atît pe plan lexical, cît şi pe plan gramatical, de unde rezultă că şi cele două funcţiuni ale prefixelor — lexicală şi gramaticală — sînt organic legate între ele, nu pot fi separate şi nu se pot realiza independent. Atragem însă atenţia asupra faptului că perfectivizarea (schimbarea aspectului din imperfectiv în perfectiv în procesul de formare a unui nou verb) nu poate şi nu trebuie să fie confundată cu mecanismul de formare a perechilor aspectuale morfologice.

2.2. Situaţia în limbile care nu au aspect verbal, cum este şi limba română, este cu totul alta. Prefixele verbale ale acestor limbi au doar o singură valoare — cea lexicală — şi o singură funcţiune — cea de formare a noilor cuvinte (verbe), lipsindu-le valoarea gramaticală şi funcţiunea de perfectivare. Această realitate este recunoscută şi de *Gramatica limbii române*, unde se arată că „prefixele au în limba română numai valoare lexicală, de elemente cu care se formează cuvinte noi (fie numai cu ajutorul prefixelor: *încrede, desface...*, fie cu adăugarea simultană a unor sufixe în așa-numitele derivate parasintetice: *înflori*)”⁶. În limba română prefixele nu au niciodată rol gramatical⁷.

Faţă de această situaţie, despre care am mai avut ocazia să vorbim⁸ şi asupra căreia revenim, nu toţi lingviştii şi cercetătorii limbii române au păreri identice.

3. De cîţiva ani încoace se încearcă să se acrediteze ideea că unele prefixe verbale ale limbii române literare şi ale subdialectului bănăţean ar avea şi valoare gramaticală şi funcţiune de perfectivare, aspectuală. Sînt idei şi ipoteze care revin destul de des în anumite materiale, deşi nu sînt argumentate şi sprijinite de fapte concrete. Adunate la un loc, aceste afirmaţii ar putea să creeze falsa impresie a existenţei reale la

⁶ Gram, rom. 2, p. 43.

⁷ Vezi şi Al. Graur, *Note asupra structurii morfologice a cuvîntului*, SG, II, 1957, p. 6; I. Rîzescu, *Prefixe noi neproductive şi puţin productive*, SMFC, III, 1962, p. 22; idem, *Prefixe „asemantice”*, PLG, I, 1959, p. 158.

⁸ Andrei Mişan, *Categoria gramaticală a aspectul verbal*, II..., p. 139.

cîteva prefixe românești a așa-numitelor valori sau sensuri aspectuale, a capacității acestora de a crea perechi aspectuale de verbe, ceea ce ar atrage după sine admiterea existenței la verbul românesc a categoriei gramaticale (morfologice) a aspectului verbal.

Privitor la originea valorii gramaticale a prefixelor românești, unii autori preferă să nu o abordeze, alții o consideră moștenire din latină sau introdusă sub influență slavă. După această ultimă părere, valoarea gramaticală și funcțiunea de perfectivare a pătruns în limba română odată cu împrumutarea de către aceasta a unor prefixe din slavă sau din unele limbi slave.

3.1. *Gramatica limbii române* conține afirmații greșite și contradictorii atît cu privire la aspect, cît și cu privire la prefixe : „limba română nu are categoria morfologică a aspectului la verb, întrucît caracterul imperfectiv sau perfectiv al acțiunii nu se exprimă într-o formă organizată : aspectul se exprimă în limba noastră fie prin mijloace lexicale (*a merge față de a umbla*), destul de rar prin formații cu prefixe (*a adormi față de a dormi*), fie prin îmbinări cu verbe care exprimă lexical ideea de începere, continuare sau terminare a acțiunii (*începe a plînge*), fie prin unele valori ale timpurilor (*imperfectul față de perfectul simplu*)”⁹.

În urma unei lecturi atente a acestui pasaj, aflăm că limba română nu are aspect morfologic, dar acțiunea verbală are totuși caracter imperfectiv și perfectiv, și același aspect, care lipsește limbii române, se exprimă prin mijloacele enumerate, printre care și formații cu prefixe, deși se exemplifică numai cu un singur prefix și numai cu un singur verb. Mai aflăm apoi, cum am mai arătat și mai înainte¹⁰, că prefixele au numai valoare lexicală, fapt cu care sîntem într-un totu de acord, ca pe aceeași pagină să citim că „există însă și situații în care valoarea unor prefixe este apropiată de valoarea unor elemente gramaticale [...]. Unele prefixe au valoare aspectuală : *a-* în *adormi*”¹¹. Așadar, este vorba despre același prefix *a-* și despre același verb *adormi*, opus lui *dormi*.

3.2. Ideea că limba română cunoaște deosebirea dintre perfectiv și imperfectiv, care ar decurge din caracterul durativ-nondurativ sau momentan al acțiunii, și că prefixele ar servi la exprimarea acestor categorii o întîlnim și la acad. Iorgu Iordan, care afirmă că „uneori servește și prefixele ca mijloc de exprimare a categoriilor gramaticale. Aceasta se întîmplă la verbe, cînd intervine deosebirea de aspect verbal (de durată a acțiunii). Limba română cunoaște deosebirea dintre verbele perfective, a căror acțiune e concepută ca durînd o singură clipă, și cele imperfective, a căror acțiune (identică în ceea ce privește conținutul cu a verbelor perfective corespunzătoare) este imaginată ca durînd mereu, dar nu posedă decît în mod cu totul excepțional mijloacele necesare pentru exprimarea acestei deosebiri. Este, de pildă, cazul verbului *adormi*, alături de *dormi*, primul perfectiv (acțiunea durează un singur moment), al doilea imperfectiv (acțiunea durează mereu, adică vreme îndelungată). Vor mai fi existînd fapte asemănătoare, pe care rămîne să le descoperim,

⁹ *Gram. rom.* 2, p. 40.

¹⁰ Vezi nota 6.

¹¹ *Gram. rom.* 2, p. 43.

dar ele sînt, cu siguranță, extrem de puține și de aceea nu contează pentru structura gramaticală a limbii noastre”¹².

Părerile care urmează acceptă, într-un fel sau altul, introducerea în limba română a procedului slav de perfectivare a verbelor, împrumutul de prefixe slave în limba română literară și în subdialectul bănățean.

3.3. Acad. Al. Rosetti consideră că „în contact cu limbile slave, procedul slav de perfectivare a verbelor a fost introdus și în limba română”, dar „el nu a devenit... un instrument gramatical des întrebuințat (...): *po-*, în *ponegri*; *pre-*, în *preface*, *prelucra*, *presăra*; *răs-*, în *răscumpăra*, *răsfira*, *răstălmăci* [...]; *ză-*, în *zăurdi*, *zăvita* etc.”¹³. În alt loc afirmă că „un foarte mare număr de verbe se formează cu prefixe și sufixe slave”¹⁴, dînd ca exemple prefixele *ne-*, *po-*, *pre-*, *pro-*, *răs-*, *ză-*, iar într-un capitol de încheiere revine și insistă asupra faptului că „la verb trebuie semnalată perfectivarea unor verbe românești...”¹⁵.

3.4. Greșită este și părerea lui I. Fischer, care consideră că una din sarcinile cercetătorului prefixelor românești este „stabilirea valorii aspectuale a prefixelor și acest lucru este cu atît mai interesant, cu cît unele prefixe românești sînt împrumutate din limbile slave sau s-au dezvoltat sub influență slavă. Astfel, ar trebui studiat rolul în legătură cu noțiunea de aspect al prefixului *pre-* (*preface*, *prelucra*, *prelungi*, *prelinge*; cf. sl. *pre-*); categorii de aspect înrudite se vor găsi în studiul prefixelor *răs-* (*răstălmăci*, *răzgîndi*, *răsfoi*, *răsfrînge*; cf. sl. *raz-*); *stră-* (*străluci*, *străpunge*, *străfulgera*, *străbate*)”¹⁶.

3.5. Printre multiplele sensuri ale prefixului *răs-* (*răz-*) în limba română, Gh. Bulgăr¹⁷ și R. Ocheșanu îi atribuie acestuia și pe cel de a deosebi aspectul: „deosebirea între *războli* și verbul simplu *a boli* «a suferi de o boală lungă, a fi bolnav timp îndelungat» nu este decît din punctul de vedere al aspectului”¹⁸.

3.6. Sînt considerate aspectuale prefixele verbale *do-*, *pri-*, *pro-*, *ză-* din subdialectul bănățean. I. Coteanu spune că „un element distinctiv pentru dialectul bănățean este întrebuințarea, sub influență slavă, a trei preverbe care exprimă nuanțe de aspect: *do-*, *pro-* și *ză-*”¹⁹. De asemenea,

¹² Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, 1956, p. 249.

¹³ Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 306.

¹⁴ *Ibid.*, p. 319.

¹⁵ *Ibid.*, p. 348.

¹⁶ I. Fischer, *Unele probleme ale formării cuvintelor în limba română*, SCL, V, 1954, nr. 3—4, p. 298.

¹⁷ Gh. Bulgăr, *Prefixul răs- în limba română*, SMFC, I, 1959, p. 23.

¹⁸ Rodica Ocheșanu, *Prefixele superlative în limba română*, SMFC, I, 1959, p. 38.

¹⁹ I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 95.

I. Rizescu arată că prefixele *ză-* și *do-* perfectivează acțiunea verbului la care se atașează ²⁰, iar Maria Clopoțel afirmă că „*do-* are rolul de a forma verbe perfective” ²¹.

4. Considerăm că afirmațiile și ipotezele enumerate mai înainte sînt neîntemeiate și au fost generate de mai multe cauze.

4.1. Principala cauză constă în greșita înțelegere, definire și interpretare a categoriei gramaticale a aspectului verbal în general, precum și a numărului de aspecte concrete, în particular. Fără a fi fost preocupați de stabilirea tipului de categorii la care aparține aspectul verbal prin particularitățile ce-l definesc (și anume categorii morfologice), diverșii autori au definit aspectul pe baza caracterului de durată al acțiunii verbale, teză care nu mai este acceptată în aspectologie din mai multe cauze. Durata acțiunii verbale, modul desfășurării și al repartizării ei în timp etc. țin de semantica verbului și nu de aspect ²².

4.2. O altă cauză o constituie confundarea aspectului verbal cu categoria lexical-gramaticală de Aktionsart. Unele tipuri de Aktionsart sînt considerate subaspecte sau sensuri generale ale aspectelor imperfectiv și perfectiv și, în consecință, unele sensuri lexicale ale verbelor sînt luate drept sensuri gramaticale, aspectuale.

4.3. Înțelegerea greșită a rolului prefixelor verbale în latină, care este considerat de către unii lingviști ca fiind un rol aspectual, moștenit apoi și de către limba română.

4.4. În sfîrșit, considerăm că o altă cauză o constituie transpunerea situației din limbile slave în limba română, datorată unei greșite înțelegeri a influenței slave asupra limbii române și acceptării ideii că limba română a împrumutat prefixe slave și procedeul slav de perfectivare a verbelor.

5. În limba română, așa după cum am mai arătat, spre deosebire de limbile slave, prefixele verbale au numai valoare lexicală și funcțiune derivațională. Verbul românesc nu cunoaște categoria gramaticală a aspectului cu întreg sistemul său de mijloace formale de exprimare, nu cunoaște procedeul perfectivării.

5.1. Valoarea gramaticală a prefixelor și procedeul perfectivării nu au putut fi moștenite de limba română din latină, întrucît nici latina nu a avut prefixe care să fi marcat aspectul verbal, deci nu a fost cunoscut procedeul perfectivării, și ca atare latina nu a avut aspect verbal. Atît prefixele, cit și sufixele limbii latine au servit la crearea de noi verbe, de noi sensuri sau nuanțe de sens noi, de Aktionsart.

²⁰ I. Rizescu, *Prefixele regionale dacoromânești ză- și do-*, SMFC, IV, 1967, p. 32, 34.

²¹ M. Clopoțel, *Despre „aspectul” verbal în graiurile bănățene*, StUBB, Series Philologia, fasc. 1, 1964, p. 125.

²² Vezi Andrei Mișan, *Categoria gramaticală a aspectului verbal*, I. Aspectul verbal în limbile slave, CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 265–278.

5.2. Este inacceptabilă și ipoteza introducerii procedului slav de perfectivare în limba română literară și în subdialectul bănățean, care este legată de împrumutarea unor prefixe slave aspectuale.

Lipsindu-le valoarea gramaticală — sensurile și nuanțele aspectuale —, prefixele românești nu perfectivează verbul, nu-i schimbă categoria gramaticală, ele nu creează verbe care să aparțină unui aspect perfectiv. Deși nu sîntem de acord cu teza împrumutului de prefixe²³ (prefixe de origine slavă, latină etc.), vom arăta că E. Petrovici sublinia cu mult timp în urmă că „prefixele verbale de origine slavă în limba română au aceeași funcție ca cele de origine latină: *nici unele nici altele nu perfectivează verbele, ci numai le schimbă sensul: preface (< face) e absolut analog cu străbate (< bate). Forma dinții nu e mai perfectivă decât cea din urmă*”²⁴ (subl. noastră — A.M.).

5.3. În sfîrșit, nu poate fi vorba în nici un caz despre o dezvoltare independentă a valorii gramaticale și funcțiunii de perfectivare a prefixelor, care să însoțească valoarea lexicală și funcțiunea derivațională.

²³ În mod cu totul nejustificat unele prefixe românești sînt considerate „străine”, „de origine slavă”, și „împrumutate” de limba română din slava veche sau din unele limbi slave: bulgară, sîrbocroată. Acad. Al. Rosetti le și tratează, ca atare, în mod separat, în capitolul închinat influenței slave asupra limbii române (*Istoria limbii române...*, p. 319). Tot astfel consideră și O. Densusianu prefixele *ne-, rază-, prea-* (*Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 245, 246—248; în trad. rom., ediția J. Byck, București, 1961, p. 164—165); I. Fischer: *pre-, răs-, stră-* (*Unele probleme ale formării cuvintelor...*, p. 298); Gh. Bulgăr: *răs-* (*Prefixul răs- în limba română...*, p. 17, 19—20); I. Rizescu: *ne-, răs-, pre-* (*Prefixe noi neproductive...*, p. 3), *ză-, do-* (*Prefixele regionale...*, p. 31, 33); *pre-* (*Prefixul pre- în limba română*, SMFC, I, 1959, p. 5), *pro-* (*Prefixul pro- în limba română*, SMFC, IV, 1967, p. 23, 28); Rodica Ocheșanu: *răs-, prea-* (*Prefixele superlative...*, p. 32—33); I. Coteanu: *pro-do-, ză-*, „împrumutate din sîrbă” (*Elemente de dialectologie...*, p. 95); M. Clopoșel: *do-*, „bănățenii au împrumutat prefixul împreună cu sensul ce-l are din sîrbă” (*Despre „aspectul” verbal...*, p. 125, 127).

Credem că este necesară reconsiderarea originii prefixelor în discuție, precum și a afixelor în general, în spiritul concepției lui I. Pătruț, după care prefixele respective „nu sînt nici de origine slavă”, „și cu atît mai puțin slave”, ele nu sînt împrumutate în mod izolat din slavă sau din unele limbi slave, „ci [sînt] românești, fiind extrase din cuvinte românești, împrumutate...” din alte limbi (*În legătură cu penetrabilitatea sistemelor lingvistice*, CL, XV, 1970, nr. 2, p. 236). Așadar, aceste prefixe sînt românești. Nu sînt puține cazurile cînd ele au devenit productive și au început să fie atașate și verbelor pe care româna le-a moștenit din latină sau le-a creat ulterior.

Morfemele nu se împrumută în mod izolat, ci „cuvintele împrumutate sînt acelea care vehiculează [...] dintr-o limbă în alta elemente de structură, foneme, afixe...” (E. Petrovici, *Interpénétration des systèmes linguistiques*, în *Actes du X-e Congrès International des Linguistes*, I, București, 1969, p. 50; vezi și P. S. Kuznecov, „elementele derivaționale nu se împrumută niciodată izolat, în afara cuvintelor în componența cărora intră”, în V. I. Borkovskij, P. S. Kuznecov, *Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka*, Moscova, 1963, p. 266).

Trebuie subliniat faptul că aceste precizări au pentru analiza morfologică o importanță deosebită, atît teoretică, cît și practică.

În lumina acestei concepții trebuie respinsă părerea că prefixele respective sînt „străine”, căci, „dacă sînt străine [...], ele nici nu își găsesc locul în cadrul limbii române, fiind utilizate, bineînțeles, numai de purtătorii limbii respective” (I. Pătruț, *În legătură cu penetrabilitatea...*, p. 236). Ele nu sînt împrumutate, întrucît „asemenea elemente de structură se împrumută numai în situații cu totul speciale; am putea spune că afixele [...] împrumutate constituie excepții” (I. Pătruț, *În legătură cu penetrabilitatea...*, p. 236). În consecință, considerăm că prefixele respective nu trebuie să fie tratate în capitolele consacrate influenței slave în morfologia și derivația românească.

²⁴ E. Petrovici, Al. Rosetti, *Istoria limbii române. III. Limbile slave meridionale*, București, 1940, în DR, X, 1941, p. 144.

Se pune întrebarea : există în limba română prefixe „asemantice”, „goale de sens lexical”, și cu funcțiune pur gramaticală, prefixe „pur aspectuale”, cum se pretinde că ar exista în limba rusă, de exemplu, și care, fără a schimba înțelesul verbului, schimbă numai aspectul, adică creează perechi aspectuale? Răspunsul nu poate fi decît negativ. Este greu de imaginat, și cu atît mai greu de acceptat, că prefixele românești ar fi putut să-și piardă total sensul lexical (să se desemantizeze, să se golească de sens, să devină vide), să-și piardă rolul de formare a cuvintelor și să dobîndească un nou sens și o nouă funcțiune — de creare a perechilor aspectuale, pe care înainte nu le-au avut în nici un fel : nici ca sens și funcțiune de bază, nici însoțitoare, secundare, ca în limba rusă, de exemplu.

Verbele românești prefixate nu constituie perechi de aspect perfectiv ale verbelor simple, neprefixate, corespunzătoare. Limba română nu are opoziții de aspect între verbe derivate din aceeași temă ca în limbile slave. Verbele prefixate românești nu constituie perechi aspectuale nici cu verbele simple, neprefixate (tip *T-PT*, în care *T* = temă, *P* = prefix), nici cu verbe sufixate derivate din ele, dar de aspect opus (tip *PT-PTS*, în care *S* = sufix), întrucît limbii române îi este străin atît procesul perfectivării, cit și procesul imperfectivării (în limbile slave acesta din urmă este procesul de bază al creării perechilor aspectuale ideale). Astfel, verbele prefixate aduse ca exemple de către autorii citați mai înainte : *ponegri*, *preface*, *prelucra*, *presăra*, *prelungi*, *prelinge*, *răscumpăra*, *răstălmăci*, *răzgîndi*, *răsfoi*, *răsfira*, *războli*, *răsfrînge*, *adormi*, băn. *dogăta*, *doprînzî*, *proscoate*, *procufunda*, *zăuila*, *zăurdi* etc. nu sînt verbe perfective, nu sînt perechi ale verbelor simple neprefixate corespunzătoare : *negri*, *face*, *lucra*, *săra*, *lungi*, *linge*, *cumpăra*, *tălmăci*, *gîndi*, *foi*, **fira*, *boli*, *frînge*, *dormi*, *găta*, *prînzî*, *scoate*, *cufunda*, *uita*, *urdi*, ci sînt verbe noi, de sine stătătoare, care exprimă acțiuni noi, altele decît cele ale verbelor simple. Între verbele simple și cele prefixate nu există identitate de sens și opoziție de aspect, ca în cazul perechilor aspectuale slave, de tipul rus. *otkryt' — otkryvat'* „a deschide”.

Avînd numai valoare lexicală, prefixele românești ajută, alături de alte mijloace (lexicale, analitice, locuțiuni etc.), la formarea și exprimarea categoriei de Aktionsart, adică a particularităților desfășurării acțiunii verbale și repartizării ei în timp. Această categorie, specifică tuturor limbilor, deci și limbii române, ține de deosebirile de sens între verbele înseși, de anumitele grupări semantice ale acestora, care prezintă în mod identic desfășurarea și repartizarea acțiunii verbale în timp.

Astfel, prefixul *în-* are valoare incoativă, de devenire : *îmboboci*, *înverzi*, exprimă trecerea într-o stare : *împroprietări*, *îmbărbăta*, *îndrăgosti*, *îmbălsăma* etc.

Prefixul *con-* (*co-*, *com-*) exprimă reciprocitatea acțiunii, acțiunea făcută împreună și rezultatul acesteia : *convorbi*, *conlucra*, *conlocui*, *cointeresa*, *compătimi*, *conviețui*.

Prefixul *pre-* are sensul de repetare a acțiunii, în urma căreia se obține, de obicei, alt obiect : *preface*, *prelucra*, *preschimba*.

Prefixul *re-* arată repetarea, reluarea acțiunii : *realege*, *redeschide*, *reangaja*, *recuceri*, *reedita*; repetarea însoțită de o nuanță nouă de sens :

recalifica „a se califica din nou” și „a obține o nouă calificare”, *redistila*, *recoace* etc.; restabilirea situației vechi: *realipi*, *reechilibra*, *reîncadra*.

5.4. Situația prefixelor *do-*, *pri-*, *pro-*, *ză-* din subdialectul bănățean este identică cu cea a prefixelor din limba literară.

Prefixul *do-* se întrebuințează pentru a indica îndeplinirea completă a acțiunii, terminarea sau ducerea ei pînă la capăt²⁵: *a doajunge* „a ajunge de-a binelea, a ajunge la țintă”, *a docina* „a termina de cinat”, *a dogdta* „a termina, a isprăvi de tot”, *a domîncea* „a minca tot, a termina de mîncat”, *a domulge* „a sfîrși de muls”, *a docurge*, *a dodescînta*, *a doafra*, *a doface*, *a se doduce*, *a doavea*, *a doînceia*, *a docînta* etc.:

Acu-ntr-o sară ia iar viîne la iel. Numa n-o *doazuns* la iel, c-o vădzut-o lupi ș-o curs lupi după ia²⁶. Mori mîndruțo, o ci scoală, / Ori *dodă-m* și mie boală (E. P., *Folclor...* 70, 19). Ooo, nu ci ciemi, dragă bălioară, / Că io num-oi încerca / Zidu l-oi zîdza / Și cînd oi *dogdta*, / Pră ciîne c-oi scoța; / Zidu să nu cadă, / Mărioară dragă. / În zid o *donkiia* / Sara viîna (E. P., *Folclor...*, 143, 163). Tot natu-ș mulzi oili lui și după si li-o *domuls*, atunșa puîm în măsură, în cumpănă, lapcili (E. P., *Folclor...*, 143, 163). Dzăua, dzîmiînața, cînd *doprîndzîm*, copii îmblă prin sat ș-astîng l'emîe dila țoce cășil'î și l'e pun întră drumuri. Și sara, cînd *doșîndm*, l'e-apîndzîm²⁷.

Prefixul *pro-* conferă verbelor sensul de repetare a unei acțiuni, adeseori de o altă persoană²⁸: *a proafra* „a găsi, a afla din nou”, *a procrește* „a crește la loc”, *a proda* „a da din nou, a da la rîndul său”, *a se procufunda* „a se scufunda din nou”, *a prozice*, *a proface*, *a proîncdlea*, *a proîncepe*, *a se proîntoarce*, *a propleca*, *a prosocoti*, *a proscoate* etc.

Asta-i cîncicu lu Dragobiēcî cîn ș-o pierdut oili și le-o *proafat* (E. P., *Folclor...*, 92, 76). Atunșa dracu să *procufunda-n* iaz și spuîna cătră dracu al mari și vrea să facă Iorgovan cu păduria (E. P., *Folclor...*, 97, 81). Și muieria lui o plicat cu prînzu și o căzut și l-o vârsat și s-o dus năpoi în sat iară, ș-o *profăcut* dîi prînz și iar o *proplicat* și o azuns cu prînzu la Mănulia, acolo, la bărbat (E. P., *Folclor...*, 60, 2). Ala să-n-torșa, o palmă-n obraz îi da. Iel să *prontorșa* și *proda-n* âlalalt, în ortacu lui ș-atunșa să băcau ca drași în bisărică (E. P., *Folclor...*, 103, 82). Strîng liemîni dă noapce, *provin* cu oili sara, iar le mulg (E. P., *Folclor...*, 142, 162).

Prefixele *pri-* și *ză-* se întrebuințează mai rar și nu au sensuri așa de precise ca primele două. Ele nu au nici o influență asupra verbelor cu care se îmbină.

Prefixul *pri-*: *a prida*, *a prisădi* etc.

Sara vin nămurili cu șînsta. Ieștă unu dîin nămurili gajdzî, cari arată șînsta. O puîi pr-o sînie. Acolo puîi pițili, puîi un purșel fript, o

²⁵ E. Petrovici, *Folclor din Valea Almăjului*, „Anuarul Arhivei de folclor”, III, 1935, p. 38; I. Pătruț, *Note de folclor de la românii din Valea Mlavei (Srbia)*, „Anuarul Arhivei de folclor”, VI, 1942, p. 333; I. Rizescu, *Prefixele regionale...*, p. 34; M. Clopoțel, *Despre „aspectul” verbal...*, p. 125.

²⁶ E. Petrovici, *Folclor din Valea Almăjului...*, p. 139, text 153. În continuare: E. P., *Folclor...*, pagina și nr. textului.

²⁷ I. Pătruț, *Note de folclor...*, p. 336.

²⁸ E. Petrovici, *Folclor din Valea Almăjului...*, p. 38—39.

găin fripéi, brîndză, ouă, prăjituri, răkie, lumină aprinsă și li *pridă* la ăl s-arată sînta... Și ieștă cari sîntăsc și bañ și li *pridau* aiéi éiniri (E. P., *Folclor...*, 54).

Prefixul *ză-*: *zăuita*, *zăurdi*. Verbul *zăuita* „nu se opune verbului *uita*, față de care ar fi o formă perfectivă”²⁹. În vorbire nu se întîlnește niciodată amîndouă verbele: acolo unde apare verbul *zăuita* nu apare *uita* și invers.

Cîm plăcă dîi la părinți iei, strigă mamă-sa: Leno o Moriooo, cum o kiamă, că sică să cauce năpoi, ca să nu-i *zăuici* (E. P., *Folclor...*, 55). O viñit după turș sîrbi. Sîrbi i-o *zăgonit* pră turș (E. P., *Folclor...*, 80, 66).

5.5. Atît în limba română literară, cît și în subdialectul bănățean, verbele prefixate se întrebuintează la toate trei timpurile indicativului. Întrebuintarea lor la prezent ne arată încă o dată că nu poate fi vorba de verbe perfective, întrucît sensul acestora, de acțiune, proces, prezentat în integritatea sa indivizibilă, nu este compatibil cu valoarea de prezent — acțiune, proces ce se află în cursul desfășurării sale.

6. Concluzii. În limba română prefixele verbale nu au niciodată valoare gramaticală și funcțiune de perfectivare a verbelor. Limba română nu are prefixe asemantice, pur aspectuale. Neavînd rol de perfectivare, de schimbare a categoriei gramaticale, prefixele limbii române nu au nici sensuri aspectuale, de creare a opozițiilor aspectuale. Limba română nu cunoaște nici procesul de perfectivare, nici procesul de imperfectivare, care în limbile slave stau la baza mecanismului de formare a perechilor aspectuale.

Limba română nu are categoria morfologică a aspectului verbal, ea are numai categoria lexical-gramaticală de Aktionsart, iar prefixele servesc numai pentru formarea noilor verbe, pentru formarea și exprimarea diferitelor tipuri de Aktionsart.

Lipsa aspectului verbal în limba română și a funcțiunii gramaticale a prefixelor verbale face inutilă tratarea lor în *Gramatica limbii române*.

Reconsiderarea problemei originii unor prefixe românești va face de asemenea inutilă tratarea lor în viitor în capitolele rezervate influențelor slave asupra limbii române și împrumuturilor.

ВОПРОС О „ВИДОВЫХ” ПРЕФИКСАХ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Целью данной статьи является установление значения и функции глагольных приставок в румынском литературном языке и в банатском говоре.

Рассматриваются различия в проявлении приставочной детерминации в славянских языках и в румынском языке. В славянских языках она проявляется в двух планах: лексическом и грамматическом и приставки имеют два типа значений и две

²⁹ C. Poghirc, *Cu privire la aspectul verbal în limba română*, LR, II, 1953, nr. 6, p. 21.

функции: а) лексическое значение и словообразовательную функцию и б) грамматическое значение и перфективирующую функцию. В румынском языке она проявляется только в лексическом плане и приставки имеют лишь одно лексическое значение и одну функцию — словообразовательную.

Однако, существует мнение, что некоторые приставки имеют и грамматическое значение и перфективирующую функцию, что влечёт за собой и признание существования вида, с чем, однако, нельзя согласиться, и, следовательно, мы должны отвергнуть всякие объяснения и разъяснения „происхождения” данных „видовых” приставок и вида. Дальше указываются причины, способствующие появлению у нас данной концепции: ошибочное понимание, толкование и определение категории вида вообще и определение содержания двух видов в частности, смешение категории вида и способа действия, понимание некоторых приставок латинского языка и толкование их как видовых и унаследование их румынским языком, перенесение положения из славянских языков в румынский вследствие заимствования славянских „видовых” приставок и процесс перфективации глагола.

В действительности у нас приставки не имеют грамматического значения и перфективирующей функции. Нет у нас и „чистовидовых” приставок, лишённых лексического значения. Такие приставки не могли быть унаследованы из латыни, они не были заимствованы ни из славянских языков и не могли создаваться самостоятельно в румынском языке.

Mai 1972

*Universitatea „Babeş-Bolyai”, Facultatea
de filologie Cluj, str. Horea, 31*

CÎTEVA CONSIDERAȚII ASUPRA FORMEI IMAGINII FIGURATIVE

DE

ELENA DRAGOȘ

0. Studiul formei imaginii figurative constituie o preocupare destul de recentă în comparație cu cel al taxonomiei sau al semanticii ei. Majoritatea încercărilor de acest fel organizează într-un capitol aparte exprimarea din punct de vedere morfologic a imaginii sau discută eventual și relațiile sintactice antrenate de imaginea figurativă¹.

Înțelegă divers din punct de vedere semantic și deci explicată nesatisfăcător, imaginea figurativă a înregistrat o anumită suficiență și în conceperea formei ei, nesesizându-se relațiile care unesc elementele imaginii, ea fiind confundată, de obicei, cu o parte de propoziție corespunzătoare².

0.1. Fără a subaprecia aportul acestor studii la clarificarea diverselor aspecte ale formei imaginii figurative, menționăm totuși că întâlnirea, de dată recentă, dintre gramatica generativă și studiul tropilor deschide perspective științifice mai largi. După ce s-a atras atenția asupra posibilităților de aplicare a gradelor de gramaticalitate la studiul poeziei³, s-a trecut la extinderea acestora asupra studiului literaturii în general⁴.

¹ Vom cita doar două studii mai noi care ne-au fost accesibile, aparținând, unul Maijei Lehtonen, *L'expression imagée dans l'œuvre de Chateaubriand*, Helsinki, 1964, celălalt lui Harry Jacobsson, *L'expression imagée dans Les Thibault de Roger Martin du Gard*, Lund, 1968, care au capitole mai extinse despre forma imaginii figurative.

² De exemplu, comparația a fost considerată mereu echivalentul stilistic al complementului circumstanțial modal comparativ. Metafora era studiată sub forma părții de vorbire prin care era exprimată etc. Totuși, metafora s-a bucurat de mai multă atenție și din acest punct de vedere amintim numai lucrarea Christinei Broocke-Rose, *A grammar of metaphor*, London, 1958.

³ Noam Chomsky, *Some methodological remarks on generative grammars*, în „Word”, 17, 1961, nr. 2; Paul Ziff, *Semantic Analysis*, Cornell University Press, 1960; Paul Ziff, *About ungrammaticalness*, Mimeographed, Univ. of Pennsylvania, 1961; Paul Ziff, *On understanding „understanding utterances”*, în J. Katz — J. Fodor (editors), *The structure of language. Readings in the philosophy of language*, Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey, 1964, p. 390—399 (apud Solomon Marcus, *Poetica matematică*, București, 1970, p. 152).

⁴ Richard Ohmann, *Generative grammars and the Concept of Literary Style*, în „Word”, 20, 1964, nr. 3, p. 423—439, sau James Peter Thorne, *Stylistics and generative grammars*, în „Journal of linguistics”, vol. 1, 1965, nr. 1, articol ce a stîrnit vii discuții.

Tentativa de a opera cu instrumentele acestei gramatici, printre care și simbolul complex, în tropologie, aparține lui Paolo Valesio ⁶ și lui Paul Miclău ⁶, iar indicații de felul în care trebuie înțeleasă imaginea și din punct de vedere sintactic le găsim la János Petőfi ⁷.

0.2. Deși, în general, deosebirile dintre formele fundamentale ale imaginii figurative (comparația și metafora) sînt clarificate⁸, recunoscîndu-se pentru comparație o structură de suprafață constituită din minimum trei elemente (comparat, comparant și element de legătură), iar pentru metaforă lipsa elementului de legătură sau și a comparatului, Danielle Bouverot discută cazurile intermediare pe parcursul mai multor articole⁹. Se au în vedere construcțiile de graniță dintre comparație și metaforă, și anume, construcția în care elementul de legătură este exprimat prin altă clasă morfologică decît prepoziția, precum și cazul metaforei apoziție.

0.3. Convenind asupra faptului că imaginea poetică sau figurativă¹⁰ are o expresie lingvistică ce se regăsește printre diverși tropi și că se constituie pe baza unei similarități sau a unei analogii în următoarele condiții : „Two objects or ideas may be associated with one another in two ways : by similarity or by „contiguity”, the fact that they coexist in the same mental context. Simile and metaphor arise from the former type whereas metonymy and allied figures spring from the latter”¹¹, vom discuta forma imaginii mai întîi din punctul de vedere al distribuției în plan paradigmatic, pentru ca apoi să reținem cîteva elemente ale gramaticii transformaționale aplicabile și imaginii figurative.

1. Comparația

S-a arătat mai sus că, paradigmatic, analogia, în comparație, necesită apariția a trei elemente¹². La o analiză formală a acestui tip de imagine, atenția trebuie egal distribuită asupra tuturor celor trei termeni,

⁶ În *Esquisse pour une étude des personnifications*, în „Lingua e stile”, 1961, nr. 1, p. 1—21.

⁶ În *Structures formelles de l'images poétiques*, în ACLFR, II, București, 1970, p. 571—577.

⁷ În *On the structural analysis and typology of poetic images*, în „Studies in Syntax and Semantics” [Reprint], Edited by F. Kiefer, Dordrecht-Holland, 1969, p. 187—230. Definiția propusă de ultimul cercetător este următoarea : „I call an „image” any part of a text made up of at least two syntactically related but semantically incompatible elements” (p. 191).

⁸ Cf. și Monroe Beardsley, *Figurative Language*, din *Language, Rhetoric and Style*, New York, St. Louis, San Francisco, Toronto, 1966, care definește metafora astfel : „When the words, „like” and „as” are dropped out of a figure, and the primary and secondary terms are jammed together, the figure becomes a metaphor. A metaphor does not state a comparison, but it suggests a comparison” (p. 78).

⁹ În *Comparaison et métaphore*, în „Le français moderne”, 1969, nr. 2, p. 132—148 ; nr. 3, p. 224—239 ; nr. 4, p. 301—317.

¹⁰ A doua determinare e mai potrivită, datorită caracterului ei generalizator, putînd fi aplicată și în cazul imaginilor din proza artistică.

¹¹ St. Ullmann, *The Nature of Imagery*, în idem, *Language and Style*, Oxford, 1964, p. 177.

¹² Recunoscute ca forme fundamentale ale imaginii, comparația e înțeleasă ca imagine explicită, iar metafora ca imagine implicită, sau, după P. Eluard : „L'image par analogie (ceci comme cela) et l'image par identification (ceci est cela)” (apud St. Ullmann, *art. cit.*, p. 180).

deoarece imaginea comparativă se constituie pe baza a trei elemente și deci nu numai pe baza elementului relațional și a celui comparant, cum s-a crezut pînă acum. Deocamdată atragem atenția asupra felului și valorii legăturii interne¹³ din cadrul imaginii, care va determina natura relațiilor cu contextul.

Potrivit acestei situații, există imagini comparative simple și imagini comparative dezvoltate; ambele forme se supun unei analize distributive ce va releva constant relația de subordonare pe care o contractează o parte a imaginii, și anume, sintagma modală comparativă.

1.1. *Imaginea comparativă simplă*

Analiza distributivă functorială¹⁴ a facilitat acordarea observației formale cu cea semantică din cadrul imaginii figurative. În majoritatea studiilor¹⁵, aceasta este privită ca fiind echivalentă cu sintagma atributivă (prepoziție și substantiv) sau cu sintagma modală comparativă (cu aceeași structură). Or, functorul prepozițional (cel mai adesea întâlnit în comparația simplă) reclamă „prezența altor două cuvinte a căror identificare în enunț nu face dificultăți”¹⁶. Această însușire combinatorie dublă a prepoziției ne explică o dată mai mult existența relațiilor interne din cadrul imaginii, ca o formalizare a relațiilor semantice pe baza cărora s-a constituit.

Astfel comparația simplă este formată din comparat și o sintagmă comparativă sau este o macrostructură ternară datorită apariției celor trei termeni minim necesari.

Allolexemele care fenomenalizează secvențele imaginii comparative cu inserțiile unor modificatori ce apar între cei trei termeni ai ei fiind deosebit de numeroase și variate, s-a impus o operație de reducere și de abstractizare¹⁷, care a dat rezultatele ce urmează. Criteriile reducerii pot privi deopotrivă functorul prepozițional, dar și ceilalți functori adiacenți. Unele dintre rezultatele reducerii sînt previzibile.

Functorul prepozițional poate fi substituit de unul adverbial sau verbal, relația nepierzind din calitatea ei de comparație simplă, deși aspectul sintactic cedează acum în fața celui semantic¹⁸.

Din punctul de vedere al functorului relațional au fost identificate trei invariante: invarianta prepozițională (în care se includ și locuțiunile prepoziționale), invarianta adverbială (de asemenea, cu locuțiunile adverbiale corespunzătoare) și invarianta verbală (cu fenomenalizările ei locuțiionale).

¹³ În funcție de termenul de legătură imaginea comparativă poate atinge relații intra-prepoziționale sau interprepoziționale.

¹⁴ S. Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, 1967, p. 107.

¹⁵ Revenim asupra a două analize mai extinse citate anterior (Maija Lehtonen și Harry Jacobsson), care discută comparația numai de la elementul de legătură spre dreapta.

¹⁶ S. Stati, *op. cit.*, p. 106.

¹⁷ Reducție — termen echivalent cu abstractizare, cf. V. Știrbu, *Reducție și extensiune*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 125—141.

¹⁸ Danielle Bouverot în *art. cit.* consideră că imaginea comparativă realizată prin alte elemente decît prepozițiile exprimă o identificare atenuată. De asemenea și Gh. Bulgăr, în *Comparația la Mihai Eminescu*, din LL, VII, 1964, p. 272, este de părere că verbul a părea indică subiectivitatea apropierii celor doi termeni ai comparației.

1.1.1. Invarianta prepozițională, cu alolexemele ei (prepozițiile: *ca, cît, decît, drept, asemenea* ¹⁹ și locuțiunile prepoziționale *întocmai ca, întocmai ca și*), desemnează o distribuție nominală a functorului post-prepozițional — apare numai substantiv sau substituit de substantiv —, formînd o imagine omogenă dacă functorul anteprepozițional este substantiv ²⁰.

Contrar acestei distribuții, functorul anteprepozițional dispune de o expresie variată vizînd diverse clase morfologice: adjectiv, verb, adverb.

1.1.2. Invarianta adverbială (ilustrată de adverbele *precum, parcă* și locuțiunile adverbiale *întocmai așa, tot astfel*) are o distribuție identică cu a invariantei prepoziționale, excluzînd regimul cazual.

1.1.3. Cu privire la invarianta verbală, remarcăm faptul că verbul are un regim prepozițional strîns (*a aduce cu, a da înfățișare de, a semăna cu*) care reclamă o distribuție omogenă postverbală. Verbul *a părea* se exclude de la aceasta atunci cînd nu e însoțit de prepoziția *ca*. De asemenea, aceste verbe, datorită regimului prepozițional, exclud apariția unei poziții modale comparative și deci a imaginii comparative dezvoltate ²¹.

1.1.4. Iată cum se prezintă distribuțional imaginea comparativă simplă:

	GN <i>ca</i> GN ₁		GN <i>precum</i> GN ₁		GN <i>apărea</i> GN ₁
	GPr " "		GPr " "		
[GN] {	GAj " "	[GN] {	GAj " "	[GN] {	GAj " "
	GV " "		GV " "		GV " "
	GA _v " "		GA _v " "		

Ca o inserție constantă se remarcă apariția articolului nehotărît ²², care lărgeste zona ambiguității, subliniind astfel mai pregnant caracterul subiectiv al analogiei ²³.

Totodată mai rămîne de semnalat apariția modificatorilor (adjective, adverbe, verbe predicative mai ales), care identifică în context trăsătura comună a termenilor comparați, întărind ideea că imaginea figurativă are filiații mai strînse cu semantica decît cu sintaxa. Este o situație analogă cu cea pe care au sesizat-o Mioara Avram ²⁴ și apoi Sorin

¹⁹ Caracterul prepozițional al lor a fost contestat de Al. Ionașcu, *Cu privire la construcția comparativă în limba română*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 513—517.

²⁰ Din punct de vedere semantic este obligatorie apariția unui substantiv și înaintea prepoziției comparative, deoarece se pot compara numai două substantive.

²¹ O analiză verbală sintagmatică viitoare va trebui să observe nu numai regimul prepozițional al anumitor verbe (cf. Valeria Guțu Romalo, *În problema clasificării verbelor (Încercare de clasificare sintagmatică)*, în *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1966, p. 277), ci și excluderea ocurenței unui anumit fel de conjuncție, datorită unui anumit regim prepozițional.

²² Această apariție e generală în comparație; cf. și Danielle Bouverot, *art. cit.*, p. 142.

²³ Floarea Dimitrescu, *Observații asupra valorilor afective ale articolelor nehotărîte în limba română*, în SCL, V, 1954, nr. 1—2, p. 93—99; R. Piotrovski, *Întrebuințarea artistică a articolului la scriitorii români*, în SCL, IX, 1960, nr. 3, p. 625—632.

²⁴ *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, 1960, p. 66.

Stati ²⁵ cu privire la subordonatele circumstanțiale, „care se referă, aproape întotdeauna, la întreg conținutul propoziției regente” ²⁶.

Astfel imaginea figurativă nu se constituie în unele cazuri decât dacă se ține seamă de o anumită conexiune a ideilor, iar omisiunea unuia dintre acești modificatori poate submina valoarea imaginii sau chiar existența ei. În exemplul: *Jobenul ... părea o grămăzuie de humă arsă* ²⁷; microstructura *de humă* și functorul *arsă* explică, semantic, valoarea functorului *jobenul*, fără de care functorul *grămăzuie* n-ar fi justificat suficient imaginea. Situația de mai sus ilustrează ceea ce în teoria informației poartă numele de influență la distanță, care, deși de natură probabilistică, afirmă fenomenul nonomisibilității unui functor într-un lanț macrostructural; deși aceasta satisface mai mult o necesitate semantică decât una sintactică.

1.1.5. Se impun și câteva observații cu privire la relațiile funcționale existente în cadrul comparației simple. În ciuda relației semantice care domină contextul imaginii comparative, relațiile sintactice se stabilesc, în cele mai multe cazuri, între termenii „apropiați” de functorul relațional al comparației, de unde și o anumită varietate a relațiilor. Spre exemplu, dacă functorul anterelațional ar fi în toate cazurile un substantiv (așa cum se întâmplă, de fapt, pe plan semantic), relația sintactică ar fi invariabil atributivă sau cel mult de complement indirect. Dar menționând existența modificatorilor, implicit se atrage atenția și asupra relațiilor de diverse tipuri, care se realizează în această situație. Exemplificările următoare vor lămurii mai bine conjunctura creată de modificatori. În exemplul: *figuri de gheață ciudate și întortocheate, ca visurile urite ale unui om necăjit* ²⁸, relația sintactică se realizează între functorul adjective *ciudate* și *întortocheate* și functorul substantiv *visurile*, deci un complement circumstanțial modal comparativ, chiar dacă semantic comparația vizează ca termen „regent” *figuri de gheață* ²⁹. Aceeași relație sintactică e ilustrată când modificatorul este un verb sau un adverb, cu excepția verbului *a fi*, care, ca modifier, impune prezența numelui predicativ. În ceea ce privește verbul *a părea*, în forma lui personală, reclamă prezența unui element predicativ suplimentar, iar în cea impersonală anulează comparația simplă. Verbele cu regim prepozițional strins introduc complementul indirect. După cum se observă, gama relațiilor sintactice din cadrul comparației simple este destul de variată ca să justifice o reconsiderare a ei.

1.2. Imaginea comparativă dezvoltată

Față de imaginea comparativă simplă, care angajează relații intra-propoziționale, functori caracteristici micro- și macrostructurii, imaginea comparativă dezvoltată face apel la lanțul de macrostructuri și la sintaxem,

²⁵ *Op. cit.*, p. 169.

²⁶ *Idem, ibidem.*

²⁷ Întimplător exemplele sînt excerptate din L. Rebreanu, *Opere*, I, II, III, IV. Text ales și stabilit, note, comentarii și variante de Nicolae Gheran și Nicolae Liu, București, 1968.

²⁸ În situația comparației simple de tipul $GN \sim ca \sim GN_1$, desigur că există relația atributivă, ca în exemplul: *o felișoară ca o floare înrouată*.

²⁹ În cazul imaginii comparative dezvoltate, relațiile semantice fenomenalizate prin cele sintactice se stabilesc între verbe, deci se compară acțiuni.

ca unitate funcțională, de regulă, la propoziția subordonată circumstanțială modală comparativă condițională.

1.2.1. Functorul care indică apariția sintaxemului e cel conjuncțional (în mod obișnuit, locuțiunile conjuncționale *ca și când*, *ca și cum* și adverbul relativ *cum*), care poate fi substituit de adverbele *parcă* și *precum* și de locuțiunea adverbială *de parcă* sau de locuțiunea adverbială relativă *întocmai cum*, precum și de verbul *a părea*³⁰.

Potrivit acestei situații, din punctul de vedere al functorului relațional, care e nucleu pentru sintaxemele ante- și postrelaționale, vom găsi invariante conjuncționale (și locuționale respective), invariante adverbiale (cu locuțiunile corespunzătoare) și invariante verbale. Invariantele conjuncționale și adverbiale reclamă un functor postrelațional verbal la mod personal. Functorul anterelațional e verbal, minus restricția modală. Functorul conjuncțional impune și o uniformitate modală: în propoziția ce o introduce apare numai modul condițional-optativ.

Ca și în cazul comparației simple, și aici se sesizează existența modificatorilor anterelaționali care se exprimă prin diverse clase morfologice: substantiv, dar mai rar, adjectiv și adverb, cel mai adesea.

Imaginea comparativă dezvoltată omogenă se realizează în toate trei cazurile de invariante relaționale.

1.2.2. Dăm mai jos situațiile reperabile în sistem:

GV <i>ca și când</i> GV ₁			GV <i>parcă</i> GV ₁			GV <i>a părea</i> GV ₁		
[GV]	{GAj	" "	[GV]	{GAj	" "	[GV]	{GAj	" "
	GAv	" "		GAv	" "		GAv	" "
	GN	" "		GN	" "		GN	" "

1.3. Desigur că analiza distribuțională a imaginii comparative ar putea fi îmbogățită și cu formalizarea imaginilor comparative paralele și a imaginilor comparative în lanț. Relațiile fundamentale însă rămânând aceleași, ne mulțumim doar să relatăm că primele se realizează prin intermediul conjuncțiilor disjunctive *sau*, *ori*, așezate între două imagini comparative (GN *ca* GN₁ sau +*ca*+ GN₂), iar ultimele se remarcă prin relațiile de determinare ale unei comparații de către alta, întocmai ca o reacție în lanț (GN *ca* GN₁ GAj *parcă* GV₁).

2. Deși Tudor Vianu a recunoscut numai pentru metaforă o latură profundă, latentă, și una manifestă³¹, se poate refera că această dichotomie e aplicabilă oricărei imagini figurative, ba, mai mult, poate fi explicată în termenii și cu mijloacele gramaticii transformaționale, care operează cu structura de adâncime (deep structure) și cu structura de suprafață

³⁰ Vezi și Maija Lehtonen, *op. cit.*, p. 226, care discută din acest punct de vedere comparațiile.

³¹ T. Vianu, *Observații asupra metaforei poetice*, în *Studii de stilistică*, București, 1968, p. 372–378.

(surface structure) a enunțurilor ³². În plus, luarea în considerare concomitent a componentului sintactic și a celui semantic ³³, primul fiind acum în atenția noastră, poate indica mecanismul nașterii imaginilor, pornind de la convenția că „transformările (singulare) nu afectează sensul, mărind puterea explicativă a gramaticii” ³⁴. Această afirmație e susținută și de înnoirile pe care le aduce teoria semantică a lui U. Weinreich față de cea a lui Katz și Fodor, teorie care „neagă posibilitatea separării tranșante sintaxă-semantică, a formulării unui component semantic care să înceapă acolo unde se sfârșește componentul sintactic” ³⁵. În felul acesta, componentul semantic al unei astfel de gramatici rămîne un factor important (noi am risca să spunem că în cazul explicării imaginilor figurative e determinant), stabilind constant relații de dependență cu cel sintactic. Astfel se explică de ce atît componentul sintactic, cit și cel semantic figurează ca termeni concomitenți ai structurii de adincime. „Datorită caracterului central al componentului sintactic (sursă generativă pentru întreaga gramatică), opoziția structură de suprafață/structură de adincime îmbracă însă în cadrul lui o formă mult mai generală, termenii ei ajungînd deseori să înglobeze cei doi componenți interpretativi: structură de adincime = = subcomponent sintactic de bază + component semantic / structură de suprafață = structuri rezultate din transformări + component fonologic” ³⁶.

Faptul că formele stilistice marcate, cum sînt imaginile figurative, pot fi explicate cu ajutorul gramaticilor transformaționale este și convingerea autorilor gramaticii transformaționale românești, deși nu s-au referit în mod expres la imaginile figurative. „O serie de reguli se vor dovedi utile ... pentru generarea prin rescriere sau transformare a unor forme stilistice marcate” ³⁷, idee imprimată de Weinreich, care și-a propus să interpreteze și „enunțurile aberante, devierile intenționate, vizînd efecte stilistice” ³⁸. În felul acesta, problema analogiei, de care aminteam la începutul lucrării, pe baza căreia se formează imaginile, se constituie într-o structură de adincime complexă pentru ca prin operații proprii transformărilor (omiterea, re poziționarea, înlocuirea) unor simboluri să ajungem la structura de suprafață concretizată prin imaginea comparativă, metaforică etc.

Menționînd că transformările sînt contextual limitate, deci componentul semantic poate impune restricții, să încercăm explicarea și apoi transformarea unei imagini comparative de tipul: $GN \sim GA_j \sim ca \sim GN_1$, în care restricția este trăsătura comună (modificatorul, cum l-am numit anterior), adjectivul, dintr-un exemplu ca acesta: *fată frumoasă ca o rază de lună*. Structura de adincime ar avea următoarea configurație :

³² P. Valesio, în *art. cit.*, p. 15, asigură faptul că „figurile retorice se prezintă întotdeauna sub aspectul lor transformațional”.

³³ Cel fonologic nu ne interesează.

³⁴ Em. Vasiliu și Sanda Golopenția-Erețescu, *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, 1969, p. 38 și nota 28.

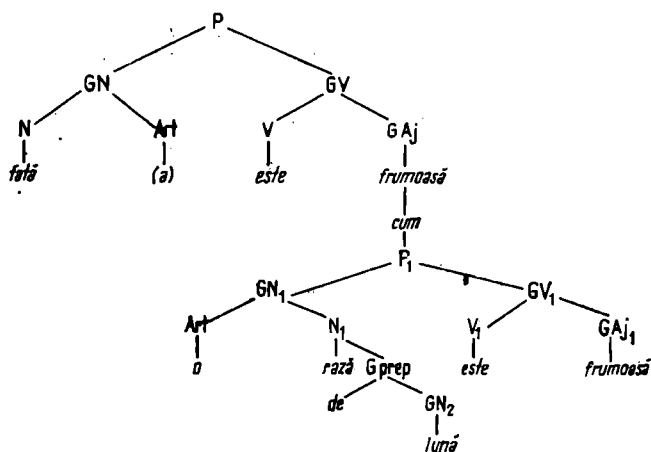
³⁵ Idem, *ibidem*, p. 46 și nota 36.

³⁶ Idem, *ibidem*, p. 52.

³⁷ Idem, *ibidem*, p. 63.

³⁸ Idem, *ibidem*, p. 51.

- I *fată frumoasă cum o rază de lună este GAj*
 II *fata este frumoasă cum o rază de lună este GAj*³⁹

Această structură de adîncime a suferit următoarele transformări :

Fata este frumoasă cum o rază de lună este GAj]

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
— omiterea copulei ⁴⁰	1	Ø	3	4	5	6	7	8	Ø	10
— înlocuirea adv. <i>cum</i> cu prep. <i>ca</i>	1		3	(ca)	5	6	7	8		10
— omiterea tră-săturii comune (GAj)	1		3	ca	5	6	7	8		Ø

Reducerea totală a trăsăturii comune se observă în structura de tipul GN⁻ca⁻GN₁ din exemplul : *o femeie ca un înger*, a cărei structură de adîncime este :

I	<i>o femeie GAj cum un înger este GAj₁</i>									
II	<i>o femeie este GAj cum un înger este GAj</i>									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
— omiterea copulei	1	2	Ø	4	5	6	7	Ø	9	
— înlocuirea lui <i>cum</i> cu <i>ca</i>	1	2		4	(ca)	5	6	7		9
— omiterea GAj și GAj ₁	1	2		Ø	ca	6	7		Ø	

³⁹ Transformările ce le incumbă textul literar sînt facilitate și de faptul că textul literar nu are un referent. Cf. Em. Vasiliu, *Sens referențial și reguli de transformare*, în PLG, V, 1967, p. 105—113; Michel Arrivé, *Postulats pour la description linguistique des textes littéraires*, în „Langue française”, 1969, nr. 3, p. 3—13, accentuează această lipsă a referentului în literatură, și deci și cînd e vorba de imaginea figurativă.

⁴⁰ Verbul *a fi* este semantic nerelevant; cf. și Em. Vasiliu și Sanda Golopenția-Eretescu, *op. cit.*, p. 25.

... Datorită caracterului ei explicit, comparația suferă relativ puține transformări. Reținem totuși omiterea copulei, care atrage după sine înlocuirea adverbului relativ *cum* cu prepoziția *ca*, sau omiterea trăsăturii comune, care are caracter opțional pentru functorul comparat.

... Aceleași transformări sînt prezente și într-o structură de tipul $GN^*GV^*ca\ GN_1$, ținînd cont că GV e considerat modificator ca și GA_j , din primele exemple, și deci trăsătură comună.

3. Imaginea metaforică

Studiată sub aspect formal mai susținut⁴¹ decît comparația, metafora suportă adaosuri la teoria înțelegerii ei ca segment de text care „se singularizează în primul rînd la nivelul restricțiilor selective”⁴², întărind convingerea că relația sintactică din structura de adincime determină sensul relațiilor din structura de suprafață. Fără această relație existența metaforei n-ar fi reperată, relația sintactică fiind, credem, prima treaptă în angajarea metaforei față de context; aceasta pentru că, scos din relația sintactică, cuvîntul metaforizat poate pierde calitatea de imagine, iar relația cea mai directă cu contextul rămîne cea sintactică⁴³.

Și în cazul metaforei, analiza functorială servește la desprinderea principalelor tipuri de invariante, și anume, spre deosebire de comparație, care dispune doar de o macrostructură ternară și de sintaxem, metafora uzează de monem, microstructuri, macrostructuri și de sintaxem. În funcție de alolexemele angajate în exprimarea metaforică, considerăm ca invariante: metafora monem substantivală (cu diversele ei fenomenalizări), metafore microstructuri adjectivale, verbale, adverbiale, după cum există metafore microstructuri substantivale ($GN\ GN_g$) sau metafore macrostructuri substantivale ($GN\ GPrep\ GN_1$), macrostructura apozitională dezvoltată și metafora sintaxem.

3.1. Invarianta monem substantivală se prezintă sub forma a două fenomenalizări sintactice. O primă categorie o formează substantivele metaforizate în vocativ, care stabilesc relații sintactice cu imperative imediate din context⁴⁴. A doua categorie cuprinde substantivele care, deși au relații sintactice cu contextul imediat, se constituie ca metafore numai pe baza relațiilor semantice cu un context mai larg⁴⁵.

⁴¹ Motiv pentru care nu vom insista decît asupra aspectului ei de imagine generată gramatical, apud J. Petöfi, *art. cit.*, p. 191, și nu ne vom referi la categoriile, valabile și pentru limba română, stabilite de cercetătoarea engleză Christine Broocke-Rose, citată anterior, așa încît pornim ca de la date deja stabilite.

⁴² Sanda Golopenția, *Semantica transformățională*, în LR, XVI, 1967, nr. 2, p. 105.

⁴³ Se pare că rațiunea definiției de mai sus a lui J. Petöfi a fost tocmai de a sublinia importanța relației sintactice, punînd-o pe primul plan, fără a subestima latura semantică, care este elementul constant în afara oricărei ierarhii și care a primit o pondere apreciabilă în urma discuției de la Bochum, din 1967, în sensul că s-a discutat necesitatea unei semantici contextuale a metaforei.

⁴⁴ S. Stati, *op. cit.*, p. 75.

⁴⁵ Ambele categorii ilustrează *simple replacement* de la Christine Broocke-Rose, ca în exemplul: *Hai, hai, șerpaoico!*.

3.1.1. Pentru prima categorie, exemplele, în majoritate, au o proveniență argotică, metafora evidențiindu-se în contextul imediat prin elemente de natură semantică ⁴⁶.

3.1.2. Cea de-a doua categorie este tot o metaforă monem substantivală ⁴⁷, care se constituie pe baza unei restricții selective de origine semantică, minus restricția cazuală. Ambele forme au la bază o comparație între doi termeni reușiți printr-o trăsătură comună. Prin urmare structura de adîncime va consemna existența unei comparații, ca în exemplul:

	<i>Fata</i>	<i>este</i>	<i>GAj</i>	<i>cum</i>	<i>șerpoaica</i>	<i>este</i>	<i>GAj₁</i>
	1	2	3	4	5	6	7
— omiterea copulei	1	Ø	3	4	5	Ø	7
— înlocuirea lui <i>cum</i> prin <i>ca</i>	1		3	(<i>ca</i>)	5		7
— omiterea trăsăturii comune				4			
	1		Ø	<i>ca</i>	5		Ø
— omiterea comparantului și implicit a lui <i>ca</i>	Ø			Ø	5		

3.2. O altă variantă a metaforei substantivale este cea formată din microstructura GN⁻GN_g₁, care are ca marcă modificatorul cazual — Genitivul. Functorul cu modificator genitival formează o relație atributivă.

Structura de adîncime a acestei forme este de natură verbală, de unde apariția unor transformări diferite, în parte, de cele anterioare: repoziționarea și nominalizarea. O metaforă de felul: *aripile speranțelor* are o structură de adîncime:

	<i>speranțele au aripi cum GN au aripi</i> ⁴⁸						
	1	2	3	4	5	6	7
— omiterea comparantului	1	2	3	4	Ø	Ø	Ø
— omiterea lui <i>cum</i>	1	2	3	Ø			
— repoziționarea	3	2	1				
— nominalizarea și apariția modif. <i>g</i>	3	Ø	1				

Ideea de posesiune exprimată verbal în structura de adîncime se nominalizează prin Genitiv în structura de suprafață. Asistăm de asemenea la o reducere considerabilă a structurii de adîncime, de la un enunț la o microstructură ce condensează trăsături semantice și sintactice proprii metaforei ⁴⁹.

⁴⁶ Se observă clar imposibilitatea adresării către o reptilă etc.

⁴⁷ Ca în exemplul: *Șerpoaica mi se urcă în cap*.

⁴⁸ Comparația, la rîndul ei, s-a constituit pe baza unei trăsături comune între *speranțele* și GN: *speranțele sînt GAj avînd aripi cum GN sînt GAj₁ avînd aripi*.

⁴⁹ „La métaphore et la comparaison unissent entre elles deux significations à l'aide d'un élément commun, un tertium comparationis, on peut logiquement tirer une comparaison de toute métaphore, mais ce n'est pas cette comparaison qui en est la base. Car dans la métaphore, les deux sphères ne se trouvent pas distinctes dans l'esprit, l'une à côté de l'autre, et n'attendent pas l'élément commun pour se réunir. Aux contraire, la métaphore proprement dite est toujours une expression unitaire, avant laquelle s'est déjà effectuée dans le préconscient la fusion d'éléments des deux sphères". Vezi H. Hempel, *Essence et origine de la métaphore*, în *Essais de philologie moderne*, Paris, 1953, p. 45.

3.3. O altă variantă a metaforei substantivale o constituie macrostructura ternară formată din functorul prepozițional *de*, care reclamă apariția altor doi functori substantivali dispuși simetric față de prepoziție: $GN \sim de \sim GN_1$. Metafora *ploaie de lumină* are o structură de adîncime de felul următor:

	<i>lumina e</i>		<i>GAj cum ploaia e</i>			<i>GAj₁</i>	
	1	2	3	4	5	6	7
— omiterea copulei	1	Ø	3	4	5	Ø	7
				(ca)			
— înlocuirea lui <i>cum</i> prin <i>ca</i>	1		3	4	5		7
— omiterea trăsăturii comune (GAj, GAj ₁)	1		Ø	ca	5		Ø
— re poziționarea și înlocuirea lui <i>ca</i> prin <i>de</i> ⁵⁰	5			de	1		

Avantajul macrostructurii ternare metaforice de mai sus este lesne de observat: cei doi termeni ai comparației coexistă în metafora coalescentă, dar neutilizînd forma explicită a comparației, ci unindu-i printr-o relație atributivă⁵¹.

3.4. În cazul invariantei metaforice adjectivale găsim o microstructură care este rezultatul alăturării unei trăsături proprii comparantului la comparat: $GN \sim GAj$. Structura de adîncime a unei astfel de metafore are următoarea configurație:

	<i>tăcerea</i>	<i>e</i>	<i>grea</i>	<i>cum</i>	GN	<i>e</i>	<i>grea</i>
	1	2	3	4	5	6	7
— omiterea comparantului	1	2	3	4	Ø	Ø	Ø
— omiterea lui <i>cum</i>	1	2	3	Ø			
— omiterea copulei	1	Ø	3				

3.4.1. Cu ajutorul metaforei adjectivale și adverbiale se evidențiază importanța relației sintactice care stabilește că „centrul de greutate expresiv se găsește în determinant”⁵². În cazul metaforei adverbiale se uzează de aceleași transformări ca și în acela al adjectivului metaforic.

3.5. Invarianta metaforică verbală se fenomenalizează prin metaforele implicații și se recunoaște datorită relației sintactice, realizate, de exemplu, în cazul metaforizării predicatului, cu subiectul propoziției.

Ca și celelalte invariante, structura de suprafață $GN \sim GV$ este rezultatul omiterii functorului comparant, încît comparația inițială rea-

⁵⁰ *De*, prepoziție care arată „termenul comparat în cadrul atributului substantival prepozițional”; cf. *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. I, București, 1966, p. 343.

⁵¹ Elena Slave, *Expresivitatea metaforei lingvistice*, în LR, XV, 1966, nr. 4, p. 329–339.

⁵² Idem, *ibidem*, p. 331.

lizată pe baza unei trăsături comune de esență verbală se reduce la func-torul comparat. O metaforă ca aceasta : *creierii îi sfîrîiau* are o structură de adîncime de felul :

creierii sfîrîiau cum GN sfîrîiau ⁵³

	1	2	3	4	5
— omiterea comparantului	1	2	3	Ø	Ø
— omiterea lui <i>cum</i>	1	2	Ø		

3.6. Reducerea elementelor auxiliare, copulă și conectiv, dar și a trăsăturii comune e semnalabilă în cazul metaforei apozitie, a cărei struc-tură de adîncime e o comparație dezvoltată. De asemenea, în structura de adîncime pot apărea și formele echivalente cu *alias, adică, anume* ⁵⁴.

3.7. În sfîrșit, metafora enunț are două fenomenalizări mai frec-vente. Prima, în care enunțul este asigurat de verbul copulativ *a fi*, struc-tura de suprafață a unei astfel de metafore fiind : $GN \sim a \text{ fi } GN_1$, ca în exemplul : *o lacrimă e o comoară*. În structura de adîncime este prezentă trăsătura comună care, datorită identității, se omite ⁵⁵.

o lacrimă e GAj cum o comoară e GAj₁

	1	2	3	4	5	6	7
— omiterea trăsăturii comune	1	2	Ø	4	5	6	Ø
— omiterea copulei	1	2		4	5	Ø	
— înlocuirea lui <i>cum</i> prin <i>ca</i>	1	2		(ca)	5		
				4			

Cea de-a doua fenomenalizare a metaforei enunț sau sintaxem e comparabilă cu metafora monem substantivală, care se precizează la nivelul macrocontextului. Structura ei sintactică poate angaja relațiile din interiorul frazei, ca în următorul exemplu : *Un ogor înfelenit, în care n-a intrat plugul niciodată, pe care n-au crescut decât buruieni și mărăcini, care a fost vecinic înecat într-o ceață tristă și plictisitoare* [viața eroinei]. Structura de adîncime a unei astfel de metafore este o comparație struc-turată asemănător cu comparația din metafora enunț discutată anterior : $GN \text{ este } GAj \text{ cum } GN_1 \text{ este } GAj_1$.

4. Personificarea

Fiind o categorie formală a metaforei, personificarea se supune aceluiași transformări din punct de vedere sintactic, deoarece caracteris-ticile ei se fenomenalizează la nivelul semantic al expresiei ⁵⁶.

⁵³ A se remarca faptul că în cazul metaforelor verbale trăsătura comună e subînțeleasă, repetîndu-se doar verbul în partea a doua a comparației. Astfel, structura de adîncime ar avea următoarea configurație : *creierii erau GAj înct sfîrîiau cum GN erau GAj₁ înct sfîrîiau*, în care omiterea trăsăturii comune GAj și GAj₁ și a copulei este previzibilă, urmînd să se reducă apoi doar comparantul.

⁵⁴ Sanda Golopenția-Eretescu, *art. cit.*, p. 165. În cazul metaforei aceste echivalente sînt opționale.

⁵⁵ Em. Vasiliu și Sanda Golopenția-Eretescu, *op. cit.*, p. 25.

⁵⁶ O încercare de studiere a personificării aparține lui P. Valesio, care a reliefat că numai prin luarea în considerare și a factorului semantic se poate explica mecanismul formării acestei imagini. Cercetătorul italian a aplicat simbolul complex, constituit din caracteristici gramaticale și semantice.

5. Imaginea juxtapusă

Un alt tip de imagine care reține atenția cercetătorului, impusă fiind de o cercetare sintagmatică, este imaginea juxtapusă⁵⁷. Este cazul, cel mai frecvent, al întăririi unei metafore sau personificări de o comparație. Deși e întâlnită mai ales pe lingă metafora verbală, comparația ce o secundează e cel mai adesea simplă, încît extensiunea unei astfel de imagini e medie⁵⁸.

Din punctul de vedere al generării ei gramaticale, imaginea juxtapusă de origine verbală în metaforă are o structură de adîncime ce se filtrează în structura de suprafață printr-o serie de omisiuni, după cum se va vedea, pe baza imaginii: *Dojana preotului îl șfichiuiă ca un bici de foc*. Deci GN⁻GV⁻ca⁻GN₁ reprezintă rezultatul transformării următoarei structuri de adîncime:

	GN	e	GAj	GV	cum	GN ₁	e	GAj ₁	GV ₁
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
— omiterea lui GAj									
și GAj ₁	1	2	ø	4	5	6	7	ø	9
— omiterea copulei	1	ø		4	5	6	ø		9
— înlocuirea lui cum					(ca)				
prin ca	1			4	5	6			9
— omiterea lui GV ₁	1			4	ca	6			ø

Alături de acest tip de imagine juxtapusă pot apărea și altfel de sintagme, în funcție de configurația metaforei sau chiar a comparației⁵⁹.

6. Aderînd la ideea că formele stilistic marcate exprimă conexiuni puternice cu structura fundamentală a limbii, am încercat să discutăm forma imaginii figurative din punct de vedere distributiv, pentru ca mecanismul sintactic al apariției lor să folosească datele generale ale gramaticii transformationale.

În acest context al discuțiilor, am considerat că imaginea figurativă se realizează numai prin luarea în considerare a relațiilor sintactice pe care le stabilesc functorii componenți, acestea evidențiind calitatea, prin excelență semantică, a imaginilor figurative. Concepîndu-le astfel, ne-am detașat de interpretările mai vechi, care le-au echivalat cu părți de propoziție, trunchiindu-se astfel corpul imaginii.

Referitor la generarea ei gramaticală, imaginea figurativă, cu variațiile ei fenomenalizări, răspunde situației proprii gramaticii transformationale de a dispune de o structură sintactico-semantică de adîncime care se filtrează la suprafață prin regulile de transformare discutate. Din acest

⁵⁷ Spre deosebire de Maija Lehtonen, *op. cit.*, p. 171 și 173, care consideră imaginile juxtapuse comparații devenite metafore, noi înțelegem prin imagini juxtapuse plasarea în același context a două imagini eterogene, cel mai adesea o metaforă întărită de o comparație. Procedul este semnalat de Leo Spitzer în *Stilstudien*, München, 1928, p. 459, sub denumirea de „embolement d'une image dans une autre”.

⁵⁸ De cele mai multe ori, din punct de vedere semantic, comparația este previzibilă, datorită verbului metaforizat care ar putea figura cu sensul lui propriu în comparație.

⁵⁹ Ca, de exemplu: GN⁻de⁻GN₁⁻a fi⁻GN₂; (GN)GN_{1g}⁻ca⁻GN₂; GN⁻GAJ⁻parcă⁻GV; GN⁻GAJ⁻de⁻parcă⁻GV; GN⁻GAJ⁻ca⁻și cînd⁻GV; GN⁻GV⁻Intocmai⁻ca⁻GN₁; GN⁻GV⁻parcă⁻GV₁; GN⁻GV⁻de⁻parcă⁻GV₁; GN⁻GV⁻ca⁻și cînd⁻GV₁ etc.

punct de vedere metafora e cea care uzează complet de regulile transformării.

Dacă din punct de vedere paradigmatic imaginea figurativă dispune de un număr finit de forme, aspectul sintagmatic întărește convingerea Juliei Kristeva, după care codul limbajului poetic e un cod verbal infinit. Dar acest lucru într-o cercetare viitoare.

QUELQUES CONSIDÉRATIONS SUR LA FORME DE L'IMAGE FIGURATIVE

R É S U M É

Cette étude essaye d'expliquer la forme de l'image figurative à l'aide des méthodes fournies par la grammaire transformationnelle. On classe de cette manière le syntagme de l'image figurative et les transformations que la structure profonde exige pour aboutir à l'image comparative, métaphorique, à la personnification et à l'image juxtaposée.

On tente en même temps d'offrir une solution aux invariants relationnels de l'image comparative.

Iunie 1972

*Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31*

ELEMENTE ALE EXPRESIVITĂȚII DIALOGULUI ÎN ROMANUL „VIAȚA LA ȚARĂ” DE DUILIU ZAMFIRESCU

DE

ION ISTRATE

În ultima vreme, în studiile teoretice asupra artei s-au introdus termeni noi, datorită cărora profită în primul rînd cercetările practice. Considerarea artei cu limbaj¹, constituit dintr-o succesiune de semne² articulate între ele sub un dublu raport³, cît și sublinierea paralelismului structural existent între limbajul artistic și cel lingvistic⁴, dar mai ales a deosebirilor lor tipologice⁵, reprezintă un punct de plecare ferm pentru o cercetare practică. Pe această bază am încercat să găsim unghiul cel mai favorabil analizei dialogului în cadrul general al discursului epic.

1. Literatura se realizează ca limbaj din elementele constitutive ale unui sistem lingvistic. Ea folosește limba în momentul actualizării structurilor ei de cod și de rețea⁶. Limba poate fi, în mod independent, expresia unor conținuturi logice și afective prin funcția ei de mijloc principal de comunicare între oameni.

1.1. Limbajul poeziei lirice se realizează prin discursul „eu”-lui ei, față de care receptorul este un „tu” imaginar. Situația în care acest „eu” este transferat în interiorul altei persoane gramaticale produce ceea ce Vianu a numit o „lirică mascată” sau o „lirică a rolurilor”⁷. Acestea fiind numai moduri expresive, mesajul liric rămîne un transfer de informație dinspre „eu” către „tu”.

1.2. În proza artistică, personajul, indiferent de măsura în care se deosebește de „o figură istorică sau o persoană din viața reală”⁸, evoluează

¹ Cf. Henri Wald, *Omul și semnele*, în *Artă și comunicare*, București, 1971, p. 9—37.

² *Ibid.*, p. 11—13.

³ Cf. Ludwig Grünberg, *Cunoașterea artistică și sociologia cunoașterii*, în *Conceptul de realitate în artă*, București, 1972, p. 66.

⁴ Cf. Henri Wald, *Realitatea și realismul*, în *Conceptul de realitate în artă*, București, 1972, p. 90—93.

⁵ Cf. Ludwig Grünberg, *ibid.*, p. 68—80.

⁶ *Ibid.*, p. 60—69.

⁷ Tudor Vianu, *Atitudinea și formele eului în lirica lui Eminescu*, în *Scriitori români*, București, 1970, 268—280.

⁸ René Wellek, Austin Warren, *Teoria literaturii*, București, 1967, p. 50.

angrenat în evenimente și în relație cu alte personaje, față de care se poate afla în situația de „eu”, „tu” sau „el”. Dar, dacă în realitate (și în dialog) indivizii rămân ei înșiși în oricare din aceste situații, pe planul relatării se pierde persoana reală, datorită „medierii” ei prin cel ce relatează. Codul discursului epic se constituie prin existența relatării ca posibilitatea lingvistică. Atunci când opera este concepută numai ca lucru scris, „persoana relatării” are un rol asemănător rolului pe care îl are în film pelicula cinematografică — de liant invizibil al imaginilor. Demersul tranzitiv al discursului epic este inclus într-un efort de constanță a persoanei relatării.

Persoana aceasta poate fi a unuia dintre personaje, față de care se reorientează atât evenimentele, cât și celelalte personaje, sau poate reprezenta în mod nemijlocit „vocea” transmițătoare, în cazul în care discursul epic este formulat și condus în mod direct. Singurele persoane posibile ale relatării sînt persoana I și a III-a, demersul fictiv al prozei epice neputînd fi realizat decît în aceste feluri: „Eu mergeam pe stradă” (pentru prima situație), „Mihai părăsise orașul” și „A fost odată” (pentru cea de-a doua situație). Persoana a II-a este a destinatarului informației purtate de limbajul artistic astfel constituit.

În aceste condiții, dialogul este singurul segment exterior limbajului discursului epic⁹. Personajul introdus în text la persoana relatării nu mai este „povestit” atunci când dialoghează. El este posesorul propriilor sale afirmații, în mod nemijlocit. Statutul aparte al dialogului este determinat, în altă ordine de idei, și de oralitatea lui eminamente „lingvistică”¹⁰.

2. Părerea lui Duiliu Zamfirescu despre artă mărturisește tendința către identificarea travaliului artistic cu un act de purificare conform unor idealuri de armonie subiectivă, autorul crezînd în „ideea superiorității artei asupra vieții din punct de vedere moral”¹¹. Departe de a fi o evadare din realism, imaginea artei ca „realitate armonică” pe „pămîntul liber al clasicismului”¹² derivă din faptul că „libertății imaginii în raport cu timpul și spațiul îi corespundea o năzuință a sufletului de a se descoperi pe sine dincolo de ceea ce există la suprafață și care nu-i aparține numai lui”¹³.

Dealtfel, și materia romanelor sale apare mai subtilă, rarefiată și poetică. Realismul se valorifică în lumina unui mobil moral, caracterul său „demonstrativ” explicînd polaritatea personajelor, îndreptate oarecum prea simetric pe axa pozitiv-negativ, orientarea căutărilor lor omenești

⁹ „Dacă epopeea și romanul sînt forme compuse [hibride — n.n.], atunci, pentru identificarea genurilor fundamentale, se cuvine să le descompunem, separînd ceea ce e narațiune directă de ceea ce e narațiune prin dialog” (René Wellek, Austin Warren, *op. cit.*, p. 30).

¹⁰ „Limba vorbită este folosită în primul rînd în dialog” (Boris Cazacu, *Limba vorbită, limbă scrisă, stil oral, în Studii de poetică și stilistică*, 1966, p. 32).

¹¹ Georgeta Horodincă, *Duiliu Zamfirescu și contribuția lui la dezvoltarea romanului nostru realist*, București, 1956, p. 23.

¹² Mircea Zăciu, *Concepția estetică a lui Duiliu Zamfirescu*, în „Tribuna”, II, 1958, nr. 43, p. 6; vezi și Al. Dima, *Opiniile estetice ale lui Duiliu Zamfirescu*, în „Viața românească”, XI, 1958, nr. 11, p. 100—107.

¹³ Liviu Petrescu, *Duiliu Zamfirescu între platonism și naturalism, (I)*, în „Steaua”, XX, 1969, nr. 9, p. 53.

către limita de sus a moralității, în prezența și pe fundalul unui sentiment persistent al condiției tragice a omului.

Concepția sa estetică vizează realizarea artistică a structurilor de cod. Acestea există, însă, numai prin structurile de rețea reconstituite de cititori¹⁴. Și dacă dialogul este singurul segment al prozei epice exterior limbajului ei, asta nu înseamnă că el nu participă la realizarea structurilor ei de cod și nu posedă propriile sale structuri de rețea, detectabile prin analiza lingvistică.

3. Materialul lingvistic analizat¹⁵ se împarte în două straturi, unul constituit din sintagmele precedate de semnul grafic al dialogului, și altul contextual.

Rangul	Poziția	Cuvinte
1	Text dialogat	3 519
2	Context dialogal	2 283
	Total	5 802

Contextul cuprinde, pe de o parte, mijloacele de introducere ale dialogului în textul narativ (propoziții bimembre simple formate cu un verb al declarației) și pe de alta, notația reacțiilor partenerilor.

Sub raportul partenerilor, s-a ordonat următoarea succesiune :

Rangul	Partenerii dialogului	Cuvinte-text în dialoguri
1	Sașa-Matei	1 919
2	Mihai-Tincuța	839
3	Matei-baciu Micu	743
4	Sașa-conu Dinu Murguleț	569
5	Matei-conu Dinu Murguleț	369
6	Sașa-Matei-subprefectul-conu Dinu	264
7	Sașa-frații ei	238
8	Sașa-Mihai	183
9	Matei-Aglaia	172
10	Matei-Coana Diamandula	152
11	Mihai-surorile mai mici	125
12	Tincuța-subprefectul	79
13	conu Dinu-coana Profira	64
14	Matei-Mihai	56
15	conu Dinu-coana Sofița	30
16	Sașa-Tincuța	26
17	coana Sofița-Tincuța	25
18	coana Profira-Tincuța	16
19	Tincuța-Scatiu	8

¹⁴ Ludwig Grünberg, *ibid.*, p. 68.

¹⁵ Duiliu Zamfirescu, *Viața la țară*, în *Opere*, vol. II, *Romanul Comăndștenilor*, ediție îngrijită, prefață și note, glosar de Mihai Gafița, București, 1970, din care am selectat acele fragmente care, prin subiectul dialogului, aveau un conținut afectiv-emoțional (cifrele din paranteză indică rîndul): p. 25 (22–25), 27 (19, 22–24, 29, 40), 28 (2–4, 8–10, 33–35), 29 (2–6), 30 (20–36), 31 (1–2, 3–8, 30–35), 34 (1–3, 9–12), 43 (9–41), 45 (6–8, 12–22,

3.1. Preferința pentru anumite verbe ale declarației, alegerea anumitor moduri și timpuri, a unui subiect sau a altuia, topica sînt domeniile în care se poate materializa expresivitatea în formele de legare a dialogului de textul epic.

În fragmentele analizate s-au folosit următoarele verbe :

Rangul	Verbul	Frecvența	Poziția	
			antepuse	postpuse
1	a zice	68	7	61
2	a întreba	14	2	12
3	a răspunde	12	4	8
4	a adăuga	5	3	2
5	a auzi	1	1	0
6	a exclama	1	0	1
7	a începe	1	0	1
8	a înlări	1	0	1
9	a întrerupe	1	0	1
10	a vorbi	1	1	0

Din totalul de 105 cuvinte-text, 99 sînt cumulate de 4 verbe. Cele folosite sporadic (mai ales pozițiile 5—10) introduc note scenografice și substituie indicații de regie (*a întreba*, *a răspunde*, *a întrerupe*, *a adăuga*), asociază activități psiho-fizice sau ale analizatorilor (*a vorbi*, *a auzi*) sau sugerează discret mimica și intonația (*a exclama*, *a începe*, *a înlări*).

Caracterul stereotip în cadrul topicii de tip antepus (18 cazuri) slăbește datorită : a) formulării introducerii printr-o propoziție coordonată, regentă sau subordonată în cadrul unei fraze (12 cazuri); b) dislocării între verbul declarației și semnul grafic „:” a unei părți a propoziției sau a unei propoziții întregi (10 cazuri); c) posibilității de subînțelegere a subiectului, exprimat în propoziția anterioară coordonată (12 cazuri). Apar și propoziții bimembre simple autonome cu rol unic (4 cazuri).

În topica de tip postpus propoziția apare cu subiectul inversat și de cele mai multe ori are aparența unui grup incidental. Ea își poate alipi unii determinanți, însă nu în spațiul dintre predicat și subiect („—Vream să te aștept, zise ea încet”. — Cap. XII, p. 105; „— Nu poțefști, pă-

31—35), 52 (5—11, 16—20, 24—26), 53 (15, 32—34), 60 (28—31), 61 (2—5, 9—13, 35—38), 62 (1—3, 5—7, 10—13), 64 (12—21), 65 (37—41), 66 (1—2, 7—17), 69 (10—14, 28—33), 70 (17—22), 71 (1—7, 20—28), 72 (5—7, 12—41), 73 (1—9), 74 (16—22, 38—41), 75 (27—34, 37—39), 79 (9—12, 18—25, 31—36, 40—41), 80 (7—10, 16—23), 81 (1—5, 20—21, 29—35, 39—40), 82 (1—4, 18—21, 27—29), 85 (12—15, 21—22, 40—41), 86 (6—13), 95 (6—11, 25—28, 39—41), 96 (1—3, 16—23, 36—41), 97 (5—6, 29—41), 98 (1—2, 27—32), 99 (4—8, 26—40), 100 (1—3, 11—26, 28—37), 101 (1—8), 102 (29—33), 103 (28—32), 104 (13—20), 105 (1—23), 107 (9, 14—23), 111 (16—18, 28, 38—41), 112 (1—7, 14—21), 113 (19—24, 31—34), 114 (3—9, 21—28), 115 (10—15, 21—25), 116 (14—16, 24—26, 34—39), 117 (5—6, 9—16, 41), 118 (1, 4—6, 8—10, 13—19, 22), 120 (15—16, 30—39), 121 (1, 10, 12, 21—22, 24—25, 28—29, 32), 122 (5—10, 19—23), 124 (11—22, 24—26), 125 (3—4, 25), 126 (3—16, 20—30, 36—41), 127 (1—5, 18—29, 33—38), 128 (1—20, 25—34, 37—41), 129 (1—2, 6—12, 19—23, 27—34), 130 (1—5, 9—19), 133 (26—32, 35—41), 134 (12—23, 29—37), 135 (4—6, 20—24), 137 (23—31), 138 (11—14, 30—39), 147 (8—9, 26—30), 173 (37—39), 174 (1), 175 (16—18, 23—24, 32—37), 176 (13—16, 29—39), 178 (3—8).

rinte? zise băiatul, întinzându-i o farfurie.” — Cap. XV, p. 102;
 „—Eram pe drumul arzător al confidențelor, zise el încet și parcă s-ar
 fi gândit la lumea din mintea lui.” — Cap. XIV, p. 99).

Subiectele verbelor declarației sînt :

I. În topica de tip antepus

Rangul	Verbul	Subiectul	Numărul
1	a zice ¹⁶	subînțeleș „acesta”	5 1
2	a întreba	subînțeleș	2
3	a răspunde	subînțeleș „fata” „el”	2 1 1
4	a adăuga	subînțeleș „ea”	2 1
5	a auzi	„un glas”	1
6	a vorbi	subînțeleș	1

II. În topica de tip postpus

Rangul	Verbul ¹⁷	Subiect	Numărul
1	a zice	„ea” „el” subînțeleș „Sașa” „băiatul” „Tincuța” „bătrînul” „Mihai” „baciul” „conu Dinu” „dlînsa” „fata” „mamă-sa” „Mary” „Victoria”	15 14 8 5 3 3 3 2 1 1 1 1 1 1 1
2	a întreba	„ea” „Sașa” „el” „Matei” „Mihai” „subprefectul”	6 2 1 1 1 1

¹⁶ Un caz particular este constituit de gerunziul *zicîndu-i*, de fapt o contragere.

¹⁷ Verbele *a auzi*, *a înțelege*, *a vorbi* nu apar în schemă, avînd numai subiecte subînțelese.

Rangul	Verbul	Subiectul	Numărul
3	a răspunde	„ea” „el” „Tincuța”	4 2 1
4	a adăuga	„ea” „subprefectul”	1 1
5	a exclama	„conu Dinu”	1
6	a întări	„Matei”	1
7	a întrerupe	„Sașa”	1

Subînțelegerea subiectului ține de exprimarea lui în propoziții anterioare, atunci când propoziția introductivă este coordonată sau subordonată alteia. Cu toate acestea există o alegere subiectivă contextuală, chiar în propoziții introductive izolate („Fata răspunse încet :” — Cap. XXVIII, p. 128 ; „Apoi, încet, zise :” — Cap. XVI, p. 111).

Unele subiecte sînt nume proprii : *Sașa*, *Tincuța*, *Matei*, *Mihai* și rolul lor este indicativ și aproximativ neutru din punctul de vedere al regizării dialogului. Gradele de rudenie, pronumele de politețe, particularitățile de vîrstă și profesionale în substantive ca : *mamă-sa*, *dînsa*, *bătrînul*, *soră-sa*, *subprefectul*, *baciul* ne apropie persoanele pe care le denumesc. Utilizarea lor variată în funcție de subiect produce un foarte puternic efect de apropiere a scenei.

Un pronume demonstrativ, un nume comun îndepărtează scena, creează alt cadru dramatic. În același mod, pronumele personal, prin indicarea directă și univocă a genului, subliniază gingășia unor sentimente erotice, ca și ideea de cuplu.

Lipsa verbului declarației poate duce la false forme de introducere („Pe pragul ușei se opri :” — Cap. XVI, p. 113 ; „El își lăsă mîna în jos cu încetul : ” — Cap. XXIII, p. 176 ; „Ea se desfăcu încet de el : ” — Cap. XXIII, p. 176 ; „El dete din cap supărat : ” — Cap. XVIII, p. 129), în care este subliniată mai ales spontaneitatea cu care se trece de la o acțiune la alta.

În concluzie, legarea de text prin verbele declarației poate avea de la o valoare pur conectivă pînă la aceea de a sublinia replica și de a crea un cadru scenic ori de constitui un prilej de alipire a unei notații privitoare la o reacție concomitentă.

În afara celor 122 de sintagme introduse (105 introduceri propriuzise și 17 false) mai există un număr mare de sintagme fixate liber în text. (Vezi primul tabel de pe p. 133.)

Numărul total (239) arată că „ancorarea” dialogului la discursul narativ este totuși slabă.

3.2. Pe suportul formelor de integrare a dialogului în discursul epic apare notația reacțiilor concomitente. Ea poate avea, însă, și o deplină

Rangul	Grupurile	Numărul de grupuri	Numărul de sintagme
1	Sintagme izolate	60	60
2	Grupuri de cîte două	24	48
3	Grupuri de cîte trei	18	54
4	Grupuri de cîte patru	11	44
5	Grupuri de cîte cinci	4	20
6	Grupuri de cîte şase	5	30
7	Grupuri de cîte şapte	22	14
8	Grupuri de cîte nouă	1	9
9	Grupuri mai mari (20)	1	20

autonomie, însoţind dialogul în mod liber, după cum i se acordă prin aceasta o funcţie. De aceea rolul ei poate fi urmărit doar în relaţie cu stratul de dialog propriu-zis, faţă de care apare. Dinamica citorva fenomene ne va aduce unele clarificări.

Prin prisma raportului concret-abstract¹⁸ numele comune prezintă următoarea situaţie :

Rangul	Felul substantivului	Frecvenţa în dialog	Frecvenţa în context
1	Nume concrete	168	209
2	Nume abstracte	145	106
	Total	313	314

Textul dialogului este mai sărac noţional, dar faţă de context mai bogat în nume abstracte, în timp ce în textul notaţiilor apar mai intens substantivele concrete. Această observaţie ne face să inversăm termenii aserţiunii după care la Duiliu Zamfirescu arta ar consta în naturaleţea dialogului şi în fineţea notării reacţiilor. Este vorba de o fineţe a dialogului şi de o naturaleţe a notaţiei !

Flexiunea şi sintaxa aspectului nominal în raportul concret-abstract aduce întregiri interesante.

¹⁸ Cf. Eugen Câmpeanu, *Stilistică şi morfologie. Probleme de metodă*, în CL, XIII, 1968, p. 261 – 268.

Nr. de ord.	Funcția sintactică	Caz	Dialog		Notații dialogale	
			concret	abstract	concret	abstract
1	Subiect	N.	20	17	11	6
2	Nume predicativ	N.Ac.	15	12	0	3
3	Atribut substantival genitival	G.	10	5	6	3
4	Atribut substantival prepozițional	Ac.	7	3	6	9
5	Atribut apozitional	N.	0	1	0	0
6	Complement direct	Ac.	42	45	62	23
7	Complement indirect	D., Ac.	8	17	29	7
8	Complement de agent	Ac.	0	0	2	2
9	Complement circumstanțial de loc	D., Ac.	29	19	44	8
10	Complement circumstanțial de timp	Ac.	15	3	2	8
11	Complement circumstanțial de cauză	Ac.	1	2	2	1
12	Complement circumstanțial de scop	Ac.	0	1	0	0
13	Complement circumstanțial de mod	Ac., D.	10	14	21	36
14	Complement circumstanțial instrumental	Ac.	5	1	24	0
15	Complement circumstanțial sociativ	Ac.	1	0	0	0
16	Complement circumstanțial de excepție	Ac.	1	0	0	0
17	Fără funcție	—	3	3	0	0

Izbește în dialog numărul mare de subiecte și nume predicative cuvinte abstracte. Nuanțării exprimării îi servesc și complementele directe și cele indirecte nume abstracte (17), circumstanțialele de cauză (2), de scop (1), instrumentale (1). Circumstanțialele de loc nume abstracte (19), ne descoperă uneori și un mod specific de a formula abstractul în concret („— Eram pe drumul arzător al confidențelor, zise el încet și parcă s-ar fi gândit la lumea din mintea lui. Alături de dorul meu de țară, sta dorul de cineva, iubit, dar necunoscut”. — Cap. XIV, p. 100; „— Așa. În răsărit e veselie, se amestecă o idee vagă de speranță, și în fericire nu se numără ceasurile. Pe câtă vreme în apus, sufletul întrevede un sfârșit, clipele cele din urmă ale unui foc ce se stinge... Nu-i așa?” — Cap. XIV, p. 98).

Numărul complementelor directe este aproape o treime din total (172 din 627). În notație, substantivul concret cu care se indică o reacție este regizat de un verb tranzitiv, subiect fiind un nume abstract cu deschidere psihologică (un „eu”). Construcția : „eu” + verb tranzitiv + complement direct devenind foarte sugestivă, permanența acestei succesiuni realizează o concretizare a gesturilor („Mihai simți din nou brațul Tincuței sub al său” — Cap. X, p. 71; „Ridică încet ochii din pământ” — Cap. VIII, p. 60). Se subliniază delicatetea concretă a mișcărilor, farmecul lucrurilor făcute pe jumătate (în mod concret) și inhibitate de o puternică emoție.

Circumstanțialul de timp subliniază durata scurtă a unui act, o stare puternic emotivă : *un moment* (de 4 ori), *o clipă* (o dată) sau *pauza*

care precedă tonul grav, sentențios : *după câteva minute* (o dată), *după cinci minute* (o dată). Pătrunde de asemenea un mare număr de circumstanțiale concrete de loc (44), slujind construirii decorului cadrului scenic. Notarea circumstanței modale abstracte afectiv-emotive este realizată, de cele mai multe ori, de „simbolismul” intonației sau mimicii („— Da; răspunse ea cu glasul tremurător.” — Cap. XIV, p. 97).

Complementele indirecte nume concrete denumesc uneori, în notații, părți ale corpului sau obiecte care se pot uni cu brațul într-un gest. Revenirea acestei construcții și preferința pentru forma prepozițională și atunci când e folosit un verb tranzitiv ne-au dus la concluzia că acest complement este construit în tiparele complementului circumstanțial instrumental¹⁹. Utilizarea lui are efectul unei fragmentări a dinamismului ansamblului, prin „decuparea” acțiunii în elemente, cu scopul sublinierii lor („Sasha înălță din umeri și închise din ochi, cu supunere către soartă :” — Cap. XVII, p. 116; „— Iartă-mă, zise dinsa, atingându-l ușor cu mâna.” — Cap. XIV, p. 99; „El dete din cap supărat :” — Cap. XVIII, p. 129).

Ca topică, poziția finală este aproximativ de 8 ori mai intens exploatată decât cea inițială. Pozițiile inițiale vor fi ocupate, așa cum vom vedea, mai ales de apelative și de cuvintele care le reiau.

Topica	Numărul de cuvinte
Poziție inițială	26
Poziție mediană	409
Poziție finală	209

3.3. Neputința „stilizării” directe în dialog și necesitatea perpetuă de formulare în spiritul unui „model” lingvistic conduc spre o extrem de slabă participare a notelor aspectului noțional al comunicării. În schimb, valorile dinamice, verbale, și circumstanțele lor constituie obiectul unor intense sublinieri, atât în dialog, cât și în notații.

Prin plasare în dialog, anumite verbe își reconsolidează conținutul semantic concret în sens invers, prin prisma valorilor abstracte. Verbe ca : *a veni*, *a aștepta*, *a cuprinde* se folosesc în sensul conferit de orientarea discuțiilor către un subiect concret („— Și ai fi plecat? — Da. — Fără să te mai văd? — Fără... dacă nu veneai. — Da'de unde știai că am să viu? — Eram sigură... și ca dovadă iată că te-am așteptat.” — Cap. XVII, p. 122). Alteori semnificației propriu-zise, concrete, i se substituie una mai abstractă, prin asociație (*a vedea* = *a întâlni* : „— Ce bine am petrece!... Ne-am vedea în toate duminicile!” — Cap. XVII, p. 127).

Imperativul, folosit exclusiv în dialog, exprimă de la un ordin („— Lasă tava pe masă și du-te de-ți caută de treabă.” — Cap. XV, p. 80) până la o rugămintă, uneori asociat unei formule de politețe („— Du-te te rog, de stai cu Matei.” — Cap. XII, p. 81). Unele afirmații cu caracter gnomic sînt făcute la persoana a doua („— Atunci răstorni pămîntul,

¹⁹ Cf. *Gramatica limbii române*, II, București, 1966, p. 178 ș.u.

te bați cu lumea, vinzi, cumperi, faci tot ce poți ca să ajungi pînă la ea.” — Cap. XVII, p. 118). Nu apar niciodată ca subiecte formele noi, *voi*.

Mînuirea combinată și alternarea valorilor concrete și abstracte ale verbelor concură în notații înspre o forță expresivă maximă și înspre o redare fidelă a stărilor sufletești („Matei îl privea nemișcat, simțind toată curătenia de suflet cu care nu voia să primească banii, și fiindcă unchiu-său părea descurajat și fără nici o voință, el îl atinse binisor peste mină, încercînd să glumească, dar în realitate foarte emoționat.” — Cap. XVI, p. 112).

Uneori verbele abstracte au aici un grad de specializare sintactică, altelei aspectivă²⁰, și un înțeles, de cele mai multe ori, vag („Fata începu a rîde cu hohot.” — Cap. XVIII, p. 127; „Ea prinse a surîde uitîndu-se la el.” — Cap. XVIII, p. 126). A *părea* este folosit cu șoapla realizării unei false imprecizii a notării reacțiilor, asemenea adverbului *parcă*.

O conturare a scenei se obține prin folosirea și alternarea imperfectului cu perfectul simplu („La Comănești, Mihai și fetele așteptau nerăbdători pe Sașa, care nu se mai isprăvea de gătit. Victoria îi bătu în geam.” — Cap. IV, p. 104).

De asemenea, gerunziile și participiile capătă în notații un rol deosebit. De cele mai multe ori, gerunziul contrage o propoziție coordonată copulativ care exprimă o acțiune concomitentă cu enunțul primei propoziții. Poziția ulterioară însă, prin topica în succesiune, produce impresia caracterului consecutiv al faptelor înseși, pe lîngă neplăcuta lungire ideică. Contragerea printr-un gerunziu aduce fără dificultate pe primul plan ideea de simultaneitate a actelor („Ea șezu lîngă dînsul, lipindu-și capul de umărul lui.” — Cap. XVIII, p. 126). Puterea expresivă se manifestă diferit în funcție de conținuturile semantice ale verbelor. Atunci cînd unul din ele este concret și celălalt abstract, între verbe există, psihologic, dar nu și în timp, o ordonare de la efect la cauză („El dete din cap, neștiind ce să răspundă.” — Cap. XIV, p. 95; „Matei se uită la unchiu-său, pîrîndu-i greu a-l înțelege.” — Cap. XVII, p. 118). Ordinea în frază nu este cea normală, dinspre sentiment înspre expresia sa în fizionomie sau gest, ci inversată, semnificația afectivă conturîndu-se progresiv, către sfîrșitul frazei.

Atunci cînd ambele verbe au un conținut concret, pauza dintre ele, notată prin virgulă, are o valoare ușor adversativă, ca și cum cele două acțiuni s-ar opune una alteia. Primul gest notat și, de fapt, pregătirea celui de-al doilea pare rupt de celălalt și altfel orientat. Proveniența contragerii dintr-un raport adversativ nu este totdeauna la fel de evidentă, dar întotdeauna se manifestă o oarecare incompatibilitate între caracterul momentan al acțiunii redată prin perfectul simplu indicativ și circumstanța nedefinită ca durată, exprimată prin gerunziu, mai ales dacă cele două verbe au un conținut concret. Un fenomen similar apare

²⁰ Cf. C. Poghirc, *Cu privire la aspectul verbal în limba română*, în LR, II, 1953, nr. 6, p. 17—23.

și în contragerea participială a unei subordonate („Ea tăcea, pierdută cu ochii în pînza orizontului” — Cap. XIV, p. 98).

3.4. Aspectul adverbial prezintă următoarea configurație :

Rangul	Felul	Numărul
1	Adverbe propriu-zise	268
2	Forme adverbiale de realizare	
3	a afirmației și negației	195
	Adverbe pronominale	156
4	Adverbe precedate de prepoziții, locuțiuni; adverbializări	105
5	Forme diminutivate	5

Reprezentarea lor în dialog și context este următoarea :

Rangul	Locul	Numărul
1	Dialog	427
2	Notații	232
	Total	659

Adverbele propriu-zise care apar în dialog sînt mai ales cele folosite în formarea gradelor de comparație. Uneori valoarea sentențioasă a replicii este întărită de constituirea ei într-o falsă construcție comparativă („— Nu mi-ai făcut niciodată nimic ..., decît bine.” — Cap. XVII, p. 121), tot așa cum, alteori, circumstanța adverbială capătă maximum de intensitate asociată topicii („— De ce rizi? — Tare mai ești stingaci! ... — Cap. XIV, p. 96). Adverbele de afirmație și de negație subliniază delicatetea sufletului feminin, prin calitatea lor de a fi răspunsul monosilabic dat în momentele de înaltă temperatură afectivă („— Tare îmi ești dragă! ... dragă, ca sufletul! ... Știi... — Da... — Cît se poate de mult de tare! ... — Da...” — Cap. XVII, p. 120). Expresia afirmației sau a negației prin una din părțile de vorbire prezente în întrebare²¹, nefiind doar o consecință a modelului oferit de limbajul „lingvistic”, se realizează și prin reluarea unei întregi propoziții („— Și nu mai pleci. Ea își ridică privirile spre el: — Dacă vrei nu mai plec”. — Cap. XVII, p. 120). Ușurința personajului de a se exprima prin cuvintele folosite de celălalt, ca o evitare a unei formulări proprii, se asociază preferinței pentru răspunsul monosilabic, subliniind aceeași înaltă temperatură afectivă. Întărirea afirmației se realizează prin folosirea unui superlativ („— Da?... Sunt bine?... — Grozav de bine.” — Cap. XV, p. 103), prin dublarea sau triplarea adverbului în repetiții („— Bagă de seamă, eu mîine mă duc să-i vorbesc... Ești bine hotărît? — Da,

²¹ Florica Dimitrescu, *Procedee de afirmație în limba română*, în SCL, VI, 1955, nr. 3-4, p. 165-288.

da.” — Cap. XVI, p. 113; „— Sper că nu eu sunt cauza... — Nu, nu, nu : mi-a venit un fel de amețeală...” — Cap. XII, p. 82).

Adverbele pronominale pot reda superlativul („— Da? E așa departe?” — Cap. XVIII, p. 130), pot sublinia circumstanța modală, chiar prin acumulare („— Ei, cum te-ai hotărât tu, așa, deodată?... — Deodată” — Cap. XVII, p. 115), pot întări afirmații sentențioase („— De ce nu?... Cui nu-i aminte de treabă găsește mijloace de a petrece oriunde.” — Cap. IV, p. 45).

În notații, adverbele de afirmație și negație apar numai ca marcă a formei negative a verbelor, iar cele pronominale numai atunci când realizează o funcție sintactică. Adverbele propriu-zise, de cele mai multe ori, nu complinesc sensul verbelor pe lângă care stau, ci exprimă nuanțe ale intonației sau circumstanțe ale lansării replicii („— Îmi pare rău că ți-am vorbit, zise bătrînul trist.” — Cap. XVI, p. 111).

Cele cinci forme diminutivate²² ale adverbului *bine*, care apar în mod consecvent în notație, subliniază delicatețea, încetineala și farmecul cu care se face ceva („Ea îi dete binîșor peste obraz.” — Cap. IV, p. 43). Circumstanța lor modală asociază intenției incerte a diminutivării eliberază valoarea afectivă a unor fapte cu un caracter concret.

4. În concluzie, straturile de text în care se materializează codificarea artistică a dialogului par a avea o anumită specializare în realizarea efectelor expresive.

Dialogul propriu-zis, fără a-și pierde oralitatea, exprimă aproape toată varietatea de nuanțe ale sentimentelor și gândurilor prin care el capătă valoare sub raportul conținutului, devenind dens, tensionat. Notația care îl însoțește realizează complinirea plastică prin care conținutul capătă rezonanță, amploare.

Formele de introducere realizează cu precădere scena, cadrul dramatic necesar și îl evidențiază, în unele momente, în interiorul discursului epic ca purtător de semnificații majore.

ELEMENTE DER EXPRESSIVITÄT DES DIALOGS IN DUILIU ZAMFIRESCUS ROMAN „VIAȚA LA ȚARĂ”

ZUSAMMENFASSUNG

Die vorliegende Arbeit nimmt sich eine Analyse des Dialogs aus Duiliu Zamfirescus Roman, „Viața la țară”, mittels der statistischen und morphosyntaktischen Kriterien, als Aufgabe vor. Unsere Konstatierungen beziehen sich auf diejenigen Seiten der künstlerischen Sprache, in welchen sich ihre unterscheidenden Strukturen, nach Cl. Lévi-Strauss auch Netzstrukturen genannt, sich offenbaren.

Decembrie 1972

Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

²² Elena Dragoș, *Cîteva procedee de exprimare a ideii de superlativ în limba română*, în StUBB, Series Philologia, 1966, fasc. 2, p. 96.

VERBUL ȘI STRUCTURA POEZIEI LIRICE. MODURILE ȘI TIMPURILE VERBALE ÎN COMPOZIȚIE

DE

FELICIA ȘERBAN

Robert Petsch aprecia drept una dintre particularitățile eposului ca gen tendința spre stilul verbal¹, fapt care se poate verifica și statistic²; esențial este însă nu atât numărul verbelor, cât felul specific în care sînt întrebuințate timpurile și modurile, implicat de tipul narațiunii sau al vorbirii³. Formele mai simple ale poeziei lirice permit de asemenea desprinderea unor modele, care, îmbinate diferit, pot genera compoziții a căror varietate se sustrage sistematizării.

Gustave Guillaume grupează categoriile temporale și modale ale verbului în felul următor: a) *temps in posse*, în care sînt cuprinse infinitivul și participiul activ, constituind o imagine pe care gîndirea n-a realizat-o, dar pe care este în stare s-o realizeze; b) *temps in fieri* (subjunctivul): imagine în curs de formație în gîndire; c) *temps in esse*: imagine realizată⁴.

Pentru analiza stilistică a poeziei lirice este necesară o grupare care să depășească punctul de vedere semantico-gramatical al împărțirii modurilor după felul cum vorbitorul consideră acțiunea sau după felul cum se realizează ea în gîndire. Dacă în lucrarea citată Gustave Guillaume plasează viitorul în categoria *image achevée*, în alt loc, același autor face următoarea remarcă: „Le futur, qui est de l'ordre de la prévision, est hypothétique par nature et *varie en hypothèse* [...]. Aperçu du passé ou du présent, le futur est du temps imaginé, *supposé*. Perçu en lui-même, le futur est du temps *posé*, que la pensée occupe”. În legătură cu aceasta, Robert Martin spune: „Linguistiquement, il est créé dans l'avenir une zone en tout point symétrique du passé, libérée de toute modalité hypothétique, bien que logiquement, sans doute, elle ne puisse

¹ R. Petsch, *Wesen und Formen der Erzählkunst*, zweite vermehrte und verbesserte Auflage, Halle (Saale), 1942, p. 367.

² Cf. Felicia Șerban, *Aspecte stilistice ale liricii populare. 1. Raporturile cantilative dintre părțile de vorbire*, în CL, XVII, 1972, nr. 2, p. 323–325.

³ Cf. H. Hatzfeld, *Peut-on systématiser l'analyse stylistique?* în *Langue et littérature*, Paris, 1961, p. 233.

⁴ G. Guillaume, *Temps et verbe. Théorie des aspects, des modes et des temps*, Paris, 1929, p. 9–12.

jamais être envisagée qu'à travers le présent". După Moignet și Stéfanini însă, „le futur est hypothétique en soi, en pensée, donc en langue”⁵.

În scopul pe care ni l-am propus, vom împărți „imaginile” verbale în *realizate* (trecutul și prezentul istoric al indicativului) și *nerealizate* (posibile, ipotetice, dorite etc.).

Urmărind într-o lucrare anterioară⁶ elementul narativ în lirica populară, timpurile care au survenit în decursul analizei au fost perfectul, imperfectul (cu valoare de perfect⁷) și prezentul narativ (denumire, pe care o considerăm preferabilă aceleia de „prezent istoric”) — deci timpurile exprimând acțiuni *realizate*⁸, după cum este și firesc, deoarece obiectul povestirii este trecutul⁹. Pentru elementul liric, sînt caracteristice acțiunile *nerealizate*¹⁰.

Vom grupa acțiunile nerealizate în: (I) presupuse (ipotetice) și (II) dorite sau impuse. Pe parcursul unei compoziții lirice, aceste tipuri se combină fie între ele, fie cu acțiuni realizate.

Varietatea a construcției în lirică față de relativă *uniformitate* a epicii nu se rezumă la modurile și timpurile verbale, ci înglobează de asemenea structura frazei și a lanțului de fraze. Analiza va fi deci completată prin referiri de natură sintactico-semantică¹¹.

⁵ Aceste păreri asupra valorii viitorului sînt reproduse după Gabriel Guillaume, *Récréations et recherches linguistiques et stylistiques, II Le verbe. La phrase et le vers*, Paris, 1968, p. 106—108.

⁶ Cf. Felicia Șerban, *Aspecte stilistice ale liricii populare. 2. Verbul și probleme de compoziție. Elementul epic în poezia lirică*, în CL, XVII, 1972, nr. 2, p. 325—338.

⁷ Cf. *Gramatica limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, vol. I, București, 1963, p. 236—237.

⁸ Cf. Felicia Șerban, *Aspecte...*, p. 325—338.

⁹ Cf. R. Petsch, *Wesen...*, p. 70 și urm.

¹⁰ Pentru alte puncte de vedere asupra timpului în poezia lirică (Roman Jakobson), cf. F. Wellek și A. Warren, *Teoria literaturii*, București, 1967, p. 302.

¹¹ Deși această lucrare este o continuare — ca idee și ca metodă — a celei la care ne-am mai referit (v. nota nr. 6), vom repeta, pentru facilitarea lecturii, simbolurile utilizate, cu completările necesare pentru analiza poeziei lirice:

X, Y, X ₁ , Y ₁ ...	personaje (subiectul verbelor la persoana a III-a)
E	subiectul verbului la persoana I
T	subiectul verbului la persoana a II-a
O, O ₁ ...	obiecte
N, N ₁ ...	elemente și fenomene ale naturii
F, F ₁ ...	plante sau animale
O _x , F _x , Y _x	obiecte, ființe, personaje care aparțin, care sînt legate de X
I	abstracte
a ₁ , a ₂ ...	verbe (acțiuni)
a' ₁ , a' ₂ ...	verbe sinonime sau apropiate ca sens de a ₁
-a	verb la forma negativă
a ₂ [= -a ₁]	verb antonim lui a ₁
x a ₁ , x a ₂ ...	forme impersonale ale verbului
A ₁ , A ₂ ...	atribute ale numelui sau ale acțiunii și predicate nominale
prez., perf. ...	timpurile și modurile verbale
⇐	cauzală } (cînd cauzalele sau finalele determină o altă cauzală sau finală,
⇒	finală } semnul se repetă după regentă)
:	introduce o completivă directă
cond. pe	subordonata condițională precede regenta
„...”	marchează vorbirea directă
[]	închide ceea ce se deduce, fără a fi fost exprimat sau din precizări exterioare secvenței
//	comparație, metaforă

1. Viitorul

a) Compoziție lirică în care prezentul (perfectul) alternează cu viitorul:

E a ₁ perf.	Am auzit veste-asăară, Că-mi zace mîndra sã moară [...]
E a ₂ viit.	Da m-oi duce între dealuri
E a ₃ viit.	Ș-oi aduce mîndrei leacuri [...]
	(FRIEDWAG., R. V. ¹² , p. 523—524);
T a ₁ prez.	Tán azt tudod, rózsám, hogy hiba, Hogy az este nem mentem oda.
E a ₂ prez. [= viit.]	Majd elmenyek szombat estére,
E a ₃ prez. [= viit.]	S leülök az ágyad szélére.
E a ₃ prez. [= viit.]	Leülök majd ágyad szélére,
E a ₄ prez. [= viit.]	S megkérdezlek igaz hitedre: [„...”]
	(SZ. GY., p. 76)

(Oare așa știi, mîndro, că-i o greșeală, / Că aseară n-am mers acolo. / Apoi mă voi duce pe simbătă seara / Și voi șede pe marginea patului tău. / Voi șede apoi pe marginea patului tău / Și te voi întreba, pe credința ta adevărată: [„...”]).

Compozițiile în care acțiunea realizată sau în curs de realizare este urmată de o acțiune viitoare sînt fie sub formă de monolog, ca cele de mai sus, fie mixte (secvență narativ-descriptivă + monolog):

X a ₁ prez.	Vo svetlice devica sidit,
X a ₂ prez.	Sleznu reč' govorit: [...]
E [=X] a ₃ viit.	„Pojdu v zelenyj sad guljat’
E a ₄ viit.	Sorvu e grušicy cvetok,
E a ₅ viit.	Sovjju na golovu venok;
E a ₃ viit.	Pojdu na bystryj na Dunaj,
E a ₆ viit.	Stanu na melkom beregu,
E a ₇ viit.	Brošu venok moj ja v reku [...”]

(NAR., p. 160)

(În odaia ei stă o fată, / Cu voce înlăcrămată vorbește: [...]/ Mă voi duce să mă plimb în grădina verde, / Voi rupe floarea părului, / Îmi voi împleti cunună pe cap; / Mă voi duce la Dunărea cea repede, / Voi sta pe malul scund, / Îmi voi arunca în riu cununa [...]).

¹² Explicația abrevierilor utilizate:

BÎRLEA, C. P. = I. Bîrlea, *Cîntece populare din Maramureș...*, București, 1924.

CU CÎT CÎNT = Cu cît cînt, atîta sînt. Antologie a liricii populare. Ediție îngrijită și studiu introductiv de O. Papadima, [București], 1963.

FRIEDWAG., R. V. = *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina, I. Band: Liebeslieder*, herausgegeben von dr. Matthias Friedwagner, Würzburg, 1940.

MAT. FOLK. = *Materialuri folkloristice*. Culese și publicate... prin îngrijirea lui Gr. G. Tocilescu, vol. I—II, București, 1900.

NAR. = *Narodnye liricheskie pesni* [antologie de V. Ja. Propp], Leningrad, 1961.

PAMFILE, C. T. = T. Pamfile, *Cîntece de fară*, adunate de..., București, 1913.

PAPAHAGI, M. = T. Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925.

RUSS. = *Russkie narodnye pesni* [antologie de A. M. Novikova], Moskova, 1957.

SZ. GY. = *Székelyföldi gyűjtés* [culegere de Mailand Oszkár], Budapesta, 1905.

În exemplele date, cea mai mare parte a compoziției poetice cuprinde acțiuni care se succedă în timp, asemenea unei narațiuni, transpuse însă din planul epic în cel liric; acțiunile sînt colorate de ideea neexprimată direct a dorinței sau a posibilității nerealizării, poezia devenind mai gravă, asemenea unei partituri cu bemol la cheie.

b) Compoziție lirică la viitor :

E a ₁ viit.	<i>Mîndră, de dor de la tine</i>
E a ₂ viit.	<i>Dar m-oi duce-ntr-o grădină</i>
x a ₃ viit.	<i>Ș-oi tăt plinge-o săptămînă,</i>
X a ₄ viit. cond. pe	<i>Pînă ce s-a fa' fîntînă [...]</i>
X a ₅ viit.	<i>Și tu, mîndră, dacă-i bea,</i>
	<i>Ei uita dragostea mea.</i>

(PAPAHAĞI, M., p. 37).

2. *Condiționalul* implică o imbinare de propoziții, dintre care subordonata exprimă uneori o dorință, compoziția evoluînd apoi ca și în cazul verbelor la optativ (vezi II. 1).

a) Acțiuni condiționate :

x a ₁ cond. pe	<i>De s-ar vinde dragostea,</i>
E a ₂ cond.	<i>Aș da calul și șaua</i>
E a ₃ cond.	<i>Și mi-aș lua dragostea</i>

(PAMFILE, C. Ț., p. 146).

Față de un șir de acțiuni la viitor, nuanța posibilității apare atenuată, accentuîndu-se cea a dorinței. În exemplul care urmează, cu verbele la condițional-optativ perfect, se povestește implicit ceea ce s-a întîmplat, concomitent cu ceea ce nu s-ar fi întîmplat în alte condiții; compoziția cuprinde o imaginare și, totodată, o relatare :

X a ₁ cond. pf. :	<i>Isten adta volna,</i>
E -a ₂ cond. pf. }	<i>Ne láttalak volna ;</i>
E -a ₃ cond. pf. }	<i>Hiredet, nevedet,</i>
	<i>Ne halottam volna ;</i>
E a ₄ cond. pf.	<i>Számos esztendőket,</i>
	<i>Tovább élttem volna,</i>
E -a ₅ cond. pf.	<i>Szép két piros arcám</i>
	<i>E' nem sárgut volna.</i>
	<i>Két fekete szemem</i>
E -a ₆ cond. pf.	<i>Ki nem sírtam volna</i>

(SZ. GY., p. 90)

(De-ar fi dat Dumnezeu / Să nu te fi văzut ; / Vestea, numele tău / Să nu le fi auzit ; / Ani numeroși aș fi trăit mai departe, / Cei doi frumoși obraji roșii / Nu mi-ar fi pălit. / Cei doi ochi negri / Nu mi i-aș fi plîns).

b) Condiție/dorință/scop :

E a ₁ cond. pe	<i>De-aș ști că am zile multe,</i>
E a ₂ cond.	<i>M-aș sui cu calu-n munte,</i>
⇒ E a ₃ conj.	<i>S-aud ploaia ropoind,</i>
	<i>Vîntul printre brazi bătînd,</i>
	<i>Paseri pe ramuri cîntînd</i>

(CU CÎT CÎNT, p. 90—100).

e) Stare / condiție / dorință :

I A ₁	<i>Dorul meu e numai dor,</i>
E -a ₁ prez.	<i>Nu-l pot spune tuturor.</i>
I A ₂ cond. pe	<i>De-ar fi dorul vînzător,</i>
E a ₂ cond.	<i>M-aș face neguțător.</i>
E a ₃ cond.	<i>Și mi-aș pune șatra-n prag</i>
E a ₄ cond.	<i>Și-aș vinde la dor și drag.</i>

(BÎRLEA, C. P., p. 76).

II. ACȚIUNI DORITE SAU IMPUSE

1. Optativul

a) Compoziție lirică la optativ :

E a ₁ opt. [cond. pe]	<i>Mîndruluț cu păr negruț,</i>
E a ₂ opt.	<i>Cum te-aș putea face struț,</i>
E a ₃ opt.	<i>Eu te-aș culca-n legănuț.</i>
E a ₄ opt.	<i>Ziua te-aș pune-n fîntînă,</i>
E a ₅ opt.	<i>Noaptea te-aș culca pe mîndă</i>
	<i>Și te-aș stringe la inimă</i>

(id. ib., p. 49).

b) Stare / dorință / (cauză) :

X a ₁ prez.	<i>Merge mîndru, gata bine,</i>
	<i>Cu murgușu după sine.</i>
O _x a ₂ opt.	<i>Cînd a fi mai pe la vad,</i>
	<i>Rumpe-i-s-ar ruda-n steag</i>
⇐X a ₃ perf.	<i>Și cipcuța de sub barbă,</i>
	<i>C-o avut o mîndră dragă</i>
	(id. ib., p. 93);
E A ₁	<i>Kék ibolya vagyok virágos kertemben,</i>
X a ₁ prez.	<i>A ki arra eljár, mind megkiván engem.</i>
Ya ₁ opt.	<i>Bárcsak megkivánna,</i>
Ya ₂ opt.	<i>bárcsak leszakítna</i>
	<i>Az a barna legény, az a cigány fajta</i>
	(SZ. GY., p. 38)

(Sint o viorea albastră în grădina mea de flori, / Cei ce umblă într-acolo, / toți mă doresc. / Măcar de m-ar dori, măcar de m-ar rupe / Acel fecior brunet, neam de țigan).

c) (Stare) / dorință / impediment / (stare)

E a ₁ prez.	<i>Am un pom în bătătură</i>
E a ₂ opt.	<i>L-aș tăia să-l bag în sîn,</i>
F a ₁ prez.	<i>Pe-o lamură are-un spin.</i>
E a ₂ opt.	<i>L-aș tăia să-l bag în tindă,</i>
F a ₃ prez.	<i>Lămurile-i bat în grindă;</i>

- E a₂ opt. *L-aș tăia să-l bag în casă,*
 F -a₄ opt. *Lămurile nu mă lasă*
 (PAMFILE, C. T., p. 166);
- E a₁ opt. *De urît m-aș duce-n țară,*
 I₁ a₂ prez. *Dragostea m-aduce iară;*
 E a₁ opt. *De urît m-aș duce-n lume,*
 I₂ a₃ prez. *Dorul se ține de mine;*
 E a₁ opt. *De urît m-aș duce, duce,*
 I₁ a₂ prez. *Dragostea-napoi m-aduce*
 (CU CÎT CÎNT, p. 144);
- E a₁ opt. *Vai, drăguță, cum te-aș bate,*
 E a₂ prez. *Dar mâinele-mi sînt legate*
C-un fir de mătăsă neagră,
 E -a₁ prez. *Nu te pot bate de dragă.*
Și de cînd eu te iubesc,
 E a₃ prez. *Doamne, multe pătimese!*
 (BIRLEA, C. P., p. 92).

d) Dorință / scop (cauză):

- E a₁ opt. *Foaie albă din grădină,*
 ⇒E a₂ subj. ⇒ *Rumpe-te-aș din rădăcină,*
 ⇒X a₃ subj. *Să te dau la mîndra-n mîină,*
Să te ducă la fîntînă (id., ib., p. 79);
- E a₁ opt. *De szeretnék az erdőben fa lenni,*
De még ott is tölgyfa nevet viselni.
 ⇐F₁ a₂ prez. gnomic/ / *Mert a tölgyfa kék lánggal ég füst nélkül,*
 E -A *Az én szívem soha sincsen bú nélkül*
 (SZ. GY., p. 138)

(Cit mi-ar plăcea să fiu un copac în pădure, / Dar și acolo să port numele de stejar. / Căci stejarul arde cu flacăra albastră, fără fum, / Sufletul meu nu e niciodată fără tristețe).

2. Imperativul

a) Sugerarea unui șir de acțiuni (îndemn):

- T a₁ imper. *Treci, dorule, Murășul,*
 T -a₂ imper. *Nu-mi mai rupe sufletul;*
 T a₁ imper. *Treci, dorule, Tîrnava,*
 T -a₂ imper. *Nu-mi mai rupe inima!*
 (JARNÍK-BÍRS., D., p. 252);
- T a₁ imper. *Milenkij, chorošeńkij,*
 T -a₂ imper. *Pomjani dorožeńkoj,*
 T -a₃ imper. *Pomjani-ka, ne zabud',*
Ty kupi čego-nebud'!

(NAR., p. 123)

(Dragule, bunule, / Amintește-ți de mine pe drum, / Amintește-ți, nu uita, / Cumpără-mi ceva!).

În cazul imperativului negativ, ca și al optativului perfect, valoarea este dublă : paralel cu dorințele expuse, se poate subînțelege că acțiunile respective, nedorite, se petrec totuși :

T [= F] -a₁ imper. Ne letaj ty, solovej, v zelenyj sad guljat',
 T [= F] -a₂ imper. Ne sadiš ty, solovej, v zelenom moem sadu, [...]
 T [= F] -a₃ imper. Ne poj rano na zare,
 T [= F] -a₄ imper. ne travi ty serdce mne!
 (ib., p. 125)

(Nu zbură tu, privighetoare, în grădina verde să te plimbi, / Nu te așeza tu, privighetoare, în grădina mea verde, [...]/ Nu cânta devreme în zori, nu-mi răscoli sufletul!).

b) Îndemn / stare :

T a₁ imper. Stai, inimioară, pe loc,
 Să-ți pui lacăt la mijloc!
 Lacăte să fie o mie,
 I -a₂ prez. Dragostea nu vrea să știe
 (MAT. FOLK., p. 278).

În lirica populară, când îndemnul este precedat de o secvență narativ-descriptivă, între cele două părți poate să nu existe o legătură de conținut, ci eventual de tonalitate :

F a₁ prez. Tisza partján mandulafa virágzik,
 O_r a₂ prez. Mandulája a Tiszában elázik.
 Ea₄, a₅ prez. Kiszedem a manduláját, szárasztom,
 T a₆ imper. Szeress, babám, mást helyettem,
 E -a₇ prez. nem bánom
 (SZ. GY., p. 112)

(Pe malul Tisei înflorește migdalul, / Migdalele i se moaie în Tisa. / Îi culeg migdalele, le usuc, / Iubește, mîndro, pe altul în locul meu, nu-mi pare rău).

c) Posibilitate sau intenție / îndemn :

T a₁ viit. Mîndruț, pă cînd ei veni,
 T -a₂ viit. Pă mine nu m-ei găsi,
 <=>E A₁, A₂ viit. C-oi fi moartă și-ngropată
 La portiță-n temeteu,
 C-acolo-i mormîntu meu :
 Cu ruji albe-i îngrădit,
 Cu chidruț acoperit.
 T a₃ viit. Mîndruluț, p-acolea-i trea',
 T a₄ imper. Placă-ți și o ruță-ți ia!
 (PAPAHAGI, M., p. 3);

E a₁ prez. Még csak egyet kérek tőled :
 T a₂ imper. Adsza ide a kendődöt;
 E a₃ prez. [= viit.] Letórlöm a könyvem vele,
 E a₄ prez. [= viit.] Visszaadom...
 T a₅ imper. úgy ints vele!
 (SZ. GY., p. 104)

(Numai una îți mai cer : / Dă-mi basmaua ta ; / Îmi șterg lacrimile cu ea, / Ți-o dau înapoi... așa să-mi faci semn cu ea !);

E a₁ viit.

Ia voțmu konja [...],

E a₂ viit.

Ja pojdu li ko božej cerkvi,

E a₃ viit.

Privjažu konja k kolokolenke,

E a₄ viit.

Sam udarjusja ob syru zemlju :

T[= N] a₅ imper.

Rasstupisja ty, mat' syra zemlja,

T[= O₁] a'₅ imper.

I raskrojsja ty, grobova doska,

T[= O₂] a''₅ imper.

Razvernisja ty, zolota parča,

T₄ a₆ imper.

Probudisja ty, krasna devica,

T₄ a₇ imper.

Ty prostiś so mnoj [...]

(NAR., p. 149—150)

(Voi lua calul [...], / Mă voi duce la biserica Domnului, / Voi lega calul de clopotniță, / Eu singur mă voi lovi de huma jilavă : / Dă-te în lături tu, maică humă jilavă, / Și deschide-te, scîndură a sicriului, / Desfă-te, brocart aurit, / Trezește-te, fată frumoasă, / Ia-ți rămas bun de la mine...).

Faptele sînt imaginate uneori cu atîta putere de reprezentare, încît demarcația față de cele petrecute nu mai poate fi precizată ; începută cu verbele la imperativ, poezia se încheie cu perfectul :

T a₁ imper.

Vy kumuški, golubuški, podružki moi!

T a₂ imper.

Pojdte vy v zelenyj sad, voźmite menja ;

T a₁ imper.

Vy stanete cvetočki rvať, narvite i mne ;

Pojdte vy na rečenkũ, voźmite menja ;

Vy budete venki brosať,

T a₃ imper.

vy brośte moj!

O_x A

Kak vse venki poverch vody,

O_x a₄ [= -A] perf.!

a moj potonul ;

Y_[x] a₅ perf.

Kak vse družja domoj prišli,

Y_x -a'₅ perf.

a moj ne byval!

(ib., p. 148)

(Cumetrelor, porumbițelor, prietenele mele ! / Veți merge în grădina verde, luați-mă și pe mine ; / Veți începe să rupeți flori, rupeți-mi și mie ; / Veți merge la rîu, luați-mă și pe mine ; / Cununile veți arunca, aruncați-o pe-a mea ! / Cum sînt toate cununile deasupra apei, iar a mea s-a scufundat ; / Cum toți prietenii au venit acasă, iar al meu n-a fost printre ei !). Întrebării dacă nu cumva afirmația din ultimul vers este realitatea de la care a pornit întreaga poezie nu i se poate da un răspuns.

d) Îndemn / scop (cauză) :

X a₁ imper.

Fă-mă pasere de-argint

Și cu penele de vînt,

⇒E a₂ conj.

Să mă due unde mi-i gînd [...]

⇒E a₂ conj.

Să mă due pe unde-oi vrea,

⇒E a'₂ conj.

Și să zbor pe-unde mi-i dor

⇒E a₃ conj.

Și să trag unde mi-i drag!

(PAMFILE, C. Ț., p. 146);

T -a₁ imper.
 ⇐N a₂ viit.
 ⇐F a₃ viit.
 ⇐X [= T] -a₄ viit.

*Lele, nu te mărita,
 C-a veni vara, vara
 Și-a-nflori tămîioara;
 N-a avea cine-o purta!*
 (id., ib., p. 144).

e) Stare / îndemn / scop (cauză) sau condiție / îndemn / scop (cauză) :

O A
 T a₁ imper.
 T a₂ imper.
 ⇒T a₃ conj.
 ⇒T + E a₄ conj.

*Iarba-i mare pe la vii,
 Badeo, spune ce nu vii?
 Vin-așa prin cîntători,
 Să mă iai de subsiori,
 Să ne punem printre flori*
 (id., ib., p. 135);

X a₁ perf.
 X a₂ perf.
 X -a₃ perf.
 X a₂ perf.
 X -a₄ perf.
 T [= X] -a₅ imper.
 ⇐Y a₆ viit.

*Guljal moj milyi
 Vo zelenom sadu;
 S ljubuškoj sošelsja,
 „Zdrastvuj” ne skazal;
 Drugoj raz sošelsja,
 Šapočku ne snjal.
 Ne smejsja, moj milyj,
 V glaza nado mnoj,
 Bog tebja nakažet
 N esčastnoj sud’boj —
 Nemiloj ženoi*

(NAR., p. 160)

(S-a plimbat dragul meu / Prin livada verde; / Cu draga lui s-a întîlnit, / „Bună ziua” n-a spus; / S-a întîlnit altă dată, / Șapca nu și-a scos-o. / Nu ride, dragul meu, / De mine pe față, / Domnul te va pedepsi / Cu o soartă nenorocită — / Cu o nevastă neîndrăgită).

În acest ultim exemplu, paralel cu schimbarea modului intervine și o schimbare a persoanei a III-a cu a II-a, de la *moi milyj* la *ty*; în poezia populară rusă este însă frecventă și înlocuirea pe parcurs a persoanei a III-a cu persoana I (după cum rezultă și mai sus, *ljubuşka* = *ja*): „Cîntărețul poate să cînte la început parcă despre altul, dar apoi el îi dă cuvîntul acestuia și devine clar că a fost vorba despre el însuși” — spune D. S. Lichačev¹³;

T a₁ viit. cond. pe
 T a₂ imper.
 ⇒T + E a₃ imper.

*Ha elméssz, rózsám, búdosni,
 Gyere bé hozzám bucsúzni.
 Bucsúzzunk, rózsám, egymástól,
 Mint a madár a társától*
 (SZ. GY., p. 115)

(Dacă te vei duce, mîndrule, să pribegesti, / Vino la mine să ne luăm rămas bun. / Să ne luăm rămas bun, mîndrule, unul de la altul, / Ca pasărea de la tovarășa ei).

Cauzala este una dintre cele mai frecvente subordonate, dacă nu cea mai frecventă: conjuncția *că*, prin care se introduce, este pentru

¹³ *Poetika drevnerusskoj literatury*, Leningrad, 1967, p. 226.

lirică ceea ce înseamnă și copulativ pentru epică. Legătura cauzală nemarcată de conjuncție¹⁴ accentuează lirismul, estompînd caracterul explicativ al construcției:

T a₁ imper.

T -a₂ imper.

[<=] E A

[<=] E a₃ prez. [= viit.]

Mină-ți, puică, boii bine

Și nu te uita la mine;

Ochii mei sînt frumusei

Și-ți minîncea boii tăi!

(PAMFILE, C. Ț., p. 98);

T a₁ viit. cond. pe

T -a₂ imper.

T -a₃ imper.

[<=] X [= E] -a₄ viit.

Ha elmész is rózsám,

ne hagy itt engemet,

Ne vidd el magaddal minden jó kedvemet.

Elejtet orsódat, nem lesz ki feladja,

Bánatos szivedet ki megvigasztalja.

[<=] X [= E] -a₄ viit.

Nem lesz, ki kapudnak küszöbét őrizze,

[<=] X [= E] -a₄ viit.

Nem lesz, ki lepergő könnyed letörölje

(SZ. GY., p. 144)

(Dacă totuși pleci, draga mea, nu mă lăsa aici, / Nu-mi duce cu tine toată buna dispoziție. / Fusul scăpat din mină nu va fi cine să ți-l ridice, / Sufletul mîhnit cine să ți-l mîngie. / Nu va fi cine să-ți păzească pragul porții, / Nu va fi cine să-ți steargă lacrimile prelinse);

E-A

Mne nel'zja, mati, k obedne chodit'.

[<=] X -a₁ prez.

Kupcy bogu ne moljatsja,

[<=] Y a₂ prez.

Vse dvorjane usmechajutsja

(NAR., p. 119)

(Mi-e cu neputință, mamă, să merg la liturghie. / Negustorii nu se roagă, / Toți boierii zîmbesc).

Comparația între lirica populară românească, rusă și maghiară arată că, în măsura în care structura gramaticală a limbilor respective permite, există procedee comune de utilizare a formelor verbale în realizarea lirismului; totodată se relevă și unele particularități ale poeziei populare românești, în preferința pentru anumite tipuri de compoziție, care o deosebesc de lirica rusă sau de cea maghiară.

Din exemplele date rezultă că, pe măsură ce șirul acțiunilor succesive este mai lung, compoziția ia forma unei narațiuni specifice, constituite din acțiuni nerealizate, n a r a ț i u n e a l i r i c ă. Față de aceasta, structura lirică, diferită de cea narativă a epicii, se relevă, în măsura în care se lasă surprinsă sub raportul acțiunilor realizate sau nerealizate, în schimbarea rapidă a modurilor și a timpurilor verbale, avînd drept consecință înlocuirea relațiilor de succesiune dintre acțiuni prin relații de altă natură: cauză-efect, dorință-impediment etc. — dintre cele arătate mai sus; în afară de acestea, compoziția lirică prezintă și alte raporturi între acțiuni (paralelism, simultaneitate etc.), care pot fi de asemenea puse în evidență în termeni gramaticali. Formalizarea se realizează mai ușor asupra textelor populare, dată fiind concentrația materialului, frecvența anumitor imbinări, ceea ce face să se remarce structura, cu toată diversitatea formelor; același procedeu de analiză poate fi însă aplicat și poeziei lirice culte.

¹⁴ Cf. S. Stati, *Există propoziții cauzale coordonate?*, în LR, III, 1954, nr. 6. p. 91.

LE VERBE ET LA STRUCTURE DE LA POÉSIE LYRIQUE. LES MODES ET LES TEMPS VERBAUX DANS LA COMPOSITION

R É S U M É

En partant de l'idée que l'élément épique et l'élément lyrique ont des modalités spécifiques pour utiliser les modes et les temps verbaux, le travail présente quelques modèles des compositions lyriques où les actions irréalisées (exprimées par des verbes aux conditionnel-optatif, subjonctif, impératif ou futur) jouent un rôle important. On a emprunté des exemples à la lyrique populaire roumaine, russe et hongroise, en relevant les aspects communs, ainsi que les préférences de la lyrique populaire roumaine pour certains types de composition, en comparaison avec la lyrique populaire russe ou hongroise.

Decembrie 1972

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21*

EVOLUȚII ȘI SENSURI METAFORICE ÎN POEZIA LUI ILARIE VORONCA

DE

VALENTIN TAȘCU

Indefinibilă sub aspectul aderenței la unul sau altul din curente epocii dintre cele două războaie, poezia lui Ilarie Voronca suportă o singură coordonată, aceea a evoluției imagistice. Bacovian sau integralist, suprarealist sau militant, Voronca rămâne unitar prin respectarea unor legi metaforice interne, ai căror termeni sînt cuvintele. Indiferent de valoarea, nonvaloarea sau absurdul formulelor conceptuale vehiculate, limbajul poetic voroncian se organizează pretutindeni după un sistem metaforic preexistent.

Metaforizarea, prin funcția ei sensibilizatorie, exercită în poezia lui Ilarie Voronca roluri de ordonare poetică. T. Vianu conferă metaforei calitatea de „a vorbi ochilor noștri”, de a reliefa „lucruri care după firea lor nu pot fi văzute”¹. Iar această calitate corespunde întocmai concepției poetice a lui Ilarie Voronca.

Practic, sferile metaforizante ale poeziei voronciene sînt inepuizabile. În fapt nu e o noutate aici. Metafora însăși este inepuizabilă, dar în poezia lui Voronca ea se apropie foarte mult de limitele presupuse ale imaginației artistice. Secretul acestei plurivalențe rezidă în eliberarea definitivă a forțelor analogice, în asocierea termenilor celor mai deosebiți. Voronca a intuit existența unei *intense analogii*, *mai presus de trăsăturile înndscute, organice* la nivelul corporalității. Decretase chiar o *analogie — esență, o analogie de corpuri geometrice*². În această formulare este depășită afirmația lui Tudor Vianu, conform căreia în plan metaforic este imposibilă alăturarea a doi termeni complet eterogeni³. Obiectele, oricît de diferite ar fi ele, au cel puțin un punct comun, eterogenitatea totală devenind în acest mod fictivă. Asocierile cele mai paradoxale sînt posibile, deci și chiar necesare. „Știu, scrie Voronca, lumea îmi oferă o serie de elemente date pe care nu le pot nici împuțina, nici mări, ci doar într-o limită, nici aceea infinită, să le alătur, să le combin — matematiceste! —

¹ Tudor Vianu, *Problemele metaforei*, în vol. *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, E.S.P.L.A., București, 1957, p. 64.

² Ilarie Voronca, *Cicatrizări*, în „Integral”, 1925, nr. 4, p. 2.

³ Tudor Vianu, *op. cit.*, p. 40—41.

între ele, izbutind uneori o asociere nouă”⁴. Considerăm că există totuși pentru această afirmație unele limite, e drept, mai flexibile decât s-a crezut; ele aparțin sferelor afective, unde nu orice se poate asocia cu orice. Chiar dacă renunțăm la constatarea afectivă a conținutului, aceste limite se păstrează în necesitatea unei armonii auditive, formale, în virtutea căreia cuvinte contradictorii, cu rezonanță brutală nu pot fi alăturate. Voronca însuși, depășind în mai multe rânduri granițele receptivității estetice, adică ale acceptării senzitive, a realizat o poezie facilă și falsă.

Evolutiv, procesele metaforice ale poeziei voronciene transcriu o linie progresivă, de la formule simple la altele mai complexe. Mai mult chiar, ele suplinesc adesea valori proprii conținutului. Gradația lirică a poeziei sale este gradația lirismului metaforic, modul în care imaginile se dezvoltă în sensibilitate, ingeniozitate și colorit. Și Perpessicius recunoștea: „Confidențele lirice ale lui Voronca se disting în generalitatea lor printr-o ștrangulare a rezonanței sentimentale”⁵. Dar nu uită să sublinieze existența în fiecare poezie a unei „imagini-axă”, „image-embriion care rezumă sensul întregii poezii”⁶. Într-adevăr, valoarea și tonalitatea metaforică dau de cele mai multe ori sugestiile poemelor. Mari idei nu se prea comunică în poezia lui Voronca. Unele sentimente de un vag inexprimabil nu-și găsească motivații decât prin interpretările metaforice la care sînt supuse. O mare parte dintre poemele lui sînt, în acest sens, niște variațiuni pe teme întâmplătoare.

Volumul *Restriști*, presupus bacovian⁷, ne descoperă un Voronca al comparației excesive. Acest debut masiv în domeniul analogiei nu depășește încă sfera construcției palpabile și, în cea mai mare parte, explicabile.

Comparația, procedeul dizgrațiat pentru banalitatea asociațiilor pe care le poate realiza, este reabilitat de Ilarie Voronca sub semnul amintirilor libertăți analogice. Cultivată cu insistență, comparația devine însuși modul de existență al poemelor din acest volum. Chiar și textul devine auxiliar: conținutul transmisibil nu este decât un prilej pentru construcțiile comparativiste.

În versurile: *...zilele mi le-am dus pe umeri, ca o bătrîină / o grămadă de lemne, într-o pădure* (R, p. 8)⁸, este evident că accentul expresiv nu cade pe constatarea poverii zilelor, ci pe faptul că aceste zile sînt purtate ca o grămadă de lemne de către o bătrîină. Lirismul subtextual îl realizează deci comparația, imaginea prin formula ei și nu aparența textuală.

La fel în construcția: *Păsările tristeții mă ciugulesc ca pe o bucată de pîne* (R, p. 9) ideea de tristețe este subminată de acțiunea comparației, mult mai reliefată, mai puternică.

⁴ Ilarie Voronca, *Între mine și mine*, în „Unu”, 1929, nr. 19, p. 2.

⁵ Perpessicius, *Mențiuni critice*, seria I-a, București, 1929, p. 121.

⁶ Id., *ibid.*

⁷ Eugen Simion, *Evoluția poeziei lui Voronca*, în „Steaua”, XIV, 1963, nr. 10, p. 53–72.

⁸ Notăm în continuare volumele publicate de Ilarie Voronca, după cum urmează: *Restriști*, 1923 (R); *Colomba*, Paris, 1927 (C); *Ulise*, Paris, 1928 (U); *Plante și animale*, 1929 (P–A); *Brăjara nopților*, 1930 (BN); *Zodiac*, 1930 (Z); *Invitație la bal*, 1923 (I–B); *Incantații*, 1931 (I); *Petre Schlemihl*, 1932 (PS).

Fără îndoială că există și cazuri în care este păstrată ordinea normală a termenilor, după care comparația vine să completeze imaginea inițială și nicidecum s-o estompeze: *Vîntul răscolește cerul ca pe o carte deschisă* (R, p. 6).

Asocierile nu depășesc încă limitele posibilului. Între termeni se verifică o egalitate suficientă, numai că punctul lor de tangență este uneori împins spre periferia sferei semantice a cuvîntului, sprijinul comparației fiind mai puțin stabil: *Tristețea ne îneca adînc, ca o tuse* (R, p. 25). Comparația *tristețe – tuse* e posibilă numai în măsura în care ambele noțiuni corespund acțiunii de a îneca. Baza de susținere este deplasată deci asupra unui cuvînt mediator, care preia de la primul termen elementul de egalizare și-l trece asupra celui de-al doilea. Ca și în versul: *Țipătul trenului s-a frînt ca un lemn uscat* (R, p. 15), unde se ajunge de la *țipăt* la *lemn uscat* prin verbul *s-a frînt*. Acest artificiu, mult uzitat de Voronca, păstrează o urmă de legătură condiționată în analogie și explică în același timp că între doi termeni oarecare pot fi găsite punți de comuniune. Termenul intermediar este un catalizator eficace pentru orice combinație stilistică.

Dacă procedeul de construcție a comparațiilor folosit în *Restriști* este cam același, structura lor este diversă. Primordială, e, bineînțeles, formula obișnuită, cu trei membri ($A = B$, unde A este termenul de comparat, „=” – termenul de legătură și B – termenul cu care se face comparația): *un aer apăsător, ca de spital* (R, p. 5). Pornind de aici, Voronca dezvoltă treptat relația dintre termeni. Pentru a evita banalizarea expresiei din construcția clasică, poetul modifică ordinea termenilor ($= B, A$): *ca un spin, ne sîngera gîndul* (R, p. 22) sau chiar renunță la unul din ei: ($[=] B, A$): *îedea tristă – brațele* (R, p. 8), ($A [=] B$): *Vedeam viața: o fereastră cernită, / și glasul tău: privirea unei păsărici bolnave* (R, p. 35).

Valoarea comparației crește pe măsură ce formulele se complică. Voronca uzează progresiv de construcția mai complexă a comparației mediate, de care ne-am ocupat ($A + \text{termen mediator } TM = B$), iar de aici ajunge la formule complicate, paralele sau simetrice cu 3, 4, 5 perechi de membri. Formațiile paralele sînt compuse din două fraze comparate între ele, în care fiecare cuvînt al primei părți este comparat cu fiecare cuvînt al celei de-a doua, în ordine exactă: *Pășesc pe urmele trecutului nostru, / cum aș merge după un om cunoscut* (R, p. 5). Paralelismul este dovedit și prin aranjarea matematică a termenilor:

<i>Pășesc cum aș merge</i>	$A_1 = B_1$
<i>pe urmele [cum] după</i>	$A_2 [=] B_2$
<i>trecutului [cum] un om</i>	$A_3 [=] B_3$
<i>nostru [cum] cunoscut</i>	$A_4 [=] B_4$

A se verifica și în exemplul: *Căutam pe buzele tale bucuria, / cum cauți pe clapele unui pian o melodie* (R, p. 25). Paralelismul acesta, e drept, mai mult sintactic decît stilistic, este izbitor totuși prin exactitate. Valoarea artistică a procedurii constă în aceeași senzație de larg echilibru, despre care am mai amintit și care la Voronca dobindește aspect de lege interioară.

În aranjamentul dubletelor paralele cite un termen poate lipsi, dar el este clar subînțeles: *Dragostea ne alăturase sufletele, ca un vînt două foi* (R, p. 24).

Construcțiile simetrice sînt asemănătoare cu cele paralele, numai că termenii celor două fraze nu mai corespund în ordine directă, ci în ordine inversă, adică primul cuvînt al primei fraze este comparat cu ultimul al celei de-a doua și așa mai departe. Comparația se epuizează la centru, în vecinătatea termenului de legătură

$$(A_1 = B_4$$

$$A_2 = B_3$$

$$A_3 = B_2$$

$$A_4 = B_1 \text{ etc.}) :$$

... *gîndurile mele triste s-au aplecat spre tine, / ca, spre lumina unei ferești, flori bolnave* (R, p. 24), sau : *în suflet să lăsăm amintirea ca o lampă veche într-o odaie* (R, p. 38).

În acest volum Voronca a folosit majoritatea formulelor de comparare posibile, dacă nu numărăm printre ele și variantele multiple care se pot crea fie prin eliminări, fie prin inversiuni. Poetul le-a stăpînit cu talent și le-a redat în mare măsură strălucirea care amenința să dispară.

În *Restriști*, metafora propriu-zisă este mai puțin semnalată; iar cînd apare, uezază de obicei de nuanțe personificante : *pretutindeni, vîntul pune săruturi reci* (R, p. 7).

Este aici o caracteristică a fazei de început în gradația metaforică voronciană, fază mai ștearsă, mai inexpressivă și căreia lirismul formelor îi este mai puțin apropiat. De aceea lirismul textual nu lipsește cu desăvîrșire, cum se va întîmpla mai tîrziu. Comparația, deși reîmprospătată și ingenioasă, nu reușește să suplinească bogăția expresivă a metaforei.

Volumul *Colomba*, intrat deja sub zodia integralismului, modifică sensibil fizionomia construcțiilor metaforice. Voronca n-a renunțat nicio dată la comparații, dar, în decursul timpului, de la volum la volum, le-a micșorat circulația și, mai ales, le-a mărit sfera de atracție. În perioada *Colombei* preferă comparația eliptică, mai concentrată și, în același timp, eliberată din restricția termenului de legătură, ca și, mai ales, comparația mediată. Aceasta din urmă realizează de fapt pasul următor în evoluția metaforei voroncienne. În versul : *Cuvintele de aer se sparg precum oglinzi* (C, p. 15), termenul mediant are sferă comună numai cu termenul cu care se realizează comparația. Numai *oglinzile se sparg, cuvintele* nu. Intermediarul *se sparg*, pentru a putea mijloci egalizarea cu termenul prim, se metaforizează în funcție de acesta. El susține deci o dublă valoare artistică; una de mediator în comparație și alta de metaforă propriu-zisă. În formulă, A va fi egalizat cu o metaforă M; M devine termen mediant (TM) pentru B : $A + (M \rightarrow TM) = B$.

În esență se declanșează de pe acum un proces pe care Voronca îl va specula larg în celelalte volume, în virtutea căruia fiecare element al expresiei poetice contribuie efectiv la mărirea amplitudinii metaforice. Într-o construcție de tipul : *inima duce-n codru sub piept ca o caleașcă* (C, p. 5), comparația de bază *inimă = caleașcă* este servită succesiv de fiecare dintre determinantele intercalate. Într-o anumită măsură sînt speculate aici mijloace ale stilului ermetic. Atît doar că, spre deosebire de fraza ermetică, cheia nu se găsește în fiecare cuvînt luat separat, ci este transmisă continuu de la un cuvînt la altul. Procesul decurge fie în circuit limitat, fie concentric. Urmărirea transmisiei de înțeles duce la descifrarea și la validarea asocierii care inițial pare aberantă. În exemplul

citată inima este o caleașcă. De ce? Pentru că inima *duce sub piept*. Și caleașca *duce*, dar în *codru*. *Pieptul* fiind *codru*, înseamnă că și *inima* e o *caleașcă*. Dar de ce este *pieptul*, *codru*? Pentru că în *piept* se *duce inima*, iar *caleașca* se *duce* și ea, dar în *codru*. Și așa mai departe. Se realizează aici un proces de reciprocitate aproape matematică, de determinare algebrică în funcție de egalitățile parțiale ale noțiunilor.

Evoluția nu se oprește însă aici. În tot mai numeroase cazuri comparația parcurge un fenomen de metaforizare evidentă, care realizează la un moment dat un stadiu de tranziție spre metafora propriu-zisă, stadiu pe care l-am denumit metaforă transparentă. Exprimări în genul *talgere de umbră* (C, p. 7), *targă de azur* (C, p. 9) nu pot fi considerate metafore definitive, deoarece elementele comparației inițiale A și B se păstrează, dar nici comparații obișnuite. Fuziunea celor doi termeni a generat o formulă evasimetaforică, aproape inseparabilă. În același timp comparația de bază nu și-a pierdut în întregime sensul, doar că rolul ei se limitează la a susține fizic elementul abstract asupra căruia s-a inițiat transferul metaforic. Nu se poate preciza, de pildă, dacă *targa* a fost comparată cu *azurul* sau invers. Din acest motiv expresia *targă de azur* are o unitate internă de rang metaforic. Existența acestei categorii intermediare se explică într-un fel prin considerente estetice (intenția de lărgire a semnificațiilor plastice ale cuvintelor), iar în alt fel prin rațiuni de evoluție a limbii. Probabil, poetul a dorit să încetățenească anumite metafore, să le aducă la numitorul comun al vorbirii. A vrut să obișnuiască pe vorbitori, să zicem, cu metafora *targă* pentru noțiunea de *azur*. O introducere bruscă a ei ar fi întâmpinat refuzul colectivității. Arbitrariul asocierii a necesitat menținerea temporară a ambilor termeni, conform analogiei libere, după care ei s-ar fi putut separa. Bineînțeles, lingvistic, încercarea n-a dat nici un rezultat și nici nu putea da. Stilistic însă, prin acest procedeu au fost înmulțite considerabil posibilitățile de construire a metaforei.

În ciuda aparențelor, consemnăm deci la Voronca o străduință permanentă de a-și motiva construcțiile. Metafora transparentă este o dovadă că poetul evită expresia total arbitrară de tip dadaist. El a și făcut dadaismului numeroase observații în acest sens, decretându-l anacronic⁹. Faptul că a urmărit ineditul, surprinzătorul în metaforă nu poate fi decît un merit. Evoluția lentă, dar sigură a expresiei sale demonstrează o desăvîrșită știință a limbii poetice.

În continuare, Voronca adîncește metafora transparentă, apropiind-o decisiv de metafora propriu-zisă. Cînd spune: *amfora dintre coaste* (C, p. 7) sau *clopotu-ntr-o coaste* (C, p. 16), poetul înlocuiește deja un termen al comparației (A) cu un altul apropiat lui, dar mai vag, mai neprecizat. În loc să păstreze metafora transparentă *inimă = amforă*, Voronca include termenul B în spațiul termenului A (*dintre coaste*). Este lărgit conturul termenului de comparat și prin aceasta încep să i se piardă caracterele, în favoarea termenului cu care se face comparația. Prin eliminarea treptată a elementului de transparentă se va ajunge la metafora nudă.

⁹ Ilarie Voronca, *Suprarealism și integralism*, în „Integral”, 1925, nr. 1, p. 5.

Colomba este un moment de echilibru imagistic între comparație, metaforă transparentă și metaforă. Un echilibru nu numai cantitativ, dar și calitativ, deoarece granițele dintre ele aproape se confundă. Comparația trebuie găsită în ansamblul metaforei, metafora transparentă viază prin comparație, iar metafora propriu-zisă se realizează prin celelalte două. Majoritatea versurilor sînt compuse astfel, încît aspectul lor general este al unui conglomerat de imagini succesive, dependente unele de celelalte. Această dependență îi permite poetului să abordeze tot mai mult absurdul. Asociațiile, prin complicarea sistemului lor de determinare, vor deveni din ce în ce mai bizare: de la *zgomote* = *pumnale* (U, p. 12), ceea ce e inteligibil, la *pîine* = *bulevarde* (U, p. 25) și *umeri* = *sandale* (U, p. 13), ceea ce frizează deja comicul. Comicul acesta nu este însă absurd, ci provine din inadaptabilitatea termenilor din punct de vedere estetic. Practic, după cum funcționează mecanismul asociativ voroncian, pînă și aceste alăturări sînt explicabile.

Cu *Ulise*, Voronca face prima tentativă de evadare din poezia solitudinii spre cea a includerii în comunitate. Factorul social, care îi va transforma decisiv poezia scrisă în limba franceză, își face primele apariții. În *Ulise* sensurile receptionabile se înmulțesc. Poetul simte tot mai mult nevoia să spună ceva. Proporțiile spațiului tipografic încep să se răstoarne în favoarea cuvintelor-mesaj și în detrimentul cuvintelor-imagine. Realmente apare un subiect, o tratare de evenimente care impune cuvintelor un plus de comunicare. În *extenso* am putea stabili, similar teoriei lui Tudor Vianu¹⁰ asupra dublului aspect al limbajului, o amplificare a tranzitivității cuvintelor concomitent cu diminuarea reflexivității lor. Bineînțeles e vorba aici de acțiunea cuvintelor în sine, în afara relației complexe vorbitor-limbă-receptor. Cuvintele, mai ales cele scrise, pot trăi singure, pot *comunica* un mesaj (tranzitivitate) și pot *să se comunice* prin intermediul metaforei (reflexivitate). Întreruptă fiind relația scriitor-operator, situația aceasta devine definitivă. Ultimul doar, în postură de comentator, poate accepta sau nu, subiectiv, valoarea faptelor, dar nu le poate modifica.

Raportul de inversă proporționalitate dintre cuvintele-mesaj și cuvintele-imagine este, evident, un raport cantitativ, numeric. În *Ulise* metafora este mai puțin frecventă, dar aceasta nu înseamnă că aspectul general al poeziei voronciene s-a schimbat. Calitativ, nu se poate stabili un raport de echivalență perfectă între cele două grupuri de cuvinte. Dacă, de pildă, cuvîntul-mesaj prejudiciază spațial cuvîntul-imagine, acesta din urmă își menține în schimb vigoarea iradiantă, încît reușește încă să acopere întreaga compunere. Voronca rămîne mai departe poetul metaforei, iar intervenția mesajului nu face decît să-i apropie versul de idealul poetic al suprapunerii formei și fondului. În acest volum, metafora acceptă deci tot mai mult un conținut inițial, îl rotunjește și-l colorează. Această acțiune necesită construcții ample, de suprastructură¹¹. Comparațiile care mai apar sînt din ce în ce mai complexe, încît se delimitează

¹⁰ Tudor Vianu, *Dubla intenție a limbajului și problema stilului*, în *Arta prozatorilor români*, Editura contemporană, 1941, p. 15–16.

¹¹ Noțiunea de suprastructură o folosim aici în sens literal. Considerăm deci expresia poetică drept o structură lingvistică, căreia i se suprapune ornamentația metaforică.

tot mai greu în termeni separați. În formă clasică ele nu ar putea să susțină funcția descrisă mai sus. De aceea metafora propriu-zisă devine primordială. Ea se deplasează de la cuvînt la fraza poetică și cuprinde comparația, metafora transparentă și personificarea.

Versul metaforic: *vînătorul caută urma zilei rănită* (U, p. 23) însumează o metaforă: *vînătorul*, generată de acțiunea de a *căuta urma*, acțiune care la rîndul ei este determinată de metafora primă. Grupul *vînătorul caută urma* este o exprimare obișnuită, dacă îl considerăm separat. Dar în contextul *vînătorul caută urma zilei* el dobîndește atribuții metaforice. Fenomenul de dublă determinare metaforică e prezent și aici. Putem constata ori metaforizarea expresiei *vînătorul caută urma* în funcție de termenul real *zilei*, ori figurația metaforică a *zilei* pe lângă acțiunea reală a vînătorului care caută urma unui obiect. Versul se încheie cu personificarea zilei *rănită*. Dar în același timp atributul final poate servi realitatea primului grup de cuvinte. Se realizează un dublu sau triplu sistem de determinare, neavînd nici unul acoperire proprie, ci fiecare în funcție de celălalt. Este, în esență, același mecanism pe care l-am mai descris, numai că transmiterea codului explicativ nu se mai face vizibil prin comparare, ci imaginativ, prin metaforizare. Ambiguitatea unui asemenea sistem reduce metafora la mijloacele ei cele mai proprii. Ea se constituie singură în interior, exterioră rămîind doar direcția de interpretare pe care cititorul tinde s-o urmărească. Mai clară e situația în exemplul: *limba e un lacăt pe grilajul gingiilor* (U, p. 21). Metafora debutează cu o comparație absurdă, fără nici o motivație logică sau estetică. Singură ea nu poate fi admisă. Al doilea membru al metaforei este o metaforă transparentă, *grilajul gingiilor*, posibilă printr-o analogie foarte fină, dar în fond inexplicabilă ca valoare artistică. Baza versului metaforic este condiționarea reciprocă și succesivă a celor două sume stilistice, motivarea uneia prin cealaltă. La fel se dezvoltă și versul: *gărzile cerului se schimbă zăngănind stelele* (U, p. 28). Ineditul metaforei constă nu atît în asocierea surprinzătoare a unor elemente aproape antinomice, cît în funcționarea salutară a mecanismului ei interior. Chiar în întregime luat, versul nu suscită interes decît prin deplasarea în sens dublu a accentelor de determinare, în cadrul căreia cititorul realizează un fel de acoperire ciclică de o maximă economie explicativă.

Volumul *Plante și animale* nu modifică prea mult mecanismul proceselor metaforice. De acum încolo, metafora voronciană se va dezvolta rectiliniu, în sensul îmbogățirii modalităților de construcție și ascendent în ceea ce privește puterea analogică. Tot mai des punctul de tangență analogică este îndepărtat, încît scapă puterii noastre de surprindere. Exemple ca: *frunțile ca lemnele putrezite luminează* (P—A, p. 32), *aripile înalță un fum ca grădinile* (P—A, p. 33), *sîngele aprinde lămpi în boschete* (P—A, p. 16) complică pînă și aplicarea mecanismului metaforic, și așa destul de contorsionat. Dacă dorim cu orice preț, putem crede de pildă că *frunțile luminează ca lemnele putrezite*, pentru că pur și simplu și acestea luminează. Dar atunci termenul de comparație al metaforei *frunțile luminează* va putea fi înlocuit cu o infinitate de fenomene capabile de aceeași acțiune.

Volumul *Brădara nopților* este notabil în primul rînd prin metafora nopții, deosebit de bogată în analogii: *Noaptea e un steag de zdrezi / E o temniță de cristal / E o frunză și nervurile ei sînt coarnele renilor* (BN, p. 31), sau *Noapte urcînd din pîntecul pămîntului / Ca să întîlnească noaptea coborînd din pleoapa cerului* (BN, p. 29).

Parcă pentru a ne întemeia observațiile, Voronca desființează în acest volum criteriul de selecție a termenilor de comparație și transpune în bloc multitudinea soluțiilor posibile. Termenul *noapte* e păstrat cu consecvență, dar i se conferă situații diferite. *Noaptea înaintează* (p. 29), *se răsucesce* (p. 54), *aruncă* (p. 70), *fișnește* (p. 27), *pipăie* (p. 55), *sare* (p. 60). De aceea ea este rînd pe rînd *baletistă* (p. 29), *buruiană secată* (p. 54), *sondă* (p. 70), *lăcustă* (p. 27), *orb* (p. 55), *veneriță* (p. 60). Totodată, fiecărei acțiuni poetul îi poate oferi mai mulți termeni de comparație: *Noaptea ca o sondă aruncă fișeul de păcate* (BN, p. 70), dar și *Corabia nopții își aruncă ancorele în nămolul inimii* (BN, p. 38)¹².

Invitație la bal este volumul cu cele mai multe semne de întrebare. Deși publicat abia în 1931, însumează creația anilor 1923–1924, ani în care Voronca lansase pictopoezia. Pîdită de primejdia fabricației impuse cu program, poezia acestui volum este lipsită de candoarea sincerității metaforice, deci de singura ei șansă de a se salva. Analogiile nu mai sînt făcute nici spontan și nici nu mai respectă coloritul intern al sensibilității poetului. Metaforele, cu vădită intenție de a brutaliza realitățile, cad în platitudine și gratuitate: *Zările mă primesc ca brutării / Salcîmii: ca mașini de scris în culori. / Aici tresare vitrina ca un obraz / Vorbe deplasez ca figuri de șah* (I–B, p. 31). Versuri de acest fel dezic atît echilibrul voroncian, cît și legile lui de motivare. Caracterul lor vădit experimental contravine structurii intime a poetului. Din această pricină nu ne conving nici pe noi. Simțim golirea oricărui suflu poetic, lansarea într-un univers de abstracțiuni neesențiale. Însuși mecanismul metaforei eșuează în asemenea condiții. Un vers ca: *Ce tipografii, ochii tăi / Și pupilele tale, rotative imense* (I–B, p. 11), deși ar putea dobîndi o explicație, nimic nu ne determină s-o căutăm. Dorința de epatare indispuce pe cititorul care presimte aici subjugarea efuziunii artistice prin considerente străine poeziei. Dicteul automat, care eventual ar putea suscita interes, este demascat ca neautentic și conștient controlat. Selecția termenilor de comparație în loc să se producă subconștient, cum am pretinde, apelează tocmai la eliminarea conștientă a soluțiilor susceptibile de intenționalitate. Poetul refuză analogiile care ar putea avea și cel mai mic punct comun. Le vrea total separate. Nu reușește alăturări de termeni complet eterogeni (de fapt el însuși demonstrase între timp că așa ceva nu e posibil), reușește în schimb să corupă poezia care s-ar fi voit scrisă.

Unica trăsătură caracteristică poeziei lui Voronca, prezentă în acest volum, este concretizarea elementelor abstracte de tipul: *Tăcerea e roșie ca ouăle de furnică* (I–B, p. 17), *Glasul e cu zimți ca roșile de*

¹² Notăm că atît în volumul *Brădara nopților*, cît și în cele anterior amintite, Voronca n-a părăsit celelalte mijloace de construcție metaforică. Odată ajunse la un nivel de perfecțiune, care a fost suficient poetului, le-a menținut în continuare. Comparațiile, metaforele mediate, metaforele transparente, anacoliturile metaforice etc. sînt des citabile, dar pe noi ne interesează numai ceea ce fiecare aduce nou în evoluția construcțiilor.

ceasornic (I—B, p. 19), *Gînd încordat ca un mușchi în carnaval* (I—B, p. 25), *Apoi, zboruri ca lemne în ogradă sparte* (I—B, p. 36).

Invitație la bai demonstrează că *excepția confirmă regula*. Depășind laturile firești ale genului de poezie propriu poetului, experimentînd mijloace neadecvate structurii sale intime, versul se autodizolvă. Pledoaria pentru sinceritate rămîne deci valabilă, indiferent de curentele sau manierele cărora aparține creația. Era și normal ca Voronca să infirme mai tîrziu dadaismul și suprarealismul, nu atît pentru că aceste curente nu ar fi capabile de realizări majore, cît pentru faptul că ele nu-i corespundeau intim.

În *Zodiac* își regăsesc locul majoritatea mijloacelor poetice voronciene. Metafora, evoluată deja în celelalte volume, își manifestă acum din plin complexitatea, culoarea vibrantă. Poetul nu-i mai dezvoltă schemele de construcție, dar îi întregește contururile estetice. Volumul, apărut în 1930, coincide și cu dorința de a nu lăsa nefructificate experiențele din tinerețe (după un an va apărea, cum am văzut, *Invitație la bai*). Ceea ce cu ani în urmă n-a izbutit să realizeze dintr-o dată îi reușește acum, după o îndelungată experiență metaforică. Poetul întinde la maximum legăturile analogice dintre cuvinte, dar nu le rupe. Dimpotrivă, le apropie pe un alt plan, al muzicalității și spectacolului vizual. Acesta este echilibrul definitiv al poeziei voronciene. Versul decurge firesc în ton și voluptuos în imagine: *Furtuna sfîrșește cu părul între crengi, / Cu degetele crispate în căpestrele vîntului, / Cu o potecă, fluier, căzută între frunze, / C-un răsărit de cîntec înfiorînd holdele buzelor* (Z, p. 23), *Dar e inscripția-n miere a ochiului de ciută / Și prin sîlile lungi ale ecoului rădăcește o ferigă, / În vreme ce domnița își scaldă cîinii fluizi în voce / Și pe vitralii, cerul ca un șarpe boa se răsucește* (Z, p. 84).

Incantații este ultimul volum de exaltare a imaginii. Trecut printr-o vastă experiență metaforică, Voronca se simte capabil să introducă viziunile sale în tiparele versului tradițional. Acum este invocat poemul total, în a cărui formă prestabilită metafora își găsește spațiul necesar unei desăvîrșite manifestări. Poemul devine incantație, sursă vibrantă de irizări sensibilizatorii: *Fii fermecată buclă / A păsării în oră / Pe umărul meu culeă / Tîmpla de auroră, / Prin lacrima potecii / Privire în vibrație / Și prin poem în vecii / Vecilor, incantație* (I, p. 107).

Ilarie Voronca și-a spus sieși tot ce a avut despre poem, metaforă. Le-a urmărit toate fațetele, le-a cizelat, le-a încercat în piatra dură a înțelegerii. Tot ce a putut da Voronca poeziei, a dat. De acum încolo va da oamenilor cîștigurile frămîntării sale. Convins de ceea ce înseamnă poem, vers, cuvînt, începe să comunice încă din acest volum certitudinile sale.

Cu *Petre Schlemihl* și *Patmos* Ilarie Voronca încununează o activitate fecundă în limba română și marchează trecerea la poezia de intenție socială. Voronca va rămîne cu aceste volume poetul solidar, poetul care se integrează organic, pînă la descărnare sensurilor vizibile ale vieții. Saltul în sine este spectaculos, dar firesc. Pînă aici Voronca n-a făcut decît să epuizeze valențele strict poetice. A forțat de-a dreptul limitele subiectivismului pentru a se putea obiectiviza în final. Iar cu aceste două volume poezia sa își străpunge sferele de incantație pentru a se

răspîndi printre oameni. *Poèmes parmi les hommes* se va intitula în traducere franceză *Petre Schlemihl*. Poezia rămîne de acum covorul magic al solidarității umane : *Dar am știut: versul e chivăra fermecată / Care va face să trec nevăzut printre oameni [...] Și poemele sînt ciubotele de șapte poști / Care mă duc din cercul polar la caldul tropic* (PS, p. 41).

Unirea cuvîntului-mesaj cu cuvîntul-imagine nu surprinde. Ea este de fapt necesară în sensul mult cunoscutului echilibru al formei și conținutului. Cuvîntul-mesaj, deși nu sufocă imaginea, și-o subordonează. Din acest moment poezia lui Ilarie Voronca încetează de a mai fi poezie-metaforă, poezie-poezie, devenind poezie de semnificație. Metafora, cu toate că își restrînge influența, nu dispăre, ci dimpotrivă. *Patmos*, de pildă, abundă în comparații și construcții metaforice. Dar se transformă, indiferent de aspectul lor, din principii de existență a poeziei în unelte ale ei. Acțiunea lor nu mai e independentă, starea lor nu mai e rezolvabilă prin ele însele, ci prin factori externi. Și, în aceste condiții, criticul preferă să vorbească despre sensuri vitale decît despre metafore.

ÉVOLUTIONS ET SENS MÉTAPHORIQUES DANS LA POÉSIE DE ILARIE VORONCA

R É S U M É

La poésie de Ilarie Voronca se caractérise premièrement par une organisation métaphorique. Celle-ci domine, en général, les sens de la communication des textes, à cause de la force de présentation formelle. Il est significatif que le système métaphorique utilisé par le poète est programmé et s'inscrit dans une évolution parfaite du simple au complexe.

Le premier procédé adopté par le poète est la comparaison qu'il enrichit par le développement des possibilités d'analogie. En même temps, il le complique par l'inversion de l'ordre normal des termes, en préparant sa transformation en métaphore. Le stade immédiat, nous l'avons dénommé métaphore transparente, parce qu'il garde les deux termes de la comparaison, mais dans une formule elliptique qui évolue vers la métaphore proprement dite.

Ce processus évolutif est utilisé par Ilarie Voronca dans le but d'imposer des analogies des plus téméraires. Sans une fréquentation évolutive, lente, les métaphores auxquelles il a abouti auraient été repoussées tant sous aspect linguistique que sous aspect esthétique. C'est ce qui sauve sa poésie du danger de la gratuité surréaliste, par l'exposition même théorique d'un système de création „intégraliste”.

Decembrie 1972

Institutul de lingvistică și istorie literară Cluj, str. E. Racoviță, 21

DESPRE SISTEMUL FONOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE

DE

I. T. STAN

1. Se știe că, de peste două decenii, în publicațiile de specialitate s-a discutat mult despre sistemul fonologic al limbii române. Nici pînă în prezent însă nu avem un sistem fonologic unanim recunoscut de lingviștii români. Drept urmare, atît în activitatea de cercetare științifică, cît și în cea didactică se apelează la mai multe sisteme fonologice stabilite de-a lungul anilor : ale lui Graur-Rosetti, Emil Petrovici, Andrei Avram, Emanuel Vasiliu.

2. O „pauză” de cîțiva ani în abordarea sistemului fonologic al limbii române a intervenit după apariția, în 1965, a *Fonologiei limbii române*, cu completarea binevenită din 1968¹, sub semnătura lui Emanuel Vasiliu.

3. Recent, I. Pătruț² reia în discuție sistemul fonologic al limbii române, cu care prilej renunță la sistemul fonologic elaborat de Emil Petrovici (cu 72 de consoane, împărțite în patru serii, și 5 vocale), aducînd împotriva acestui sistem argumente mai cu seamă de natură morfologică. Astfel, I. Pătruț propune un sistem fonologic nou, alcătuit din 23 de foneme consoane (*p, b, m, f, v, t, d, s, z, n, l, r, ʃ, ʒ, j, ɕ, ɟ, k', g', c, g, h, ɥ*), 7 foneme vocale (*a, e, ă, o, i, î, u*) și 2 foneme „scurte”, deci un sistem cu 32 de foneme.

În cadrul sistemului său, I. Pătruț recunoaște existența a doi diftongi în limba română : /ea/ și /qa/.

4. Se observă la prima privire că autorul

- a) a omis din sistemul său fonemul *ʧ* (desigur, dintr-o scăpare),
- b) menține două foneme din sistemul fonologic al lui Emil Petrovici : *ɨ* și *ɤ* (iot și wau),
- c) introduce două foneme absolut noi, numite „scurte” (fără a preciza însă care sînt acestea, simbolurile lor), care se realizează diferit :

¹ Em. Vasiliu, *Consoanele „k”, „g” în sistemul fonologic al limbii române*, în SCL, XIX, 1968, nr. 5, p. 561—564.

² I. Pătruț, *Note asupra sistemului fonologic al limbii române*, în CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 179—183.

„după consoane ca *ç*, *ø* (roștiți și mai închis *i*, *u*), formînd diftong cu vocala următoare *a* (*ea*, *oa*, roștiți și *ia*, *ua*); ca *i* și (dialectal) *u* scurți finali (*lupⁱ*, dial. *lup^u*)”³.

5. Ce obiecții se pot aduce sistemului fonologic elaborat de I. Pătruț și supus discuției?

5.1. Una dintre legile de bază ale fonologiei pretinde ca, în descrierea fonologică a unei limbi, să se utilizeze fapte aparținătoare aceluiași nivel și dintr-un singur sistem, în cazul de față din domeniul limbii române literare, normate, standard. Ca atare, nu găsim oportună apelarea la fapte de limbă din graiurile limbii române și introducerea acestora în descrierea sistemului fonologic al limbii române literare (standard)⁴.

5.2. Limba reprezintă o structură complexă, stratificată ierarhic. Fiecare strat al structurii formează un sistem de unități legate între ele și condiționate reciproc. În fiecare strat pot fi reliefate anumite nivele; pentru fonologie unitatea de bază este fonemul. Fonemele și variantele acestora nu trebuie identificate, întrucît aparțin unor nivele diferite de abstractizare. În consecință, nu putem accepta existența în sistemul fonologic al limbii române a unor *foneme* și a unor „foneme scurte”. Problema se pune astfel: sînt unități de același rang, de același nivel, de aceeași clasă sau nu sînt, mai ales că „fiecare unitate superioară este diferită din punct de vedere funcțional de o unitate inferioară”⁵.

5.3. Aplicînd metoda distribuției și în special a distribuției complementare la descrierea sistemului fonologic al limbii române, vom constata că:

5.3.1. */i/* și */i/*, neapărînd niciodată în același context, nu se opun unul celuilalt, nu pot contracta relații de comutabilitate și, deci, putem considera că */i/* este în distribuție complementară față de */i/* și ca atare este un alofon al acestuia.

5.3.2. Situația din 5.3.1 este valabilă și pentru */u/* și */u/*.

Exemplificări:

a) */i/* și */u/* au o distribuție restrictivă în limba română, condiționată de contextul „aceeași silabă cu o altă vocală”⁶, pe cînd distribuția lui */i/* și */u/* nu este restrictivă, nu este condiționată de același context. */i/* și */u/*, nefiind foneme, nu pot fi comutate cu */i/* și */u/* în același context.

b) În poziția / # c + *ia/*, */ia/* este ocurent numai după consoanele labiale: */biătă/*, */piătră/*, */miăzăzi/*, */viătă/*, */fiără/*: *biată*, *piatră*, *miazăzi*, *viață*, *fiară*. Excepțiile sînt determinate numai de fenomenele de fonică sintactică: */și-a amintit*, *ți-a rămas*/⁷.

c) Situația din b) este valabilă și pentru poziția / # c + *ie/*: */biéte/*, */piétre/*, */miére/*, */viéspe/*, */fier/*: *biete*, *pietre*, *miere*, *viespe*, *fier*.

³ I. Pătruț, *art. cit.*, p. 183.

⁴ I. Pătruț, *loc. cit.*

⁵ Vezi *Tratat de lingvistică generală*, București, 1971, p. 197.

⁶ Em. Vasiliu, *Fonologia limbii române*, București, 1965, p. 105.

⁷ În ce privește cuvîntul *diavol*, considerăm că, după legile limbii române, ar trebui scris *deavol* și interpretat ca fiind alcătuit din fonemele *d + e + a + v + o + l*.

d) Pozițiile după #: /c + iu/, /c + io/, /c + ii/, /c + iă/, /c + iî/ nu sînt ocurente în limba română. Excepțiile sînt datorate numai fenomenelor de fonetică sintactică: /ȕi-o dau/ sau cuvintelor onomatopice: /miorlăi, ȕiohăi/.

În toate aceste poziții este admisă însă ocurența lui /i/, cu excepțiile: /#c + iă/ și /#c + iî/, necaracteristice limbii române: *ziar, dierează, diurnă, dioptrie* etc.

e) Pozițiile după #: /c + ua/, /c + ue/, /c + uă/, /c + uo/, /c + ui/, /c + uî/, /c + uu/ nu sînt ocurente în limba română. Excepțiile se datorează cuvintelor străine din limba română de tipul /cuărt/: *cuart* (< germ. *Quarz*). Se admite însă ocurența după #: /c + ua/, /c + ue/, /c + uo/, /c + ui/: *suav, pueril, duoden, ruină*. Îmbinările după #: /c + uă/, /c + uî/, /c + uu/ nu sînt specifice limbii române. Excepție: forme ale verbului *a lua*.

f) În ce privește ocurența îmbinărilor înainte de #: /ai/, /au/, /oi/, /ou/, /ei/, /eu/, /ii/, /iu/, /ui/, /uu/, /iî/, /iū/, /ăi/, /ău/, situația se prezintă în felul următor:

1. Ocurența diftongilor /ai/, /au/, /oi/, /ou/, /iu/, /uu/, /iū/, /eu/, /ău/ este condiționată de accentuarea primei vocale din diftong: /evantăi/, /šk'áũ/, /piȕigoi/, /stilou/, /pîriu/, /superflúu/, /grijuliũ/, /instantanéũ/, /flăcăũ/: *evantai, șchiau, piȕigoi, stilou, pîriu, superfluu, grijuliu, instantaneu, flăcău*. Excepții: /túrai/, /zúmbai/, nesemnificative pentru limba română literară, precum și fenomenele de fonetică sintactică /fráte-meũ/, /fráte-săũ/, /fóst-au/, veni-voi/.

2. /ăi/, /iî/, /ei/, /ui/ sînt ocurente cînd prima vocală a diftongului se află sub accent: /flăcái/, /lămii/, /condéi/, /amărúi/: *flăcăi, lămii, condei, amărui*. Excepțiile le constituie persoanele I și a II-a prezent la verbe: /orbécăi/, /mîngii/, /dezlântui/: *orbecăi, mîngii, dezlântui*, cazurile oblice la nume: /studéntei/, /ómului/: *studentei, omului* și fenomenele de fonetică sintactică: /spúne-i/, /lăudă-i/.

3. Îmbinarea /ii/ este ocurentă indiferent de locul accentului, dar numai la plural și la persoanele I și a II-a la verbe: /făcliĩ/, /stúdiĩ/, /veniĩ/, /scriĩ/: *făclii, studii, venii, scrii*.

g) Referitor la îmbinările înainte de #: /vĩa/, /vĩe/, /vũu/, /vĩi/, /vĩi/, /vĩa/ se constată că în limba română sînt ocurente numai /vĩa/ și /vĩe/, cu condiția accentuării vocalei anterioare sau posterioare lui /i/: /băia/, /scîntéie/: *baia, scînteie*. Excepțiile de tipul /năũu/, /condéũu/, /tóiũu/: *naiu, condeiu, toiu* sînt neconcludente pentru limba română literară.

h) Dintre îmbinările înainte de #: /uă/, /uã/, /uũu/, /uĩi/, /uĩe/, /uĩi/, /uũu/ nu sînt ocurente în limba română decît /uă/ și /uã/: /plouă/, /plouă/: *plouă, ploua*.

i) Îmbinările după #: /ia/, /io/, /iu/, /ie/ sînt ocurente, dar reduse ca frecvență. Astfel, conform DLRM îmbinările /ia/ $\approx$ 50, /io/ = 35, /ie/ = 75, /iu/ = 40, incluzînd în acestea și derivatele cuvintelor-titlu; /iă/, /iî/, /iî/ nu sînt ocurente în limba română standard.

j) Îmbinările după #: /uã/, /uũu/, /uĩe/, /uĩi/, /uă/, /uĩi/, /uũu/ nu sînt ocurente în limba română standard.

Așadar, ocurența îmbinărilor lui /i/ și /u/ înainte și după # este condiționată de poziția „aceeași silabă cu o altă vocală” și, în mare măsură, de locul accentului în cuvânt, spre deosebire de /i/ și /u/, a căror ocurență în cuvintele limbii române literare apare drept „normală”, adică fără restricții. Segmentele /i/ și /u/ nu pot apărea însă în comutare cu /i/ și /u/, în aceeași silabă cu o altă vocală, ele fiind în distribuție complementară și ca atare variante (alofone).

5.4. Dacă am admite existența pe plan fonologic a celor două foneme „scurte”, care s-ar realiza prin /i/, /u/ : /siară/, /tuate/ : *seară*, *toate*, pe de o parte am veni în contradicție cu cele afirmate mai sus : numai după labiale „iotul” este ocurent /b/iată, /piatră/, iar pe de altă parte ne întrebăm ce rost ar mai avea menționarea existenței unui fonem iot/i/ și a unui fonem „scurt” realizat tot prin /i/?

5.5. Să luăm exemplele : *vreme*, *acțiune*, *veste*, *cale*, *idee* sub forma articulată : *vreme* + *a*, *acțiune* + *a*, *veste* + *a*, *cale* + *a*, *idee* + *a*. Cum vom interpreta fonologic pe /e/ din poziția înainte de /a/? A apărut un nou fonem „scurt” în locul lui /e/ sau e același fonem /e/, dar care se realizează în mod specific prin /e/, realizare determinată de vecinătatea altei vocale cu care formează diftongul? Opinăm pentru a doua variantă : /ea/ este bifonematic, alcătuit din fonemele /e/ și /a/; /e/ din /căle/ este echivalent cu /e/ din /cale/, fiind o variantă pozițională și nu un fonem „scurt”.

5.6. S-a stabilit mai sus că poziția înainte de pauză a îmbinării /c + ȕa/ nu este ocurentă în limba română⁸. Ca atare, existența unui fonem „scurt” în această poziție nu se confirmă. Sau ar apărea situația : un fonem „scurt” /u/ și un fonem /u/, numit wau, s-ar realiza prin aceeași substanță sonoră /ȕ/.

5.7. /i/ din *lup*ⁱ este un fonem „scurt”, deosebit de fonemul /i/, sau o variantă a acestuia? Să luăm exemplele : doi *lupi*, zece *lupi-s* periculoși și pentru vânător, niște *lupi-au* atacat o turmă de oi. Ce se constată? Fonemul „scurt” preconizat s-ar realiza : diferit : ca /i/, /i/ și /i/ : *lupi*/, /*lupi*/, /*lupi*/. Sînt ele oare *trei foneme diferite* sau unul singur, /i/, în diferite „ipostaze”? Desigur, considerăm că soluția cea mai justă este de-a interpreta fonologic un singur fonem /i/, realizat în diferite variante poziționale.

5.8. În concluzie, sintem de părere că includerea în sistemul limbii române literare a două foneme „scurte” nu-și găsește justificarea fonologică.

5.9. Semivocalele /i/ și /u/ urmează a fi interpretate ca variante poziționale (alofone) ale fonemelor vocale /i/ și /u/⁹.

⁸ Vezi excepțiile menționate sub 5.3.2. c).

⁹ Această interpretare nu neagă posibilitatea realizării fonetice, fizice, apropiate de consoane a segmentelor /i/ și /u/. Din acest motiv ele au fost numite semivocale sau semi-consoane.

6. Ținând seama de cercetările anterioare și de cele inserate mai sus, recunoaștem pentru limba română literară sistemul fonologic alcătuit din 29 de foneme, dintre care :

— 7 foneme vocale : *a, e, i, o, u, ă, î* ;

— 22 foneme consoane : *p, b, m, f, v, t, d, ț, s, z, n, l, r, ș, j, ȅ, ȑ, k, ȑ, c, g, h*.

О ФОНОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

РЕЗЮМЕ

В данной статье автор считает, что /i/ и /u/ не являются самостоятельными фонемами румынского языка, а только аллофонами фонем /i/ и /u/. Фонологическая система румынского языка, по мнению автора состоит из следующих фонем:

а) гласные: *a, e, i, o, u, ă, î*.

б) согласные: *p, b, m, f, v, t, d, ț, s, z, n, l, r, ș, j, ȅ, ȑ, k, ȑ, c, g, h*.

Noiembrie 1972

*Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31*

AL. ROSETTI, B. CAZACU, LIVIU ONU, *Istoria limbii române literare*, vol. I. *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, ediția a doua, revăzută și adăugită, Editura Minerva, București, 1971, 670 p.

La zece ani de la apariția primei ediții apare cea de-a doua, volum cu mult mai masiv și revizuit, reîmprospătat din punct de vedere calitativ. Deși nu vom face o prezentare lineară a volumului, prima dată ne vom opri la *Introducere*, care se ocupă, cum arată și subtitlul, de precizări metodologice. Comparând această parte cu cea din ediția precedentă, ne putem da seama de exigența autorilor de a valorifica cele mai noi rezultate în acest domeniu de cercetare. Remarcăm, în această ordine de idei, definirea limbii literare prin prisma funcționalității: „Se știe că limba reprezintă un sistem complex de variante coexistente, care se întrepătrund reciproc. Între aceste variante apar deosebiri calitative, determinate de valoarea funcțională a fiecăruia dintre ele în viața colectivității. Simplificând lucrurile, s-ar putea spune că la unul dintre poli se găsește varianta literară (limba literară), o sintetizare a posibilităților de exprimare a limbii întregului popor, destinată în special exprimării în scris, mijloc de comunicare a celor mai de seamă manifestări culturale, caracterizată prin existența unui sistem de norme care îi conferă o anumită stabilitate și unitate, iar la celălalt pol, așa-numitele variante regionale, ramificații teritoriale ale limbii (dialecte și graiurile), cu un registru funcțional mai restrâns, limitat de obicei la necesitățile vieții rurale” (p. 22).

Capitolul 4, *Raporturile dintre istoria limbii literare și istoria literaturii. Limba și stilul scriitorilor în cadrul istoriei limbii literare*, din ediția I a fost schimbat în ediția nouă în două, spre avantajul lucrării. În ediția de care ne ocupăm, capitolul 3, *Raporturile dintre limba scrisă și limba vorbită în istoria limbii române literare*, duce, într-o formă mai concisă decât în ediția precedentă, la elucidarea problemei. Aici se face o remarcă binevenită: „În unele limbi, opoziția dintre cele două forme de comunicare este mai mare decât în altele. În franceză sau greaca modernă, de exemplu, deosebirile dintre limba scrisă și limba vorbită sînt considerabile; în alte limbi, ca, de exemplu, în limba română, deși aceste divergențe nu apar atât de profunde, ele sînt totuși destul de marcate și se manifestă nu numai prin utilizarea unor elemente lexicale specifice, dar și prin folosirea unor forme și construcții gramaticale” (p. 23). B. Cazacu, autorul capitolului, privește problema dintr-un unghi de vedere modern al aprecierii faptelor de limbă: „Fiecare dintre aceste două forme își are justificarea sa funcțională în colectivitatea respectivă” (p. 23). Capitolul 5, *Limba și stilul scriitorilor în cadrul istoriei limbii literare* (problemă tratată în prima ediție în capitolul 4, îmbinat cu o altă problemă, v. *supra*), a cîștigat de asemenea prin reorganizarea materialului. Ne gîndim, spre exemplu, la trecerea în capitolul I a părerilor lui A. Meillet și O. Densusianu despre legătura dintre istoria limbilor și istoria literară.

În capitolul 6, *Încercare de periodizare a istoriei limbii române literare*, se fac precizări noi față de capitolul destinat acestei probleme în ediția primă. Astfel, de exemplu, de astă dată este cu mult mai explicită analiza privind rezolvarea problemelor fundamentale ale evoluției limbii literare în secolul al XIX-lea.

CL, anul XVIII, nr. 1, p. 167–193, Cluj, 1973.

Am amintit la început meritul autorului acestui capitol de a valorifica în mod creator ideile lingvisticii moderne privitoare la problema discutată. Capitolul 4, *Caracterul normal al limbii literare* este de asemenea cuprinzător și sub acest aspect. Ne referim de astă dată, printre altele, la valorificarea lucrării lui E. Coseriu, *Systema, norma y habla* (cf. p. 26).

Socotim salutară introducerea capitolului 6, *Studiile fundamentale privitoare la limba română literară*, și prezentarea, chiar și succintă, a contribuției lui O. Densusianu, G. Ibrăileanu, D. Caracostea, Tudor Vianu, Iorgu Iordan, întemeietorul studiului stilisticii românești ca disciplină lingvistică, Al. Rosetti, Al. Graur, B. Cazacu, I. Coteanu, Gh. Bulgăr, care, prin lucrările lor, au contribuit la dezvoltarea cercetărilor privitoare la limba română literară. Este binevenită inserarea numelor acelor care prin articolele lor au adus contribuții la cercetările de felul acesta: Iorgu Iordan, Jacques Byck, G. Istrate, G. Ivănescu, D. Macrea, Al. Andriescu, Al. Niculescu, Liviu Onu, G. Tobăneanu ș.a.

Trecând la tratarea faptică a istoriei limbii române literare, autorii păstrează cele două părți mari din ediția întâi: *Epoca veche* (p. 49—438) și *Faza de tranziție spre epoca modernă* (p. 439—584), după care urmează capitolul intitulat *Evoluția normelor limbii române literare pînă la începutul secolului al XIX-lea* (p. 585—597). Ambele părți, dar mai cu seamă prima, se bucură de o completare și reorganizare mai substanțială față de ediția primă. Dealtfel tot volumul este primenit nu numai prin completări, precizări, dar și prin reafirmarea unor păreri cu care nu au fost de acord recenzenții ediției întâi. Astfel e binevenită sublinierea faptului că apariția scrisului românesc nu se poate explica numai prin transformările societății românești, deci numai prin factori interni, ci și prin unele condiții culturale mai largi. Autorii nu admit că acest factor ar fi fost husitismul, ci susțin, în urma unei argumentări după noi cu totul convingătoare, că: „La traducerea în românește a cărților religioase a contribuit (așa cum au arătat O. Densusianu și Al. Rosetti) mai ales reforma lui Luther...” (p. 51). Remarcăm inserarea capitolului 2, *Originile limbii române literare. Raporturile dintre limba literară și limba folclorului* (p. 51—59).

Dacă în ediția primă la cronicarii munteni este analizată numai limba cronicii stolnicului Constantin Cantacuzino și a lui Radu Popescu, în ediția de care ne ocupăm cîmpul de investigație este mult lărgit de Liviu Onu, autorul expunerii acestui capitol. În ediția a II-a formează obiectul cercetării *Cronica anonimă a domniei lui Matei Basarab, Letopiseșul cantacuzinesc, Cronica Bălenilor* (pe baza acestora din urmă se reconstituie prima), *Istoria Țării Românești* de stolnicul Constantin Cantacuzino, *Viața lui Constantin Brîncoveanu* de Radu Greceanu, *Cronica lui Nicolae Mavrocordat* de Radu Popescu și *Anonimul brîncovenesc* sau *Cronica anonimă brîncovenească*. Din punctul de vedere al istoriei limbii române literare, prezintă o importanță deosebită constatarea faptului că la cronicarii munteni este predominant caracterul popular al principalelor mijloace de exprimare artistică, precum și oralitatea stilului.

În ciuda strădaniei autorilor de a elimina lipsurile ediției I, în această parte a lucrării constatăm că unele dintre ele se mențin. Astfel, tratarea literaturii religioase din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVII-lea ar merita atenția autorilor la o nouă ediție a acestei lucrări atât de exigente.

Partea a doua, deși nu și-a mărit esențial volumul, prezintă multe elemente noi sub raportul conținutului și al documentării, al completărilor și reorganizării. Au fost valorificate aici lucrări apărute după prima ediție, ca de exemplu N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962 (v. bibliografia la p. 443—444).

Capitolul *Preocupările reprezentanților Școlii ardelenne pentru problemele limbii literare* (p. 447—471) a cîștigat în urma reorganizării materialului și a completării bibliografiei. Aceasta nu se mai află la sfîrșitul capitolului, ci este intercalată în text, după pasajele principale ale expunerii. De exemplu, după tratarea succintă a condițiilor social-istorice și ideologice urmează imediat bibliografia problemei, mult îmbunătățită (p. 447—448). Se face trimitere aici, de exemplu, la două lucrări fundamentale: C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Chereșteșu, T. Móraru,

Din istoria Transilvaniei, vol. I, ed. a III-a, București, 1963, și Lucian Blaga, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, ed. îngrijită de G. Ivașcu, București, 1966.

... După expunerea privitoare la Renașterea ardeleană, cititorul are la îndemînă bibliografia acestei probleme (p. 449). La fel se procedează și cu indicarea bibliografiei cu privire la Samuil Micu (p. 457), Gheorghe Șincai (p. 458), Petru Maior (p. 400), Ioan Molnar-Piuaru (p. 461), iar la sfîrșitul expunerii, sub titlul de *Bibliografie minimală*, se găsesc cele mai importante lucrări privitoare la Școala ardeleană în general, cu multe completări față de ediția I. Printre acestea întîlnim și *Școala ardeleană*, vol. I—III, ed. critică de Florea Fugariu, studiu introductiv de Romul Munteanu, lucrare publicată cu un an înainte de apariția volumului de care ne ocupăm.

Ultimul capitol, *Evoluția normelor limbii române literare pînă la începutul secolului al XIX-lea*, prezintă mici modificări față de cel din prima ediție. Printre acestea trebuie să amintim sublinierea rolului influenței sintaxei franceze asupra construcției frazei românești, care a devenit astfel mai clară și mai suplă.

Considerăm ca un merit deosebit al autorilor că în elaborarea acestei lucrări au o concepție unitară asupra problemelor discutate, precum și faptul că interpretează faptele de limbă în strînsă legătură cu dezvoltarea societății și culturii românești, aplicînd totodată tot ce este mai bun în metodele științifice moderne de cercetare. Avem convingerea fermă că această ediție contribuie nu numai la procesul de îmbunătățire continuă a predării istoriei limbii literare în învățămîntul superior, dar și la înviorarea cercetărilor în acest domeniu.

Decembrie 1972

Bela Kelemen

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

EVANGHELIIARUL SLAVO-ROMÂN DE LA SIBIU, 1551—1553, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1971, 419 p.

Apărut în Editura Academiei Republicii Socialiste România, cu un studiu introductiv filologic de E. Petrovici și cu un studiu introductiv istoric de L. Demény, *Evangeliiarul slavo-român* constituie un document deosebit de valoros pentru cercetătorii limbii române vechi, cu atît mai mult cu cît acesta este considerat de specialiști ca fiind cel mai vechi text românesc tipărit, cunoscut pînă azi.

De fapt, această tipăritură a stat și pînă acum în atenția unor lingviști și istorici literari. Informații despre acest *Evangeliiar* apar mai întîi în literatura rusă de specialitate: I. Karataev publică pentru prima dată un fragment din textul *Evangeliiarului*, iar P. Sircu informează într-o recenzie despre importanța acestuia pentru istoria tiparului românesc.

Dintre români, slavistul Ioan Bogdan studiază primul această carte și ajunge la concluzia că traducerea și tipărirea ei s-au făcut în Transilvania (anul 1560) de către un malorus sau sas (cf. „Convorbiri literare”, XXV, 1891, p. 33—40).

N. Drăganu atribuie traducerea din slavonește unui maghiar (cf. DR, IX, 1936—1938, p. 222).

N. Iorga susține că particularitățile moldovenești de limbă aparțin diacului Lorinț, care ar fi pus și sub tipar *Evangeliiarul* (cf. *Studii și documente*, VII, 1904, p. 89), iar mai tîrziu a afirmat că aparține lui Coresi (cf. *Almanahul grafiei române*, Craiova, 1926, p. 28—30).

Evangeliiarul este atribuit diacului Lorinț și de către D. R. Mazilu (*Diaconul Coresi*, Ploiești, 1933, p. 46—47).

Dan Simonescu, îndoindu-se atât de paternitatea lui Lorinț, cât și de paternitatea coreliană, arată necesitatea studierii din nou a întregului text (cf. *Bibliografia românească veche, 1508—1830*, vol. IV, *Adăugiri și îndreptări*, 1944, p. 172—173).

Acad. Al. Rosetti, analizând unele pasaje din *Evangeliiar* în lucrarea *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVIII-lea*, București, 1968, încadrează textul, pe baza cercetărilor mai recente, în Moldova (p. 474—475).

Reiese, așadar, diversitatea opiniilor în legătură cu anul traducerii, cu paternitatea lucrării și cu graiul în care ea se încadrează. Un punct comun asupra căruia au căzut de acord cercetătorii de mai sus e acela că traducătorul nu a fost român.

Dintre cercetările mai noi, studiul filologic făcut de I. Gheție, *Considerații filologice și lingvistice asupra Evangeliiarului din Petersburg* (SCL, XVII, 1966, nr. 1, p. 47—81), aduce date noi. Sunt readuse în discuție problemele care au caracterizat și cercetările mai vechi. Pe baza unei analize minuțioase în domeniul fonetic, morfologic și lexical, autorul ajunge la o concluzie nouă, și anume că, dintre toate graiurile care se reflectă cu cea mai mare precizie în această tipăritură, pe primul plan este graiul bănățean-hunedorean și pe al doilea plan graiul moldovenesc. Aducând în discuție problema traducătorului, I. Gheție arată de asemenea că traducerea este opera unei persoane originare din Banat-Hunedoara și tipărirea ei (după ce a fost revăzută) aparține unui moldovean, anume meșterul Filip Moldoveanu.

În ceea ce privește condițiile care au favorizat traducerea *Evangeliiarului*, I. Gheție arată că aceasta se datorește ideilor Reformei, „propagate de timpuriu printre românii din Transilvania și Banat”, și presupune perioada, „dinainte de 1560, poate chiar înainte de 1550”.

Studiul întreprins de E. Petrovici asupra *Evangeliiarului* aduce aspecte noi și interesante.

Ediția de care ne ocupăm (Insumând 419 p.) cuprinde un studiu introductiv filologic (Inceput, dar, din cauza morții neașteptate, neterminat) de E. Petrovici, un studiu introductiv istoric al lui L. Demény, textul reprodus în facsimile și un indice de cuvinte.

Partea introductivă, destinată grafiei și limbii textului românesc, conține normele de transliterare, conforme cu sistemul de transliterare recomandat de fosta Asociație pentru editarea textelor române vechi. Nu s-a procedat la transcrierea interpretativă, dar, publicându-se fotocopia întregului text, cercetătorul se poate folosi de original, adoptând transcrierea pe care o consideră corespunzătoare. Așa cum arată și L. Demény în partea destinată studiului istoric, E. Petrovici „a demonstrat foarte convingător că traducătorul a folosit nu numai textul paralel slavon, ci și o versiune germană a Evangheliei lui Matei”, ajungând la concluzia că textul a fost tradus în Moldova, de un moldovean, poate chiar de Filip Moldoveanu, instalat la Sibiu. Textul tipărit la Sibiu, arată E. Petrovici, va fi circulat în manuscris încă din 1532, când în Moldova e amintită o traducere a evangheliilor.

În partea destinată grafiei textului *Evangeliiarului slavo-român*, autorul indică o seamă de particularități fonetice care caracterizează textul tipăriturii. Aș aminti unele dintre acestea semnalate numai de E. Petrovici. Una dintre acestea este lipsa distincției dintre *u* (sau *ü*) final și *i* final, acestea fiind redată aproape exclusiv prin *u*, de exemplu; *vostru* (9₄^u, 23₃^u) = *vostru*, *voštra* (9_{6,9}^u, 15₁₀^u) = *voștri*; *čera* (5₃^u, 5₁₁^u) = *ceru*; *vera* (9₁₀^u, 17₁₃^u) = *veru* (vei). Pe plan morfologic aceasta duce la lipsa de diferențiere a singularului de plural, a persoanei I sg. de persoana a II-a sg. prezent indicativ și conjunctiv.

O altă trăsătură este lipsa distincției dintre *a* și *ä*, notate numai prin *a*: *ačesta* (4₃^ä, 46₈^ä) = *aceștea*; *rugăčuna* (89₁₂^ä) = *rugăciunea*.

O serie de alte particularități fonetice sînt semnalate atât la I. Gheție, cât și la E. Petrovici. Amîndoi ajung la constatarea definitivă că traducătorul era român, prin aceasta fiind înfirmată părerea existentă la cercetătorii mai vechi că traducătorul ar fi fost un străin.

Desigur, observațiile amănunțite făcute de E. Petrovici și de I. Gheție sînt prilej de precizări și completări în continuare. M-aș opri doar la ceea ce de fapt nota și I. Gheție

vorbind despre repartitia geografică a unui fenomen de limbă care ar putea constitui obiect de discuții: „Un cuvânt notat în secolul al XVI-lea într-o anumită regiune putea fi cunoscut și în alte părți ale teritoriului dacoromân, dar în lipsa documentului sau a insuficienței lor cercetări prezența lui să nu fi fost semnalată acolo până azi” (art. cit., p. 52).

O problemă care merită a fi studiată și analizată este prezența numeroaselor forme nearticulate în locul celor articulate și invers. Indicele de la sfârșitul *Evangeliei* înregistrează aceste forme ori de câte ori ele apar.

Studiul lui L. Demény se intitulează *Evangelia slavo-română de la Sibiu — prima tipăritură în limba română cunoscută până azi*. Autorul, după o trecere în revistă a cercetărilor mai vechi și mai noi asupra acestei cărți, discută cu multă competență probleme legate de datarea unor tipărituri pe baza caracteristicilor grafice. Autorul constată astfel asemănări între *Evangelia slavo-română* și *Tetraevangelia slavon* din 1546, arătând că amândouă provin din aceeași tiparniță sibiană al cărei tipograf era Filip Moldoveanu.

Din analiza filigranelor cărților din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, L. Demény a ajuns la concluzia că după 1558 nu se mai întâlnește filigranul reprezentând rădăcina de stejar cu coroană deasupra. Acest lucru duce la constatarea că *Evangelia* nu a putut fi tipărit de Coresi sau Lorinț, că el a fost tipărit înainte de 1560—1561. Din cercetarea unui imens material documentar, autorul conchide că *Evangelia* a fost tipărit între 1551—1553 și nicidecum după 1553, când apare o formă modificată de filigran.

În ultima parte a studiului lui L. Demény este discutat numele lui Filip Moldoveanu. Supranumele de Pictor sau Maler i s-a dat lui Filip Moldoveanu la Sibiu, pentru că realizase cele mai frumoase xilografuri. Numele de Moldoveanu indică originea traducătorului (din Moldova). Așa se explică și influența grafului moldovean asupra textului *Evangeliei*. L. Demény aduce astfel, pe baza unor cercetări filologice competente, precizări valoroase.

Pentru a facilita studiul grafiei, textul este însoțit de facsimile și de un indice exhaustiv. Indicele cuprinde variantele grafice și lexicale ale cuvintelor *întru*, *într-*, *înătr-*, *înătru-*, *înătră-*, *în(n)tr-*; înainte vezi înainte, plânta vezi împănita, hilean vezi viclean. Sunt separate toate formele verbale în cazul verbelor, formele cazuale, genul și numărul la celelalte categorii morfologice. S-au lucrat în cadrul aceluiași articol pronumele și adjectivul nehotărît (demonstrativ, posesiv), dar despărțite întotdeauna prin cifră.

Atragem atenția celor care consultă indicele că formele tipărite cu caractere cursive sunt transliterate, iar cele care sunt tipărite cu drepte sunt date în transcriere interpretativă.

Decembrie 1972

Valentina Șerban

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

ÉMILE BENVENISTE, *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, vol. I. *Économie, parenté, société*, 376 p., vol. II. *Pouvoir, droit, religion*, 340 p., Sommaires, tableau et index établis par Jean Lallot, Les Éditions de Minuit, Paris, 1969.

Profesorul E. Benveniste, după importante lucrări *Origines de la formation des noms en indo-européen* și *Noms d'agent et noms d'action en indo-européen*, dă în volumele de față o sinteză a preocupărilor sale privind vocabularul limbilor indo-europene.

Nucleul acestei lucrări îl constituie o serie de cursuri ținute la Collège de France, precum și numeroase articole apărute în diferite publicații de specialitate. Cuvântul *introducție* ușurează orientarea cititorului, chiar nepecialist, în imensul material adus în discuție, autorul făcând

unele precizări asupra subiectului, intenției și scopului urmărit, asupra metodei de lucru și a noilor puncte de vedere adoptate în interpretările etimologice și semantice. E motivat interesul pe care îl reprezintă studiul vocabularului limbilor indo-europene, întrucât, printre limbile lumii, ele se pretează la investigații aprofundate atât în spațiu, cât și în timp, fiind răspândite din Asia Centrală pînă la Atlantic, atestate pe o durată de aproape patru milenii, legate de culturi dintre cele mai vechi și de producții literare de înaltă valoare (p. 7). În studiul său, prof. E. Benveniste îmbină respectarea principiilor metodei comparative cu exigențele proprii studiului lexicului, punînd încă o dată în lumină oportunitatea cercetărilor pornite de la conceptul de înrudire genetică, întreprinse însă dintr-un punct de vedere nou, și care aduc în final o viziune cuprinzătoare, mult deosebită de cea tradițională. Prof. E. Benveniste — și în aceasta constă noutatea studiului său — nu a căutat să refacă un inventar al realităților indo-europene prin corespondențele lexicale, căci cea mai mare parte a termenilor discutați aici nu fac parte din vocabularul comun. Astfel de repertorii s-au întocmit încă din secolul al XIX-lea, înglobînd termeni care reflectă aspectele mai ales materiale ale unei culturi comune, cum sînt numele de animale, metale, instrumente agricole etc. Pornind de la termeni cu valoare pregnantă, cum îi numește autorul, preocuparea sa se îndreaptă spre evidențierea genezei, a formării și organizării vocabularului instituțiilor, înțelegînd termenul instituție într-un sens larg, cu referire nu numai la instituțiile clasice ale dreptului, guvernămintului, religiei, dar și la acelea mai puțin aparente, care se conturează în modul de viață, în tehnică, în raporturile sociale, în procesele vorbirii și ale gândirii (p. 9). Intenția autorului este tocmai aceea de a reface unitățile pe care evoluția le-a dislocat, de a arăta cum își reorganizează limbile sistemele de distincții și cum își reînnoiesc aparatul semantic (p. 9—10), de a reconstitui împrejurările în care s-a produs specializarea unor termeni cu valoare pregnantă. Ni se relevă un amplu proces în cadrul căruia cuvinte la început puțin diferențiate au primit în mod progresiv sensuri specializate, atât datorită unei evoluții profunde a instituțiilor, apariției unor activități sau concepții noi, cât și în urma contactului între limbi. Greaca, în special, cu transformările semantice proprii, a servit ca model altor limbi. În acest proces — afirmă E. Benveniste —, este necesar să fie urmărit caracterul dublu al fenomenelor de limbă: pe de-o parte, implementarea complexă a transformărilor desfășurate timp de secole sau milenii și pe care lingvistul trebuie să le reducă la factorii primi; pe de altă parte, posibilitatea de a degaja totuși unele tendințe foarte generale, care direcționează aceste dezvoltări particulare. Putem să înțelegem aceste fenomene, să le recunoaștem o oarecare structură, să le ordonăm într-o schemă rațională, dacă le studiem direct, degajîndu-ne de traduceri simpliste, dacă știm să stabilim cîteva distincții esențiale, mai cu seamă aceea între *désignation* și *signification*, fără de care atîtea discuții asupra „sensului” se prăbușesc în confuzie. „E vorba, prin comparație și prin mijloacele unei analize diacronice, de a face să apară *une signification* acolo unde la început nu avem decît *une désignation*. Dimensiunea temporală devine astfel o dimensiune explicativă” (p. 11).

Vastul material al celor două volume, grupat pe probleme, se referă la: *Economie, Vocabularul înrudirii, Stările sociale* (vol. I), *Regalitatea și privilegiile sale, Dreptul, Religia* (vol. II). Ne vom opri mai mult asupra primei cărți, *Economia*, care e și cea mai întinsă (4 secțiuni, 17 capitole). Deosebit de interesantă e discuția în legătură cu termenii grecești *oîs* și *prôbaton* („*Prôbaton*” et *l'économie homérique*). În această problemă, s-a dat de către comparatistul german Lommel o explicație devenită clasică, admisă de Wackernagel, preluată în dicționarul lui Liddell și Scott, și anume: *probaino* înseamnă „a merge în față”, *prôbaton* ar fi animalele mici, oille, care merg în față, în fruntea unor turme formate din animale de mai multe specii. Printr-o analiză subtilă, semantică și morfologică, pe baza reinterpretării unor citate din Homer și Herodot, E. Benveniste stabilește că primul sens a fost peste tot „bétail”, că în Grecia preistorică nu au existat turme mixte în fruntea cărora să meargă oille, că *probaino* nu înseamnă niciodată „a merge în față”, cu toate asigurările dicționarului, ci „a avansa, a se deplasa înainte”. De aici, s-a putut degaja sensul de „bogăție pe picioare, mobilă”, constituită din

turme, în opoziție cu bunurile imobile. *Próbaton* trebuie apropiat de *próbasis* „bunuri, avere mobilă, mișcătoare”. Numai în acest fel oile s-au putut numi *próbaton*. În capitolul *Le bétail et l'argent: pecu et pecúnia* (o versiune mult mai amănunțită s-a publicat într-un volum colectiv, *Indo-European and Indo-Europeans*, Chicago University Press), atenția autorului se îndreaptă spre termenul **peku-*, atestat în cele trei mari arii dialectale: indo-iraniană, italică și germanică, termen de importanță capitală pentru vocabularul economiei indo-europene, economie de tip pastoral. Toți comparatiștii au văzut în **peku-* numele indo-european pentru „bétail” și l-au explicat dintr-o rădăcină **pek*, avînd sensul „a tunde”. Acest termen designa, deci, „ovina”, ca purtătoare de lînă, iar prin generalizare, totalitatea vitelor. E. Benveniste demonstrează însă că această interpretare, stabilită încă de la începuturile gramaticii comparate, nu se mai poate susține. Analizînd termenul și derivatele lui, autorul ajunge la concluzia că **peku-* semnifică „posesiune mobilă personală” și numai datorită asocierii frecvente a termenului cu realitatea materială a creșterii animalelor a ajuns, prin specializare, să însemne „vită”, apoi „vită mică” și apoi „oaie”. E de remarcat că **peku-* lipsește în greacă, unde termenul a fost înlocuit prin *próbasis*, *próbatla*. Într-un proces semantic de acest fel, termenul general se aplică unei realități specifice și nu invers. Există și în alte limbi dovezi ale unor evoluții semantice similare. Un exemplu clar e gr. *próbasis*. La fel engl. *cattle* „vite”, fr. *cheptel* „vite” își au originea în lat. *capitale*, care în evul mediu mai păstrează încă sensul „avere, bunuri”; cf. sp. *caudal*, cu sensul de „bunuri, bogății”. Se mai poate adăuga cazul rom. *marfă* (*marhă*), cu sensul învechit de „avere, bogăție”, care avea în limba veche și are astăzi în unele regiuni sensul „vită cornută, vită de muncă; animal domestic”. Tot așa cuvîntul *dobiloc*, cu sensul etimologic de „ceea ce se obține, ciștig, avere”, avea în limba veche sensul de „avuție în vite”, iar azi are sensul „animal domestic, mai ales vită”. Astfel, interpretarea propusă, pentru **peku-* și pentru evoluția sa semantică e conformă cu ceea ce s-ar putea numi norma termenilor de proprietate: o numire generică e folosită de o anumită categorie de producători ca nume al obiectului sau al elementului tipic, apoi ea se răspîndește în afara mediului originar și devine denumirea obiectului sau elementului respectiv (p. 60–61). Etimologia lui **peku-*, dacă evoluția semantică e acceptată, exclude apropierea (pusă sub semnul întrebării și de A. Ernout și A. Meillet în *Dictionnaire étymologique de la langue latine*) de **pek(l)* „a tunde”. Este evident, scrie autorul, că **peku-*, termen cu semnificație economică, nedenumind nici un animal, nu poate avea nimic comun cu termenii derivați din **pek(l)*, proprii tehnicii tunsului și pieptănării lînii. Între aceste forme nu este decît o asemănare fonică și orice altă apropiere trebuie abandonată. Astfel **peku-*, vestigiul al celui mai vechi vocabular indo-european, nu poate fi apropiat de vreo rădăcină cunoscută.

Capitolele următoare sînt consacrate unor noțiuni precum „a da”, „a schimba” (*Don et échange, Donner, prendre et recevoir*), noțiuni care constituie un capitol bogat și stabil al vocabularului indo-european, și noțiunilor „oaspe” și „ospitalitate”. Se trece apoi la termeni definind anumite relații speciale dintre oameni, cum ar fi cei ce se referă la „fidelitate” (*La fidélité personnelle*), indicînd legătura între un om care deține autoritatea și cel care îi este supus printr-un angajament personal. Ocupîndu-se de o serie de cuvinte aflate în legătură directă cu noțiunea de „credință” și „fidelitate”, autorul restabilește adevărata dezvoltare semantică a termenului german *Treue*, studiat și de H. Osthoff în capitolul *Eiche und Treue* din *Etymologica Parerga* (1901). H. Osthoff leagă acest cuvînt și familia sa, prin gr. *drûs*, de un prototip indo-european, care ar fi numele stejarului. Stejarul, copac rezistent, ar fi fost simbolul acestor calități, în stejar s-ar regăsi imaginea primă a fidelității instituționale. Se impune, arată E. Benveniste, în primul rînd constatarea că stejarul nu putea fi cunoscut în indo-europeana comună, căci el nu crește decît în Europa centrală și orientală. Sensul „stejar” e de fapt ultima etapă a dezvoltării semantice, etapa anterioară fiind cea de „arbore, copac”, iar noțiunea inițială „tare, solid”. E prezentată convingător evoluția semantică: din radicalul

*dreu- pe de o parte s-au dezvoltat sensurile „tare, solid”, apoi „credință, garanție”, pe de altă parte s-a format un adjectiv *drū, cu sensurile „tare, rezistent, dur”, care a însemnat apoi „copac, arbore”. Înrudirea germ. *Treue* cu aceste forme există, dar filiația sensurilor e inversă față de cea imaginată de Osthoff: rădăcina comună înseamnă „a fi tare”, adjectivul desemnează „copacul”, iar sensul „stejar” limitat la greacă nu poate fi raportat la epoca unității indo-europene (v. și *Problèmes sémantiques de la reconstruction*, Word, X, 1954 p. 257—259).

Secțiunea a treia se referă la cumpărare, răscumpărare (*L'achat, Achat et rachat*) și comerț (*Un métier sans nom: le commerce*), capitol din care reiese că în limbile indo-europene nu exista un termen comun pentru comerț, ca activitate specifică, deosebită de cumpărare și vânzare. Termenul lat. *negōtium* < *nec-ōtium* „lipsă de răgaz, de timp” — expresie negativă calchiată după gr. *a-skholia* — primește sensul pozitiv al modelului grec: „ocupatie”, iar un al doilea calc după *prāgma* îi dă și sensul „afacere comercială”. Această specializare cu sensul de „afacere comercială” a unui termen care însemna la început „ocupatie” nu e izolată, ea se regăsește în limbi moderne (fr. *affaire*, engl. *business* etc.), fiecare fiind realizată pe căi independente. Analiza întreprinsă de autor trădează dificultatea de a defini cu un termen propriu o activitate fără tradiție în lumea indo-europeană. Afacerile comerciale nu au nume, nu pot fi definite pozitiv, nu se găsește nicăieri o expresie proprie, pentru că — cel puțin la origine — ele nu corespund nici unei activități consacrate și tradiționale; de aceea n-au putut fi definite altfel decât prin faptul de a fi „ocupat”, de „a avea a face”. Se pune astfel în lumină caracterul acestui nou tip de activitate și putem surprinde o categorie lexicală pe cale de a se constitui.

Secțiunea a patra — *Obligațiile economice* — cuprinde, printre altele, capitolele: *Le compte et l'estimation, Le louage, Prix et salaire*. Studiate cu valorile lor cele mai vechi, raportate la originea lor indo-europeană, cuvintele pentru „salar” — mai ales gr. *misthós*, got. *laun* (germ. *Lohn*) — ne relevă că înainte de a numi „prețul unei munci oarecare” au însemnat „recompensă pentru o faptă strălucită”, „prețul unei competiții”. Termeni diferiți, apropiați prin sens, ne dezvăluie complexitatea unor fapte mari de civilizație: cum s-a realizat noțiunea de *salar* în vocabularul diferitelor popoare indo-europene plecând de la noțiunea de „recompensă” pe măsură ce se stabileau relații de muncă fixe, cum „comerțul” și mărfurile au determinat apariția unui nou tip de „retribuție”, Foarte interesantul capitol *Créance et Croyance* răstoarnă interpretările mai vechi sau mai noi care puneau pe **kred-*, sanscr. *śradhha*, lat. *crēdo*, în legătură cu *cor, cordis*. Dacă analiza semantică este magistrală, problema etimologiei nu avansează, **kred* rămâne obscur și etimologic complet izolat. *Prêt, emprunt et dette, Gratuité et reconnaissance* încheie această mare secțiune consacrată economiei în general.

Vocabularul înrudirii, studiat în 1890 de către Delbrück în lucrarea *Indogermanische Verwandtschaftsverhältnisse*, trebuie revizuit datorită adunării unei cantități mai mari de date și informații, cât și unei mai bune interpretări a lor pe măsură ce s-a precizat teoria generală a înrudirii. Prof. E. Benveniste aduce contribuții însemnate în elucidarea unor chestiuni rămase neclare privind unii termeni de înrudire cum sint cei pentru „fiu”, „nepot”, „bunic din partea tatălui”, „unchi din partea mamei” (*L'importance du concept de paternité, Statut de la mère et la filiation matrilineaire, Le principe de l'exogamie et ses applications, La parenté résultant du mariage*), precum și în legătură cu formarea termenilor de înrudire sau cu derivarea altor cuvinte de la termenii de înrudire (*Formation et suffixation des termes de parenté, Mots dérivés de termes de parenté*). E uimitor că, cu toate vicisitudinile și de-a lungul attor secole de viață independentă, limbile indo-europene au conservat atât de bine vocabularul înrudirii, care singur ar fi suficient să demonstreze unitatea lor genetică (p. 276).

Cartea a treia — *Orânduiri sociale (Les status sociaux)* — cuprinde capitolele: *La tripartition des fonctions, Les quatre cercles de l'appartenance sociale, L'homme libre, Philos, L'esclave, l'étranger, Cités et communautés*. O serie de limbi, ca iraniana, indiana, greaca, atestă o moștenire comună indo-europeană: aceea a unei societăți organizate în trei clase: preoți, războinici,

cultivatori, diviziunea tripartită a societății fiind cea mai veche pe care o putem cunoaște. De aceea castele din India nu trebuie explicate printr-o reglementare internă, ci ca prelungiri ale unor diviziuni pe care India le-a moștenit și care își au originea în trecutul indo-iranian sau sint și mai vechi.

Volumul al doilea cuprinde: *Regalitatea și privilegiile sale (La royauté et ses privilèges), Dreptul (Le droit), Religia (La religion)*.

Noțiunea de „rege”, reprezentată prin lat. *rex*, ind. *rāj-* nu apare decât la cele două extremități ale lumii indo-europene. Așa cum a arătat J. Vendryes, o serie de termeni referitori la religie și drept au supraviețuit în cele două extremități conservatoare și arhaice ale ariei indo-europene, în indo-iraniană și italo-celtică. Baza semantică a conceptului, legătura cu gr. *orégō* arată că *rex* avea inițial mai mult atribuții religioase, legate de autoritatea de a trasa liniile pentru a determina spațiul destinat construirii unui templu, a unui oraș, de a fixa ce este în sens propriu „drept”. Noțiunea de suveran (*xšay et la royauté iranienne*) nu are nimic comun în Iran cu cea de *rex*; iraniana se separă de indiană, *rāj-* lipsind din vocabularul vechi iranian. Aceasta datorită faptului că nu exista nici rege, nici regat, ci un imperiu, noțiune pe care Iranul a instaurat-o în lumea antică. Numele vechi persan pentru „rege, șah” *xšāyathia* e un derivat format de la rădăcina *ksā-* (*xšay*) „a fi stăpîn”. Termenul intră în titulatura *xšāyathiya xšāyathiānām* „regele regilor”, devenit la greci *basileus basileon* (βασιλεὺς βασιλέων), neavînd sensul de „rege printre regi”, ci de „cel care domnește peste ceilalți regi”. Analiza pătrunzătoare a autorului pune în lumină distanța între noțiunea de regalitate exprimată de lat. *rex*, sanscr. *rāj* și iran. *xšāyathiya*, unde nu mai e vorba de o regalitate cu caracter director, ci de instaurarea puterii absolute, încarnată în regalitatea persană. Mult evoluată și diferențiată se prezintă regalitatea elenică, exprimată prin *basileus* și *ánaks*, unde monarhul exercită funcții de tip magico-religios. Simbolul autorității (de origine elenică), *sceptrul*, nu era altceva, la început, decât un toiag, purtat de un mesager al unui cuvînt autorizat. Și repartiția inegală a sceptrului în lumea indo-europeană reflectă concepțiile deosebite asupra regalității. Pentru iranieni regele e un zeu, el nu trebuie să se legitimeze cu un însemn ca sceptrul, regele homeric însă nu e decât un om, care are de la Zeus atribuțiile relevante. La Roma sceptrul se introduce sub influența elenică.

În capitolul *L'honneur et les honneurs* se înlătură legătura stabilită prin etimologie populară între gr. *gérās* „privilegiu” și *géron* „bătrîn”, în capitolul *Le pouvoir magique* e studiat importantul termen grecesc *kúdos* legat de v. sl. *čudo* prin sensul comun de „forță supranaturală”. iar în capitolul *Royauté et noblesse*, autorul examinează noțiunea „rege” și „nobil” în lumea germanică. Regele (engl. *king*, germ. *König*, cf. got. *kuni* „rasă, familie”, pornesc din răd. **gen-* ca și lat. *genus*, gr. *génos*) e denumit în virtutea nașterii sale, ca „cel de neam”. Cu totul diferit e conceptul de „nobil”, exprimat prin germ. *Edel* < **atalo-* < *atta* „tată adoptiv”. *Edel* ar fi propriu-zis „le nourrisson”, care, fiind crescut de părinți adoptivi, nu putea fi decât de origine nobilă. Această denumire a „nobilului” conduce la presupunerea că marile familii indo-europene practicau adopțiunea; iar întrebuintarea lui *atta*, *atalós* în textele homerice confirmă acest lucru.

Societatea indo-europeană, reprezentantă a unei civilizații și culturi dezvoltate, era condusă de principii de drept. Deși nu există un termen comun pentru „drept”, ci numai termeni proprii fiecărei limbi, aceștia se leagă de elemente ale vocabularului comun și pot atesta o specializare juridică, urcînd pînă în epoca cea mai veche. Un concept foarte important, cu implicații în sfera juridică, dar și în cea religioasă și morală, e conceptul de „ordine”, fără de care totul s-ar reîntoarce în haos, concept reprezentat prin sanscritul *ṛta*, iran. *arta*, legate de o rădăcină *ar-*, de unde și lat. *ars*, *artus*, *ritus*. Cartea consacrată dreptului începe cu gr. *thémis* „legea”, „regula stabilită de zei, regulă a dreptului familial”, opus lui *dike* „dreptul interfamilial, care reglează raporturile între familii”. Există și în latină un termen specific

pentru dreptul divin *fas*, distinct de *ius*, care trebuie legate de lat. *fari*, gr. *phēmi*, i.-e. **bhā* „parler”. Prin raportarea lat. *ius*, *iurare*, la corespondentele din indo-iraniană: vedicul *yāṣ*, avesticul *yaoš* (*Ius et le serment à Rome*), se dezvăluie din nou una din marile corelații de vocabular între grupurile indo-iraniene și italo-celtice.

Ultima parte, consacrată religiei, vocabularului religios, ridică de asemenea dificultăți de metodă: nu există un termen comun pentru religia însăși, pentru numele preotului etc. Comună este numai noțiunea de „zeu” **deikos* cu sensul propriu de „luminos, celest”, sens prin care se opune umanului, care e „terestru” (cf. lat. *homo*). Autorul studiază acest vocabular prin analiza unor termeni esențiali, chiar dacă sensul legat de religie al termenilor considerați nu apare decât într-o singură limbă (v. capitolele *Le sacré* sau *La libation* și relația între *sacré* și *sacrifice*). În privința lat. *religio*, a cărei etimologie a fost controversată, autorul arată că, din motive semantice și morfologice, acesta se leagă de *relegere* și nu de *religare* „a lega”, interpretare inventată de creștinism, dar care persistă pînă azi, pornind de la legătura dintre credincios și divinitate stabilită prin credință.

Pentru elaborarea lucrării sale, prof. E. Benveniste s-a adresat direct izvoarelor, textelor antice, unde sensurile primordiale ale unor termeni, după lecturi repetate, i s-au dezvăluit. Așa a fost posibil să se releve înțelesuri și raporturi noi între cuvinte, nesesizate de cercetătorii anteriori. Și tot astfel, multe din etimologiile vechilor comparațiști, acceptate de toată lumea, inserate ca atare în lucrările lexicografice, părăind definitive, s-au dovedit a fi, la o analiză mai profundă, inacceptabile; în locul acestora, E. Benveniste ne propune, printr-o demonstrație riguros științifică, alte interpretări, de care de acum va trebui să se țină seama. În fundamentarea tezelor sale, E. Benveniste a avut avantajul de a utiliza o serie de descoperiri recente, ale căror date vin să-i confirme ipotezele cu privire la semnificația unor cuvinte, la aria lor de răspîndire, aceasta contribuind la formarea unei viziuni mai complete asupra vocabularului indo-european. Astfel de elemente noi oferă khotaneza, dialect medio-persan, cunoscut de puțini ani (v. cap. *Une opposition lexicale a réviser: sus et porcus*), sau hitita, în care autorul e specialist recunoscut (v. lucrarea *Hittite et Indo-Européen*, Paris, 1962).

Lucrarea profesorului E. Benveniste, prin bogăția materialului, subtilitatea interpretărilor, marcate de o gândire originală și de o profundă erudiție, se impune ca o excepțională contribuție la adîncirea cunoașterii originii și formării unei importante părți a vocabularului indo-european și constituie o bază sigură pentru viitoare investigații.

Decembrie 1972

Ioana Anghel

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

SAGGIO DELL'ATLANTE LINGUISTICO MEDITERRANEO, Firenze, 1971, 47 p. + 25 hărți.

Atlasul lingvistic mediteranean (ALM), ajuns acum în ultima fază, cea a redactării materialului în vederea cartografierii lui, s-a născut din experiența și insistența romanistului iugoslav Mirko Deanović. Cel care a studiat terminologia marinărească din Ragusa (locul său de naștere) și Rovigno este inițiatorul, animatorul și organizatorul acestui foarte interesant atlas, sprijinit, material și moral, de Fundația Giorgio Cini din Veneția.

Studiind, în 1937, câteva concordanțe lexicale privitoare la terminologia marinărească între două limbi foarte îndepărtate în spațiu și foarte diverse ca structură — *provensala* și *strbocroala* —, M. Deanović și-a dat seama de avantajul pe care i-l-ar fi putut oferi, în studiul

unor isoglose, metoda geografică/geocartografică (v. articolul *Intorno all'Atlante Linguistico Mediterraneo*, în „*Studia Romanica Zagabienis*”, II, 1957, nr. 3, p. 9). Mai mult, M. Deanović a ajuns la concluzia că această metodă (grație căreia „lingvistica a trecut printr-o adevărată revoluție, care a modificat profund concepția noastră despre limbă” — I. Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*, București, 1962, p. 149, sau : „fără îndoială, pasul cel mai important în dezvoltarea metodologică a disciplinei noastre” — B. E. Vidos, *Manuale di linguistica romanza*, Firenze, 1971, p. 168) s-ar putea aplica nu numai la teritoriul unei limbi (= atlase naționale) sau al unui dialect (= atlase regionale), cum numai așa s-a procedat, ci ea poate fi utilizată și pentru un teritoriu interlingvistic, plurilingv, „che abbraccia in sé voci comuni a varie lingue, e che si trova in una zona determinata da ragioni geografico-storiche” (v. *Per un atlante e un dizionario etimologico delle voci mediterranee*, în „*Vox Romanica*”, III, 1938, p. 316). Un asemenea teritoriu îl constituie zona mediteraneană, al cărei element principal este marea, cu ale sale protagoniste care sînt porturile — „punti di arrivo e di partenza come di uomini e di merci così di parole” (Mirko Deanović — Gianfranco Folena, *Prospettive dell'Atlante Linguistico Mediterraneo*, în BALM, 1, 1959, p. 8). Cuvintele circulă, migrează, se transmit și se difuzează nu numai „pe pămînt”, ci, adeseori, ele urmează drumul mării, al navigațiilor și al comerțului maritim. Limbile vorbite în zona Mediteranei, prin multe din cuvintele lor comune în sectorul terminologiei marinărești și pescărești, ilustrează și argumentează constatarea de mai sus. Pentru a vedea, a urmări mai bine difuzarea, formele și istoria acestor cuvinte este necesar, arăta M. Deanović încă în anii 1937–1938, ca ele să fie adunate și prezentate împreună. Dorind să-și materializeze ideea, în același an 1937, cu prilejul celui de-al V-lea Congres internațional de studii romnice, ținut la Nisa, romanistul iugoslav prezintă proiectul unui *Atlas lingvistic și istoric-cultural al Mediteranei* (v. comunicarea apărută în „*Archivum Romanicum*”, 21, 1937, p. 269–283). Proiectul însă va prinde viață („accettato in linea di massima”) numai odată cu cel de-al VIII-lea Congres internațional de studii romnice (Firenze, 1956), cînd se constituie și un comitet promotor.

Pînă în 1956 se poate vorbi deci de istoria unei idei sau / și de istoria unui proiect (proiectul figurase și pe ordinea de zi a celui de-al VI-lea Congres internațional al lingviștilor care trebuia să se țină în 1939 la Bruxelles); de atunci și pînă cînd atlasul va vedea lumina tiparului se intră în istoria unei lucrări. Pentru istoric, pentru cele trei faze ale atlasului (1. întocmirea chestionarului, fixarea punctelor de anchetă etc., 2. culegerea materialului și 3. elaborarea materialului) a se vedea, între alte surse informative, M. Deanović, *Lavori preliminari per l'Atlante Linguistico Mediterraneo*, în RLR, XXII, 1958, p. 376–377; idem, *L'Atlante Linguistico Mediterraneo in corso 1956–1965*, în *Mélanges P. Gardette*, Strassburg, 1966, p. 115–122; Manlio Cortelazzo, *Una grande impresa di solidarietà culturale: L'atlante linguistico mediterraneo*, în „*Le lingue del mondo*”, 1960, p. 327–330, precum și „*Bollettino dell'Atlante linguistico mediterraneo*” (abreviat : BALM ; 1, 1959 ș. u.), unde s-au publicat și primele rezultate, experiențe. În BALM 1 a apărut în text bilingv — în italiană și franceză — CHESTIONARUL (810 întrebări plus un apendice de 35 de întrebări — v. p. 25–83) însoțit de două indici.

Fără îndoială, un moment important în istoria ALM, momentul primei confruntări, îl constituie acest *Saggio dell' ALM*, cu un evident și declarat caracter și scop experimental și metodologic. Dealtfel, asemenea „saggi” programatice — publicate în perioada de sistematizare și elaborare (redactare) a materialului lingvistic adunat în vederea întocmirii unui atlas, adică în perioada premergătoare apariției întregului volum, și care cuprind, pe lîngă ceea ce am putea numi datele „biografice” ale atlasului, un număr de hărți de probă acompaniate de comentarii lingvistice (lecturi de hărți transformate, de cele mai multe ori, în adevărate studii onomasiologice, semasiologice sau de stratigrafie lexicală) — au devenit pentru reprezentanții geografiei lingvistice italiene un procedeu de lucru obișnuit. Desigur, nu este o noutate,

căci tot așa au lucrat K. Jaberg și J. Jud (v. sinteza precitată a prof. Iorgu Iordan, p. 258, și G. B. Pellegrini, *L'ASLEF come strumento di lavoro*, în *Studi linguistiche friulani*, vol. II, 1970, p. 7). Și totuși, spre exemplu *Saggio di un atlante linguistico della Sardegna* (vol. I, II, Torino, 1964), datorat lui Benvenuto Terracini și Temistocle Franceschi, rămâne o noutate nu prin procedeul în sine, ci prin amploarea dată procedurii: 60 de hărți redactate pe baza materialului cules de U. Pellis pentru ALI, însoțite de un volum de interpretări în care B. Terracini, cum foarte bine sublinia un recenzent (G. B. Pellegrini, în *BALM*, 7, 1965, p. 111–113), își exprimă întreaga sa experiență și sensibilitate pentru problemele de geografie lingvistică. Cu acest prilej s-au experimentat și sistemul hărților duble gândite de B. Terracini pentru ALI. Să mai amintim, tot pentru ilustrarea procedurii, și *Saggio di carte e di commenti dell'ASLEF*, extras din *Studi linguistiche friulani*, vol. I, Udine, 1969, p. 40–98 (comentariile sînt semnate de G. B. Pellegrini, conducătorul atlasului, și P. Benincà Ferraboschi, iar hărțile, în număr de 11, sînt redactate de G. Frau și P. Benincà Ferraboschi).

Saggio dell'Atlante linguistico mediterraneo se deschide cu o *Prezentare* semnată de Gianfranco Folena, în care, precizîndu-se faptul că ALM nu a avut modele, se scot în evidență două dintre caracteristicile atlasului, trăsături care, metodologic și tehnic, individualizează ALM între tot mai numeroasele atlase lingvistice: a) pluralitatea și diversitatea (prin origine și structură) a limbilor „anchetate” și b) multiplicitatea internațională a anchetatorilor. La a) și b), am mai adăuga, ca o altă trăsătură definitorie, și c) limitarea la un singur sector lexical sau, poate, și mai potrivit ar fi să vorbim de două sectoare: terminologia marinărească și cea pescărească. Confruntat cu ultima caracteristică semnalată, titlul atlasului, cum observa Manlio Cortelazzo (*Avviamento critico allo studio della dialettologia italiana*, vol. I, *Problemi e metodi*, Pisa, 1969, p. 113), este incomplet; el trebuia să se numească „cel puțin” *Atlante linguistico marinaresco mediterraneo* sau, și mai exact am adăuga noi, *Atlante linguistico marinaresco e pescaresco mediterraneo*.

În continuare, Gaetano Berruto, redactor al ALM, prezintă o listă de abrevieri și sigle ale lucrărilor de referință („riferimenti bibliografici”) ce vor fi utilizate în note (literatură română de specialitate figurează în această listă, *provizorie* cum ne-a informat tînărul lingvist torinez, doar prin lucrarea: Th. Bușniță — I. Alexandrescu, *Atlasul peștilor din apele R.P.R.*, 1963), transcrierea fonetică și cîteva date privind criteriile de redactare. Și pentru ALM, ca și pentru ALI, în ceea ce privește redactarea, problema fundamentală constă în uniformizarea sistemului sau, și mai exact spus, a sistemelor de transcriere fonetică întrebuințate de numărul mare de anchetatori.

Datele despre punctele (= porturile) anchetate sînt prezentate de către M. Cortelazzo. Pentru ALM s-au făcut anchete în 165 de localități din 21 de țări: Portugalia, Spania, Franța, Italia, Iugoslavia, Albania, Grecia, Bulgaria, România, U.R.S.S., Turcia, Cipru, Siria, Liban, Israel, Egipt, Libia, Malta, Tunisia, Algeria, Maroc. La fiecare localitate se indică: numărul de ordine din atlas, numele fiecărei localități (în limba oficială a fiecărei țări și în sistemul de transcriere uzitat de *Atlante internazionale del Touring Club italiano*, Milano, 1968), numele anchetatorului, data la care a avut loc ancheta etc. Pentru țara noastră au fost anchetate, de către Marius Sala și Andrei Avram, trei localități: Eforie (= punctul cartografic 117), Constanța (118) și Sf. Gheorghe (119). Tot M. Cortelazzo ne prezintă și cele 25 de hărți de probă cuprinse într-o mapă. Materialul cartografiat redă răspunsurile la întrebările 61–69 („I venti”), 560–575 („gli sparidi”), 019 („vi sono delle parole, che non si devono pronunciare, o gesti che non si possono fare?”). Respectîndu-se textul chestionarului, titlurile hărților sînt date în italiană și franceză. Soluția cartografică adoptată, avînd în vedere vastitatea teritoriului anchetat, este foarte reușită. Ultima hartă, care cartograflază un material din folcloristica

pescarilor, este comentată (v. p. 38—46), așa cum M. Cortelazzo a mai interpretat, cu altă ocazie (v. BALM, 7, 1965, p. 7—31), și răspunsurile înregistrate la întrebările 294 ('la barra del timone') și 807 ('il pesce San Pietro').

În concluzie, *Saggio...* este o mostră reușită și edificatoare a ceea ce va fi *Atlasul lingvistic mediteranean*.

Noiembrie 1972

I. Mării

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. E. Racoviță, 21

BERTIL MALMBERG, *La linguistica contemporanea*, Bologna, Il Mulino, 1972, 322 p.

Autor al mai multor lucrări de notorietate mondială, dintre care amintim: *Etudes sur la phonétique de l'espagnol parlé en Argentine*, Lund, Gleerup, 1950, *Structural Linguistics and Human Communication*, New York, Academic Press, 1963, și *La phonétique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1970, Bertil Malmberg oferă recenta versiune italiană *La linguistica contemporanea* a cărții sale la numai câțiva ani după traducerea franceză (1966) și cea engleză (1964), după ediția a doua (1962) și prima ediție suedeză (1959), supusă astfel, într-o perioadă relativ scurtă, unor adaosuri și îmbunătățiri continue.

B. Malmberg își propune drept scop principal prezentarea unui profil general al principalelor școli și direcții lingvistice din ultimele 3—4 decenii, ceea ce nu exclude însă unele scurte incursiuni de ordin istoric, necesare pentru înțelegerea evoluției ulterioare a lingvisticii. În concepția autorului, care respinge cu severitate orice atitudine extremistă, diferitele curente lingvistice s-au impus, la rîndul lor, nu prin eliminarea altora, ci ca fiind un complement al lor, principiu de bază al cărții, care are meritul de a unifica astfel rezultatele dobândite de cercetarea lingvistică. Încadrate într-o atare judicioasă înțelegere a fenomenului lingvistic, diversele curente sînt mai degrabă coexistente, decît succesive în timp.

Contactul lingvisticii contemporane cu alte discipline creează științe noi, discipline de frontieră cum este etnolingvistica, dezvoltă colaborarea cu filozofia și psihologia, promovează introducerea unor metode noi, statistice și matematice, afirmă eficacitatea analizei structurale, care se extinde de la lingvistică la critica literară, la sociologie etc., include lingvistica, ca sistem de semne, în cadrul mai larg al semioticii, ca parte a ei. În lumina unor astfel de considerații și a unor rezultate și sarcini actuale ale lingvisticii cum sînt: studiul limbajului infantil, al limbilor popoarelor slab dezvoltate, al bilingvismului etc., B. Malmberg elaborează cele 11 capitole ale cărții sale.

Lingvistica istorico-comparativă, constată autorul, după ce izbutise să stabilească și să clasifice limbile indoeuropene, recent încearcă să aducă noi precizări, folosind alături de metoda sa de bază și alte metode moderne, ca statistica și calculul probabilităților, cu privire la limbile indoeuropene, pre- sau protoindoeuropene. Conexiunea limbii cu societatea este atît de strînsă, încît limbi nefrîdite genetic, datorită unor condiții sociale asemănătoare, dobîndesc particularități comune. Mai pregnante sînt acestea, considerăm noi, în ceea ce privește uzul expresiv al limbilor.

Printre prețioasele distincții introduse în lingvistică de către structuraliști, în rîndul cărora Ferdinand de Saussure este situat la loc de frunte, e și aceea privitoare la încadrarea faptelor, înainte cercetate izolat, în sistemul limbii, distincție fructificată în „aproape toate teoriile lingvistice moderne” (p. 63). Concepția sociologică a limbajului cîștigă astfel și mai mult în fundamentarea sa. Nu mai puțin prolifică a fost ideea caracterului opozițional al faptelor de limbă, după cum arată, de exemplu, originile și evoluția fonologiei.

Dialectologia și geografia lingvistică, ilustrate și de nume românești notorii, folosind metoda atlaselor lingvistice cu o cuprindere teritorială variabilă, și-au îndreptat atenția în ultimii ani și asupra limbii marilor orașe, urmărind procesul de stratificare a ei în timp și pe categorii sociale.

Capitolul tratând idealismul și lingvistica cuprinde, în mod semnificativ, doar cîteva pagini. Apreciind contribuția valoroasă a lui B. Croce și K. Vossler, meritul lor cel mai mare se leagă incontestabil de afirmarea caracterului individual al faptelor de limbă, în limitele unei accepțiuni evident valabile și pentru noi astăzi, probată, printre altele, de stilistică și istoria culturii.

Fonologia și fonetica experimentală sînt prezentate apoi, pe întinsul a două capitole, în rezultatele lor devenite de-acuma clasice. Ca fapte diverse se semnalează utilizarea în ultimii ani a peliculelor cineradiografice, care permit sincronizarea imaginii vizuale cu exprimarea sonoră a textului, și perfectarea unei mașini de citit, deosebit de oportună pentru nevăzători.

Semantica, știință încă tînără, nu a făcut pînă în prezent „mult mai mult decît să ridice o serie de probleme” (p. 186). Dificultățile sporesc, dar se și rezolvă într-un anumit fel, dacă vom considera, împreună cu B. Malmberg, că „sistemele semantice ale limbilor lumii sînt diferite unul de celălalt” (p. 178).

Deasupra unor atare deosebiri de la o limbă la alta se ridică însă glosematica. În încercarea de promovare a unui principiu structural, comun tuturor limbilor, de creare a unei algebre a limbii (p. 210), L. Hjelmslev aplică în cercetare o metodă analitică și deductivă, opunîndu-se astfel lingvisticii tradiționale, inductivă, sintetică și generală.

Realitatea lingvistică de pe continentul american, unde există „peste 1000 de limbi reciproc incomprehensibile, regroupabile în circa 150 de familii lingvistice” (p. 223), limbi ce nu pot fi reduse la un model cunoscut, vine în împlinirea unui asemenea principiu structural. Fără să fie lipsită de orientări diverse, lingvistica americană modernă se caracterizează totuși printr-o anumită uniformitate a ei. Astfel, „pentru aproape toți lingviștii americani unitățile fonologice și gramaticale (foneme și morfeme) se diferențiază numai prin ordinea lor de mărime : adică, structura limbajului constituie pentru ei o ierarhie unică” (p. 233). Este dăunător pentru lingvistică, constată B. Malmberg, că „lingvistica structurală americană și cea europeană devin reciproc de neînțeles fără un minim de traducere de la o nomenclatură la alta” (p. 235—236), avizare pe care ar fi poate potrivit s-o reținem chiar și pentru continentul nostru, alt de prolific și el astăzi în privința terminologiei.

„Revoluția” chomskyană, cu așa-numita gramatică transformațională, încheie prezențarea lingvisticii americane moderne. Ne reține atenția și intervenția lui Joseph H. Greenberg în legătură cu conceptul de *funcție*. Funcția, altfel în sens biologic, cît și sociologic, „presupune un anumit fel de organizare”, adică „o structură, în raport cu care trebuie să fie definită” (p. 255).

Semnificativ ni se pare și titlul penultimului capitol al cărții lui B. Malmberg : *Melode statistice și matematice în lingvistică*. Fie și într-o formă elementară, orice descriere științifică a fenomenelor presupune și o prezentare cantitativă a lor. Atît doar ca astăzi această înglobare a descrierii calitative într-una cantitativă a devenit mai necesară, mai riguroasă, spre profitul general al științelor. Teoria comunicației și a informației, glotocronologia, care poate stabili data despărțirii dialectelor folosind metode statistice, descrierea stilistică a limbajului unui scriitor, învățarea limbilor străine sînt tributare într-o măsură tot mai mare acestor *melode*, reasezate astfel în drepturile lor firești.

În sfîrșit, contribuția substanțială din ultimul timp a filozofiei și psihologiei ti aduce lingvisticii o fundamentare mai solidă și-i îmbogățește tematica. Problema originii și a stadiilor primitive ale limbajului, studiul limbajului infantil au cîștigat acum poziții mai avansate.

Prin prisma acestor considerații privind cartea *La linguistica contemporană*, aportul lui B. Malmberg și al prestigioasei edituri italiene „Il Mulino” la cunoașterea marilor frământări ale lingvisticii contemporane rămâne pentru noi meritoriu.

August 1972

Eugen Câmpeanu

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

MAURICE LEROY, *Les grands courants de la linguistique moderne*, deuxième édition revue et augmentée, Bruxelles-Paris, 1970, 210 p.

După șapte ani, citii au trecut de la apariția primei ediții, autorul a înțeles necesitatea de a pune la dispoziția cititorilor săi o nouă ediție, care să țină seamă de „dezvoltările noi și importante” pe care teoriile și metodele lingvistice le-au cunoscut între timp. Așadar, noua ediție ni se prezintă într-o formă dezvoltată, mai ales în partea a III-a, în care autorul revelează mai atent doctrinele structuraliste și adaugă: *Semiologia*, „*Limbaajul*” animalelor și *Dubla articulare a limbajului*, care în prima ediție lipsesc.

Nu intenționez să discut în comparație cele două ediții, ci mai degrabă să prezint cititorului, atât cât e posibil, o privire de ansamblu asupra unei cărți excelente, care este, cred, deosebit de instructivă nu numai pentru „lingvistul tânăr”, cum modest presupune autorul, dar și pentru unii cercetători încercați care, fascinați de perspectiva atenției pentru general, uită de particular, ceea ce pentru științele umane, în special, ar putea conduce la consecințe grave. Mă refer la faptul că, prezentând teoriile moderne, autorul atrage atenția asupra tendinței spre *apriorism* și *abstracționism* în cercetarea lingvistică, tendință pe care o condamnă, arătând neajunsurile doctrinelor care au pierdut legătura cu *realul*.

În ciuda titlului, cartea nu se limitează la epoca lingvisticii moderne, ci cuprinde principalele momente din istoria lingvisticii, începând cu cadrul mai restrâns al cercetărilor din antichitate și sfârșind cu tabloul atât de complex pe care-l reprezintă știința limbii în zilele noastre.

Un rezumat propriu-zis nu este posibil, întrucât acesta ar presupune extragerea esențialului, ceea ce în cazul de față s-ar suprapune în mare măsură cu cartea în întregime, deoarece autorul însuși își propune să negligeze detaliile, intenția lui fiind „de dégager les idées directrices qui ont guidé les chercheurs et l'attention sur les questions de méthode, et non de faire œuvre d'érudition” (p. XV).

În ceea ce privește arhitectura lucrării, autorul renunță la împărțirea „rigidă în capitole și paragrafe”, care, în științele sociale, cum e lingvistica, unde cercetarea se află pe „terenul continuului”, nu au decât o „valoare metodologică” (p. 76).

M. Leroy concepe un plan format din *Introducere* (de la *Antichitate la secolul al nouăsprezecelea*) (p. 1—13) și trei părți cărora, cum era și firesc, li se acordă un spațiu inegal. Accentul cercetării căzând pe lingvistica modernă, partea a treia (*Linguistica în secolul al douăzecilea*, p. 73—186) ocupă spațiul cel mai întins, în timp ce partea întâi, rezervată secolului al XIX-lea (*Formarea metodei lingvistice*), e mai redusă (p. 15—57), iar în partea a doua (*Ferdinand de Saussure*), cea mai mică (p. 61—72), sînt analizate principalele idei ale *Cursului de lingvistică generală*.

În cadrul fiecărei părți materialul ales e grupat după criterii variate (școli și curente, teorii și metode, lingviști și probleme ale limbii, ramuri ale lingvisticii etc.) și prezentat, în limitele posibilului, într-o ordine cronologică, ceea ce permite și, într-o anumită măsură, obligă pe autor să revină asupra unor teorii sau teoreticieni ale căror idei, fiind discutate pe diverse planuri și în contexte diferite, capătă mai multă claritate, iar cititorul care se instruiește nu

are de cîștigat. (De văzut în acest sens analiza din partea a 2-a a ideilor de bază din *Curs* — care prin forța lucrurilor sînt reluate în partea a 3-a.) Autorul își încheie expunerea cu *Concluzii* (p. 189—190) și cartea se termină cu *Index nominum* (p. 193—197) și *Index rerum* (p. 198—206).

M. Leroy concepe lingvistica ca pe o știință socială sau umană și, de pe această poziție, critică atît limitele concepției naturaliste din secolul al XIX-lea (p. 22, 30, 53), cît și tendințele pronunțate ale unor teorii moderne de a transforma lingvistica într-o știință exactă (p. 96, 97, 103).

Caracteristică pentru gîndirea lingvistică a autorului este importanța pe care o acordă *datorilor reale*, înțelegînd în același timp necesitatea sistematizărilor în lumina unor concepte generale care, așa cum reiese și din expunerea sa, pentru lingvistica modernă sînt *sistemul* și *structura*. Referindu-se la doctrinele structuraliste, autorul arată că „il est juste de reconnaître qu'une systématisation était devenue nécessaire, voire indispensable et il n'est pas étonnant que de tels courants de pensée se soient fait jour dans nos études” (p. 97) dar, îngrijorat de formalismul exagerat pe care-l generează atît structuralismul european, și în mod special glosematicienii, cît și procedeele mecanice ale descripționiștilor americani, autorul își exprimă teama față de tendința de a substitui „à une réflexion linguistique solide et féconde une cascade de spéculations purement artificielles parce que dépourvues de fondements tangibles. Ce n'est pas sans inquiétude qu'on a vu ainsi certaines linguistes américains parler d'une *métalinguistique* — ou encore d'une *exolinguistique* qui, s'occupant uniquement des relations, abandonnerait la phonétique aux physiciens et la sémantique aux sociologues” (p. 95—96).

Pentru a înțelege cît de mult îl supără pe M. Leroy tendința de îndepărtare de realitățile concrete, „qui sont la substance même de notre science” (p. 97), este semnificativ să privim comparativ atitudinea lui față de cele două mari orientări ale lingvisticii moderne, care, în formularea autorului, sînt: *Le structuralisme* (p. 88—108) și *Les thèses individualistes* (p. 135—149). Se poate observa ușor că, deși rațiunea îl obligă pe autor să admită că în concurența dintre cele două orientări victoria e de partea structuralismului („le structuralisme est en tête de la linguistique actuelle et il n'y a pas lieu de le regretter”, p. 107), totuși intransigența (desigur justă) cu care judecă doctrinele structuraliste apare, față de indulgența pe care o manifestă în legătură cu tezele individualiste, ca o dovadă că simpatiile sale merg către partizanii acestora din urmă.

În acord cu convingerea, dealtfel justă, a lui Vossler că „istoria limbii îmbrățișează în realitate întreaga viață spirituală” (p. 140) și cucerit de intenția declarată a neolingviștilor „de a reda lingvisticii demnitatea sa de știință umană” (p. 143), s-ar părea că pe Leroy nu-l supără nici ecuația croceană: „*fanterie* = *poezie*, *poezie* = *limbaj*, deci *limbaj* = *fanterie*” (p. 142).

M. Leroy are dreptate cînd recunoaște „tezelor individualiste” meritul de a fi ținut seamă de factorul estetic în limbă, dar e de neînțeles că, în atenția exagerată pe care susținătorii lor o acordă elementului individual, autorul nu vede pentru lingvistică — care ca știință trebuie să se ocupe de „esențe” — un pericol cel puțin tot așa de mare ca și în cazul îndepărtării de *realitate*.

Nu pare justificat nici rolul *mai important* pe care Leroy, împreună cu neolingviștii, îl atribuie scriitorilor în creația limbajului (p. 148—149). În ultimă analiză ceea ce contează este măsura în care *noua creație* e adoptată și de către alții, iar acest lucru depinde mai puțin de valoarea estetică (care cel puțin la un punct e și chestiune de gust, deci ceva subiectiv) și mai mult de factori pe care Leroy totuși nu-i neglijează: receptivitatea operei literare (p. 149) sau necesitatea ca schimbarea propusă să răspundă sentimentului general al vorbitorilor (p. 148), ceea ce în concepția sociologică ar însemna: schimbarea să-și găsească un loc în *sistem* și să răspundă unei nevoi *obiective*.

În legătură cu felul în care autorul și-a grupat materialul pentru a facilita urmărirea expunerii, consider că s-ar putea aduce obiecția :

Nu se justifică tratarea gramaticilor generativ - transformaționale pe același plan cu doctrinele etichetate „structuralism”, știut fiind că modelul generativ-transformațional se constituie ca reacție la limitele care se recunosc modelului structuralist și trebuie privit ca o etapă nouă în dezvoltarea lingvisticii.

Făcînd abstracție de observațiile neînsemnate care s-ar putea aduce în chestiuni mai de detaliu, în ansamblu cartea lui Leroy este remarcabilă. Găsim în ea opiniile autorului asupra tuturor concepțiilor și metodelor diferitelor școli lingvistice și intenția sa de a nu lăsa să-i scape „rien de ce qui est propre à appeler l'attention sur les problèmes du langage” (p. VII) este în cea mai mare parte realizată.

Selectarea atentă a problemelor, la care se adaugă comentariul competent al autorului, precum și talentul său de a realiza o expunere clară, chiar pentru chestiuni complexe, constituie principalele modalități prin care autorul realizează intenția sa de a face operă de instruire.

Înarmat cu o cunoaștere temeinică atât a lingvisticii tradiționaliste, cît și a lingvisticii moderne, M. Leroy adoptă o atitudine moderată, din perspectiva căreia apare evidentă necesitatea evitării unui hiatus între lingvistica tradiționalistă, concepută ca substanțialistă, și lingvistica modernă, concepută ca relaționalistă.

Ioana Prioteasa

GRAMMATIKA SOVREMENNOGO RUSSKOGO LITERATURNOGO JAZYKA, Moscova, 1970, 768 p.

Au trecut mai bine de două secole de cînd a apărut prima gramatică a limbii ruse sub egida Academiei : este vorba de gramatica lui M. V. Lomonosov din 1755. În 1802 apare, tot sub egida Academiei, gramatica lui Petr și Dmitrij Sokolov, în 1831 gramatica lui A. H. Vostokov, iar în 1852 gramatica lui N. I. Davydov. Cu aceasta, tradiția gramaticilor limbii ruse, editate în cadrul Academiei, se întrerupe și se reia abia peste o sută de ani, în 1952 - 1954, cînd apare prima gramatică a limbii ruse editată de Academie în epoca sovietică.

Dezvoltarea limbii și, îndeosebi, a lingvisticii în ultimul timp au determinat elaborarea unei noi gramatici a limbii literare ruse contemporane, care să reflecte stadiul actual al teoriei gramaticale.

Pînă s-a ajuns la actuala formă a gramaticii pe care o recenzăm, a fost parcurs un drum lung de tatonări și căutări ale celor mai potrivite metode de lucru. Încă în 1965 s-a discutat macheta cărții, în 1966 au fost publicate tezele (cf. *Osnovy postroeniia opisatel'noj grammatiki sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*). În urma unei munci asidue a unui colectiv de nouă lingviști, se poate conchide că gramatica limbii ruse apărută sub egida Academiei U.R.S.S. constituie un eveniment important în dezvoltarea teoriei gramaticale, reprezentînd o sinteză, un bilanț al noilor realizări din domeniul rusisticii și al lingvisticii în general. Dacă gramaticile academice precedente constituiau ghidul cel mai important în studiul limbii ruse, noua gramatică încearcă să promoveze „noi modele de descriere a limbii” și își atribuie rolul de a fi o lucrare experimentală, destinată în primul rînd specialiștilor. Însuși fundamentul teoretic al „modelelor de descriere” nu are un caracter omogen ; el înglobează un ansamblu de principii din cele mai importante din lingvistica actuală (conceptul invariantelor și al variantelor, analiza

opozițională, caracterul de sistem al tuturor compartimentelor limbii etc.), care au legătură și cu realizările lingvisticii tradiționale. În cadrul structurii noii gramatici sînt cuprinse și unele capitole noi, inexistente în vechile gramatici. Am aminti doar *morfemica*, *formarea cuvintelor*, *accentul*, *alternanțele*, care au unități proprii și o configurație specifică fiecărui compartiment în parte.

În capitolul *Noțiuni de fonologie* (p. 7—29), S. N. Dmitrenko prezintă sistemul fonologic al limbii ruse după modelul lui R. I. Avanesov (tratarea exhaustivă a acestei teorii o găsim în lucrarea lui *Fonetika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*, Moscova, 1956). Descrierea celor 39 de foneme ale limbii ruse se face pe baza trăsăturilor lor articulatorii: loc de articulare, mod de articulare etc., iar trăsăturile lor constitutive figurează în două tabele: se dă un tabel cu trăsăturile constitutive ale fonemelor vocalice (p. 11) și un tabel cu trăsăturile constitutive ale fonemelor consonantice (p. 12). Tot în tabele sînt redată și modelele de distribuție ale fonemelor limbii ruse (cf. p. 15, cu tabelul distribuției fonemelor vocalice și a alofotelor lor în silabele accentuate, și p. 21, cu tabelul distribuției fonemelor consonantice). Se acordă atenție și examinării fenomenelor specifice ale complexelor sonore ale cuvintelor limbii ruse ca: alternanțele paralele și de intersecție ale vocalelor și consoanelor, neutralizarea consoanelor și seriile corelative de foneme consonantice bazate pe acest fenomen și diferitele grade de distincție ale fonemelor în diverse poziții.

În capitolul *Introducere în morfemică* (p. 30—36), V. V. Lopatin și I. S. Uluhanov prezintă principiile stabilirii morfilor, principiile identificării morfemelor și a cuvintelor și diversele tipuri de morfeme. Cele mai importante unități ale acestui compartiment sînt *forma cuvîntului* și *morful*, precum și *cuvîntul* și *morfemul*. Primele se manifestă în planul sintagmatic, iar celelalte în planul paradigmatic. Astfel, cuvîntul apare ca un ansamblu de forme ale cuvintelor, iar morfemul ca un ansamblu de morfi. Totodată, sînt descrise și tipurile morfice ca *morfi prefixali*, *sufizali*, *postfixali*, *flexionari* etc. și diversele tipuri de morfeme: *morfem rădăcină*, *morfem sufix*, *morfem prefix* și așa mai departe.

Tot V. V. Lopatin și I. S. Uluhanov ne înfățișează, în capitolul *Formarea cuvintelor* (p. 37—301), sistemul formării cuvintelor din punct de vedere sincron, pe baza unor termeni ca *valoare derivativă*, *temă motivată* și *temă nemotivată*, *tip de motivare* și *raport de motivare*, *tip de formare a cuvintelor* etc. Acest sistem este conceput ca o totalitate de tipuri de formare a cuvintelor, iar stabilirea fiecărui tip în parte se face pe baza unei scheme abstracte cu criterii semantice și formale: 1) un indice formal prin care se distinge cuvîntul motivat de cuvîntul motivant, 2) partea de vorbire din care face parte fiecare cuvînt motivat, și 3) cum se raportează din punct de vedere semantic cuvîntul motivat față de cuvîntul motivant; prin intermediul primului criteriu se mai stabilesc formații, prin intermediul celui de-al doilea raporturile de motivare, iar prin intermediul celui de-al treilea valorile derivate. Ansamblul procedeele de formare a cuvintelor ocupă un loc important în cadrul descrierii sistemului. În funcție de numărul de teme motivante, ele se împart în procedee cu o singură temă motivantă și procedee cu mai multe teme motivante. În prima serie de procedee sînt incluse sufixarea, prefixarea etc., iar în a doua serie compunerea, abrevierea etc. Analiza și clasificarea materialului, în continuare, se face în cadrul părților de vorbire ale cuvintelor motivate.

Capitolul consacrat morfologiei limbii ruse (p. 302—424), autori V. A. Plotnikova și N. S. Ailova, cuprinde trei părți: 1) *Părțile de vorbire și clasele gramaticale ale cuvintelor*, 2) *Categoriile gramaticale* și 3) *Paradigmatica*. Dacă în gramaticile precedente morfologia se înfățișa prin părțile de vorbire, în această gramatică se reliefează trei părți componente de sine stătătoare. Schema aceasta însă, după părerea noastră, nu contribuie la elucidarea problemelor în discuție.

După valoarea categorială pe care o au, cuvintele, în prima parte, sînt clasificate în zece părți de vorbire: *substantivele*, *pronumele substantivele*, *adjectivele*, *numeralele*, *adverbele*,

verbele, prepozițiile, conjuncțiile, particulele și interjecțiile. Se remarcă și deosebiri esențiale din punctul de vedere al componenței unor părți de vorbire. Astfel, s-a redus volumul materialului la pronume și numerele și s-a amplificat, în schimb, la adjective. În categoria pronumelor substantivele au fost încadrate cuvintele: 1) *pronumele personale ja, ty, my și vy*, 2) *pronumele reflexiv sebjja*, 3) *pronumele demonstrative on, ona, ono, oni*, 4) *pronumele interogative kto, čto*, 5) *pronumele nehotărâte kto-to, čto-to, kto-nibud', čto-nibud', kto-llbo, čto-llbo, koe-kto, koe-čto, nekto, nečto*, 6) *pronumele negative nıkto, ničto, nekogo, nečego*, iar în categoria numeralelor au fost încadrate numai *numeralele cardinale și colective*. Numeralele ordinale și celelalte tipuri de pronume din gramaticile precedente au fost încadrate în categoria adjectivelor ca: *adjective ordinale, adjective pronominale personale, adjective pronominale reflexive, adjective pronominale posesive, adjective pronominale demonstrative, adjective pronominale determinative, adjective pronominale interogative, adjective pronominale nehotărâte etc.*

Cuvintele, împreună cu formele lor, se clasifică în noua gramatică pe baza comunității valorilor gramaticale în clase morfologice, iar pe baza congruenței sintactice în clase sintactice. Astfel, din punct de vedere morfologic toate cuvintele se mai împart în *cuvinte flexibile și cuvinte neflexibile*. La rândul lor, cuvintele flexibile se împart în *cuvinte declinabile și în cuvinte conjugabile*. În funcție de categoriile cazului și genului, din cuvintele declinabile fac parte *substantivele și adjectivele*. Constatăm că substantivul și adjectivul figurează alți în clasificarea cuvintelor în părți de vorbire, cît și în clasificarea morfologică a cuvintelor. Însă sensul lor diferă de la o clasificare la alta, ceea ce atrage după sine complicații nedorite.

Din punctul de vedere al congruenței sintactice, clasa morfologică a cuvintelor declinabile se împarte în *cuvinte determinate* (substantivele și pronumele substantivele) și *cuvinte determinative* (adjectivele, formele participiale și numerele). Cuvintele conjugabile formează clasa *cuvintelor recționale*. Formele adverbiale, infinitivale, gerunziale și ale comparativului sînt încadrate în clasa *cuvintelor ce se ațează prin paraliză*.

Aparte sînt tratate în cadrul morfologiei *Categoriile gramaticale* (p. 317—366) și *Paradigmatica* (p. 367—424). Într-o astfel de tratare, morfologia poate fi asemuită cu un conglomerat cu trei compartimente aproape dispartate. Aproape izolat se prezintă și clasificarea declinării, care se împarte în trei subsisteme: *subsistemul flexionar substantival, subsistemul flexionar adjectival și subsistemul flexionar mixt*. După modelele declinării subsistemului flexionar substantival se declină nu numai substantivele, ci și unele pronume substantivele și chiar unele numere cardinale. Astfel, sistemul morfologic al limbii ruse, așa cum e înfățișat, apare extrem de complex. În forma aceasta e greu să-l utilizăm în predarea limbii ruse. El ar fi fost mult mai accesibil dacă la început s-ar fi făcut o clasificare a cuvintelor în părți de vorbire și apoi în cadrul fiecărei părți de vorbire în parte ar fi fost analizate toate celelalte probleme.

În capitolul *Accentul* (p. 425—461), V. A. Red'kin examinează clasificarea formelor flexionare ale cuvintelor din punctul de vedere al distribuției accentului în cadrul paradigmelor lor. Obiectul acestui compartiment îl constituie studiul particularităților legate de deosebirile dintre formele cuvintelor prin poziția pe care se situează accentul în cadrul formelor fiecărei forme în parte. Unitatea fundamentală a acestui compartiment este schema accentuală, iar identificarea ei se axează pe opoziția dintre prezența accentului pe una din cele două părți ale formelor flexionare: *temă sau desinență*. Însă acest procedeu de identificare este valabil numai pentru paradigmele substantivelor, adjectivelor etc. Numai în analiza paradigmelor verbale procesul de identificare al schemelor accentuale se complică, din cauză că se mai ține seamă și de prezența sau absența accentului în părțile ce precedă sufixele tematice sau chiar pe sufixe. Considerăm că ar fi necesar să se stabilească un criteriu unic de identificare a schemelor accentuale pentru toate părțile de vorbire, ceea ce va contribui la sporirea accesibilității aplicării acestei teorii în practică.

Tot V. A. Red'kin, în capitolul *Alternanțele* (p. 462—485), face o clasificare a formelor verbale și substantivele în serii alternaționale, cu scopul de a se scoate în evidență regulile

de menținere sau de alternare a diverșilor alternanți în cadrul morfemelor. Mai minuțios sînt analizate seriile de alternanțe consonantice în cadrul paradigmelor verbale, pentru care s-au stabilit opt clase de alternanți.

Sintaxa, cu excepția topicii, care aparține I. I. Kovtunovei, este elaborată de două persoane: *Legăturile subordonate, Îmbinările de cuvinte și propoziția* (p. 541—653) de N. I. Șvedova, iar *Fraza* (p. 652—740) de V. A. Beloșapkova. Prin urmare, sintaxa cuprinde trei capitole importante. În capitolul privitor la legăturile subordonate se încearcă să se stabilească o delimitare și o analogie a legăturilor de acest fel la nivelul îmbinărilor de cuvinte și la nivelul propoziției, însă acestea nu întotdeauna sînt reușite.

Părțile secundare de propoziție sînt eliminate din propoziție, însă relațiile obiective și circumstanțiale sînt detaliat expuse în capitolul privitor la legăturile subordonate ale cuvintelor. Interesant e că aceste relații nu sînt studiate în cadrul subcapitolului privitor la îmbinările de cuvinte, care este foarte succint; sînt expuse doar volumul și forma îmbinărilor (p. 536—539). Or toate legăturile dintre cuvinte apar fie în cadrul îmbinărilor, fie în cadrul propoziției și al frazei.

Pe de altă parte, în cadrul *Propoziției* există un capitol, *Extinderea propoziției simple* (p. 614—648), unde se discută din nou unele probleme ale îmbinărilor de cuvinte în cadrul propoziției. Tot aici se discută complementul circumstanțial care se referă la întreaga propoziție și nu la un cuvînt. În felul acesta părțile secundare ale propoziției sînt tratate în două locuri, dar nici într-un loc nu sînt epuizate. Pe de altă parte, delimitarea determinanților la nivelul îmbinărilor și la nivelul propoziției nu întotdeauna este reușită. Foarte reușite sînt celelalte probleme ale propoziției, și îndeosebi aminti schemele structurale ale propoziției bimebre și monomebre, unde sînt redat un număr imens de posibilități de formare a propozițiilor enunțative, exclamative, interogative etc. Aceste scheme aduc o contribuție deosebită în predarea limbii ruse ca limbă străină.

O noutate, dar care, poate, din cauza noutății mai necesită unele completări, unele studii de detaliu, este *paradigmatica propoziției* (p. 577—595). În multe locuri se confundă paradigmatica sintactică cu cea morfologică.

Capitolul referitor la topică (p. 596—610), bine redactat de altfel, ținînd seamă de multiplele cercetări din ultimul timp, putea fi, credem, mai amplu.

Partea privitoare la frază am putea-o împărți în două capitole: frazele construite prin relație de coordonare (p. 656—681), frazele construite prin relație de subordonare (p. 682—735); într-un scurt subcapitol sînt tratate construcțiile fără conjuncții (p. 736—740).

Pentru prima dată frazele construite prin relație de coordonare sînt tratate atît de detaliat, ținîndu-se seamă atît de structură, și îndeosebi de structură, cît și de sensul cuvintelor din cadrul frazei. Aici se au în vedere, în primul rînd, cuvintele relaționale ca forme de realizare a unei structuri și ca elemente semantice, cuvintele-suport care contribuie la stabilirea de relații și celelalte cuvinte. Aceste constatări sînt valabile pentru toate tipurile de fraze.

Frazele construite prin coordonare sînt împărțite în fraze cu structură deschisă și cu structură închisă. În cadrul acestor două grupe, după sensul conjuncțiilor și după „umplutura” schemei, frazele se împart într-o mulțime de subgrupe, însă nu în toate cazurile sînt relevați factorii formali. De aceea credem că numărul subgrupelor ar putea fi limitat. Această observație este valabilă și pentru frazele construite prin subordonare.

Amintim tot la frazele prin coordonare un element nou: delimitarea frazelor construite cu ajutorul unui singur indice conjuncțional (*i, a, no, da* etc.) și cu doi indici conjuncționali (*i poelomu, a poelomu, i potomu. a potomu* etc.). Al doilea indice se suprapune primului. Aceste cuvinte, fiind mai concrete, elimină sensul primilor indici. În felul acesta, fraza numai formal rămîne coordonată, după sens însă ea este sinonimă cu cea formată prin relație de

subordonare. Din punct de vedere formal sintem de acord cu acest lucru, însă la frazele cauzale, formate prin relație de subordonare, sînt date, alături de conjuncțiile cauzale obișnuite, și *a to, a ne to*.

După conjuncție, frazele prin relație de subordonare se împart în *dezmembrate* (rasčlenennye) și *nedezmembre* (nerasčlenennye). Din punctul de vedere al locului subordonat ei față de propoziția principală, frazele se împart în *elastice* (gibkie) și *neelastice* (negibkie). După tipurile legăturilor relaționale, frazele se împart în : 1) *pronominale-corelative*, 2) cu *cuvînt-suport* (substantiv sau adjectiv comparativ), 3) *determinante* și 4) *relative de răspîndire*. Determinantele la rîndul lor se împart în *propoziții de condiționare* (cauzale, concesive, rezultative), *scop*, *limp*, *comparative*, *de concordanță*.

Toată sintaxa este concepută și construită după metoda semantico-structurală.

Observațiile făcute aci nu au ca scop minimalizarea importanței altor teoretice, ci și practice a cărții recenzate. Sintem convinși că majoritatea problemelor expuse în carte vor avea o influență favorabilă asupra dezvoltării teoriei gramaticii.

Iunie 1972

P. Chirilov și O. Vințeler

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

A. V. BONDARKO, *Vid i vremja russkogo glagola*, Moscova, 1971, 240 p.

După cum se știe, în lingvistica actuală se discută mult cu privire la natura semantică a categoriilor gramaticale. În unele teze figurează principiul după care conținutul semantic al unei forme gramaticale este interpretat ca un ansamblu de trăsături diferențiale semantice. De altfel, acest principiu are multe laturi comune și cu teza emisă încă de N. S. Trubeckoj, prin care conținutul fonologic al fonemului este interpretat ca un ansamblu de trăsături fonologice diferențiale.

Lucrarea lui A. V. Bondarko prezintă interes prin faptul că autorul abordează această teză în elucidarea conținutului semantic al categoriilor aspectului și timpului în limba rusă. Din cuprinsul cărții face parte *Introducerea* (p. 3—9), *Încheierea* (p. 235—237) și patru capitole : *Conținutul semantic al aspectelor* (p. 10—42), *Sistemul timpurilor și funcțiunea formelor aspectual-temporale* (p. 43—128), *Transpoziția timpurilor* (p. 129—175) și *Funcțiunea aspectelor și planurile temporale* (p. 176—234).

Prin intermediul analizei ocurenței formelor aspectuale în diferite construcții sintactice, se stabilesc în primul capitol șapte trăsături diferențiale semantice : integritatea (celostnost'), procesualitatea (processnost'), (localizarea lokalizovannost'), durativitatea (dlitel'nost'), declanșarea bruscă (vnezapnost'), succesiunea (posledovatel'nost') și simultaneitatea (odnovremennost'). Cele două aspecte, perfectiv și imperfectiv, cu fiecare trăsătură în parte, pot avea anumite relații ; în total sînt stabilite cinci tipuri de relații : pozitive, negative, neutre, pozitive limitate și negative limitate. În cele din urmă, conținutul semantic al celor două aspecte apare sub forma a două formule. Astfel, aspectul perfectiv se caracterizează prin raportul pozitiv față de integritate, prin raport negativ față de procesualitate, prin raporturi pozitive limitate față de localizare, declanșare bruscă și succesiune și prin raporturi negative limitate față de durativitate și simultaneitate ; aspectul imperfectiv se caracterizează prin raporturi neutre față de procesualitate, localizare și durativitate, prin raporturi negative limitate față de integritate, declanșare bruscă și succesiune și prin raport pozitiv limitat față de simultaneitate.

În primul capitol sînt scoase în evidență valorile particulare ale aspectelor, ca variante ale trăsăturilor diferențiale. Ele sînt prezentate ca tipuri semantice rezultate din interacțiunea

formelor aspectuale și context. În cadrul aspectului perfectiv sînt analizate patru valori particulare : cu sensul faptic-concret (konkretno-faktičeskij), cu sensul exemplificativ (nagljadno-primernyj), cu sensul potențial (potencial'nyj), și cu sensul totalizator (summarnyj); iar în cadrul aspectului imperfectiv șase : cu sensul procesual-concret (kokretno-processnyj), cu sensul iterativ-nelimitat (neograničennokratnyj), cu sensul faptic-general (obobščenko-faktičeskij), cu sensul permanent-continuativ (postojanno-nepreryvnyj), cu sensul potențial-calitativ (potencial'no-kačestvennyj) și cu sensul limitativ-discontinuu (ograničenko-kratnyj).

Chiar și din ceea ce s-a expus pînă aici se poate vedea complexitatea formulelor celor două aspecte, cu seria lor de trăsături diferențiale. Stabilirea valorilor principale și secundare aspectuale s-a efectuat într-un mod original; de asemenea, raporturile pozitive și negative limitate apar drept coordonate noi în interpretarea fenomenelor gramaticale, cu toate că nu sînt destul de precis conturate.

Prezintă interes, în cel de al doilea capitol, modul cum este conceput sistemul timpurilor și, de asemenea, interpretarea prin intermediul trăsăturilor diferențiale a conținutului semantic al fiecărei forme temporale în parte. În lingvistica sovietică, sistemul aproape unanim acceptat al timpurilor în limba rusă este compus din trei serii de timpuri (prezent, perfect și viitor) și cinci forme temporale (prezent imperfectiv, perfect imperfectiv, perfect perfectiv, viitor imperfectiv și viitor perfectiv). A. V. Bondarko propune ca forma aspectual-temporală a viitorului perfectiv să fie considerată polisemantică cu un rol dublu : cu un rol principal de formă a viitorului perfectiv și cu un rol secundar de formă a prezentului perfectiv. Considerăm că argumentarea acestei teze nu este pe deplin convingătoare. Chiar rolul ei, de importanță minoră (precizat de autor), nu îi dă dreptul de a se număra printre celelalte cinci forme principale și să aibă același rang.

Conținutul semantic al fiecărei forme temporale în parte, ca și conținutul semantic al aspectelor, apare ca un ansamblu de trăsături diferențiale împreună cu relațiile lor specifice. Astfel, timpul perfect imperfectiv se caracterizează prin raport pozitiv față de anterioritate, prin raporturi negative față de concomitență și posterioritate, prin raport neutru față de localizare și prin raport negativ limitat față de perfectivitate; timpul perfect perfectiv se caracterizează prin raporturi pozitive față de anterioritate și localizare, prin raporturi negative față de concomitență și posterioritate și prin raport neutru față de perfectivitate; timpul prezent imperfectiv se caracterizează prin raport pozitiv față de concomitență, prin raporturi negative față de anterioritate, posterioritate și perfectivitate și prin raport neutru față de localizare; timpul prezent-viitor perfectiv se caracterizează prin raporturi pozitive limitate față de posterioritate și localizare, prin raport negativ limitat față de concomitență și prin raporturi negative față de anterioritate și perfectivitate; timpul viitor imperfectiv se caracterizează prin raport pozitiv față de posterioritate, prin raporturi negative față de anterioritate, concomitență și perfectivitate și prin raport neutru față de localizare.

Bineînțeles, pe lângă valorile principale ale timpurilor, ca și în cadrul analizei aspectelor, este scos în evidență și un număr mare de valori particulare temporale.

Ultimul capitol al lucrării lui A. V. Bondarko prezintă interes, deoarece cuprinde și o soluționare originală a funcționării aspectelor în diverse genuri de contexte. Prin intermediul analizei modului de manifestare a aspectelor în cadrul diverselor planuri temporale, definite ca subdiviziuni funcțional-semantice ale scriilor temporale, se stabilesc poziții în care funcționează fără restricții ambele aspecte, poziții în care funcționarea formelor aspectuale perfective este îngrădită, poziții în care prezența formelor aspectuale perfective este exclusă și poziții de neutralizare aspectuală. Totodată, se stabilesc și diferite tipuri de contexte aspectuale cu denumiri ca : lanț, anterioritate-posterioritate, posterioritate-anterioritate, fascicul de stări concomitente, fascicul de fapte, serie durativă etc.

Dacă analiza valorilor principale și secundare ale aspectelor și timpurilor, analiza transpoziției timpurilor se încadrează în morfologie, analizei funcționării aspectelor în cadrul contextelor nu i se precizează domeniul; prin procedeele utilizate, ea are altfel un caracter morfologic, cît și sintactic.

Meritul lucrării lui A. V. Bondarko constă îndeosebi în faptul că ne dă o imagine mai cuprinzătoare asupra volumului semantic al aspectelor și timpurilor și ne prezintă într-o altă ipostază interacțiunea complexă dintre aceste categorii. Urmează ca formulele preconizate să încercăm să le aplicăm în practica însușirii celei mai dificile categorii din limba rusă, categoria aspectului, pentru a ne da mai bine seama de eficiența lor.

Iulie 1972

P. Chirilov

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

CYRILLOMETHODIANUM, I, Thessalonique, 1971, 227 p.

Cu ocazia festivităților care au avut loc în luna octombrie 1966, la Salonic, pentru comemorarea fraților Chiril și Metodie, la împlinirea a 1100 de ani de la perioada misiunii lor în Moravia, organizatorii acelei întruniri științifice, la care au participat reprezentanți din diferite țări, își exprimau dorința înființării unei publicații consacrate relațiilor culturale greco-slave. Publicația așteptată, avînd ca redactor-șef pe prof. univ. A.-É. Tachiaos, poartă un titlu bine ales, „Cyrilomethodianum”, nu numai fiindcă cei doi cărturari au fost originari din Salonic, ci și pentru că el corespunde obiectivelor publicației, după cum arată și subtitlul ei „Cercetări asupra relațiilor greco-slave”, urmărind mai ales, cum se precizează în prefață (p. VII), continuitatea tradiției chirilo-metodiene în lumea slavă.

Colaborarea, alături de specialiștii greci J. Tsaras, J. Tarnanides, J. Papadrianos, A. Jakovljevič, A.-É. Tachiaos, Ch. K. Papastathis, a unor cunoscuți filologi și lingviști din străinătate, D. P. Bogdan (București), Dj. Trifunović (Belgrad), F. V. Mareș (Praga), precum și recenzarea și prezentarea unei serii de lucrări recent apărute, în Grecia sau în alte țări, îi conferă acestei publicații, încă de la primul număr, un caracter internațional.

I. Pătruș

YAKOV MALKIEL, *Linguistica generale, filologia romanza, etimologia*, [Firenze, 1970], 308 p.

Bruno Migliorini, unul dintre cei mai respectați lingviști italieni ai zilelor noastre, mărturisește în *Cuvinți înainte* că, dacă i s-ar cere să numească primii zece lingviști din lume, care să se caracterizeze în primul rînd prin vastitatea informației, printr-o gândire robustă și prin capacitatea de organizator, un loc de cinste ar primi și Y. Malkiel, profesor de filologie romanică și de lingvistică la Universitatea din Berkeley, statul California. Dacă mai adăugăm la aprecierile semnalate de Migliorini faptul că Malkiel este un foarte bun cunoscător al domeniilor romanic, germanic și slav, că e un bun teoretician al limbii și că e fondatorul și directorul revistei „Romance Philology”, avem o bună parte din motivele care au dus la tipărirea în Italia a volumului în discuție, volum care reunește studii ale autorului, risipite în diverse publicații de specialitate. Aceste studii au fost scrise într-un interval de opt ani, fapt care nu

dă cărții nicidecum aerul de eterogen, ci, din contră, precizează chiar autorul în *Prefață*, prezintă avantajul de a avea un însemnat grad de coeziune internă. Legătura strînsă dintre cele două studii, care constituie fiecare un capitol, se realizează prin două coordonate esențiale: a) toate se referă într-un fel sau altul la *etimologie* și, cu precădere, la *domeniul romanic*, mai ales prin exemplificări; b) toate problemele sînt privite prin prisma *lingvisticii generale*. Există și o continuitate de tratare în dezvoltarea problemelor: astfel, capitolul al II-lea, *Pentru o tipologie a cercetării etimologice*, este continuat de cel de-al III-lea, *Etimologie și lingvistica generală*, iar capitolul al V-lea, *Unicitatea și complexitatea soluțiilor etimologice* (în care încearcă să împace două aspecte ale cercetării etimologice, care apar, la prima vedere, diametral opuse), e considerat chiar și de autor ca „un pol opus” (p. 11) al celui de-al II-lea.

Capitolele al II-lea și al III-lea ni se par cele mai valoroase prin strădaniile susținute ale autorului de a trece etimologia în cîmpul de cercetare al teoreticianului: „această schiță asupra tipologiei cercetării etimologice [...] e o încercare de a favoriza o apropiere între etimologie și lingvistica generală” (p. 32). La baza tipologiei sale autorul pune trei criterii principale: 1. forma cercetării, 2. calitatea și cantitatea materialului, 3. gradul de claritate al fiecărei probleme în discuție. Trebuie precizat de la început că studiul pe care și-l propune aici Malkiel nu se referă la clasificarea soluțiilor etimologice, ci la modul de a pune problema. Luînd cele trei criterii pe rînd, face un istoric al formelor de prezentare a etimologiilor, de la dicționarele mari la notele etimologice simple, introducînd între paranteze termeni ca *biografie lexicală* pentru „istoria cuvintelor” sau *embriologie lexicală* pentru „prima fază din istoria unui cuvînt”. Această parte, pe lîngă aspectul clasificator pe care îl are, se impune printr-o valoare documentară. Clasificarea după materialul utilizat este în linii mari tot un istoric, de data aceasta al concepțiilor etimologice, trecînd prin geografia lingvistică, metoda „cuvinte și lucruri” și pomenind de onomastică și onomasiologie. Face remarcă justă că pentru a studia un anume cîmp onomasiologic, lingvistul devine fără voia lui un specialist în domeniul respectiv. Citează astfel pe Bertoldi, care, pentru a scrie cu autoritate despre fitonime antice și moderne, a devenit un expert botanist, farmacolog și istoric. Tot așa, Barbier, care s-a ocupat de numele de pești din Europa, s-a transformat în ihtiolog amator. Și E. Benveniste, ocupîndu-se de numele de animale din Yukon, a căpătat cunoștințe respectabile despre viața sălbatică din Alaska. Autorul pledează pentru ideea că e imposibil de imaginat azi un etimolog care să nu facă apel la cunoștințe temeinice despre realitatea extralingvistică pe care o cercetează. În clasificarea după gradul de complexitate, distinge mai multe nivele de dificultate în descoperirea unui etimon, unde se folosește de exemple din limba română.

Abordarea legăturii dintre etimologie și lingvistica generală îi prilejuește autorului ocazia de a face cîteva observații foarte pătrunzătoare. Pleacă de la ideea că în general etimologiiștii nu sînt adepții abstracțiilor și ai generalizărilor, pe cîtă vreme lingviștii moderni se caracterizează tocmai prin abstracții și generalizări, de unde „două valori în dezacord”. O rupere între cele două tabere nu e binevenită pentru că: 1. *etimologia* fără lingvistica generală degenerează ușor într-un joc sau devine subordonată istoriei, 2. *lingvistica generală*, ruptă de rădăcinile ei etimologice, tinde către un grad de abstractizare foarte mare. De aceea, găsirea unor *constante etimologice*, a unor *tipuri recurente* ar rezolva menținerea echilibrului și deci a legăturii între cele două orientări.

O parte foarte interesantă și originală a cărții este aceea în care se discută caracterul științific și artistic al etimologiei, după ce, puțin înainte, autorul pleda cu argumente teoretice pentru o autonomie a etimologiei, pentru scoaterea ei din cadrul lexicologiei. Caracterul artistic ar consta „în modul de a conduce cercetarea și în comportamentul cercetătorului” (p. 44). Acest caracter de artă, spune autorul, nu este o fantezie, încercînd să-l dea de exemplu pe V. Bertoldi cu cartea sa *L'Arte dell'etimologia*. Evident, în acest titlu, sensul „artă” nu e cel pe care vrea să-l dea Malkiel, ci altul, anume „un grup de cunoștințe care se pot învăța și

transmite", sens pe care îl remarcă în notă (p. 44), dar pe care îl refuză, rămânând la ideea modernă de „artă”, din patru motive: a) adevărata inventivitate a cercetătorului, b) o mare istețime și elasticitate în tratarea problemelor de etimologie, analiza de tipuri foarte diferite (fonetice, gramaticale, semantice), c) studiul etimologic nu pretinde numai erudiție, ci și finețe în căutarea soluțiilor, d) flerul pentru a alege momentul ideal în care pui capăt cercetării de date, fler care amintește abilitatea scriitorului de talent sau a pictorului în dozarea culorii. Curajul autorului de a considera într-adevăr drept artă etimologia merge până la a sugera o paralelă chiar între muzică și etimologie (p. 45). Oricum, atitudinea autorului în această privință este discutabilă, chiar dacă erudiția trebuie să fie dublată de un adevărat „talent” de etimolog.

O altă atitudine curajoasă și originală, dar de data aceasta mai rezervată, este legată de existența universalilor etimologice; deși surprinde câteva universalii, conchide că doar dacă s-ar mai găsi și alte fapte care să ne sprijine, numai atunci am fi gata să recunoaștem măcar în parte posibilele universalii etimologice. În încheierea capitolului al III-lea, pledează din nou pentru aspectul teoretic al studiilor de etimologie, plasându-se cu argumentația în același domeniu preferat al artei: „după cum un cercetător pasionat de estetică nu e în mod necesar un mare artist, tot așa nu e absolut necesar ca teoreticianul etimologiei să fie cel mai inspirat interpret al originii cuvintelor” (p. 66).

În *Trei definiții ale lingvisticii romanice* încearcă o viziune istorică asupra lingvisticii romanice, în care distinge trei etape caracteristice dezvoltării acestei discipline, care corespund, de fapt, cu cele trei „definiții” pe care le anunță în titlu: 1) etapa clasică, în care studiile de romanistică nu erau clar diferențiate de celelalte și în care, indiferent dacă se vorbea de limbile romanice sau de alte familii de limbi, erau valabile aceleași teorii și aceleași reguli; lingvistica romanică avea în această perioadă o metodologie care nu-i era neapărat proprie, exista un „tratat-tip” de gramatică istorică cu exemple extrase din material romanic, 2) a doua definiție se concretizează prin interesul deosebit pentru calitatea materialului de care se dispune, arătându-se o rezervă față de reconstrucție în favoarea datelor autentice, un interes pentru limbajul dialectal, precum și pentru limba literară, o îmbinare reușită între studiile de gramatică și cele lexicale (cu preferință pentru cele lexicale). creșterea interesului pentru concret și descrierea acestuia, 3) în fine, o a treia definiție ar corespunde cu perioada ultimilor ani, perioadă în care greutatea nu mai cade pe studiul lexicului și al gramaticii romanice, ci pe elementul exterior, cum ar fi cel biografic, personal. Astfel, un lingvist român care se ocupă de limbile turcice sau de oricare altele poate fi numit „romanist” prin originea sa. Este mai degrabă vorba de o perioadă a școlilor lingvistice decât a lingvisticii romanice. Această perioadă e caracterizată de Malkiel ca una a autodefinirii, studiile de lingvistică fiind sau nu îndreptate spre domeniul romanic. Singurul punct vulnerabil al caracterizării acestei perioade este acela în care autorul se referă la factorul „biografic”, care ar face dintr-un lingvist italian un „romanist”, dintr-un lingvist german un „germanist” etc.

În afara unor observații pătrunzătoare, capitolul acesta este mai degrabă un eseu, în care, foarte voalat, cu mijloace specifice literatului se face o trecere în revistă a unor momente nefixate cu precizie în timp. Nu știi niciodată unde începe și unde se sfârșește o perioadă pentru că exemplele sînt rare și nedefinite. Se vorbește de „definiții” fără ca acestea să fie enunțate, ci doar foarte vag sugerate.

Capitolul *Studii despre binoamele lexicale ireversibile* pune în circulație o serie de termeni noi, specifici matematicii, cum ar fi *binom*, *trinom*, *polinom*, în care elementele componente sînt de fapt cuvinte ale unei limbi date. *Binomul lexical* e definit ca „o secvență de două cuvinte aparținând la aceeași categorie morfologică și la nivel sintactic, unite de un raport lexical de un tip oarecare”. Această pereche, spune autorul, nu e o simplă formulă și nici nu trebuie confundată cu expresiile idiomatice, și nici cu sintagmele consolidate, ele putînd fi

numai părți ale unor asemenea sintagme. Ele rezistă la inversări; în termeni de stilistică, ele sînt niște „clisee”. Iată cîteva exemple: engl. *husband and wife, knife and fork, hammer and long*, it. *freddo e neve, gioia e dolor(e)*, germ. *Freud und Leid* etc. Am putea completa lista exemplurilor cu cîteva din limba română: *mare și tare, tusea și junghiul, tună și fulgeră* etc. Aceste binoame pot fi studiate foarte bine avîndu-se în vedere în primul rînd structura limbii din care fac parte. Se pot obține rezultate prețioase și precise dacă le privim nu numai ca niște formații morfologice („...scheletul lor morfologic”), ci și semantice, stilistice și, „în sens larg, culturale” (p. 288).

În afara capitolelor amintite, cartea mai cuprinde: *Etimologia și gramatica istorică* (cap. IV), *Etimologia și structura familiei lexicale* (cap. VI), *Trăsături caracteristice ale lingvisticii române* (cap. VII), *Fenomene de hipercaracterizare diacronică în lingvistica romanică* (cap. VIII), și ele studii extrem de prețioase în economia lucrării, în care regăsim personalitatea științifică a autorului și minuțiozitatea cu care se apleacă asupra faptelor mărunte, sau numai aparent mărunte, pentru a-și sprijini în final argumentațiile teoretice. Putem afirma că Malkiel este prin excelență un teoretician înainte de a fi romanist sau etimologist, pentru că modalitatea de abordare a problemelor este în primul rînd, vizibil, teoretică.

Iată că alături de *Etymologica*, Festschrift für Walther von Wartburg, Tübingen, 1958 („un corpus de teorie într-o formă dispartă”, cum o numește însuși Malkiel, p. 65), P. Guiraud, *Structures étymologiques du lexique français*, Paris, 1967, Th. Hristea, *Probleme de etimologie*, București, 1968, și poate alături de alte cîteva, a mai apărut o carte cu un pronunțat caracter teoretic asupra etimologiei.

Iunie 1972

V. Păltineanu

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea, 31

JACQUELINE PICOCHÉ, *Nouveau dictionnaire étymologique du français*, Paris, Ed. Hachette-Tchou, 1971, 827 p.

Apariția unui nou dicționar etimologic al limbii franceze nu este în sine un eveniment. Conștientă de acest lucru, autoarea ne avertizează că „singura justificare a unui nou dicționar etimologic este prezentarea sintetică a faptelor” (*Introducere*, p. III), pe care o și încearcă prezenta lucrare și care constituie noutatea sa.

Primul scop urmărit este de a da celor ce se interesează de originea francezei „posibilitatea de a plasa într-un ansamblu etimonul grec sau latin” (*ibid.*) Rezultă de aici că:

a) s-a mers în preistoria fiecărui cuvînt francez atîta cît s-a crezut util pentru explicarea fenomenelor proprii francezei. Totuși, nu se ajunge la indo-europeană decît în două cazuri:

— cînd etimoanele mai multor cuvinte aparțin la mai multe limbi indo-europene și pot fi reunite sub același radical indo-european comun. Astfel, sub aparenta divergență se manifestă unitatea de origine. Așa, de exemplu, *cacher* „a ascunde”, *agir* „a acționa”, provenind din latină, *synagogue* „sinagogă”, provenind din greacă, se reunesc sub același radical i.—e. **ag-* „a împinge, a mîna înainte (o turmă)”;

— cînd diverse cuvinte provin din cuvinte latinești aparținînd aceleiași familii, familie de cuvinte care, în cursul evoluției latine, s-a diversificat atîta încît doar recurgerea la indo-europeană ti mai poate demonstra unitatea. De exemplu: *paix* „pace”, *payer* „a plăti”, *pacte* „pact”, *pays* „țară”, *païen* „păgîn”, *pelle* „lopată”, *travail* „lucru”, *pieu* „țărș”, *balise* „baliză”, *page* „pagină”, *propagande* „propagandă”, *compact* „compact”, aparent fără nici o legătură

între ele, provin din diferite cuvinte ale unei familii latine ce cuprindea *pax, pala* (< *pak-sla*), *palus* (< *pak-slos*), *pagina, propago, pagus, pangere* cu participiul trecut *pactus*, cuvinte care derivă din i.-e. **pag-*, **pak-* „a înfinge, a fixa”.

b) sînt astfel prezentate „sistematic familii istorice complete la nivelul francezei moderne” (p. IV).

Al doilea scop mărturisit este acela de a da o vedere de ansamblu suficient de exactă asupra istoriei vocabularului limbii franceze. În acest scop, dat fiind că dicționarul nu pleacă de la cuvîntul francez spre etimon, ci de la radicalul i.-e. sau de la familia de cuvinte latină sau greacă spre toate cuvintele franțuzești care derivă din ea, fiecare articol are mai multe diviziuni (cuvinte populare, savante, împrumutate din limbile vii, moderne etc.), fiecare cuvînt este urmat de data (secolul) atestării sale în documente. Acest fel de a organiza materialul implică existența unor articole uneori foarte lungi, precedate de o scurtă prezentare a situației din latină, greacă, indo-europeană, în care sub un singur cuvînt-intrare ca *ester* se regăsesc tratate peste 200 de cuvinte de origine latină, greacă, germanică reunite sub radicalul i.-e. **sta-* „a fi în picioare” (p. 259–265). Rezultă că numărul intrărilor e mult mai mic decît al cuvintelor tratate. De aici necesitatea pentru beneficiarii, cei mai numeroși, care pornesc de la cuvîntul francez spre etimon a unui index alfabetic, care există la paginile 745–827. În sfîrșit, o astfel de prezentare poate fi punctul de plecare al unor interesante cercetări privind evoluția formelor și sensurilor în cadrul „familiilor istorice” de cuvinte. În tot cazul, un rezultat imediat este cert: constatarea unității de origine care se ascunde sub diversitatea actuală a diferitelor cuvinte franceze.

Acest remarcabil instrument de lucru cuprinde și patru liste anexe cu cuvinte formate: prin repetarea consonantică sau silabică (p. 707–709); din onomatopee strigăte de animal (p. 710–716); de la numele unui personaj istoric, literar sau mitologic (p. 717–730) sau de la numele unei țări sau al unui popor (p. 731–744).

În ce privește etimologiile, lucrarea e la curent cu cele mai recente achiziții.

Dicționarul lui J. Picoche este o lucrare pasionantă pentru că „la remontée vers les origines, sorte d'archéologie linguistique, reste fascinante pour l'esprit” (p. I).

Aprilie 1972

Ioan Baci

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Filologie
Cluj, nr. Horea, 31

AL XI-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ONOMASTICE

Organizat de Comitetul național bulgar de pe lângă Academia Bulgară de Științe, de Universitatea din Sofia și sub patronajul Comitetului internațional de științe onomastice (CISO), cu concursul Centrului internațional de științe onomastice de la Louvain, cel de-al XI-lea Congres internațional de științe onomastice a avut loc la Sofia, între 28 iunie și 4 iulie 1972. Au participat aproape 400 de delegați, din 32 de țări.

Congresul a început printr-o ședință de deschidere, la care au luat cuvântul acad. Vl. Georgiev, președintele Comitetului bulgar de organizare, H. Draye, secretarul general al CISO, precum și reprezentanți ai academiei și universităților din țările participante.

În ședințele plenare au fost prezentate 5 conferințe: acad. Vl. Georgiev, *Onomastica și geografia istorică*; E. M. Pospelov (Moscova), *Toponimia și cercetările istorico-geografice în U.R.S.S.*; W. Schmid (Göttingen), *Hidronime ballice și Europa preistorică*; G. B. Pellegrini (Padova), *Toponimie de dublă tradiție în regiunea Friulană*; M. Mayrhofer (Viena), *Despre vechile nume iranice din Persepolis*.

Au fost prezentate și discutate circa 200 de rapoarte și comunicări, în 9 secții: I. Generalități, metode, sistematizare, stadiul cercetărilor; II. Onomastică slavă și baltică; III. Onomastică germanică; IV. Onomastică romanică; V. Onomastică balcanică; VI. Onomastica altor limbi indo-europene; VII. Onomastica altor graiuri lingvistice; VIII. Interferențe lingvistice în onomastică; IX. Onomastică și cartografie: standardizare, transcriere și transliterare. Cele mai multe comunicări s-au încadrat, cum era și firesc, în secția a II-a, precum și în a III-a și a IV-a, ca urmare a numărului relativ mare de participanți slavisti, germanisti și romaniști, cât și a dezvoltării cercetărilor de onomastică în țările respective; numărul ridicat de comunicări programate și în secțiile I și a IX-a demonstrează interesul crescând pentru diferite probleme teoretice, de metodă, de analiză a materialului onomastic, precum și pentru notarea toponimelor, a cartografiilor lor, a transunerii și redării lor dintr-o limbă în alta sau dintr-un alfabet în altul.

Țara noastră a fost reprezentată de o delegație nu prea numeroasă, din care au făcut parte cadre didactice și cercetători științifici din București, Cluj, Iași și Pitești. Dintre rapoartele și comunicările prezentate de delegații noștri menționăm: I. Pătruț, *Despre structura și originea hipocoristicelor slave*, C. Poghirc, *Hidronimia României*, V. Vascenco, *Despre structura numelor românești de familie*, A. Stan, *Despre porecle și supranume*, I. Moise, *Cîteva nume topice bulgare de origine românească*, D. Gămulescu, *Interferențe antroponimice româno-bulgare*, D. Moldovanu, *Cîteva principii ale dicționarului toponimic și Despre interferența sistemelor toponimice*, A. Bărsan, *Standardizarea numelor geografice în publicațiile generale și în cartografie*.

CL, anul XVIII, nr. 1, p. 195—200, Cluj, 1973.

Acad. Iorgu Iordan a participat la şedinţa CISO, la care s-au discutat probleme organizatorice, s-au propus şi ales noi membri din diferite ţări în CISO şi s-a hotărât ca viitorul congres, al XII-lea, să aibă loc, în 1975, la Berna.

Comitetul bulgar de organizare s-a străduit şi a reuşit să creeze condiţiile prielnice desfăşurării lucrărilor congresului, al cărui bilanţ general va putea fi cunoscut numai după apariţia Actelor congresului, iar rezultatele şi roadele lui vor fi evidenţiate, neîndoindu-ne, de progresul cercetărilor viitoare de onomastică.

I. Pătruş

SOCIETATEA DE LIMBA ROMÂNĂ DIN P.S.A. VOIVODINA (IUGOSLAVIA)

Societatea de limba română din Iugoslavia desfăşoară, de la înfiinţarea ei, o activitate rdnică şi multilaterală, care merită să fie mai bine cunoscută în ţara noastră.

Constituită în 1962, avînd ca membri profesori de limba română, scriitori, ziarişti, traducători şi alţi intelectuali români, societatea, condusă de dr. Radu Flora (profesor la Universitatea din Belgrad)¹, preşedinte de la înfiinţarea ei pînă astăzi, şi-a înscris în planul de muncă obiective legate în primul rînd de procesul de învăţămînt, predarea limbii şi literaturii române în şcoli de diferite grade, dar şi alte probleme de ordin cultural, dintre care semnalăm, ca acţiuni ale aşă-numitei Comisii de folclor, stabilirea unui sistem de transcriere fonetică, anchete pe teren şi publicarea unui volum de folclor românesc din Banatul iugoslav.

Membrii societăţii au publicat numeroase studii şi articole de lingvistică, literatură şi de metodică în revista românească „Lumina”, care apărea la Virşet, iar acum şi-a mutat sediul la Panciova, precum şi în alte reviste din Iugoslavia. În anul 1970 a apărut primul număr din „Analele Societăţii de limba română” — redactor responsabil Radu Flora —, care cuprinde unele articole al căror nivel se ridică peste limita modestiei din Cuvîntul introductiv.

Printre acţiunile cele mai valoroase ale societăţii se numără iniţiativa şi organizarea, în colaborare, a două simpozioane dedicate relaţiilor iugoslavo-române, cu participarea unor academicieni, cadre didactice şi cercetători de la universităţi, institute şi şcoli din Iugoslavia şi România.

Primul simpozion, organizat în colaborare cu Matica srpska din Novi Sad şi Casa de presă „Libertatea” din Panciova, a avut loc la Virşet, în mai 1970. Comunicările prezentate la şedinţe au apărut — unele numai sub formă de rezumat —, în limba srbocroată şi în română, într-un elegant volum *Radovi Simpozijuma o srpsko (jugoslovensko)-rumunskim odnosima. Actele Simpozionului dedicat relaţiilor srbo (iugoslavo)-române (Vršac, 22—23.V.1970)*, Pančevo, 1971, 505 p., sub îngrijirea unui comitet, avînd ca redactor responsabil pe prof. Radu Flora. Voi menţiona aici numai comunicările de lingvistică (celelalte, mai numeroase, urmărind pro-

¹ Autor a numeroase lucrări şi studii de lingvistică, literatură şi istorie culturală, dintre care voi menţiona aici: *Rumunski banalski govori u svetlu lingvističke geografie* (Graururile româneşti bănăţene în lumina geografiei lingvistice) (Belgrad, 1971, 528 p.); *Relaţiile srbo-române. Noi contribuţii* (Panciova, 1968, 380 p.); *Istoria literaturii române, vol. I : De la origini pînă la Unirea Principatelor* (Virşet, 1962, 278 p.), vol. II: *Literatura română modernă* (Virşet, 1963, 371 p.). Este autorul *Atlasului lingvistic al graiurilor româneşti din Banatul iugoslav* (ALBI), care urmează a fi publicat. A publicat, de asemenea, volume de poezii, plese de teatru, romane.

bleme de literatură, cultură și populară, artă, istorie): C. Apreotesei, *Observații asupra elementelor lexicale strbești în poezia populară română* (p. 43–52); E. Filip, *Pe marginea bilingvismului strbo-român: Calcurile lingvistice* (rezumat) (p. 91–95); D. Gămulescu, *Contribuții la studierea influenței limbii strbocroate asupra limbii române (cu privire la „turcisme” în Banat)* (rezumat) (p. 125–128); D. Jović, *Interferențele lingvistice româno-sud-slave pe terenul carașovean* (p. 173–180); M. Pavlović, *Influența palatalizării romane (proloromane) la diferențierea limbilor sud-slave* (p. 265–269); M. D. Savić, *Exprimarea trecutului în publicistica strbocroată și română* (p. 369–381); P. Tekavčić, *O etimologie românească posibilă în limba croato-strbă* (p. 409–417).

Și la al doilea simpozion, „dedicat răciprocityților strbo(iugoslavo)-române în domeniul literaturii populare” — organizat în colaborare cu Facultatea de filozofie din Novi Sad și cu Secția de literatură a Facultății de filologie din Belgrad —, care a avut loc la Panciova, între 28 septembrie și 1 octombrie 1972, au fost abordate, atât în unele comunicări, cât și în discuții, probleme de lingvistică, ca: raportul dintre ariile lingvistice și ariile folclorice, importanța transcrierii fonetice pentru o valorificare superioară a folclorului și, totodată, pentru localizarea pieselor sau motivelor folclorice etc.

Asemenea întruniri științifice reprezintă prilejuri binevenite de analiză și discuție a diferitelor aspecte ale relațiilor culturale iugoslavo-române, din trecut și de astăzi, și contribuie, totodată, la consolidarea legăturilor de colaborare dintre cele două țări vecine și prietene.

I. Pătruș

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ DIN CLUJ ÎN ANII 1971 ȘI 1972

În această perioadă activitatea membrilor institutului s-a concretizat atât în finalizarea sau continuarea unor lucrări de plan începute în anii precedenți, cât și în abordarea unor teme noi.

Colectivul de lexicologie-lexicografie românească, care lucrează la *Dicționarul limbii române*, a definitivat și a predat la tipar litera R și a continuat redactarea literelor T. Concomitent, fișierul a fost îmbogățit cu un număr însemnat de extrase noi.

La *Dicționarul maghiar-român* s-a terminat redactarea integrală a volumelor I și al II-lea și s-a făcut revizia volumului I.

Din *ALR I*, serie nouă, s-a redactat și cartografiat integral volumul I și, parțial, volumul al II-lea și s-a pregătit volumul introductiv al *ALR II*. În anul 1972 a apărut volumul al VII-lea din *ALR II*, serie nouă.

În 1971 a apărut volumul al II-lea din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș*, iar volumul al III-lea este în curs de apariție. Pentru volumul al IV-lea au fost scrise hărțile și materialul necartografiat.

Pentru *Atlasul Banatului* s-au terminat anchetele pe teren și s-au scris 100 de hărți din volumul I, iar pentru *Atlasul Transilvaniei* au fost anchetate ultimele 100 de localități din cele 220 care formează rețeaua punctelor cartografice ale acestui atlas. Au fost efectuate, de asemenea, operațiile preliminară în vederea redactării și scrierii materialului.

Într-o fază avansată se află și studiul graiurilor maghiare din România. Din materialul adunat au fost redactate o serie de hărți de lucru.

În laboratorul de fonetică experimentală al institutului au continuat cercetările privind durata sunetelor limbii române, făcându-se înregistrări și măsurători asupra vocalelor.

Colectivul de onomastică a redactat *Monografia onomastică a Văii Arieșului și a predat la tipar un nou volum de Studii și materiale de onomastică.*

Pentru *Onomastica din Transilvania. Maramureș*, lucrare ce urmează a fi realizată în colaborare cu Facultatea de filologie a Universității „Babeș-Bolyai”, același colectiv a cules, prin anchete și din documente, o parte din materialul toponimic și antroponimic al acestei zone.

Pentru *Fișierul onomastic* s-au întocmit 20 000 de fișe analitice antroponimice și 2 000 de fișe toponimice, iar pentru *Bibliografia onomastică românească* s-au făcut fișe analitice rezumative privind publicațiile apărute pînă la 1900.

În aprilie 1972 la institut a avut loc cea de-a treia Consfătuire de onomastică cu caracter național, la care membrii institutului au prezentat numeroase comunicări (cf. CI., XVII, 1972, nr. 2, p. 365).

Colectivul de istorie literară a terminat în acest an redactarea unui studiu privind *Dramaturgia inedită a lui Liviu Rebreanu*, precum și a *Istoriei criticii maghiare din România*. Totodată, membrii secției au continuat să lucreze la *Corpusul de documente G. Bariș*, în curs de elaborare fiind și un amplu studiu asupra revistei „Tribuna” din Sibiu.

Cercetătorii noștri au publicat studii, articole, recenzii și cronici în revistele institutului și în alte publicații de specialitate.

La ședințele săptămânale ale institutului au fost prezentate numeroase comunicări de limbă și literatură: *Adevăr și eroare în teoria lui Al. Philippide despre originea românilor* (Gh. Ivănescu); *Contribuții la bibliografia românească veche. Cazania la oameni morți* (Ath. Popa); *Observații asupra duratei ocluserelor în limba română* (P. Neiescu, I. Faiciuc, N. Mocanu); *Note de onomastică; Istoria limbii române, vol. III (Sec. IX—XV). Influența slavă* (I. Pătruț); *Numele peștelui Alburnus alburnus în terminologia populară* (V. Păltincanu); *Evoluția categoriilor gramaticale ale verbului. Dialectele* (Rodica Orza); *Sinonimie și diacronie în studiul polisemiei* (Titiana Suciu-Schwartz); *Principalele mijloace și procedee de denumire a plantelor de către poporul român* (D. Bejan); *Forme de viitor în limba albaneză și în limbile balcanice* (Shaban Demiraj, Univ. din Tirana); *Melode și rezultate obținute în cercetarea terminologiei corpului uman* (N. Felecan); *Istoria limbii române, vol. III (sec. IX—XV). Influența maghiară* (B. Kelemen); *Asupra rotacismului dacoromân. Situația actuală în Țara Moșilor (comunele Scărișoara, Gîrda și Arieșeni, jud. Alba)* (N. Mocanu); *Discuții asupra sistemului fonologic al limbii române* (I. Pătruț); *Descrierea sistemului fonologic. Vocalismul. Pătrunderea elementelor literare în sistemul vocalic al unui grai regional* (Gh. Radu); *Problema originalității Cazaniei lui Varlaam* (Ath. Popa); *Părerii despre limbă la Grigore Silași* (G. Vasiliu); *Funcțiunea stilistică a imaginii în proza lui L. Rebreanu* (Elena Dragoș); *Al. Ciura, sensul creației* (A. Sasu); *Secțiunea de aur în poezie* (H. Mózes); *Colaborarea lui E. Lovinescu la „Românul” din Arad* (Elena Stan); *Proiectul unui roman al lui L. Rebreanu* (T. Rebreanu); *Aforistica lui G. Ibrăileanu* (V. Tașcu); *Naturalism și realism în literatura maghiară din Transilvania la sfîrșitul secolului al XIX-lea* (C. Engel); *I. Agrbiceanu sau umanismul prozei* (A. Sasu); *Antimilitarismul în scrierile lui L. Rebreanu* (T. Rebreanu); *Critica transilvanismului literar* (H. Mózes); *V. Papilian și tentația frescei* (M. Popa).

În cinstea aniversării semicentenarului P.C.R., Filiala din Cluj a Academiei R. S. România a organizat un simpozion în cadrul căruia cercetători ai institutului nostru au prezentat următoarele comunicări: *Aspecte ale lexicului românesc în tipăriturile din Transilvania la sfîrșitul secolului al XVII-lea* (B. Kelemen); *Valori stilistice ale numeralului în lirica populară* (Felicia Șerban); *Oglindirea culturii materiale a unui popor în limbă. Cu privire specială la terminologia firului în limba română* (Elena Comșulea); *Arii lexicale în „subdialectul maramureșean”* (P. Neiescu); *Statutul fonologic al vocalelor [e, i, o, u] în graiurile dacoromâne* (Gr. Rusu); *Note morfologice* (I. Mării); *Observații asupra subordonării în fraza graiurilor oltenesti* (V. Bidian); *Antroponime din Valea Sebeșului* (I. Roșianu și G. Vasiliu); *Cu privire la locul și rolul diferi-*

telor terminologii în lexicul limbii (L. Szász); *Romanul politic în trei ipostaze* (Elena Stan); *Romantismul poetic transilvănean* (M. Popa); *Contribuții la o istorie a criticii literare maghiare din România* (H. Mózes); *Din experiența unei generații de poezie* (V. Tașcu).

Cu prilejul organizării unui simpozion similar la Oradea, C. Engel a prezentat comunicarea *Izvoarele literare ale conviețuirii româno-maghiare*.

Între 20–21 decembrie 1972 a avut loc Sesiunea științifică închinată aniversării a 25 de ani de la proclamarea Republicii, organizată de unitățile de cercetare din Cluj ale Academiei R. S. România, Academiei de științe sociale și politice, Academiei de științe medicale și Academiei de științe agricole și silvice.

La ședința festivă de deschidere, din partea Institutului de lingvistică și istorie literară a vorbit prof. dr. doc. Ioan Pătruț, directorul institutului, care a prezentat comunicarea *Limba – mijloc de comunicare, limba – obiect de cercetare*.

Sesiunea a continuat cu organizarea unor ședințe de comunicări pe unități de cercetare. În cadrul institutului au fost prezentate următoarele comunicări: *Cronologizarea în lingvistică* (I. Pătruț); *Moment poetic 1947* (Elena Stan); *Despre influența limbii literare asupra graiurilor* (E. Beltechi); *Mistral și Transilvania* (C. Engel); *Observații asupra formelor de vocativ din graiul maramureșean* (I. Faiciuc); *Locul lui Ion Zoba în cultura românească* (B. Kelemen); *Statutul fonologic al vocalelor [a, ă, o, e, i, u, i] în graiurile dacoromâne* (Gr. Rusu); *Verbul și compoziția poeziei lirice* (Felicia Șerban); *Călătoria, o dimensiune a existenței slaviciene* (M. Popa); *Un glosar românesc dialectal din Munții Apuseni* (L. Szász); *Eugen Lovinescu – spectacolul estetic* (A. Sasu); *O nouă traducere a „Kalevlei” în limba maghiară* (H. Mózes).

În colaborare cu Comisia municipală a culturii și educației socialiste Cluj, institutul a organizat o sesiune științifică închinată aniversării a 150 de ani de la nașterea lui V. Alecsandri, la care au fost prezentate comunicările: *V. Alecsandri – poetul plenitudinii* (Elena Stan); *V. Alecsandri și versificația modernă* (V. Tașcu); *V. Alecsandri, poezia reveriei și a contemplației* (A. Sasu).

În iulie 1971, Societatea de științe filologice Cluj a organizat un simpozion comemorativ N. Iorga, la care M. Popa a prezentat comunicarea *N. Iorga și problemele moștenirii eminesciene*.

La ședința comemorativă organizată la institut cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la moartea lui D. Bolintineanu, V. Tașcu a prezentat comunicarea *Bolintineanu, probleme de versificație*, iar A. Sasu, *Călătoriile lui D. Bolintineanu*.

Facultatea de filologie, în colaborare cu Societatea de științe filologice Cluj, a organizat un simpozion E. Lovinescu, la care A. Sasu a prezentat comunicarea *E. Lovinescu, culisele renunțării*, iar M. Popa, *E. Lovinescu, criticul de tinerețe*.

Cercetători ai institutului au prezentat comunicări sau conferințe și cu prilejul organizării unor comemorări, simpozioane, sesiuni sau consfățuri ținute în alte centre din țară sau cu prilejul unor reuniuni științifice internaționale: I. Pătruț, *Preocupările folclorice ale acad. E. Petrovici* (la simpozionul dedicat reciprocităților srb[osloveno]-române, care a avut loc la Panciova între 28 și 30 septembrie 1972); I. Pătruț, *Probleme de onomastică* (la consfățuirea de la București, din noiembrie 1972, organizată de Comisia pentru cultivarea și dezvoltarea limbii române, Subcomisia de onomastică. Cu același prilej, Aurelia Stan a prezentat un referat cu privire la elaborarea dicționarului onomastic); I. Pervain, *P. Maior și generația pașoptistă* (la Blaj, cu ocazia comemorării a 150 de ani de la moartea lui P. Maior); I. Pervain și C. Engel, *Un catalog inedit din 1747 al Bibliotecii din Blaj* (la Prima conferință națională a cercetătorilor limbii, literaturii și artei vechi românești, organizată de Societatea culturală „Neagoe Basarab” la Curtea de Argeș în octombrie 1972); I. Pervain, *I. H. Rădulescu în Transilvania, în anii 1810–1836* (în cadrul Societății naționale de bibliofilie, cu ocazia înființării Societății de istorie literară „I. H. Rădulescu” la Tîrgoviște, al cărei vicepreședinte a fost ales); I. Pătruț, *Studii de onomastică românească* (în cadrul ședinței din noiembrie 1972

a Societății române de lingvistică romanică, Filiala Cluj); I. Pătruș, *Slav și pseudoslav în limba română*; B. Kelemen, *Aportul tipăriturilor din Transilvania secolului al XVII-lea la unificarea limbii literare*; Gr. Rusu, *Din vocalismul graiurilor dacoromâne. În legătură cu [ă] în poziție protonică*; P. Neiescu, *Palatalizarea labialelor în dialectul aromân*; D. Grecu, *Un manuscris bănățean din sec. al XVIII-lea*; M. Popa, *Începuturile literare ale lui L. Blaga*; A. Sasu, *E. Lovinescu — eseul psihologic*; V. Tașcu, *Camil Petrescu, poetul* (la sesiunea științifică festivă a Institutului pedagogic de 3 ani din Baia Mare, din mai 1972); M. Popa, „*Viața românească*” și *Transilvania*; A. Sasu, *Semnificația unei polemici. E. Lovinescu — G. Ibrăileanu*; V. Tașcu, *G. Ibrăileanu și problemele versificației* (la sesiunea comemorativă organizată la Iași de Universitatea „Al. I. Cuza” cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la nașterea lui G. Ibrăileanu); M. Popa, *N. Iorga, exeget eminescian*; A. Sasu, *Mutații contemporane* (la simpozionul de literatură de la Slănic-Moldova); M. Popa, *Contribuția scriitorilor bănățeni la începuturile romanului românesc* (la sesiunea științifică de toamnă de la Reșița, organizată de filiala locală a Societății de științe filologice); I. Mării, *Note lexicologice și morfologice*; N. Mocanu, *Atlasul lingvistic român pe regiuni — Banat* (la sesiunea științifică anuală a Institutului pedagogic de trei ani din Oradea); M. Popa, *Ilarie Chendi, exeget eminescian* (la comemorarea centenarului nașterii lui Ilarie Chendi, de la Mediaș-Dîrlos, din noiembrie 1971); A. Sasu, *G. Bacovia. Alegoria visului*; V. Tașcu, *G. Bacovia, o geometrie a culorilor* (la comemorarea nașterii lui G. Bacovia, care a avut loc la Bacău, în noiembrie 1971); M. Popa, *Horia Petra Petrescu, „Revista teatrală” și „Societatea pentru fond de teatru român”*; A. Sasu, *M. Eminescu și „Societatea pentru fond de teatru român”. Problema unei datări*; V. Tașcu, *Critica în dezbaterile „Societății pentru fond de teatru român”* (la simpozionul Istoricul Societății pentru fond de teatru român, organizat la Satu Mare, în mai 1972, în cadrul „Săptămânii teatrale sătmărene”); C. Engel și M. Popa, *Un tipar literar: descrierea Ardealului* (la sesiunea științifică „Bălcescu și Transilvania”, organizată cu prilejul constituirii filialei Cluj a Societății „Prietenii Muzeului Bălcescu”).

Mai mulți cercetători de la institutul nostru au fost în schimb de experiență la institute și centre de cercetare cu același profil din alte țări: B. Kelemen în U.R.S.S., Elena Stan și Gr. Rusu în R. P. Bulgaria, P. Neiescu în R. S. Cehoslovacă, Aurelia Stan în R. D. Germană, Rita Chiricuță-Marinovici în R. D. Germană și R. S. Cehoslovacă, Sabina Teiuș și Doina Grecu în R. P. Polonă, Ileana Neiescu în R. P. Ungară și U.R.S.S., L. Csák în R. P. Ungară, Valentina Șerban în R. P. Ungară, M. Popa în R. P. Bulgaria.

I. Pătruș, Aurelia Stan și G. Vasiliu au participat la cel de-al XI-lea Congres internațional de onomastică de la Sofia între 28 iunie și 4 iulie 1972. (Pentru comunicările prezentate vezi cronică congresului la p. 195.)

Pentru specializare în străinătate au fost: Felicia Șerban în U.R.S.S., 3 luni, I. Mării în Italia, 3 luni, și P. Neiescu în Franța, 3 luni.

În anii 1971 și 1972 institutul a fost vizitat de mai mulți lingviști și filologi din alte țări: Gamer E. Algeo (de la Univ. din Washington), A. Sadeckaja (prof. la Univ. din Moscova), W. Mańczak (prof. la Univ. din Cracovia), E. Coșeriu (prof. la Univ. din Tübingen), Shaban Demiraj și Jorgji Djinari (din Tirana), G. Andreev (de la Institutul de orientalistă din Moscova), Ladislav Gradski și András Halász (de la Institutul de lingvistică al Academiei Cehoslovace din Praga).

I. Roșianu

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

•

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceluiași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție : Cluj, str. E. Racoviță, nr. 21.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Str. Gutenberg 3 bis, București, sector VI

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- * * Sistemele limbii, 1970, 276 p., 17,50 lei.
I. COTEANU și I. DĂNĂILĂ, *Introducere în lingvistica și filologia românească, Probleme — bibliografie*, 1970, 345 p., legat, 16,50 lei.
EMIL PETROVICI, *Studii de dialectologie și toponimie*, 1970, 339 p., legat, 22,50 lei.
Fonetică și dialectologie, vol. VII, 1971, 381 p., broșat, 19,50 lei.
KOVAČEC AUGUST, *Descrierea istroromânei actuale*, 1971, 231 p., broșat, 10,50 lei.
VALERIU RUSU, *Graiul din nord-vestul Olteniei. Fonetică. Considerații fonologice (cu 42 hărți lingvistice)*, 1971, 171 p., broșat, 8 lei.
Sub redacția acad. IORGU IORDAN, *Crestomație romanică*, vol. III, partea a II-a, 1971, 908 p., legat, 36 lei.
LUCIA DJAMO-DIACONIȚĂ, *Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV și XV*, 1971, 399 p., 25 lei.
Evangheliarul slavo-român de la Sibiu 1551—1553. Studiu introductiv filologic de E. Petrovici, studiu istoric de L. Demény, 1971, 420 p., 48 lei.
Pravila ritorului Lucei, text stabilit, studiu introductiv și indice de I. Rizescu, 1971, 391 p., 32 lei.
Sub redacția acad. AL. GRAUR, S. STATI, LUCIA WALD, *Tratatul de lingvistică generală*, vol. I, 1971, 558 p., 31 lei.
PETRU NEIESCU, GRIGORE RUSU, IONEL STAN, *Atlasul lingvistic român pe regiuni, Maramureș*, vol. II, 1971, XXV p. + hărți de la 244 la 537, 118 lei.
Sub. red. AL. GRAUR, *Gramatica limbii române*, vol. I și II, ediția a II-a revăzută și adăugită, tiraj nou, 1972, vol. I, 439 p., 22,50 lei; vol. II, 589 p., 30 lei.
* * Bibliografia analitică a limbii române literare (1780—1866), 1972, 215 p., 17,50 lei.
* * Studii de limbă literară și filologie, vol. II, 1972, 436 p., 21,50 lei.
FRIEDA EDELSTEIN, *Sintaxa gerunziului românesc*, 1972, 169 p., 6,50 lei.

CL. anul XVIII, nr. 1, p. 1—200, Cluj, 1973

